४५२६

अथश्रीमद्भागवतदशमस्कंधपूर्वार्धप्रारंभः

श्रीगणेशायनमः श्रीगुरुभ्योनमः विश्वसर्गविसर्गादिनवलक्षणलक्षितम् श्रीकृष्णाख्यंपरंधामजगद्धामनमामितत् १ दशमेदशमंलक्ष्यमाश्रिताश्रय विग्रहम् क्रीडद्यदुकुलाम्भोधौपरानन्दमुदीर्यते २ दशमेकृष्णसत्कीर्तिवितानायानुवर्ण्यते धर्मग्लानिनिमित्तस्तुनिरोधोदुष्टभूभुजाम् ३ महदादिष्वत ध्यांगोनिरोधःसतुनाशनेः नत्वत्रप्रसंगतः सृष्टिसंहारादिनिरूपणे ४ कृतानवतिरध्यायान्दशमेकृष्णकीर्तये आदौचतुर्भिरध्यायैःप्रथमार्येनशतने भारद्व छंदेर्जन्मसंभ्रमंनिरूप्यते ५ गोकुलेमथुरायांचद्वारवत्यांततः क्रमात् कृष्णलीलाभिधास्यंतेताःसदेहस्तनेकधा ६ सप्तत्रिंशता ध्यायैर्व्रजहृदानंदाय गोकुलेतत्रतोलीलावर्ण्यतेस्फुटम् ७ एकादशभिरध्यायैर्मथुरायांचतत्कृतम् एकादशभिरारव्यातालीलामधुवनेकृता ८ शेषैर्द्वारवतीलीलानन्दिनीमौर्ण्णा नर्णयेत त्रिनवतिरध्यायादशमेभिशब्दार्थकाः ९ लब्धह्रनयमेकस्य स्वमृत्युदेवकीसुतात् श्रुलामात्वेनमातस्याः पङ्गमानिनिवर्णपते १० कृष्णावतारचरि तग्रहणामृतनिर्हृत उन्मधुनादनोत्कंठा द्राजाप्रच्छनितत्स्तुतः ११ कथितोवंशविस्तारइति १ अथोनेतिमनोलासाभिप्रायेणोक्तम् २ ननूक्तमेवजातोगत्वा तृगृहाद्व्रजमेपिताथइत्यादिनाससम् पुनर्विस्तरेणवदेत्याह अवतीर्येति ३ अवलोकनविधाजनाःमुक्ताःमुमुक्षवोविषयिणश्च तेषांमध्येअनन्तकस्याप्यलमन्यत्र

नमोभगवतेवासुदेवाय राजोवाच कथितोवंशविस्तारोभवतासोमसूर्ययोः राज्ञांचोभयवंश्यानांचरितंपरमाद्भुतम् १ यदो श्चधर्मशीलस्यनितरांमुनिसत्तम तत्रांशेनावतीर्णस्यविष्णोर्वीर्याणिशंसनः २ अवतीर्ययदोर्वंशेभगवान्भूतभावनः कृतवान् यानिविश्वात्मातानिनोवदविस्तरात् ३ निवृत्ततर्षैरुपगीयमानाद्भवौषधाच्छ्रोत्रमनोऽभिरामात् कउत्तमश्लोकगुणानुवादात्पुमान् विरज्येतविनापशुघ्नात् ४ पितामहामेसमरेऽमरंजयैर्देवव्रताद्यातिरथैस्तिमिंगिलैः दुरत्ययंकौरवसैन्यसागरंकृत्वातरन्वत्सप- दंस्मयत्प्लवाः ५ द्रौण्यस्त्रविप्लुष्टमिदंमदंगंसंतानबीजंकुरुपांडवानाम् जुगोपकुक्षिंगतआत्तचक्रोमातुश्चमेयःशरणंगतायाः ६ वीर्याणितस्याखिलदेहभाजामंतर्बहिःपूरुषकालरूपैः प्रयच्छतोमृत्युमुतामृतंचमायामनुष्यस्यवदस्वविद्वन् ७

इत्याह निवृत्ततर्षैरिति गततृष्णैर्मुक्तैरित्यर्थः मुमुक्षूणामपि एषएवौषधइत्याह भवौषधादिति विषयिणामपिस एवविषयःइत्याह श्रोत्रमनोऽभिरामादिति अपगताशंकःयस्मात्तमात्मानंहंतीत्यपशुघ्नस्तस्मात् पशुघातिनःव्याधाद्वा ४ किंच अस्मत्कुलदेवतंकृष्णोऽतस्तत्कथैवनित्यंश्रोतव्येत्याशयेनाह पि तामहाइति अमरान्जयंतीति ते देवव्रतोभीष्म तदादयरतिरथैस्तिमिंगिलवल्लंघ्यंतत्पवत्सपदमिवात्यल्पंकृत्वातुच्छीकृत्यातरन्यस्य यः श्रीकृष्णःप्लवो येषांते तस्यवीर्याणिवदस्वेतितृतीयश्लोकगतेनान्वयः ५ नकेवलंपांडवानेवारक्षत् इदंममशरीरमपियोरक्षितवानित्याह द्रौण्यस्त्रविप्लुष्टमिति द्रौणेर स्त्रात्ब्रह्मास्त्रेणदग्धमिदंमच्छरीरंच कुरूणांपांडवानांचसंतानस्यनिदानम् ममभातुःकुक्षौप्रविष्टोधृतचक्रोयोजुगोपेति ६ अखिलदेहभाजांसर्वप्रा णिनामंतश्चबहिश्चपुरुषरूपेणकालरूपेणच अत्राभिप्रायेणबहुवचनम् मृत्युंसंसारम् उतअपिअमृतंमोक्षंप्रयच्छतोवीर्याणिवदस्वेत्याह मयमात्र अंत र्यामिरूपेणान्तर्दर्शनात्संनिवाहिर्दर्शनाच्चकालरूपेणमृत्युंददाति यत अतोऽनर्दस्यातर्द्वीर्याण्येवश्रोतव्यानीति ७

नत्वनंगदंसारणंचदुर्मदंविपुलश्रवम् वसुदेवस्तुरोहिण्यांकृतादीनुदपादयदिति रोहिण्यास्तनयोरामःप्रोक्तः वसुदेवस्तुदेवक्यामष्टपुत्रानजीजनत् कीर्तिमंतं-
सुषेणंचभद्रसेनमुदारधीः मृदुंसंमर्दनंभद्रंसंकर्षणमहीश्वरम् अष्टमस्तुतयोरासीत्स्वयमेवहरिःकिलेति पुनर्देवक्यागर्भसंबंधस्तस्यैवोक्तः सकुतोघटनइत्या
क्षेपः ८ कस्मादिति भगवतःकंसभयशंकायाअसंभवादित्यर्थः ९ मातुर्भ्रातरंकंसंतस्माद्वधानर्हम् अद्धासाक्षात् कस्मादवधीत् १० ११ १२ ननुक्षु-
त्तृड्भ्यांपीडितस्यतवकुतः श्रवणावकाशस्तत्राह नैषेति त्यक्तोदकस्यापिममजीवनंहरिकथामृतपाननिमित्तम् तदुपरमेसद्यएवजीवितंनस्यादित्यर्थः १३ एतं

रोहिण्यास्तनयःप्रोक्तोरामःसंकर्षणस्त्वया देवक्यागर्भसंबंधःकुतोदेहांतरंविना ८ कस्मान्मुकुंदोभगवान्पितुर्गेहाद्व्रजंगतः क्ववासंज्ञा
तिभिःसार्द्धंकृतवान्सात्वतांपतिः ९ व्रजेवसन्किमकरोन्मधुपुर्यांचकेशवः भ्रातरंचावधीत्कंसंमातुरद्धातदर्हणम् १० देहंमानुषमाश्रि
त्यकतिवर्षाणिवृष्णिभिः यदुपुर्यांसहावात्सीत्पत्न्यःकत्यभवन्प्रभोः ११ एतदन्यच्चसर्वंमेमुनेकृष्णविचेष्टितम् वक्तुमर्हसिसर्वज्ञश्र
द्दधानायविस्तृतम् १२ नैषातिदुःसहाक्षुन्मांत्यक्तोदमपिबाधते पिबंतंत्वन्मुखांभोजच्युतंहरिकथामृतम् १३ सूतउवाच एतन्निश
म्यभृगुनंदनसाधुवादंवैयासकिःसभगवानथविष्णुरातम् प्रत्यर्च्यकृष्णचरितंकलिकल्मषघ्नंव्याहर्तुमारभतभागवतप्रधानः १४ ॥
॥ श्रीशुकउवाच ॥ सम्यग्व्यवसिताबुद्धिस्तवराजर्षिसत्तम वासुदेवकथायांतेयज्जातानैष्ठिकीमतिः १५ वासुदेवकथाप्र-
श्नःपुरुषांस्त्रीन्पुनातिहि वक्तारंपृच्छकंश्रोतॄंस्तत्पादसलिलंयथा १६ भूमिर्दृप्तनृपव्याजदैत्यानीकशतायुतैः आक्रांताभूरिभारेण
ब्रह्माणंशरणंययौ १७ गौर्भूत्वाऽश्रुमुखीखिन्नाक्रंदंतीकरुणंविभोः उपस्थितांऽतिकेतस्मैव्यसनंस्वमवोचत १८ ब्रह्मातदुपधा
र्यसहदेवैस्तयासह जगामसत्रिनयनस्तीरंक्षीरपयोनिधेः १९ तत्रगत्वाजगन्नाथंदेवदेवंवृषाकपिम् पुरुषंपुरुषसूक्तेनउपतस्थे
समाहितः २० गिरंसमाधौगगनेसमीरितांनिशम्यवेधास्त्रिदशानुवाचह गांपौरुषींमेशृणुतामराःपुनर्विधीयतामाशुतथैवमाचिर-
म् २१ पुरैवपुंसावधृतोधराज्वरोभवद्भिरंशैर्यदुषूपजन्यताम् सयावदुर्व्याभरमीश्वरेश्वरःस्वकालशक्त्याक्षपयंश्चरेद्भुवि २२ व
सुदेवगृहेसाक्षाद्भगवान्पुरुषःपरः जनिष्यतेतत्प्रियार्थंसंभवंतुसुरस्त्रियः २३ वासुदेवकलानंतःसहस्रवदनःस्वराट् अग्र
तोभवितादेवोहरेःप्रियचिकीर्षया २४ विष्णोर्मायाभगवतीययासंमोहितंजगत् आदिष्टाप्रभुणांशेनकार्यार्थेसंभविष्यति २५

साधुवादंसमीचीनंप्रश्नम् भागवतप्रधानोभागवतेषुश्रेष्ठः १४ व्यवसिताकृतनिश्चया यतस्ततोबुद्धेः १५ १६ तत्रतावत्प्रथमंभगवदवतारकारणमाह भू-
मिरित्यादिनवभिः श्लोकैः दृप्तनृपव्याजायेदैत्यास्तेषामनीकशतानामयुतैर्योभूरिभारस्तेनाक्रांता १७ विभोरंतिकेउपस्थितासती १८ १९ २०
पौरुषींपुरुषस्यभगवतइयंपौरुषीतांगांवाचंमेमत्तः आशुशृणुत माचिरमविलंबितंतथैवविधीयतांचेति २१ विज्ञापनात्पुरैवपुंसाईश्वरेणा ज्वरस्तापः
अवधृतोऽवधारितः २२ २३ २४ देवकीगर्भसंकर्षणयशोदामोहनादिकार्यार्थेयशोदायांसंभविष्यति २५ ७ ७ ७ ७

२६ भगवदवतारागारे अवतारप्रस्तावनकथामाह शूरसेनइत्यादिनायावत्समाप्ति मथुरामावसन् मथुरायान्वरान् विषयान्देशान् २७ २८ सूर्ययानवोढ-
या प्रयाणेप्रस्थानार्थम् २९ रश्मीन्प्रग्रहान् ३० पारिबर्हमुपस्करम् ३१ ३२ ३३ आभाष्यैरकम्मात्संबोध्य हन्ताहनिष्यति ३४ कुलपांसन कुलदूषण प्र
ग्रहः प्रवृत्तः कचेकेशानथे ३५ नृशंसंक्रूरम् महाभागइति अपपाठः स्वजनमनिरूपणदेवैरानकदुन्दुभिनामधारणाद्भाविभगवदवतारेणशक्यप्रभर्त्ताकारत्वात्सभग-
नीतिसान्त्वयन्स्तुत्याशास्त्रविषयत्तनापपत्तिभिश्चसाममार्गेणप्रबोधयन् ३६ ३७ मरणभयेनहन्मीतिचेत्तत्रापिमरणस्यापरिहरणीयत्वाद्देहान्तरस्यावश्य
भावित्वात्तत्रापिभगवन्माग्न्यादीनामविशेषात्त्वयेनपापाचरणमयुक्तमित्यभिप्रेत्याह मृत्युर्जन्मवतामित्यादिदेहेनसहेतितिथिकालादेहाविनत्वादिति न

श्रीशुकउवाच इत्यादिश्यामरगणान्प्रजापतिपतिर्विभुः आश्वास्यचमहींगीर्भिः स्वधामपरमंययौ २६ शूरसेनोयदुपतिर्मथुरामा
वसन्पुरीम् माथुरान्शूरसेनांश्चविषयान्बुभुजेपुरा २७ राजधानीततः साभूत्सर्वयादवभूभुजाम् मथुराभगवान्यत्रनित्यंसंनि
हितोहरिः २८ तस्यांतुकर्हिचिच्छौरिर्वसुदेवःकृतोद्वहः देवक्यासूर्ययासार्द्धंप्रयाणेरथमारुहत् २९ उग्रसेनसुतःकंसःस्वसुः
प्रियचिकीर्षया रश्मीन्हयानांजग्राहरौक्मैरथशतैर्वृतः ३० चतुःशतंपारिबर्हंगजानांहेममालिनाम् अश्वानामयुतंसार्द्धंरथाना
ञ्चत्रिषट्शतम् ३१ दासीनांसुकुमारीणांद्वेशतेसमलङ्कृते दुहित्रेदेवकःप्रादाद्यानेदुहितृवत्सलः ३२ शङ्खतूर्यमृदङ्गाश्चनेदुर्दुन्दु
भयःसमम् प्रयाणप्रक्रमेतावद्वरवध्वोःसुमङ्गलम् ३३ पथिप्रग्रहिणंकंसमाभाष्याहाशरीरवाक् अस्यास्त्वामष्टमोगर्भोहन्तायां
वहसेऽबुध ३४ इत्युक्तःसखलःपापोभोजानांकुलपांसनः भगिनींहन्तुमारब्धःखड्गपाणिःकचेऽग्रहीत् ३५ तंजुगुप्सितकर्माणंनृ-
शंसंनिरपत्रपम् वसुदेवोमहाभागउवाचपरिसान्त्वयन् ३६ वसुदेवउवाच श्लाघनीयगुणःशूरैर्भवान्भोजयशस्करः सकथं-
भगिनींहन्यात्स्त्रियमुद्वाहपर्वणि ३७ मृत्युर्जन्मवतांवीरदेहेनसहजायते अद्यवाब्दशतान्तेवामृत्युर्वैप्राणिनांध्रुवः ३८ देहेप
ञ्चत्वमापन्नेदेहीकर्मानुगोऽवशः देहान्तरमनुप्राप्यप्राक्तनंत्यजतेवपुः ३९ व्रजंस्तिष्ठन्पदैकेनयथैवैकेनगच्छति यथातृणजलौ
कैवंदेहीकर्मगतिंगतः ४०

पापिकालेअयंघातिउपायेहन्मीतिचेत्तत्राह अद्यवेति अवश्यभाविनिमरणेविलम्बमात्रापेक्षयापापाचरणमयुक्तमितिभावः ३८ किञ्च अस्मिन्देहेगतेयदि
देहान्तरस्यप्राप्तिरयुज्येनपापेनार्जितंतत् पालनन्तुनदृष्टमित्याह देहेपञ्चत्वमापन्नइति आपन्नेआपत्स्यमानेकर्मवशादयत्नेनएवप्रथमदेहान्तरमाप्यपश्चात्पूर्ववपुस्त्यजति ३९
अत्रदृष्टान्तः व्रजन्निति एकेनाग्रेनोन्निहितेनपदातिष्ठन् भुवमवष्टभ्यदेहविभ्रमन् पश्चादन्येनपूर्वमदेशादुत्थाप्यपुरोनिहितेनगच्छतितद्वत् अत्रचस्वीकारपरित्यागौ-
नात्यन्तभिन्नविषयाविति स्पष्टदृष्टान्तान्तरमाह यथातृणजलौकेति साहियथातृणान्तरमवष्टभ्यपूर्वंतृणंत्यजति एवंकर्मप्रत्ययेवर्तमानोऽन्योजीवोऽपि ४० ९

देहविषयाविवस्वीकारपरित्यागौ दर्शयितुं दृष्टांतांतरमाह स्वप्नइति दृष्टराजादिदर्शनं श्रुतमिंद्रादिश्रवणं ताभ्यामाहितसंस्कारेण मनसा तदेवानुचिंतयन् ईदृशं जा-
ग्रद्दृष्टश्रुतसदृशं देहं राजादिरूपं किमपि अनिरुक्तं पश्यति क्षणांतरे च तदेवाहमिति प्रपद्यते मन्यते ततश्च जाग्रद्देहादपगतस्मृतिर्भवति पुरुषो यथेति जाग्रत्ये-
वदर्शयितुं दृष्टांतांतरमाह मनोरथेनेति अत्रापि दृष्टश्रुताभ्यामित्यादि सर्वं योज्यम् तथा च वक्ष्यति जंतोर्वै कस्यचिद्धेतोर्मृत्युरत्यंतविस्मृतिः जन्मत्वात्मत-
यापुंसः सर्वभावेन भूरिद विषयस्वीकृतिं प्राहुर्यथा स्वप्नमनोरथः स्वप्नं मनोरथं चेत्थं प्राक्तनं न स्मरत्यसावित्यादि तद्वदत्रापि कर्मवशाद्देहांतरं प्राप्य प्राक्तनं त्यज-
तीति ४१ ननु विचित्रदेहहेतूनां कर्मणामानंत्याद्देहविशेषप्राप्तौ किं कारणमत आह यतो यत इति देहस्य पञ्चत्वसमये पंचसु गुणेषु भूतेषु मायारचितेषु मायया ना-
नादेहरूपेण रचितेषु दैवेन फलाभिमुखेन कर्मणा चोदितं नानाविकारात्मकं मनो यं यं देहं देवतिर्यगादिरूपं प्रति धावति धावच्च सत् यं यमाप अभिनिवेशेन प्राप्नु
तत्र तत्रासौ देही जायते ननु मनसः कर्तृत्वात् तदेव जायताम् न त्वकर्त्ताऽत्मा इत्यत आह प्रपद्यमान इति तदेवाहमिति मन्यमानस्तेन सह जायत इति ४२ ननु स-
त्यं भविष्यत्येव किमपि देहमात्रं तथाऽप्यस्यातिप्रियस्य राजदेहस्य रक्षणाय यत्नमपि क्रियत इति चेत्तत्राह ज्योतिरिति अदश्चंद्रादिज्योतिः उदकेषु तैलेषु पार्थिवे-

स्वप्ने यथा पश्यति देहमीदृशं मनोरथेनाभिनिविष्टचेतनः दृष्टश्रुताभ्यां मनसाऽनुचिंतयन् प्रपद्यते तत्किमपि ह्यपस्मृतिः ४१ यतो यतो
धावति दैवचोदितं मनो विकारात्मकमाप पंचसु गुणेषु मायारचितेषु देह्यसौ प्रपद्यमानः सह तेन जायते ४२ ज्योतिर्यथैवोदकपार्थिवे-
ष्वदः समीरवेगानुगतं विभाव्यते एवं स्वमायारचितेष्वसौ पुमान् गुणेषु रागानुगतो विमुह्यति ४३ तस्मान्न कस्यचिद्द्रोहमाचरेत्स त-
थाविधः आत्मनः क्षेममन्विच्छन् द्रोग्धुर्वै परतो भयम् ४४ एषा तवानुजा बाला कृपणा पुत्रिकोपमा हंतुं नार्हसि कल्याणीमिमां त्वं दी-
नवत्सलः ४५ श्रीशुक उवाच एवं स सामभिर्भेदैर्बोध्यमानोऽपि दारुणः न न्यवर्तत कौरव्य पुरुषादाननुव्रतः ४६ निर्बंधं तस्य
तं ज्ञात्वा विचिंत्यानकदुंदुभिः प्राप्तं कालं प्रतिव्योढुमिदं तत्रान्वपद्यत ४७ मृत्युर्बुद्धिमताऽपोह्यो यावद्बुद्धिबलोदयम् यद्यसौ न निवर्त्ते-
त नापराधोऽस्ति देहिनः ४८

षु घटादिषु यद्वा उदकेषु पार्थिवेषु तैलघृतादिषु च प्रतिबिंबेन स्थितं समीरस्य वायोर्वेगमनुगतं कंपादियुक्तं प्र-
तीयते यथा एवं स्वाविद्यारचितेषु गुणेषु देहेषु असौ रागेणानुगतः प्रविष्टो मुह्यति अभिनिवेशं प्राप्नोति अयं भावः आत्मनस्तावद्देहाध्यासाज्जन्मा-
त्कम् सह तेन जायत इति ततश्चान्योऽन्यधर्माध्यासाद्यथा देहादिधर्माः कार्श्यादयः आत्मनि प्रतीयंते एवमात्मधर्माः प्रेमास्पदत्वादयोऽपि देहादिष्वि-
ति राजसूकरदेहयोः विशेषाभावात् व्यर्थो मृत्युप्रतीकार इति ४३ एवमुक्तं सामोपायमुपसंहरन् भेदमाह तस्मादिति परत इति अभिद्रुह्यमा-
णात्तत्संबंधिनश्च यमादपि इहामुत्र च भयमिति भेदो दर्शितः ४४ पुनः साममेवाह एषेति पुत्रिकोपमा दारुमयीव अचेतनप्राया ४५ बोध्यमानः उपदिश्यमा-
नः स्वयं दारुणः पुनः पुरुषादान् दैत्याननुव्रतोऽनुसृत इति ४६ आनकदुंदुभिरिति पदं महाभाग इत्यत्रोक्ताभिप्रायम् प्रतिव्योढुं प्रतिकर्तुं वंचयितुमित्य-
र्थः इदं वक्ष्यमाणमपत्यार्पणम् अन्वपद्यत ज्ञातवान् ४७ ननु खलोऽयमेतन्न मन्येत इत्याशंक्य स्वयमेव विचारयति मृत्युरिति ४८ ७ ७

मू

तस्मादुपेक्षादोषपरिहारार्थमेव करिष्यामीत्याह प्रदायेति मृत्यवे कंसायननिदमपि नैव न्याय्यमित्याशङ्क्याह सुता इति अस्या यदि मे सुता जायेरन् तदा य दीति
कृतघ्नजीवितुना रक्षितेदेवनदनयगश्यपमेव म्रियेत तदा न किंचिदन्याय्यम् ४८ यदि च सुता भविष्यन्ति तत्रागमिष्यतेनेदा मन्नुभादेवास्य मरणमिति विपर्ययो नार्विन
स्यात् न हि पादरस कंसस्य नवनाठकालकृतमृत्युः स्यादिति आह गतिरिति धातुः अस्यास्त्वायत्ये मोग माहनेद्युक्तनन अनद्दर्शनमपत्यार्पणमनिर्णीतमेव मम तथासति
उपस्थितो मृत्युरपगतात्तान्निवर्तेत निवृत्त पुनः कालान्तरे आपतेच्च तदा नापराधो ममेत्यर्थः अथवास्य मत्सुतादुपस्थितो मृत्युरस्यानपायो निवर्तेत स पुनरनेनस्व
स्वभेदेन भवेद्वेति यदा गतिर्धातुर्दुरत्ययात्वेनास्य भयं न उपस्थितइति ४९ प्राणिनामदृष्टं दुर्विभाव्यमिति सदृष्टान्तमाह अग्नेरिति वनेषु वृक्षान् अदहन्न
ग्नि सन्निहितानपि वृक्षान् परित्यज्य कदाचित् दूरस्थानपि दहति मामेगृहान्वानत्यस्य आणयदृष्टव्यतिरेकेण किंचिन्नियामकमस्ति यथा एवं जन्तोर्जन्ममरणयो

प्रदाय मृत्यवे पुत्रान्मोचये कृपणामिमाम् सुता मे यदि जायेरन्मृत्युर्वा न म्रियेत चेत् ४९ विपर्ययो वा किं न स्याद्गतिर्धातुर्दुरत्यया
उपस्थितो निवर्तेत निवृत्तः पुनरापतेत् ५० अग्नेर्यथा दारुवियोगयोगयोरदृष्टतोऽन्यन्न निमित्तमस्ति एवं हि जन्तोरपि दुर्विभाव्यः
शरीरसंयोगवियोगहेतुः ५१ एवं विमृश्य तं पापं यावदात्मनिदर्शनम् पूजयामास वै शौरिर्बहुमानपुरःसरम् ५२ प्रसन्नवदनाम्भो
जो नृशंसं निरपत्रपम् मनसा दूयमानेन विहसन्निदमब्रवीत् ५३ वसुदेव उवाच न ह्यस्यास्ते भयं सौम्य यद्वै साहाशरीरवा
क् पुत्रान्समर्पयिष्येऽस्या यतस्ते भयमुत्थितम् ५४ श्रीशुक उवाच स्वसुर्वधान्निववृते कंसस्तद्वाक्यसारवित् वसुदेवोऽपि तं
प्रीतः प्रशस्य प्राविशद्गृहम् ५५ अथ काल उपावृत्ते देवकी सर्वदेवता पुत्रान्प्रसुषुवे चाष्टौ कन्यां चैवानुवत्सरम् ५६ कीर्तिमन्तं प्रथ
मजं कंसायानकदुन्दुभिः अर्पयामास कृच्छ्रेण सोऽनृतादतिविह्वलः ५७ किं दुःसहं नु साधूनां विदुषां किमपेक्षितम् किमकार्यं कद
र्याणां दुस्त्यजं किं धृतात्मनाम् ५८ दृष्ट्वा समत्वं तच्छौरेः सत्ये चैव व्यवस्थितिम् कंसस्तुष्टमना राजन्प्रहसन्निदमब्रवीत् ५९ ७

रपि हेतुर्दुर्विभाव्य अनित्य ५१ यावदात्मनिदर्शनस्वभावावधि विचार्य ५२ तस्य विश्वासाय विकसितमुखाम्भोजो विहसन्नब्रवीत् ५३ यत्त्वया अशरी
रिणी वागाह तथा हि निश्चितम् अस्याः सकाशात्ते भयं नास्ति यत येभ्य पुत्रेभ्यस्ते भयमुत्थितम् अष्टमो हन्तेत्युक्तेऽन्योन्यापेक्षया सर्वेऽप्यष्टमा भवेयुरि
त्युक्तत्वात्तानस्याः पुत्रान् समर्पयिष्ये ५४ निववृते निवृत्तः तद्वाक्ये सारउपपत्ति तांवित् ५५ प्रसूतिकाले प्राप्ते सर्वे सर्वात्मा भगवानेव देवता यस्याः सा त
था सर्वदेवतामयी नित्या भगवद्रूपत्वात् ५६ ५७ मृत्यवे पुत्रकथमर्पितवानित्यपेक्षायामाह किं दुःसहमिति साधूनां सत्यसंधानां पुत्रलालनस्त्रा
पेक्षाकथं त्यक्ता इत्यत आह विदुषामिति भगवानेव नत्वनान्यादि नि जानतामित्यर्थः ननु स्वयमनीत सनि कंसो बालं न हन्यादिति मत्वा नीतवानिति किं न स्यादिति
नेत्याह किमकार्यमिति ननु देवकी कथं पुत्रं त्याजेत्यत आह दुस्त्यजमिति चित्ते धृत आत्मा हरिर्यैस्तेषाम् ५८ ५९ ७ ७ ७ ७

६० ६१ कंसस्यशान्तिर्देवकार्यानुगुणानभवतीतिनारदस्यप्रत्यवस्थानंतदाह नंदाद्याइत्यादित्रयेण ६२ उभयोर्वसुदेवनंदकुलयोः ६३ वधोद्यमंदेवकृतमितिशेषः
६४ ६५ निगडैः शृंखलैः अजनोविष्णुस्तच्छंकया ६६ ६७ ६८ ६९ इतिदशमेटीकायांप्रथमोऽध्यायः १ द्वितीयेकंसघाताय देवक्यागर्भगोहरिः ब्र
ह्मादिभिः स्तुतः सा च सांत्वितेतिनिरूप्यते १ यदुभिःसव्यरुध्यतेत्युक्तंतमेवविरोधंप्रपंचयति त्वरयादेवकीगर्भस्यान्यत्रसंचारेणभगवतः प्रवेशंवक्तुमाह प्र

प्रतियातुकुमारोयंनत्वस्मादस्तिमेभयम् अष्टमाद्युवयोर्गर्भान्मृत्युर्मेविहितःकिल ६० तथेतिसुतमादायययावानकदुंदुभिः
नाभ्यनंदत्तद्वाक्यमसतोऽविजितात्मनः ६१ नंदाद्यायेव्रजेगोपायाश्चामीषाञ्चयोषितः वृष्णयोवसुदेवाद्यादेवक्याद्यायदुस्त्रियः
६२ सर्वेवैदेवताप्रायाउभयोरपिभारत ज्ञातयोबंधुसुहृदोयेचकंसमनुव्रताः ६३ एतत्कंसायभगवान् शशंसाभ्येत्यनारदः भूमे
र्भारायमाणानांदैत्यानांचवधोद्यमम् ६४ ऋषेर्विनिर्गमेकंसोयदून्मत्वासुरानिति देवक्यागर्भसंभूतंविष्णुंचस्ववधंप्रति ६५ देवकीं
वसुदेवंचनिगृह्यनिगडैर्गृहे जातंजातमहन्पुत्रंतयोरजनशंकया ६६ मातरंपितरंभ्रातॄन्सर्वांश्चसुहृदस्तथा घ्नंतिह्यसुतृपोलुब्धा
राजानःप्रायशोभुवि ६७ आत्मानमिहसंजातंजानन्प्राग्विष्णुनाहतम् महासुरंकालनेमिंयदुभिःसव्यरुध्यत ६८ उग्रसेनंचपितरं
यदुभोजांधकाधिपम् स्वयंनिगृह्यबुभुजेशूरसेनान्महाबलः ६९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेकृष्णावतारोपक्रमेप्रथ
मोऽध्यायः १ श्रीशुकउवाच प्रलंबबकचाणूरतृणावर्तमहाशनैः मुष्टिकारिष्टद्विविदपूतनाकेशिधेनुकैः १ अन्यैश्चासुरभूपालै
र्बाणभौमादिभिर्युतः यदूनांकदनंचक्रेबलीमागधसंश्रयः २ तेपीडिताविविशुः कुरुपांचालकेकयान् शाल्वान्विदर्भान्निषधा
न्विदेहान्कोसलानपि ३ एकेतमनुरुंधानाज्ञातयःपर्युपासते हतेषुषट्सुबालेषुदेवक्याऔग्रसेनिना ४ सप्तमोवैष्णवंधामयमनं
तंप्रचक्षते गर्भोबभूवदेवक्याहर्षशोकविवर्धनः ५ भगवानपिविश्वात्माविदित्वाकंसजंभयम् यदूनांनिजनाथानांयोगमायांसमा
दिशत् ६ गच्छदेविव्रजंभद्रेगोपगोभिरलंकृतम् रोहिणीवसुदेवस्यभार्यास्तेनंदगोकुले अन्याश्चकंससंविग्नाविवरेषुवसंतिहि
७ देवक्याजठरेगर्भंशेषाख्यंधाममामकम् तत्सन्निकृष्यरोहिण्याउदरेसन्निवेशय ८ ७ श्रीसीतारामचंद्राभ्यां
नमः ७ श्रीराधाकृष्णाभ्यांनमः ७

लंबेत्यादि सार्द्धश्लोकत्रयेण महाशनोऽघासुरः १ २ ३ अनुरुंधाना अनुवर्त्तमानाः ४
धामकलातदेवससमोगर्भोबभूव किंतद्धामेत्यतआह यमनंतमिति हर्षशोकविवर्धनः आनंदरूपस्यावतीर्णत्वाद्धर्षः पूर्वगर्भसाधारणदृष्ट्याशोक
इति ५ ६ ननुसागोकुलेकिमित्यास्तेऽतआह अन्याश्चेति नकेवलंसैव अन्याअपीति विवरेषुगुप्तस्थानेषु ७ जठरेसंतम् ननुगर्भआ
कृष्यमाणः कथंजीवेदित्यतआह मामकंधामेति ततस्ततः ८ ७ ७ ७ ७

किमर्थमेतत्कार्यमित्यत आह अथेति अनन्तरमेवेत्यर्थः अंशभागेनेति अंशा शक्तिभिर्भजते अभितो भजति सर्वान् ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तानित्यंशभागः तेन परिपूर्णे
नरूपेणेत्यर्थः यद्वा अंशैर्ज्ञानैश्वर्यबलादिभिर्भाजयति योजयति स्वीयानिति तथा तेनेति यद्वा अंशेन पुरुषरूपेण मायायां भागो भजनं यस्य तेन यद्वा अंशो
मायया गुणावतारादिरूपो भागो भेदो यस्य तेन यद्वा अंशा एव मत्स्यकूर्मादिरूपा भजनीयाः न तु साक्षात् स्वरूपं यस्य तेन यद्वा अंशा ज्ञानबलादयो भज
अनुवर्तनं भक्तेषु यस्य तेन सर्वथा परिपूर्णरूपेणेति विवक्षितम् कृष्णस्तु भगवान् स्वयमित्युक्तत्वादिति तामेवाह यतेति तथैवाद्यामिति सार्द्धचतुष्टयेन
मर्त्यान् प्रभावेन कामयन्ते येते तेषां सर्वाभिर्यथेष्टानि यन्त्रीम् अनेकासां सर्वान् कामवरान् ददातीत्यासाम् १० ११ १२ त्वाद्युक्रमेण तस्य व्यपदेशा भविष्यन्तीत्याह
गर्भसङ्कर्षणादित्यादिना रामेति निरसनार्थं करिष्यति तथा स्वरूपेणैव तेन लोकस्य रमणात् रत्युत्पादनात् १३ तथेति पुनरपि ओमित्यादरेण प्रतिगृह्य गाम् क्षितिम्
१४ विस्रंसित विस्रस्त इत्यर्थ इति विचुक्रुशुः नतु नष्ट इत्यर्थः १५ मन आविवेश मनस्याविर्बभूव जीवानामिव न धातुसम्बन्ध इत्यर्थः १६ धाम

अथाहमंशभागेन देवक्याः पुत्रतां शुभे प्राप्स्यामि त्वं यशोदायां नन्दपत्न्यां भविष्यसि ९ अर्चिष्यन्ति मनुष्यास्त्वां सर्वकामवरेश्वरीम् धू
पोपहारबलिभिः सर्वकामवरप्रदाम् १० नामधेयानि कुर्वन्ति स्थानानि च नरा भुवि दुर्गेति भद्रकालीति विजया वैष्णवीति च ११ कु
मुदा चण्डिका कृष्णा माधवी कन्यकेति च माया नारायणीशानी शारदेत्यम्बिकेति च १२ गर्भसङ्कर्षणात्तं वै प्राहुः सङ्कर्षणं भुवि रामेति
लोकरमणाद्बलभद्रं बलोच्छ्रयात् १३ सन्दिष्टैवं भगवता तथेत्योमिति तद्वचः प्रतिगृह्य परिक्रम्य गां गता तत्तथाकरोत् १४ गर्भे प्रणी
ते देवक्या रोहिणीं योगनिद्रया अहो विस्रंसितो गर्भ इति पौरा विचुक्रुशुः १५ भगवानपि विश्वात्मा भक्तानामभयङ्करः आविवेशां
शभागेन मन आनकदुन्दुभेः १६ स बिभ्रत्पौरुषं धाम भ्राजमानो यथा रविः दुरासदोऽतिदुर्धर्षो भूतानां सम्बभूव ह १७ ततो ज
गन्मङ्गलमच्युतांशं समाहितं शूरसुतेन देवी दधार सर्वात्मकमात्मभूतं काष्ठा यथानन्दकरं मनस्तः १८ सा देवकी सर्वजगन्निवासनिवा
सभूता नितरां न रेजे भोजेन्द्रगेहेऽग्निशिखेव रुद्धा सरस्वती ज्ञानखले यथा सती १९ तां वीक्ष्य कंसः प्रभयाऽजितान्तरां विरोचयन्तीं भव
नं शुचिस्मिताम् आहैष मे प्राणहरो हरिर्गुहां ध्रुवं श्रितो यन्न पुरेयमीदृशी २०

मूर्तिम १७ जगन्मङ्गलं जगतो मूर्तिमन्मङ्गलम् अच्युतांशम् अच्युता
श्च्युतिरहिता अंशा ऐश्वर्यादयो यस्य तम् यद्वा अच्युतस्य अंश इवांशः भक्तानामनुग्रहार्थं परिच्छिन्नवपुरित्यर्थः सम्यग्भूतमेवाहितं वेधदीक्षया अर्पितम् देवी द्योत
माना शूरसुतेनेत्यर्थः सर्वात्मकं सर्वस्यात्मानम् अत एवात्मभूतं तस्मिन्नादावेव सन् मनस्तः मनसैव दधार धारणया धृतवती अत्रानुरूपं दृष्टान्तमाह यथा का
ष्ठा प्राची दिक् आनन्दकरं चन्द्रमिति १८ सर्वजगन्निवासस्य श्रीहरेर्निवासभूतासत्यपि नितरां सर्वजनाह्लादकतया न रेजे किन्तु स्वयमेवानन्दमन्वभवत् यत कंस
स्य गृहे रुद्धा अन्यैर्न दृश्यते घटादिरुद्धा अग्निशिखा दीप इव तथा सती शोभमाना सरस्वती ज्ञानखले ज्ञानवञ्चके रुद्धा यथा अन्येषामनुपकारिणी न राजते तद्वत् १९ प्र
भया भवनं विरोचयन्तीम् अजित अन्तरे कुक्षिमध्ये यस्यास्ताम् एष विरोचमान ध्रुवं हरिरेव यद्यस्मात् ईदृशी इयं पुरा पूर्वं नासीत् २० ७ ७

ननुतर्हिसामाद्युपायाः नेतिस्वयमेवाह अयमर्थतंत्रोदेवकार्यप्रधानः विक्रमंनविहंति मद्वधेपराक्रमंकरिष्यत्येवेत्यर्थः यद्वा तर्हिइदानीमेवायंहन्यतामिति
नेत्याह अर्थतंत्रोऽपिपुमान्स्त्रीविक्रमंनविहंतिननाशयति स्त्रीवधेतन्नाशःस्यादितिभावः तदेवाह स्त्रियाइति गुरुमत्यागुर्विण्याः २१ किंच सएव-
जीवन्नपिमृतःस्यात् नृशंसितेनक्रौर्येणयोवर्तेत तंजीवंतमेवमनुजाः शपंतिदुर्वाक्यैर्धिक्कुर्वंति सचदेहेमृतेतनुमानिनः पापिनोनरकंगच्छंति अथ
वाशापप्रकारमेवाह तनुमानिनोऽस्यदेहेमृतेऽयंध्रुवमंधंतमोगमिष्यतीति २२ २३ संविशन् शयानः २४ रम्याभिर्गीर्भिः वृषणंकामवर्षिणमैडयन्नतुष्टु
वुः २५ प्रतिश्रुतंसत्यंकृतमितित्वद्वपाःसंतःसत्यत्वेनैवप्रथमंस्तुवंति सत्यव्रतमिति सत्यव्रतंसंकल्पोयस्यतम् सत्यंपरंश्रेष्ठंप्राप्तिसाधनंयस्मिंस्तं त्रिसत्यं
त्रिष्वपिकालेषुसृष्टेःपूर्वंप्रलयानंतरंचस्थितिसमयेचसत्यमव्यभिचारेणवर्तमानम् तदेवाहुः सत्यस्ययोनिमिति सच्छब्देनपृथिव्यप्तेजांसि त्यच्छब्देनवा
य्वाकाशौ एवंसच्चत्यच्चसत्यंभूतपंचकंतत्सत्यमित्याचक्षतइतिश्रुतेः तस्ययोनिंकारणमनेनपूर्ववर्तमानतोक्ता तथासत्येतस्मिन्नेवनिहितमंतर्यामितयास्थितम्
अनेनस्थितिसमयेपिसत्यत्वमुक्तम् तथासत्यस्यसत्यंतस्यैवसत्यस्यसत्यंपारमार्थिकंतन्नाशेप्यवशिष्यमाणरूपम् अनेनप्रलयेऽप्यबाधितत्वेनसत्यत्वंदर्शितं

किमद्यतस्मिन्करणीयमाशुमेयदर्थतंत्रोनविहंतिविक्रमम् स्त्रियाःस्वसुर्गुरुमत्यावधोयंयशःश्रियंहंत्यनुकालमायुः २१ सएवजीवन्
खलुसंपरेतोवर्ततयोत्यंतनृशंसितेन देहेमृतेतंमनुजाःशपंतिगंतातमोऽधंतनुमानिनोध्रुवम् २२ इतिघोरतमाद्भावात्संनिवृत्तःस्वयं
प्रभुः आस्तेप्रतीक्षंस्तज्जन्महरेर्वैरानुबंधकृत् २३ आसीनःसंविशंस्तिष्ठन्भुंजानःपर्यटन्महीम् चिंतयानोहृषीकेशमपश्यत्तन्म
यंजगत् २४ ब्रह्माभवश्चतत्रैत्यमुनिभिर्नारदादिभिः देवैःसानुचरैःसाकंगीर्भिर्वृषणमैडयन् २५ सत्यव्रतंसत्यपरंत्रिसत्यंसत्यस्ययो
निंनिहितंचसत्ये सत्यस्यसत्यमृतसत्यनेत्रंसत्यात्मकंत्वांशरणंप्रपन्नाः २६ एकायनोसौद्विफलस्त्रिमूलश्चतूरसःपंचविधःषडा
त्मा सप्तत्वगष्टविटपोनवाक्षोदशच्छदीद्विखगोह्यादिवृक्षः २७

एवंत्रिसत्यत्वमुपपादितं तथाऋतसत्यनेत्रम् ऋतंचसूनृतावाणीसत्यंच-
समदर्शनम् तथाभगवताव्याख्यास्यमानत्वात् सत्यंचसमदर्शनं ऋतंचसूनृतावाणीकविभिःपरिकीर्तितेतितयोर्नेत्रंनयनसाधनंनेतारंप्रवर्तकमितियावत्
एवंसर्वप्रकारेणसत्यात्मकंत्वांभगवन्वयंशरणंप्रपन्नाःस्मपाहीति २६ ननुभवंतोऽपिलोकेश्वरामत्तुल्याएवकिमितिमांशरणंप्रपद्यंते नैववाच्यंत्वमेवैकः
सर्वेश्वरः सर्वसृष्ट्यादिकारणत्वात् वयंत्वदेकशरणाएवलोकादिरूपंद्वैतंचसर्वंत्वद्व्यतिरेकेणनास्तीतिवक्तुंद्वैतप्रपंचंवृक्षरूपकेणनिरूपयंति एकायनइति
असौप्रपंचआदिवृक्षः वृश्च्यतइतिवृक्षः समष्टिव्यष्टिदेहरूपः कथंभूतः एकायनः एकाप्रकृतिरयनमाश्रयोयस्यसः द्वेसुखदुःखेफलेयस्यसः त्रयोगुणा
मूलानियस्यसः धर्मार्थकाममोक्षाश्चत्वारोरसायस्यसः पंचइंद्रियाणिविधाज्ञानप्रकारायस्यसः षडूर्मयःकोशावाआत्मानःस्वभावायस्यसः सप्त
धातवः त्वचोयस्य पंचभूतानिमनोबुद्ध्यहंकाराश्चेत्यष्टौविटपाः शाखाविस्तारायस्यसः नवद्वाराणि अक्षाः छिद्राणियस्यसः दशप्राणाः छदाः प
त्राणिविद्यंतेयस्यसदशच्छदी द्वौजीवेश्वरौखगौयस्मिन्सद्विखगः २७

एतस्मात्संसारवृक्षस्य गतं कार्यस्यानेकरूपस्य प्रसूतिः प्रकर्षेण सूतिर्जन्म यस्मात्तत्कारणमित्यर्थः त्वमात्सन्निधानस्य स्थितिनिर्धार्य । अस्मान्नित्यस्या
नभ्र नमतानुग्रहश्च अनुग्रहणार्थानि गान्नन ननु ब्रह्मविष्णुरुद्राणां नाना मूर्तिः ब्रह्मविष्णुरुद्रा कथमेक इत्यमिति निन्यत्याह । त्वन्मायया इति संवृतचित्तेनैवाज्ञानगेपात्त ना
मेवनानापश्यन्ति न तु विपश्चित विद्वांस इतनयानपश्यन्ति २८ ननु तर्हि पुनर्भाक्त्यमनन्तरूपधर्यो नित्याह । बिभर्षीति अवबोध कल्परूप आत्मा आत्मन
रूपाणि गतार्विमाणि धत्से ननु त्वक्कस्यापि प्रमेदं यथ क्षेमाय पालनाय सतां धर्मवर्तिनां सुखावहानि खलानामभद्राणि नाशकानि २९ नकुतत्वम
नानन्तत्त्वनामोक्षार्थं यत्नोत्याह । त्वयीति त्वयि समाधिना मानेशितं तत्सान्निमित्तेन त्वत्पादपोतेनाश्रितेन एके मुख्यानिर्निकिन महद्भिः कृतेन सेव्यता
गोष्पादिनेन यद्वा उद्दिष्टमायामपि त्यताद्वरगोष्पदेमेव महत्सेनोपदोमित मनसि कृतेन बहुमतेनेत्यर्थः भवाब्धि तुच्छीकुर्वन्ति अनायासेन तरन्त
जनान्निमित्तादिर्नितिराप्यक्लिरित्यर्थः ३० ननु तत्पोतेन पूर्वं तरणता तदीदानीं नानाकागतिस्तत्राह स्वयमिति अयमर्थ हे द्युमन् स्वप्रकाशत्वतत्पाद

त्वमेक एवास्य सतः प्रसूतिस्त्वं सन्निधानं त्वमनुग्रहश्च त्वन्मायया संवृतचेतसस्त्वां पश्यन्ति नाना न विपश्चितो ये २८ बिभर्षि रूपाण्यवबो
ध आत्मा क्षेमाय लोकस्य चराचरस्य सत्त्वोपपन्नानि सुखावहानि सतामभद्राणि मुहुः खलानाम् २९ त्वय्यम्बुजाक्षाखिलसत्त्वधाम्नि
समाधिनावेशितचेतसैके त्वत्पादपोतेन महत्कृतेन कुर्वन्ति गोवत्सपदं भवाब्धिम् ३० स्वयं समुत्तीर्य सुदुस्तरं द्युमन् भवार्णवं भीम
मदभ्रसौहृदाः भवत्पदाम्भोरुहनावमत्र ते निधाय याताः सदनुग्रहो भवान् ३१ येऽन्येऽरविन्दाक्ष विमुक्तमानिनस्त्वय्यस्तभावाद
विशुद्धबुद्धयः आरुह्य कृच्छ्रेण परं पदं ततः पतन्त्यधोऽनादृतयुष्मदङ्घ्रयः ३२ तथा न ते माधव तावकाः क्वचिद्भ्रश्यन्ति मार्गात्त्व
यि बद्धसौहृदाः त्वयाभिगुप्ता विचरन्ति निर्भया विनायकानीकपमूर्द्धसु प्रभो ३३ सत्त्वं विशुद्धं श्रयते भवान् स्थितौ शरीरिणां
श्रेय उपायनं वपुः वेदक्रियायोगतपःसमाधिभिस्तवार्हणं येन जनः समीहते ३४ पोतसामर्थ्यमात्रेण भवाब्धिर्वत्सपदमात्रं जातं अतस्त्व
न्निरपेक्षस्त्वयमेवात्मना सुदुस्तरमपि भवार्णवं समुत्तीर्य भवत्पदाम्भोरुहरूपां नावमत्रैव निधाय भक्तिमार्गसम्प्रदायप्रवर्तनेनान्यत्र याता गताः तत्किम् प
रोदन्त्वसौहृदाः सर्वभूतेषु निर्भीतिमुक्ताः अतस्तेन्येषां तरणायानिधायेति कथं त्वत्पादपोतेन तीर्णा अत उक्तं भवान् सदनुग्रहः सतो भक्ताननुगृह्णातीति ३१
ननु विवेकिनां किं भजनेन मुक्तानप्यहितेनेत्याह येऽन्य इति विमुक्तमानिन विमुक्ता वयमिति मन्यमाना त्वयि अस्तो निरस्तो भावो भक्तिर्यैस्ते तस्मात् भ
क्तेरभावादित्यर्थः न विशुद्धा बुद्धिर्येषां तेन यद्वा त्वयि अस्तभावा इति च्छेदः अस्तमतय यदि चेत्तेविशुद्धबुद्धय कृच्छ्रेण बहुजन्मतपसा परं पदं मो
क्षसन्निहितसत्कुलतम् अनादृतत्वत पतन्ति विघ्नैरभिभूयन्ते न आदृता युष्मदङ्घ्रयो यैस्ते ३२ त्वदीयास्तु न कदाचिदपि पतन्तीत्याह तथेति विनायका विघ्न
हेतवः तेषामनीकपा निस्तोमास्तानिपातितेनेषां मूर्द्धसु विचरन्ति विघ्नान्जयन्तीत्यर्थः ३३ सतां सुखावहानि रूपाणि धारयसीत्युक्तं बिभर्षि रूपाणीति त
त्कुतः प्रकारेण सुखावहत्वमित्यपेक्षायामाह सत्त्वं विशुद्धमिति सत्त्ववपु श्रयते स्वीकरोषि श्रेयउपायनं कर्मफलदातृकं येन वपुषा जनस्तवार्हणं पूजामी
हते करोति किं वेदाध्ययनयागाश्च तपश्च समाधिश्च तैः स्वस्वाश्रमधर्मैरित्यर्थः वपुषोऽनाश्रयणेऽर्हणासम्भवात् नकर्मफलसिद्धिः स्यादिति ३४

त्वय्यंबुजाक्षेत्यादिना श्लोकत्रयेण भगवद्भक्तानामेव मोक्षो नान्येषामित्युक्तम् तत्र कर्मफलं भक्तिं विना माभूत् मोक्षस्तु ज्ञानैकसाध्यत्वात् किं भक्त्येति साङ्ख्यशा-
यान् प्रत्याहुः सत्त्वं न चेदिति हे धातः इदं सत्त्वं निजं तव वपुर्न भवेच्चेत्तर्हि विज्ञानं विशिष्टमपरोक्षं ज्ञानं न भवेदित्यनुषंगः कथंभूतम् अज्ञानभिदापमार्जनम्
अज्ञानं च तत्कृता भिदा च तयोरपमार्जनं निवर्तकं यद्वा अज्ञानं भिनत्तीत्यज्ञानभित् विज्ञानं मार्जनं नाशमपि प्राप्तमेवेति ननु जडानां बुद्ध्यादीनां यतः प्रका-
शः तद्बुद्ध्येति ज्ञानं भवेदेवेति चेन्न गुणप्रकाशैः गुणावच्छिन्नैः प्रकाशैर्भवान् सर्वसाक्षी पूर्णः केवलमनुमीयते कल्प्यते न तु साक्षात् क्रियत इत्यर्थः अनुमानप्र-
कारमाहुः प्रकाशते यस्य च येन वा गुणा इति यस्य संबंधी अयं बुद्ध्यादिगुणः प्रकाशते यो गुणसाक्षीत्येवं येन वा बुद्ध्यारूढेन प्रमात्रा बुद्ध्याधिष्ठात्रा वाऽयं गुणः
प्रकाशत इत्यनुमीयत इत्यर्थः शुद्धसत्त्ववपुषि त्वयि सेव्यमाने तु तदाकारेऽन्तःकरणे त्वत्प्रसादेन साक्षात्कारो भवेदिति भावः ३५ एवं तावद्भक्तानामभ्युदया-
पवर्गौ यद्रूपाणि विभर्षीत्युक्तम् तान्यपि भजनीयानि केवलं न तु ज्ञातुं शक्यन्ते अनंतत्वादतर्क्यत्वाच्च मनोवचसोरगोचरत्वादित्याहुः न नामरूपे इति गुणाः ज-

सत्त्वं न चेद्धातरिदं निजं भवेद्विज्ञानमज्ञानभिदापमार्जनम् गुणप्रकाशैरनुमीयते भवान् प्रकाशते यस्य च येन वा गुणाः ३५ न ना-
मरूपे गुणजन्मकर्मभिर्निरूपितव्ये तव तस्य साक्षिणः मनोवचोभ्यामनुमेयवर्त्मनो देव क्रियायां प्रतियन्त्यथापि हि ३६ शृण्वन्
गृणन् संस्मरयंश्च चिंतयन्नामानि रूपाणि च मंगलानि ते क्रियासु यस्त्वच्चरणारविंदयोराविष्टचेता न भवाय कल्पते ३७ दि-
ष्ट्या हरेऽस्या भवतः पदो भुवो भारोऽपनीतस्तव जन्मनेशितुः दिष्ट्यांकितां त्वत्पदकैः सुशोभनैर्द्रक्ष्याम गां द्यां च तवानुकंपिताम् ३८
न तेऽभवस्येश भवस्य कारणं विना विनोदं बत तर्कयामहे भवो निरोधः स्थितिरप्यविद्यया कृता यतस्त्वय्यभयाश्रयात्मनि ३९ म-
त्स्याश्वकच्छपनृसिंहवराहहंसराजन्यविप्रविबुधेषु कृतावतारः त्वं पासि नस्त्रिभुवनं च यथाऽधुनेश भारं भुवो हर यदूत्तम वंदनं ते ४०

न्मानि कर्माणि च तैर्निरूपितव्ये निरूपणार्हे न भवतः कुतः अनुमेयं वर्त्म मार्गो यस्य तवेति तत्रापि हेतुः तस्य साक्षिण इति नहि साक्षिणस्तत्त्वं मनोवचोगो-
चरमित्यर्थः हे देव बहुधा द्योतमान अथापि क्रियायामुपासनादिलक्षणायां त्वां प्रतियन्त्युपासकाः साक्षात्पश्यन्ति हि प्रसिद्धम् ३६ तस्माद्भक्त्यैव मो-
क्ष इत्युपसंहरति शृण्वन्निति अन्यानपि संस्मारयन् क्रियासु देवार्चनादिकर्मसु ३७ विशेषतः श्रीकृष्णावतारमभिनंदति दिष्ट्येति दिष्ट्या भद्रम् त-
व पदः पादभूतायाः ईश्वरस्य तव जन्ममात्रेणापनीत एव किंच त्वत्पदकैः कोमलैः पदैः सुशोभनैः वज्रांकुशादिशुभलक्षणैः गां पृथ्वीं द्यां स्व-
र्गं च तव त्वयाऽनुकंपिताम् ३८ तव जन्मना भारोऽपनीत इत्युक्त्या ममापि किं जीववत्संसार उक्तः नहि नहीत्याहुः नेति बत हे ईश असंसारिणस्ते ज-
न्मनः कारणं क्रीडां विना न तर्कयामः किंच हे अभयाश्रय न भयमाश्रयं तद्गति तथा तत्संबोधनम् हे नित्यमुक्त इत्यर्थः तव जन्मकारणं नास्तीति किं वक्त-
व्यम् यतो जीवात्मन्यपि भवादयः त्वयि विषये याऽविद्या तया कृताः न परमार्थतः संतीति ३९ प्रस्तुतं प्रार्थयंते मत्स्याश्वेति नोऽस्मांस्त्रिभुवनं च
अन्यदा यथा पासि तथाऽधुनापि पाहीति वंदनं ते इति वदंतः सर्वे शिरोभिः प्रणमंति ४०

नैर्भीत्यमाह दिष्ट्येति नः अस्माकं भवाय उद्भवाय अम्ब हे मातः पुमांस्ते कुक्षिगतः अतो भयं मा भूदिति ४१ यद्रूपमनिदं सर्वमन्यत्कृतम् यथा यथावत्
प्रत्यानन्दधिया नरहरिरूपास्तु इति मन्यमाना ब्रह्मेशानौ पुरोधाय प्रतः कृत्वा ययुरिति ४२ इति दशमे टीकायां द्वितीयोऽध्यायः २ तृतीये तु जनक-
णनम् अनन्तस्तु हरिः स्तवम् पितृभ्यां संस्तुतो नीतः पित्रा नीतेन गोकुलम् १ अथेति मंगलार्थं यर्हि सर्वगुणोपेतः कालोऽभवत् तदा देवक्यां प्रादुरासीदिति
तारादिग्रहसम्पत्कृतनानात्वम् परमशोभनत्वमेवाह यर्हीत्यादिना अजनात् नारायणात् जन्म यस्य प्रजापतेस्तस्य ऋक्षं रोहिणीनक्षत्रम् कथंभूतम् शान्
तानि ऋक्षाणि ग्रहास्तारकाश्च यस्मिन् तत् यर्हीति सर्वत्रानुषज्यते १ निर्मलानामुडुगणानामुदयो यस्मिन् तत् तथा मंगलानि भूयिष्ठानि येषु पुरादिषु
ते आकराः २ जलरुहैः श्रीः येषां ते द्विजालिकुलानां सन्नादा एव स्तवकाः स्तोत्राणि येषां ते ३ समिन्धत आडागमोऽनद्यतन्य समैधतेति सम्यग्दीप्ता ब-

दिष्ट्याम्ब ते कुक्षिगतः परः पुमानंशेन साक्षाद्भगवान्भवाय नः मा भूद्भयं भोजपतेर्मुमूर्षोर्गोप्ता यदूनां भविता तवात्मजः ४१ श्रीशुक
उवाच इत्यभिष्टूय पुरुषं यद्रूपमनिदं यथा ब्रह्मेशानौ पुरोधाय देवाः प्रतिययुर्दिवम् ४२ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे-
गर्भगतविष्णोर्ब्रह्मादिकृतस्तुतिर्नाम द्वितीयोऽध्यायः २ श्रीशुक उवाच अथ सर्वगुणोपेतः कालः परमशोभनः यर्ह्येवाजनजन्म
र्क्षं शान्तर्क्षग्रहतारकम् १ दिशः प्रसेदुर्गगनं निर्मलोडुगणोदयम् मही मंगलभूयिष्ठपुरग्रामव्रजाकरा २ नद्यः प्रसन्नसलिला
ह्रदा जलरुहश्रियः द्विजालिकुलसन्नादस्तवका वनराजयः ३ ववौ वायुः सुखस्पर्शः पुण्यगन्धवहः शुचिः अग्नयश्च द्विजातीनां
शान्तास्तत्र समिन्धत ४ मनांस्यासन्प्रसन्नानि साधूनामसुरद्रुहाम् जायमानेऽजने तस्मिन्नेदुर्दुन्दुभयो दिवि ५ जगुः किन्नरग-
न्धर्वास्तुष्टुवुः सिद्धचारणाः विद्याधर्यश्च ननृतुरप्सरोभिः समं तदा ६ मुमुचुर्मुनयो देवाः सुमनांसि मुदान्विताः मन्दं मन्दं जल
धरा जगर्जुरनुसागरम् ७ निशीथे तमउद्भूते जायमाने जनार्दने देवक्यां देवरूपिण्यां विष्णुः सर्वगुहाशयः आविरासीद्यथा प्रा-
च्यां दिशीन्दुरिव पुष्कलः ८ तमद्भुतं बालकमम्बुजेक्षणं चतुर्भुजं शङ्खगदार्युदायुधम् श्रीवत्सलक्ष्मं गलशोभिकौस्तुभं पीताम्बरं
सान्द्रपयोदसौभगम् ९ महार्हवैदूर्यकिरीटकुण्डलत्विषा परिष्वक्तसहस्रकुन्तलम् उद्दामकाञ्च्यङ्गदकङ्कणादिभिर्विरोचमानं वसु
देव ऐक्षत १० स विस्मयोत्फुल्लविलोचनो हरिं सुतं विलोक्यानकदुन्दुभिस्तदा कृष्णावतारोत्सवसंभ्रमोऽस्पृशन्मुदा द्विजेभ्योऽयुतमा
प्लुतो गवाम् ११

भूवुरित्यर्थः ४ असुरद्रुहां कंसादिव्यतिरिक्तानां सर्वप्राणिनां देवानां चेति स्वर्गेऽपि विशेषमाह जायमान इति अजने जायमाने ५ त
दा आसन्न प्रसन्ना यस्मिन् तस्मिन् समये ६ ७ तमसा उद्भूते घनतमसि निशीथे यथा यथावत् ऐश्वर्येणैव रूपेण ८ तमद्भुतं बालकं सम्यक् देव ऐक्षतेति टि
नीयश्लोकेनान्वयः अद्भुतत्वे हेतुगर्भाणि विशेषणानि अम्बुजेक्षणमित्यादीनि श्रीवत्सलक्ष्म श्रीवत्सलक्ष्माणं गले शोभत इति गलशोभी कौस्तुभो यस्मि
न् ९ परिष्वक्तसहस्रकुन्तलम् किरीटकुण्डलादीनां त्विषा स्फुरद्भिः परितः मितकेशमित्यर्थः १० विस्मयेनोत्फुल्ले विकसिते लोचने यस्य सः गवामयुतमस्पृशत् मनसा द
दौ भवान् कंसनिगृहीतस्य दानासंभवात् स्पर्शहेतुः कृष्णावतारेति मुदा आप्लुतो व्याप्तः स्नात इति वा ११ ७

कृतधीः शुद्धबुद्धिः १२ वसुदेवः प्रथमं पुत्रबुद्ध्या पश्यन् तां परित्यज्याह अहो विदितोऽसीति कथं विदितोऽस्मि भवान् प्रकृतेः परः पुरुष इति ननु किमाश्चर्यं पुरुषस्य प्र-
कृतेरन्यत्वं दैवेति अत आह साक्षादिति प्रत्यक्षत इत्यर्थः ननु अक्षिसन्निकृष्टं प्रत्यक्षत उपलभ्यते किं चित्रमित्यत आह केवलेति केवलश्चासावनुभवश्च आनन्दश्च तदे-
व स्वरूपं यस्य सः किंच सर्वबुद्धिदृक् साक्षी न हि एवंभूतो दृश्यो भवतीत्यर्थः १३ ननु देवकीजठरे प्रविष्टस्य किमियं मतिस्तुतिः क्रियते अत आह स एवेति स एवोक्त-
स्वरूप एव त्वं न देवकीजठरे प्रविष्ट इत्यर्थः ननु विश्वं सृष्ट्वा तदनु प्रविष्टस्य किं सेतद्बहु अत आह स्वप्रकृत्येति स्वमायया सृष्ट्वा तदनु त्वमप्रविष्ट एवेति ननु तर्हि क-
थं श्रुत्योच्यते तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशदिति अत आह प्रविष्ट इवेति भाव्यसे निरूप्यसे प्रत्यक्षतो वा स्वरूपेण वा प्रविष्ट इव लक्ष्यसे १४ अत्र दृष्टान्तः यथेति इमेऽवि-
कृता भावा महदादयो यथा तथेति दृष्टान्तं विवृणोति ते विकृतैरिति ते विकृतैः षोडशभिर्विकारैः सह सन्निपत्य विराजं जनयन्ति सन्निपतने हेतुः यतः पृथग्भूताः सन्तो
नानावीर्या विशिष्टकार्यसमर्था न भवन्ति १५ ननु तेषां कार्ये प्रवेशः कथं कल्प्यते कार्याद्बहिरेव वा भिन्नवास्तु अत्र जायत इति किं न स्यादिति चेत्तत्राह प्रागेवेति कार्योत्प-
त्तेः प्रागेव तेषां विद्यमानत्वान्न तेषां भूतानामिह कार्ये संभवः अतः सन्निपत्येति एवं समुत्पाद्य अनुगताः प्रविष्टा इव दृश्यन्ते न पुनः प्रविष्टाः कुतः उत्पत्तेः प्रागेव का-

अथैनमस्तौदवधार्य पूरुषं परं नताङ्गः कृतधीः कृताञ्जलिः स्वरोचिषा भारत सूतिकागृहं विरोचयन्तं गतभीः प्रभाववित् १२ वसुदे-
व उवाच विदितोऽसि भवान् साक्षात्पुरुषः प्रकृतेः परः केवलानुभवानन्दस्वरूपः सर्वबुद्धिदृक् १३ स एव स्वप्रकृत्येदं सृष्ट्वा-
ग्रे त्रिगुणात्मकम् तदनु त्वं ह्यप्रविष्टः प्रविष्ट इव भाव्यसे १४ यथेमेऽविकृता भावास्तथा ते विकृतैः सह नानावीर्याः पृथग्भूता वि-
राजं जनयन्ति हि १५ सन्निपत्य समुत्पाद्य दृश्यन्तेऽनुगता इव प्रागेव विद्यमानत्वान्न तेषामिह संभवः १६ एवं भवान् बुद्ध्यनुमेयल-
क्षणैर्ग्राह्यैर्गुणैः सन्नपि तद्गुणाग्रहः अनावृतत्वाद्बहिरन्तरं न ते सर्वस्य सर्वात्मन आत्मवस्तुनः १७

रणतया विद्यमानत्वान्न तेषामिह सृष्टे
कार्ये पश्चात्संभवः प्रवेश इति १६ दार्ष्टान्तिके अतिदिशति एवं भवानिति ननु यद्यहमप्रच्युतस्वरूप एव कारणतया कार्येषु वर्ते तर्हि तेषु इन्द्रियैर्गृह्यमाणेषु मम ग्रहणं-
किं नास्ति तत्राह बुद्ध्यनुमेयलक्षणैरिति बुद्ध्या रूपादिज्ञानेनानुमेयं लक्षणं स्वरूपं येषां तैर्गुणैः इन्द्रियैः ग्राह्यैर्गुणैः सह सन्नपि वर्तमानोऽपि तद्गुणाग्रहः तैर्गुणैः
सह न गृह्यसे अयं भावः न हि ग्राह्यैः सह भावमात्रं ग्रहणे कारणं किंतु इन्द्रियाणां शक्तिः सा च कार्यैकसमधिगम्या यथा कार्यमेव कल्प्यते अतो यथा चक्षुषा रूप-
ग्रहणे रसादिग्रहणं नास्ति तथैव विषयग्रहणे त्वद्ग्रहणमपीति अविषयत्वेन त्वद्ग्रहणानर्हत्वमुक्तमेव सर्वबुद्धिदृक् इत्यत्र एवं तावत् प्रागेव विद्यमानत्वात् प्रवेशो ना-
स्ति इत्युक्तम् किंच परिच्छिन्नस्य नीडपक्ष्यादेरिव प्रवेशो भवेत् त्वत्तु अनावृतत्वादपरिच्छिन्नत्वेन बहिरन्तर्भेदो नास्ति कुतः प्रवेश इत्याह अनावृतत्वादिति
अनावृतत्वे हेतुमाह सर्वस्येति न हि सर्वरूपस्यान्यदावरकमस्ति सर्वात्मनः न ह्येकेनावृतोऽन्यस्यात्मा भवेत् आत्मवस्तुन इति आत्मनो वस्तुनश्चेति हेतु-
द्वयम् अत सातत्यगमन इत्यस्मात् अतति व्याप्नोतीत्यात्मा न हि व्यापकस्यावरणं घटते तथा वस्तुनः परमार्थवस्तुनः आवरणं न घटत इत्यर्थः तस्मात्त्वं तत्तया-
मित्तया प्रवेशो न स्म रव्योऽस्ति कुतस्तरां गर्भप्रवेशः अतः केवलानुभवानन्दस्वरूप एव त्वं विदितोऽसीत्याश्चर्यं मम भाग्यमित्यर्थः १७

नन्वेवं तु नतत्त्वमानस्यास्त्वेपटेन नतुनमाभवति सत्यत्वेनभानीरित्याशङ्क्याह यइति आत्मनोदृश्यगुणेषुदृश्यादिषु सन्मतिरेकेन आत्मव्यतिरेकेण दृश्यकृ-
तान्यपदार्थदर्शनव्यवस्यतेऽध्यवस्यति सपुमान् सोऽबुधः अविद्वान् व्यतिरेकदर्शनात् किंच मनीषितविचारितसत् देहादिसर्वंगत विनाऽनुवादं वाचारम्भणमा
त्रंविनानसम्यगाराम मनीषितस्तुतेनत्यक्तं वापिनमतवस्तुतः स्याउपाददत् स्वीकुर्वन्नबुधइत्यर्थः १८ एवंपरमेश्वरस्य स्वव्यतिरेकेणासत्वमुक्तम् परमे
श्वरोपादानतादृशमव्यतिरेकेणासत्वमित्याह त्वत्तोऽस्येति नचैवमसत्योपि विकारित्वमित्याह अनीहादिति अगुणत्वादनीहत्वमतोऽविकारित्वमित्यर्थः ननु
नीहत्वे कथंकर्तृत्वंकर्तृत्वंवाकुतोऽविकारित्वंतथाह त्वयीश्वरइति अहमस्यविकारित्वमीश्वरत्वात्कर्तृत्वमिति नन्वनदपिविरुद्धमेव नेत्याह त्वदाश्रयत्वादिति गुणै
कर्तृत्वं त्वयिस्वाभाविकंनतुसगुणत्वे गुणाश्रयत्वात् यथाभृत्यकृतंराजनीति १९ एवंभूतस्यैवतवयथाविश्वस्थितिसर्गलयार्थंत्रिवर्णागुणावतारा
स्तथाभूभारहरणार्थमवतारमित्याह सत्वमितिश्लोकद्वयेन २० रिरक्षिषुः रक्षितुमिच्छुः अवतीर्णोऽसिहेप्रभोनिर्णयेन भत साधूनांरक्षणार्थं
राजन्यसंज्ञासुरकोटियूथपैर्निर्व्यूह्यमानाइतस्ततश्चाल्यमानाश्चमूः सेनानिहनिष्यसि संहरिष्यसि २१ किंतुतथाप्यसभ्यत्वेनत्वदाभास्यमित्याह

यआत्मनोदृश्यगुणेषुसन्नितिव्यवस्यतेस्वव्यतिरेकतोऽबुधः विनानुवादंनचतन्मनीषितंसम्यग्यतस्त्यक्तमुपाददत्पुमान् १८
त्वत्तोऽस्यजन्मस्थितिसंयमान्विभोवदन्त्यनीहादगुणादविक्रियात् त्वयीश्वरेब्रह्मणिनोविरुध्यतेत्वदाश्रयत्वादुपचर्यतेगुणैः १९
सत्वंत्रिलोकस्थितयेस्वमाययाबिभर्षिशुक्लंखलुवर्णमात्मनः सर्गायरक्तंरजसोपबृंहितंकृष्णंचवर्णंतमसाजनात्यये २० त्वमस्य
लोकस्यविभोरिरक्षिषुर्गृहेऽवतीर्णोऽसिममाखिलेश्वर राजन्यसंज्ञासुरकोटियूथपैर्निर्व्यूह्यमानानिहनिष्यसेचमूः २१ अयंत्वसभ्य
स्तवजन्मनौगृहेश्रुत्वाग्रजांस्तेन्यवधीत्सुरेश्वर सतेऽवतारंपुरुषैःसमर्पितंश्रुत्वाधुनैवाभिसरत्युदायुधः २२ श्रीशुकउवाच अ
थैनमात्मजंवीक्ष्यमहापुरुषलक्षणम् देवकीतमुपाधावत्कंसाद्भीतासुविस्मिता २३ देवक्युवाच रूपंयत्तत्प्राहुरव्यक्तमाद्यंब्रह्म
ज्योतिर्निर्गुणंनिर्विकारम् सत्तामात्रंनिर्विशेषंनिरीहंसत्वंसाक्षाद्विष्णुरध्यात्मदीपः २४ अयंत्विति असभ्यः खलः समर्पितंकथितं अभिसरति

आगमिष्यति २२ उपाधावत् अस्तौत् २३ त्वयिभयशङ्केवनावन्नास्तीतिस्तौत्स्तुवन्नाह देवकीकिंनिर्दिष्टापयितुरूपमिति यत्तत्किमपिरूपंवस्तुप्राहुर्वेदाः किं
तद्वस्तुतदाह अव्यक्तं अन्यहेतु आद्यंकारणं किंपरमाणवः नब्रह्मबृहत् किंप्रधानम् नज्योतिः चेतनम् किंवैशेषिकाणामिवज्ञानगुणम् ननिर्गुणम् किंभास्कर
नामिवज्ञानपरिणामिननिर्विकारम् किंकणादानामिवशक्तिविक्षेपपरिणामिनसत्तामात्रम् तर्हिकिंसामान्यम् ननिर्विशेषम् तर्हिकिंकारणत्वात्सक्रियम्
ननिरीहम् सन्निधिमात्रेणकारणम् एवंभूतंकिमपिकार्यकल्पंयद्वस्तुसएवसाक्षात्त्वंविष्णुरिति अपरोक्षत्वमेत्याह अध्यात्मदीपइति बुद्ध्यादिकरणसंघातप्र
काशकइत्यर्थः अथवा अव्यक्तंकेनापिप्रकारेणव्यज्यतइत्यव्यक्तम् कथम् असत्यात्तावन्नव्यज्यतइत्याह आद्यंसर्वस्यकार्यस्याद्यम् अनादीत्यर्थः तथाब्र
ह्मज्योतिर्निर्गुणंनिर्विकारमितित्रिभिः पदैर्द्रव्येनप्रकाशात्मगुणेनस्वविकारेणचव्यक्तिंनिराकरोति तथासत्तामात्रमितिविशेषेणनिर्विशेषमितिसामान्येननिरीहमि
ति क्रिययाचव्यक्तिंनिराकरोति अन्यत्समानम् एवंभूतस्यतवनभयशङ्केतिभावः २४

किंचमहाप्रलयेऽप्यवशिष्यमाणस्यकुतोभयमित्याह नष्टेलोकेइति परान्तेलोकेमहाभूतेषुलीने ष्वादिभूतंभूतसूक्ष्मंप्रविष्टेषुतस्मिन्नपिव्यक्तेऽव्यक्तंप्रधानंप्राप्ते-
अशेषात्मकेप्रधानेसंज्ञाप्रज्ञायस्य एवंभूतेलीनमिदंमयिअस्तिपश्चात्पुनःप्रबोधनीयमितिसशेषसंज्ञः शेषसंज्ञइतिवा २५ एवंप्रलयहेतुर्योऽयंकालः एनंहे अव्यक्तबंधो
प्रकृतिप्रवर्तकतस्यप्रलयपर्यंतस्यतेतवचेष्टांलीलां चेष्टतेविपरिवर्ततेपुनः पुनः वत्सरान्तस्समहीयान् द्विपरार्धरूपः यस्यचेष्टामाहुः तंत्वात्वांक्षेमधामअभ-
यस्थानंप्रपद्येशरणंव्रजामि २६ क्षेमधामत्वमेवाह मर्त्यइति लोकान्प्रतियदृच्छयाकेनापिभाग्योदयेन हेआद्य २७ प्रस्तुतंविज्ञापयति सत्वमिति भृत्यानांवि-
त्रासंहंतीति भृत्यवित्रासहा भृत्यविदितिविच्छेदः पौरुषंऐश्वरंध्यानधिष्ण्यंध्यानास्पदंमांसदृशांमांसचक्षुषांप्रत्यक्षंमाकृथाः २८ भवतएवहेतोर्निमित्तात्कंसा

नष्टेलोकेद्विपरार्धावसानेमहाभूतेष्वादिभूतंगतेषु व्यक्तेऽव्यक्तंकालवेगेनयातेभवानेकःशिष्यतेशेषसंज्ञः २५ योऽयंकालस्तस्यते
व्यक्तबंधोचेष्टामाहुश्चेष्टतेयेनविश्वम् निमेषादिर्वत्सरांतोमहीयांस्तंत्वेशानंक्षेमधामप्रपद्ये २६ मर्त्योमृत्युव्यालभीतःपलायन्लो
कान्सर्वान्निर्भयंनाध्यगच्छत् त्वत्पादाब्जंप्राप्ययदृच्छयाऽद्यस्वस्थःशेतेमृत्युरस्मादपैति २७ सत्वंघोरादुग्रसेनात्मजान्नस्त्राहि
त्रस्तान्भृत्यवित्रासहासि रूपंचेदंपौरुषंध्यानधिष्ण्यंमाप्रत्यक्षंमांसदृशांकृषीष्ठाः २८ जन्मतेमय्यसौपापोमाविद्यान्मधुसूदन
समुद्विजेभवद्धेतोःकंसादहमधीरधीः २९ उपसंहरविश्वात्मन्नदोरूपमलौकिकम् शंखचक्रगदापद्मश्रियाजुष्टंचतुर्भुजम् ३०
विश्वंयदेतत्स्वतनौनिशांतेयथाऽवकाशंपुरुषःपरोभवान् बिभर्तिसोऽयंममगर्भगोऽभूदहोनृलोकस्यविडंबनंहितत् ३१ श्रीभगवा
नुवाच त्वमेवपूर्वसर्गेऽभूःपृश्निःस्वायंभुवेसति तदायंसुतपानामप्रजापतिरकल्मषः ३२ युवांवैब्रह्मणादिष्टौप्रजासर्गेयदाततः
सन्नियम्येंद्रियग्रामंतेपाथेपरमंतपः ३३ वर्षवातातपहिमघर्मकालगुणाननु सहमानौश्वासरोधविनिर्धूतमनोमलौ ३४ शीर्णप
र्णानिलाहारावुपशांतेनचेतसा मत्तःकामानभीप्संतौमदाराधनमीहतुः ३५ एवंवांतप्यतोस्तीव्रंतपःपरमदुष्करम् दिव्यवर्षस
हस्राणिद्वादशेयुर्मदात्मनोः ३६ तदावांपरितुष्टोऽहममुनावपुषानघे तपसाश्रद्धयानित्यंभक्त्याचहृदिभावितः ३७ प्रादुरासंवर
दराड्युवयोःकामदित्सया व्रियतांवरइत्युक्तेमादृशोवांवृतःसुतः ३८

त्समुद्विजे बिभेमि यतोऽधीरचित्ता २९ ३० किमित्युपसंहर्तव्यमे
वंभूतेनमयापुत्रेणतवमहतीश्लाघास्यात् इतितत्राह विश्वमिति निशांतेप्रलयावसानेयथाऽवकाशमसंकोचतः असंभावितत्वादुपहास्यमेवस्यादित्यर्थः ३१ चतु
र्भुजेनरूपेणाविर्भावेकारणंतावदाह त्वमेवेत्यादिचतुर्दशभिः पूर्वसर्गेप्रथमजन्मनिअभूः आसीः पृश्निर्नामस्वायंभुवेमन्वंतरेतदाअयंवसुदेवः ३२ तेपाथेतपः
कृतवंतौ ३३ ३४ ३५ तप्यतोराचरतोः ईयुर्गतानि मदात्मनोः मच्चित्तयोः ३६ अमुनावपुषा ३७ प्रादुरासंप्रादुर्भूतोस्मि वरदराट् वरदेषुश्रेष्ठइ-
त्यर्थः तेनसकृद्वरेणच वारंवारमाविर्भावेकारणमुक्तम् कामस्यदित्सयादातुमिच्छया मादृशः मयासदृशः ३८

मेभक्तोऽपियुवामपवर्गेनवव्राथे नरतवनो ३९ वरंदत्वामयिगते ४० ४१ अदृष्ट्वाकश्यपादामनः आसेतिपत्तदापिनद्रूपेवोर्युवयोरहमपपुनरप्यभिवत्यर्थः ४२ ४३भक्तमयमतापदेतद्रूपमेजन्मेतिस्मरणायजानापदर्शितम् मद्भवमद्विषयमनन्तरत्वादित्युक्तानाठोपिभविष्यतीतिभावः ४४नतुत्वपिप्रसन्नेऽपिकथमावयोःपुनःजन्मेत्यतःपरंप्राप्तिविष्यनीत्याह युवामिति ४५ ४६ ४७ यदिकस्मादिभीपितर्हिमागोकुलंनयपश्यास्यमाम्बनाकन्यामन्मायामानयेति प्रथममेवभगवताभक्तादितावसुदेवोपद्यगन्तुमैच्छत् तदेव अजापित्मयोगमायासानंदजायपानिमित्तमाभूतप्राग्जनिष्यानास ४८ हृता मत्यपाणाः सर्वाद्यत्तयोये

अजुएयास्मृतिपपावुनप्रस्योत्वदपती नवव्राथेऽपवर्गमपोहितोदेवमायया ३९ गतेमयियुवांलब्ध्वावरंमत्सदृशंसुतम् ग्राम्यान्भोगानभुञ्जाथांयुवांप्राप्तमनोरथौ ४० अदृष्ट्वान्यतमंलोकेशीलौदार्यगुणैः समम् अहंसुतोवामभवंपृश्निगर्भइतिश्रुतः ४१ तयोर्वांपुनरेवाहमदित्यामासकश्यपात् उपेन्द्रइतिविख्यातोवामनत्वाच्चवामनः ४२ तृतीयेस्मिन्भवेहंवैतेनैववपुषाथवाम् जातोभूयस्तयोरेवसत्यंमेव्याहृतंसति ४३ एतद्वांदर्शितंरूपंप्राग्जन्मस्मरणायमे नान्यथामद्भवंज्ञानंमर्त्यलिंगेनजायते ४४ युवांमांपुत्रभावेनब्रह्मभावेनचासकृत् चिन्तयन्तौकृतस्नेहौयास्येथेमद्गतिंपराम् ४५ यदिकंसाद्विभीपितर्हिमागोकुलंनय मन्मायामानयाशु त्वंयशोदागर्भसंभवाम् ४६ श्रीशुकउवाच इत्युक्त्वासीद्धरिस्तूष्णींभगवानात्ममायया पित्रोःसंपश्यतोःसद्योबभूवप्राकृतःशिशुः ४७ ततश्चशौरिर्भगवत्प्रचोदितः सुतंसमादायससूतिकागृहात् यदाबहिर्गन्तुमियेषतर्ह्यजायायोगमायाजनिनंदजायया ४८ तयाहृतप्रत्ययसर्ववृत्तिषुद्वाःस्थेषुपौरेष्वपिशायितेष्वथ द्वारस्तुसर्वाःपिहितादुरत्ययाबृहत्कपाटायसकीलशृंखलैः ४९ ताःकृष्णवाहेवसुदेवआगतेस्वयंव्यवर्यन्तयथातमोरवेः ववर्षपर्जन्यउपांशुगर्जितः शेषोऽन्वगाद्वारिनिवारयन्फणैः ५० मघोनिवर्षत्यसकृद्यमानुजा गंभीरतोयौघजवोर्मिफेनिला भयानकावर्तशताकुलानदीमार्गंददौसिंधुरिवश्रियःपतेः ५१ नंदव्रजंशौरिरुपेत्यतत्रतान्गोपान्प्रसुप्तानुपलभ्यनिद्रया सुतंयशोदाशयनेनिधायतत्सुतामुपादायपुनर्गृहानगात् ५२ देवक्याःशयनेन्यस्यवसुदेवोऽथदारिकाम् प्रतिमुच्यपदोर्लोहमास्तेपूर्ववदावृतः ५३ यशोदानंदपत्नीचजातंपरमबुध्यत नतल्लिंगंपरिश्रान्तानिद्रयापगतस्मृतिः ५४ इ० भा० म० दशमस्कंधेकृष्णजन्मनितृतीयोऽध्यायः ३

या अपयात्रताः मत्यपा अन्यान्मसर्वद्यत्तयोयेषांआयतानामपि यथामूतेपुद्वारपालेषु सत्सुबृहत्कपाटेषु लोहशृंखलकयुक्तस्वर्गलैः दुर्गेर्दुःकपाटादिभिःदुरत्ययाश्चिता ४९ स्वयमेवव्यवर्यन्तविघटनादित्यर्थः व्यावृणवंतेतिवत्तव्येसगणच्छान्दसः रवेर्निमित्तात् ५० गंभीरो यस्तोयौघःतस्यजवेनवेगमेयस्तेः फेनिलाफेनव्याप्ता भयानकैरावर्तशतैर्व्याप्ता श्रियः पतेःसीतापतेः ५१ निद्रयाअजया ५२ प्रतिमुच्य बध्वापदयोःपादयोः लोहंनिगडमास्तेस्म ५३ जातंकिंचिदिति केवलमबुध्यत नतुतल्लिंगपुंभःकन्यावेति योगनिद्रयात्वमोहितेनि ५४ इतिदशमस्कंधेनी तृतीय्य ३

चतुर्थेचंडिकावाक्यमाकर्ण्यातिभयाकुलः दुर्मंत्रिभिर्हितंमेनेकंसोबालादिहिंसनम् १ १तत्अष्टमंजन्म २कालोमृत्युः ३ ४ ५अंगहे भ्रातः ६दीनदीनवत्दीना
द्रौपदीनवत् नतुतथा पुनस्त्यान्यत्रनीतत्वात् सा च योगमायेतिज्ञानत्वात् याचितोऽपिआचिच्छिदे आकृष्यजग्राह ७ अपोथयत्बलेनचिक्षेप ८ सद्यएवदेवी भूत्वा ९
१० ११ कृपणानिति अन्यान् शिशून्हनिष्यतीतिज्ञात्वावारयति पाठांतरे मामाकृपणांवृथाऽहिंसीः हिंसितवानसीति बहुनामानिकेतेषुवाराणस्यादिस्थानेषु १२
१३ परमविस्मितः कथंदेवीवागनृताजातेति १४ भामहेभगिनी भर्त्तः पुरुषादोराक्षसः यथास्वापत्यमेवहिनस्ति तद्वत् १५ १६ १७ हेमहाभागौस्वकृतंभुजः स्वारब्धक

श्रीशुकउवाच बहिरंतःपुरद्वारःसर्वाःपूर्ववदावृताः ततोबालध्वनिंश्रुत्वागृहपालाःसमुत्थिताः १ तेतुतूर्णमुपव्रज्यदेवक्यागर्भजन्मतत् आ
चख्युर्भोजराजाययदुद्विग्नःप्रतीक्षते २ सतल्पात्तूर्णमुत्थायकालोयमितिविह्वलः सूतिगृहमगात्तूर्णंप्रस्खलन्मुक्तमूर्धजः ३ तमाहभ्रा
तरंदेवीकृपणाकरुणंसती स्नुषेयतवकल्याणस्त्रियंमाहंतुमर्हसि ४ बहवोहिंसिताभ्रातःशिशवःपावकोपमाः त्वयादैवनिसृष्टेनपुत्रि
कैकाप्रदीयताम् ५ नन्वहंतेह्यवरजादीनाहतसुताप्रभो दातुमर्हसिमंदायाअंगेमांचरमांप्रजाम् ६ श्रीशुकउवाच उपगुह्यात्मजामेवंरु
दत्यादीनदीनवत् याचितस्तांविनिर्भर्त्स्यहस्तादाचिच्छिदेखलः ७ तांगृहीत्वाचरणयोर्जातमात्रांस्वसुःसुताम् अपोथयच्छिलापृष्ठेस्वा
र्थोन्मूलितसौहृदः ८ सातद्धस्तात्समुत्पत्यसद्योदेव्यंबरंगता अदृश्यतानुजाविष्णोःसायुधाष्टमहाभुजा ९ दिव्यस्रगंबरालेपरत्नाभरण
भूषिता धनुःशूलेषुचर्मासिशंखचक्रगदाधरा १० सिद्धचारणगंधर्वैरप्सरःकिन्नरोरगैः उपाहृतोरुबलिभिःस्तूयमानेदमब्रवीत् ११ किं
मयाहतयामंदजातःखलुतवांतकृत् यत्रक्ववापूर्वशत्रुर्माहिंसीःकृपणान्वृथा १२ इतिप्रभाष्यतंदेवीमायाभगवतीभुवि बहुनामनिकेते
षुबहुनामाबभूवह १३ तयाऽभिहितमाकर्ण्यकंसःपरमविस्मितः देवकींवसुदेवंचविमुच्यप्रश्रितोऽब्रवीत् १४ अहोभगिन्यहोभाममया
वांबतपाप्मना पुरुषादइवापत्यंबहवोहिंसिताःसुताः १५ सत्वहंत्यक्तकारुण्यस्त्यक्तज्ञातिसुहृत्खलः कांल्लोकान्वैगमिष्यामिब्र-
ह्महेवमृतःश्वसन् १६ दैवमप्यनृतंवक्तिनमर्त्याएवकेवलम् यद्विश्रंभादहंपापःस्वसुर्निहतवान्शिशून् १७ माशोचतंमहाभागावात्म
जान्स्वकृतभुजः जंतवोनसदैकत्रदैवाधीनाःसहासते १८ भुविभौमानिभूतानियथायांत्यपयांतिच नायमात्मातथैतेषुविपर्येतियथै
वभूः १९

मैवोक्तम् किंच जंतवःप्राणिनःसदानासते किंतु अल्पकालमेव तदाऽपिएकत्रनासते किंतु वियुज्यंते यतोदैवाधीनाः १८ सदानासत
इत्यनेन यदुक्तंजन्ममरणादितदपिदेहानामेवनआत्मनइत्याह भुवीति भूतानिदेहाएवभवंतिनभवंतिचेत्यर्थः यथा भुविभौमानिघटादीनि तद्वत् एतेषुभू
तेषुजन्मादिभिर्विक्रियमाणेषु अयमपरोक्षतयाप्रत्यभिज्ञायमानोनविपर्येति विपर्ययंनप्राप्नोति एकरूपएववर्त्तत इत्यर्थः भौमेषुविकियमाणेषुयथाभू
स्तथेति एवंविचार्यमाणेसति नशोकाद्यवकाशः १९ ७ ७ ७ ७ ७ ७

गेमत्तोऽपियुवामपवर्गनयाचेतरस्तंता ३९ परद्लामधिगत ४०-४१ अदित्याकश्यपाद्दामनः आसेति यत्तदपित्तरूपयोरेव पोरहमेव पुनरासमित्यर्थः ४२
४३ माकृमयमनान्देतद्रूपमेजन्मेति स्मरणाय ज्ञानायदर्शितम् मद्भवमद्विषयमनन्तरं त्वादिच्छयाऽपि ज्ञास्यथ इति भावः ४४ ननुत्वयि मसन्नेऽपि कथमावयोः पुनःजन्मेत्यत परमांमाप्स्यथेत्याह युवामिति ४५ ४६ ४७ यदि कंसाद्बिभेषि तर्हि मां गोकुलं नय यशोदायां पात्त्वतां कन्यां मन्मायामानयेति प्रथममेवम गवतामत्वादितावसुदेवोयदाबहिर्गन्तुमैच्छत् तदैव अजापियायोगमायासानन्दजायायानिमित्तमात्र भूतायामजनिजाता ४८ हृता गन्धयाया सर्वाचित्तयो

अजुष्टग्राम्यविषयावनपत्यौ च दम्पती नवव्राथेऽपवर्गं मे मोहितौ देवमायया ३९ गते मयि युवां लब्ध्वा वरं मत्सदृशं सुतम् ग्राम्यान् भोगान्-भुञ्जाथां युवां प्राप्तमनोरथौ ४० अदृष्ट्वान्यतमं लोके शीलौदार्यगुणैः समम् अहं सुतो वामभवं पृश्निगर्भ इति श्रुत ४१ तयोर्वां पुनरेवाहम-दित्यामास कश्यपात् उपेन्द्र इति विख्यातो वामनत्वाच्च वामनः ४२ तृतीयेऽस्मिन् भवेऽहं वै तेनैव वपुषाथ वाम् जातो भूयस्तयोरेव सत्य-मे व्याहृतं सति ४३ एतद्वां दर्शितं रूपं प्राग्जन्मस्मरणाय मे नान्यथा मद्भवं ज्ञानं मर्त्यलिङ्गेन जायते ४४ युवां मां पुत्रभावेन ब्रह्मभावेन चा-सकृत् चिन्तयन्तौ कृतस्नेहौ यास्येथे मद्गतिं पराम् ४५ यदि कंसाद्बिभेषि त्वं तर्हि मां गोकुलं नय मन्मायामानयाशु त्वं यशोदागर्भस-म्भवाम् ४६ श्रीशुक उवाच इत्युक्त्वासीद्धरिस्तूष्णीं भगवानात्ममायया पित्रोः संपश्यतोः सद्यो बभूव प्राकृत शिशुः ४७ तत-श्च शौरिर्भगवत्प्रचोदितः सुतं समादाय स सूतिकागृहात् यदा बहिर्गन्तुमियेष तर्ह्यजा या योगमायाऽजनि नन्दजायया ४८ तया हृ-तप्रत्ययसर्ववृत्तिषु द्वाःस्थेषु पौरेष्वपि शायितेष्वथ द्वारस्तु सर्वाः पिहिता दुरत्यया बृहत्कपाटायसकीलशृङ्खलैः ४९ ताः कृष्णवाहे वसुदे-व आगते स्वयं व्यवर्यन्त यथा तमो रवेः ववर्ष पर्जन्य उपांशुगर्जितः शेषोऽन्वगाद्वारि निवारयन् फणैः ५० मघोनि वर्षत्यसकृद्यमानुजा गम्भीरतोयौघजवोर्मिफेनिला भयानकावर्तशताकुला नदी मार्गं ददौ सिन्धुरिव श्रियः पतेः ५१ नन्दव्रजं शौरिरुपेत्य तत्र तान् गोपान् प्र-सुप्तानुपलभ्य निद्रया सुतं यशोदाशयने निधाय तत्सुतामुपादाय पुनर्गृहानगात् ५२ देवक्याः शयने न्यस्य वसुदेवोऽथ दारिकाम् प्रति-मुच्य पदोर्लोहमास्ते पूर्ववदावृतः ५३ यशोदा नन्दपत्नी च जातं परमबुध्यत न तल्लिङ्गं परिश्रान्ता निद्रयापगतस्मृतिः ५४ इ० भा० म० दश० स्कन्धे कृष्णजन्मनि तृतीयोऽध्यायः ३

या अपवारिताः मत्यया अन्यासु सर्वेन्द्रियवृत्तिषु तथा भूतेषु द्वाःस्थेषु सत्सु बृहत्सु कपाटेषु-लोहकीलकशृङ्खलैः द्वाराः कपाटादिभिः दुरत्ययाः पिहिताः ४९ स्वयमेव व्यवर्यन्त विश्लिष्टा इत्यर्थः व्यवर्यन्तेति च्छान्दसः तमो यथा रवेर्निमित्तात् ५० गम्भीर-स्य तोयौघस्य जवेन वेगेन ऊर्मयस्तैः फेनिला फेनव्याप्ता भयानकैरावर्तशतैर्व्याप्ताऽपि श्रियः पतेः सीतापतेः ५१ निद्रयाऽभिभूतान् ५२ प्रतिमुच्य बध्वा पदोः पा-दयोः लोहं निगडं आस्ते स्म ५३ जातं किमिति केवलं अबुध्यत न तु तल्लिङ्गं पुमान् कन्या वेति योगनिद्रया मोहितेति ५४ इति दशमस्कन्धे टीकायां तृतीय ३

चतुर्थेचंडिकावाक्यमाकर्ण्यातिभयाकुलः दुर्मंत्रिभिर्हितंमेनेकंसोबालादिहिंसनम् १ १तत्अष्टमंजन्म २कालोमृत्युः ३ ४ ५अंगहेभ्रातः ६दीनदीनवत्दीना
दपिदीनवत् नतुतथापुत्रस्यान्यत्रनीतत्वात् साचयोगमायेतिज्ञातत्वात् याचितोऽपिआचिच्छिदेआकृष्यजग्राह ७अपोथयत्बलेनचिक्षेप ८ सद्यएवदेवीभूत्वा९
१० ११कृपणानिति अन्यान् शिशून्हनिष्यसि इतिज्ञात्वावारयति पाठांतरेमामाकृपणांवृथाऽहिंसीः हिंसितवानसीति बहुनामनिकेतेषुवाराणस्यादिस्थानेषु १२
१३ परमविस्मितःकथंदेवीवागनृताजातेति १४ भामहेभगिनी भर्त्तःपुरुषादोराक्षसःयथास्वापत्यमेवहिनस्तितद्वत् १५ १६ १७ हेमहाभागोस्वकृतंभुजःस्वारब्धक

श्रीशुकउवाच बहिरंतःपुरद्वारःसर्वाःपूर्ववदावृताः ततोबालध्वनिंश्रुत्वागृहपालाःसमुत्थिताः १ तेतुतूर्णमुपव्रज्यदेवक्यागर्भजन्मतत् आ
चख्युर्भोजराजाययदुद्विग्नःप्रतीक्षते २ सतल्पात्तूर्णमुत्थायकालोयमितिविह्वलः सूतिगृहमगात्तूर्णंप्रस्खलन्मुक्तमूर्धजः ३ तमाहभ्रा
तरंदेवीकृपणाकरुणंसती स्नुषेयंतवकल्याणस्त्रियंमाहंतुमर्हसि ४ बहवोहिंसिताभ्रातःशिशवःपावकोपमाः त्वयादैवनिसृष्टेनपुत्रि
कैकाप्रदीयताम् ५ नन्वहंतेह्यवरजादीनाहतसुताप्रभो दातुमर्हसिमंदायाअंगेमांचरमांप्रजाम् ६ श्रीशुकउवाच उपगुह्यात्मजामेवंरु
दत्यादीनदीनवत् याचितस्तांविनिर्भर्त्स्यहस्तादाचिच्छिदेखलः ७ तांगृहीत्वाचरणयोर्जातमात्रांस्वसुःसुताम् अपोथयच्छिलापृष्ठेस्वा
र्थोन्मूलितसौहृदः ८ सातद्धस्तात्समुत्पत्यसद्योदेव्यंबरंगता अदृश्यतानुजाविष्णोःसायुधाष्टमहाभुजा ९ दिव्यस्रगंबरालेपरत्नाभरण
भूषिता धनुःशूलेषुचर्मासिशंखचक्रगदाधरा १० सिद्धचारणगंधर्वैरप्सरःकिन्नरोरगैः उपाहृतोरुबलिभिःस्तूयमानेदमब्रवीत् ११ किं
मयाहतयामंदजातःखलुतवांतकृत् यत्रक्ववापूर्वशत्रुर्माहिंसीःकृपणान्वृथा १२ इतिप्रभाष्यतंदेवीमायाभगवतीभुवि बहुनामनिकेते
षुबहुनामाबभूवह १३ तयाऽभिहितमाकर्ण्यकंसःपरमविस्मितः देवकींवसुदेवंचविमुच्यप्रश्रितोऽब्रवीत् १४ अहोभगिन्यहोभाममया
वांबतपाप्मना पुरुषादइवापत्यंबहवोहिंसिताःसुताः १५ सत्वहंत्यक्तकारुण्यस्त्यक्तज्ञातिसुहृत्खलः कांल्लोकान्वैगमिष्यामिब्र
ह्महेवमृतःश्वसन् १६ दैवमप्यनृतंवक्तिनमर्त्याएवकेवलम् यद्विश्रंभादहंपापःस्वसुर्निहतवाञ्छिशून् १७ माशोचतंमहाभागावात्म
जान्स्वकृतंभुजः जंतवोनसदैकत्रदैवाधीनाःसहासते १८ भुविभौमानिभूतानियथायांत्यपयांतिच नायमात्मातथैतेषुविपर्येतियथैव
भूः १९

र्भोगोकृत् किंच जंतवःप्राणिनःसदानासते किंतु अल्पकालमेव तदाऽपिएकत्रनासते किंतु वियुज्यंते यतोदैवाधीनाः १८ सदानासत
इत्यनेन यदुक्तंजन्ममरणादितदपिदेहानामेवनआत्मनइत्याह भुवीति भूतानिदेहाएवभवंतिनभवंतिचेत्यर्थः यथाभुविभौमानिघटादीनितद्वत् एतेषुभू
तेषुजन्मादिभिर्विक्रियमाणेषु अयमपरोक्षतयाप्रत्यभिज्ञायमानोनविपर्येति विपर्ययंनप्राप्नोति एकरूपएववर्त्तत इत्यर्थः भौमेषुविक्रियमाणेषुयथाभू
स्तथेति एवंविचार्यमाणेसति नशोकाद्यवकाशः १९

क्षेमेनिर्भयेदेशेशूरैः सयुगादन्यत्रविकत्थ ...हरेर्विभेमिशंभोश्चेतिचेत्तत्राह रहोजुषेतिसर्वस्याप्यंतःप्रविष्टेनक्कचिदपिबहिरदृष्टेनेत्यर्थः पुरुषप्रवृ-
त्तिरहितमित्यावृत्तवनमोकोयस्यतेनशंभुना ...बुद्धेंद्रैर्वानकिंचिदपिकर्त्तुंसमर्थास्तथापिनीतिरनुसर्त्तव्येत्याहुः ३७ रूढपदः बद्धमूलः ३८ देवानांमूलंवि
ष्णुःसचयत्रधर्मस्तत्रास्ते धर्मस्यमूलंवेदादयः ३९ ४० ४१ किंच विप्रादयोहरेरेवतनवोयस्मात्तस्मादयमेवोपायइत्याहुः अयमिति ४२ ४३ ४४ आरात्स
मीपमागतोमृत्युर्येषांते ४५ सतांविद्वेषोनमृत्युमात्रहेतुः किंतुबह्वनर्थकारीत्याह आयुःश्रियमिति ४६ इतिदशमेटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ४ ७ पंचमेजा

किंक्षेमशूरैर्विबुधैरसंयुगविकत्थनैः रहोजुषाकिंहरिणाशंभुनावावनौकसा ३६ किमिंद्रेणाल्पवीर्येणब्रह्मणावातपस्यता तथाऽपिदेवाः
सापत्न्यान्नोपेक्ष्याइतिमन्महे ततस्तन्मूलखननेनियुंक्ष्वास्माननुव्रतान् ३७ यथाऽमयोंऽगेसमुपेक्षितोनृभिर्नशक्यतेरूढपदश्चिकि-
त्सितुम् यथेंद्रियग्रामउपेक्षितस्तथारिपुर्महान्बद्धबलोनचाल्यते ३८ मूलंविष्णुर्हिदेवानांयत्रधर्मःसनातनः तस्यचब्रह्मगोविप्रा
स्तपोयज्ञाःसदक्षिणाः ३९ तस्मात्सर्वात्मनाराजन्ब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः तपस्विनोयज्ञशीलान्गाश्चहन्मोहविर्दुघाः ४० विप्रागावश्च
वेदाश्चतपःसत्यंदमःशमः श्रद्धादयातितिक्षाचक्रतवश्चहरेस्तनूः ४१ सहिसर्वसुराध्यक्षोह्यसुरद्विड्गुहाशयः तन्मूलादेवताःस
र्वाःसेश्वराःसचतुर्मुखाः अयंवैतद्वधोपायोयदृषीणांविहिंसनम् ४२ श्रीशुकउवाच एवंदुर्मंत्रिभिःकंसःसहसंमंत्र्यदुर्मतिः
ब्रह्महिंसांहितंमेनेकालपाशावृतोऽसुरः ४३ संदिश्यसाधुलोकस्यकदनेकदनप्रियान् कामरूपधरान्दिक्षुदानवान्गृहमाविशत् ४४
तेवैरजःप्रकृतयस्तमसामूढचेतसः सतांविद्वेषमाचेरुरारादागतमृत्यवः ४५ आयुःश्रियंयशोधर्मंलोकानाशिषएवच हंतिश्रेयांसि
सर्वाणिपुंसोमहदतिक्रमः ४६ इतिश्रीभाग० महा० दशम० चतुर्थोऽध्यायः ४ श्रीशुकउवाच नंदस्त्वात्मजउत्प
न्नेजाताल्हादोमहामनाः आहूयविप्रान्वेदज्ञान्स्नातःशुचिरलंकृतः १ वाचयित्वास्वस्त्ययनंजातकर्मात्मजस्यवै कारयामासवि
धिवत्पितृदेवार्चनंतथा २ धेनूनांनियुतेप्रादाद्विप्रेभ्यःसमलंकृते तिलाद्रीन्सप्तरत्नौघशातकौंभांबरावृतान् ३ कालेनस्नानशौचा
भ्यांसंस्कारैस्तपसेज्यया शुध्यंतिदानैःसंतुष्ट्याद्रव्याण्यात्मात्मविद्यया ४

तकंनंदःसूनोःकृत्वामहोत्सवम् गत्वाऽथमथुरांप्रापवसुदेवागमोत्सवम् १ महामनाउदारचित्तः १ २ नियुतेद्वेलक्षे सप्ततिलपर्वतांश्चप्रादात् कथंभू
तान् रत्नौघैःरत्नसमूहैःशातकौंभांबरैः सुवर्णरसाक्तैरंबरैश्चावृतान् ३ द्रव्याणांगोहिरण्यादीनांमध्येकेषांचिद्दानेरेवशुद्धिर्यथातथाऽन्यदानादियुक्तजातक-
र्मादिसंस्कारैरेवगर्भाणांशुद्धिरितिदर्शयितुंप्रतिनियतानिशोधकानिदृष्टांतत्वेनोदाहरति कालेनेति कालेन भूम्यादि स्नानेनदेहादि शौचेनामेध्यलिप्तादि संस्का
रैर्गर्भादि तपसाइंद्रियादि इज्ययाब्राह्मणादि दानैर्द्रव्याणि संतुष्ट्यामनः आत्माआत्मविद्ययाइति ४ ७ ५ ५ ५

अज्ञानतस्तु न निवर्त्तत इत्याह यथेति यथायथावत् अनेवंविद एवमजानत आत्मविपर्यय देहात्मबुद्धिर्भवति यतो विपर्ययाद्भेदो भवति देहाहंकारेणहि आत्मनि परिच्छि
न्नेसति इदंकारास्पदं भिन्नं भवति यतो भेदात् पुत्रादिदेहैर्योगो वियोगश्च तत संसृति संस्तदुःख इति यावदज्ञानं न निवर्त्तत इत्यर्थ २० एवमुक्तप्रकारेण नैते त्वत
नया अहत्तुनाथवत्स घातितवान् तथाऽपि अज्ञानदृष्ट्यास्त्वत नयान्मयाव्यापादितानपि माऽनुशोचेति सान्त्वयति तस्मादिति अज्ञानाश्रयमेव कर्मत्वादिमाह यत इति २१
क्षयतर्हि ब्राह्मणादिहत्तु तद्धस्य न मायश्चित्तश्रवणं अज्ञानमूलमेवेत्याह यावदिति अस्वदृक् देहाभिमानी तावत्तदभिमानी तस्य देहस्य हननं आत्मनि अभिमन्य

यथाऽनेवंविदो भेदो यत आत्मविपर्यय देहयोगवियोगौ च संसृतिर्न निवर्त्तते २०, तस्माद्भद्रे स्वतनयान्मया व्यापादितानपि मानुशोच यतः स
र्वे स्वकृतं विदन्तेऽवशा २१ यावद्धतोऽस्मि हन्ताऽस्मीत्यात्मानं मन्यतेऽस्वदृक् तावत्तदभिमान्यज्ञो बाध्यबाधकतामियात् २२ क्षमध्वं मम दौरा
त्म्यं साधवो दीनवत्सला इत्युक्त्वाऽश्रुमुखः पादौ श्यालः स्वस्रोरथाग्रहीत् २३ मोचयामास निगडाद्विश्रब्धः कन्यकागिरा देवकीं वसुदे
वं च दर्शयन्नात्मसौहृदम् २४ भ्रातुः समनुतप्तस्य क्षान्तरोषा च देवकी व्यसृजद्वसुदेवश्च प्रहस्य तमुवाच ह २५ एवमेतन्महाभाग यथा व
दसि देहिनाम् अज्ञानप्रभवाऽहंधीः स्वपरेति भिदा यत २६ शोकहर्षभयद्वेषलोभमोहमदान्विताः मिथो घ्नन्तं न पश्यन्ति भावैर्भावं पृथ
ग्दृशः २७ श्रीशुक उवाच कंस एवं प्रसन्नाभ्यां विशुद्धं प्रतिभाषितः देवकीवसुदेवाभ्यामनुज्ञातोऽविशद्गृहम् २८ तस्यां रा
त्र्यां व्यतीतायां कंस आहूय मन्त्रिणः तेभ्य आचष्ट तत्सर्वं यदुक्तं योगनिद्रया २९ आकर्ण्य भर्त्तुर्गदितं तमूचुर्देवशत्रवः देवान्प्रति कृतामर्षा
दैतेया नातिकोविदाः ३० एवं चेत्तर्हि भोजेन्द्र पुरग्रामव्रजादिषु अनिर्दशान्निर्दशांश्च हनिष्यामोऽद्य वै शिशून् ३१ किमुद्यमैः करिष्यन्ति
देवाः समरभीरवः नित्यमुद्विग्नमनसो ज्याघोषैर्धनुषस्तव ३२ अस्यतस्ते शरव्रातैर्हन्यमानाः समन्ततः जिजीविषव उत्सृज्य पलायनपरा
ययुः ३३ केचित्प्राञ्जलयो दीना न्यस्तशस्त्रा दिवौकसः मुक्तकच्छशिखाः केचिद्भीताः स्म इति वादिनः ३४ न त्वं विस्मृतशस्त्रास्त्रान् वि
रथान् भयसंवृतान् हंस्यन्यासक्तविमुखान् भग्नचापानयुध्यतः ३५

मान इत्यर्थ २२ श्याल कंस स्वस्रोरिति स्वसृशब्देन हि स्वस्रानुपपत्त्याभि
न्नगुणद्वारा मिथुनीलक्षणया स्वसृतत्पत्योरभिधानं लिंगसमवायेन प्राणभृत उपदधातीतिवत् देवकीवसुदेवयो प्रत्येकं पादमग्रहीदित्यर्थ श्यालशब्देन वा कथंचि
द्वसुदेवाभिधानम् २३ आत्मसौहृदं प्रियवादादिना दर्शयन् २४ २५ २६ स्वपरभेददर्शने किं भवति तदाह शोकहर्षेति भावैरेव निमित्तभूतैर्मिथो भावान्
घ्नतं भावमीश्वरं पृथग्दृशः तेन पश्यंति किंत्वहमेव हता हतश्चेति मन्यत इत्यर्थः २७ विशुद्धं यथा भवति २८ २९ नातिकोविदा दृष्टमात्रमतय ३०
न निर्गतानि दशदिनानि येषां तानन्यांश्च ३१ ३२ अस्यत बाणान् क्षिपत सत उत्सृज्य रणं त्यक्त्वा ३३ ३४ अन्यासक्तान् विमुखांश्चेति न ह
सि न हिनस्सि ३५

क्षेमेनिर्भयेदेशेशूरैःसंयुगादन्यत्रविकत्थनंप्रौढिवादोयेषांतैःननुहरेर्बिभेमिशंभोश्चेतिचेत्तत्राह रहोजुषेतिसर्वस्याप्यंतःप्रविष्टेनक्वचिदपिबहिरदृष्टेनेत्यर्थःपुरुषप्रवृ-
त्तिरहितमिलावृतवनमोकोयस्यतेनशंभुनावा ३६ यद्यप्युद्यमैर्देवानकिंचिदपिकर्त्तुंसमर्थास्तथापिनीतिरनुसर्त्तव्येत्याहुः ३७ रूढपदःबद्धमूलः ३८ देवानांमूलंवि
ष्णुःसचयत्रधर्मस्तत्रास्ते धर्मस्यमूलंवेदादयइति ३९ ४० ४१ किंच विप्रादयोहरेरेवतनवोयस्मात्तस्मादयमेवोपायइत्याहुःअयमिति ४२ ४३ ४४ आरात्स
मीपमागतोमृत्युर्येषांते ४५ सतांविद्वेषोनमृत्युमात्रहेतुःकिंतुबह्वनर्थकारीत्याह आयुःश्रियमिति ४६ इतिदशमेटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ४ पंचमेजा

किंक्षेमशूरैर्विबुधैरसंयुगविकत्थनैः रहोजुषाकिंहरिणाशंभुनावावनौकसा ३६ किमिंद्रेणाल्पवीर्येणब्रह्मणावातपस्यता तथाऽपिदेवाः
सापत्न्यान्नोपेक्ष्याइतिमन्महे ततस्तन्मूलखनने नियुंक्ष्वास्माननुव्रतान् ३७ यथाऽऽमयोऽङ्गेसमुपेक्षितोनृभिर्नशक्यतेरूढपदश्चिकि-
त्सितुम् यथेंद्रियग्रामउपेक्षितस्तथारिपुर्महान्बद्धबलोनचाल्यते ३८ मूलंविष्णुर्हिदेवानांयत्रधर्मःसनातनः तस्यचब्रह्मगोविप्रा
स्तपोयज्ञाःसदक्षिणाः ३९ तस्मात्सर्वात्मनाराजन्ब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः तपस्विनोयज्ञशीलान्गाश्चहन्मोहविर्दुघाः ४० विप्रागावश्च
वेदाश्चतपःसत्यंदमःशमः श्रद्धादयातितिक्षाचक्रतवश्चहरेस्तनूः ४१ सहिसर्वसुराध्यक्षोह्यसुरद्विड्गुहाशयः तन्मूलादेवताःस
र्वाःसेश्वराःसचतुर्मुखाः अयंवैतद्वधोपायोयदृषीणांविहिंसनम् ४२ श्रीशुकउवाच एवंदुर्मंत्रिभिःकंसःसहसंमंत्र्यदुर्मतिः
ब्रह्महिंसांहितंमेनेकालपाशावृतोऽसुरः ४३ संदिश्यसाधुलोकस्यकदनेकदनप्रियान् कामरूपधरान्दिक्षुदानवान्गृहमाविशत् ४४
तेवैरजःप्रकृतयस्तमसामूढचेतसः सतांविद्वेषमाचेरुरारादागतमृत्यवः ४५ आयुःश्रियंयशोधर्मंलोकानाशिषएवच हंतिश्रेयांसि
सर्वाणिपुंसोमहदतिक्रमः ४६ इतिश्रीभाग० महा० दशम० चतुर्थोऽध्यायः ४ श्रीशुकउवाच नंदस्त्वात्मजउत्प
न्नेजाताह्लादोमहामनाः आहूयविप्रान्वेदज्ञान्स्नातःशुचिरलंकृतः १ वाचयित्वास्वस्त्ययनंजातकर्मात्मजस्यवै कारयामासवि
धिवत्पितृदेवार्चनंतथा २ धेनूनांनियुतेप्रादाद्विप्रेभ्यःसमलंकृते तिलाद्रीन्सप्तरत्नौघशातकौंभांबरावृतान् ३ कालेनस्नानशौचा
भ्यांसंस्कारैस्तपसेज्यया शुध्यंतिदानैःसंतुष्ट्याद्रव्याण्यात्माऽऽत्मविद्यया ४

तकंनंदःसूनोःकृत्वामहोत्सवम् गत्वाऽथमथुरांप्रापवसुदेवागमोत्सवम् १ महामनाउदारचित्तः १ २ नियुतेद्वेलक्षे सप्ततिलपर्वतांश्चप्रादात् कथंभू
तान् रत्नौघैःरत्नसमूहैःशातकौंभांबरैःसुवर्णरसान्तैरंबरैश्चावृतान् ३ द्रव्याणांगोहिरण्यादीनांमध्येकेषांचिद्दानैरेवशुद्धिर्यथातथाऽन्नदानादियुक्तजातक-
र्मादिसंस्कारैरेवगर्भाणांशुद्धिरितिदर्शयितुंप्रतिनियतानिशोधकानिदृष्टांतत्वेनोदाहरति कालेनेति कालेनभूम्यादिस्नानेनदेहादिशौचेनामेध्यलिप्तादिसंस्का
रैर्गर्भादि तपसाइंद्रियादि इज्ययाब्राह्मणादि दानैर्द्रव्याणि संतुष्ट्यामनः आत्माआत्मविद्ययाइति ४

सौमगल्यगिर स्वस्तिवाचकाविशादयेयभूवु तत्रसूता पौराणिका प्रोक्ता मागधा वंशशंसका वंदिनस्त्वमलप्रज्ञा प्रस्तावसदृशोक्तयः ५ संमृष्टानिससिक्ता
निनद्वाराणिअजिराणिअगणानिगृहांतराणिगृहमध्यानियस्मिन्सतथा चित्रध्वजेषुपताकानास्रजश्चैलपल्लवतोरणानिचतैर्भूषित ६ हरिद्रातैलरूषिता
लिप्ताविचित्रधातवश्चवर्हस्रजश्चवस्त्राणिचकाचनमालाश्चअलंकारतयाविद्यतेयेषातेनयाभूता गवादयोवभूवुरित्यर्थ ७ ८ आकल्पा अलंकारा ९
नवकुंकुमकिंजल्कैं मुखपंकजेषुभूति श्रीर्यासाता १० स्फुरंतिउज्ज्वलितानिमणिमयानिकुंडलानियासाम् निष्का पदकानिकंठेषुयस्तातास्वशिरस्याच्युत्

सौमगल्यगिरोविप्रा सूतमागधवंदिन गायकाश्चजगुर्नेदुर्भेर्योदुंदुभयोमुहु ५ व्रज समृष्टससिक्तद्वाराजिरगृहातर चित्रध्वजपताकास्र
क्चैलपल्लवतोरणे ६ गावोवृषावत्सतराहरिद्रातैलरूषिता विचित्रधातुबर्हस्रग्वस्त्रकाचनमालिने ७ महार्हवस्त्राभरणकंचुकोष्णी
षभूषिता गोपा समाययूराजन्नानोपायनपाणयः ८ गोप्यश्चाकर्ण्यमुदितायशोदाया सुतोद्भवम् आत्मानंभूषयाचक्रुर्वस्त्राकल्पाज
नादिभि ९ नवकुंकुमकिंजल्कमुखपंकजभूतय बलिभिस्त्वरितजग्मु पृथुश्रोण्यश्चलत्कुचा १० गोप्य स्फुरन्मणिकुंडलनिष्ककंठ्य
श्चित्रावरा पथिशिखाच्युतमाल्यवर्षा नंदालयंसवलयाव्रजतीर्विरेजुर्व्यालोलकुंडलपयोधरहारशोभा ११ ताआशिष प्रयुंजानाश्चिरंपा
हीतिबालके हरिद्राचूर्णतैलाद्भि सिंचत्योजनमुज्जगु १२ अवाद्यतविचित्राणिवादित्राणिमहोत्सवे कृष्णेविश्वेश्वरेऽनंतेनंदस्यव्रज
मागते १३ गोपा परस्परंहृष्टादधिक्षीरघृतांबुभि आसिंचतोविलिंपतोनवनीतैश्चचिक्षिपु १४ नंदोमहामनास्तेभ्योवासोलंकारगोध
नम् सूतमागधवंदिभ्योयेन्येविद्योपजीविन १५ तैस्तै कामैरदीनात्मायथोचितमपूजयत् विष्णोराराधनार्थायस्वपुत्रस्योदयाय च
१६ रोहिणीचमहाभागानंदगोपाभिनंदिता व्यचरद्दिव्यवासस्रक्कंठाभरणभूषिता १७ ततआरभ्यनंदस्यव्रज सर्वसमृद्धिमान्
हरेर्निवासात्मगुणैरमाक्रीडमभून्नृप १८ गोपान्गोकुलरक्षायानिरूप्यमथुरागत नंद कंसस्यवार्षिक्यंकरंदातुंकुरूद्वह १९ वसुदेवउ
पश्रुत्यभ्रातरंनंदमागतम् ज्ञात्वादत्तकरराज्ञेययौतदवमोचनम् २० तदृष्ट्वासहसोत्थायदेह प्राणमिवागतम् प्रीत प्रियतमदोर्भ्यास
स्वजेप्रेमविह्वल २१ पूजित सुखमासीन पृष्ट्वाऽनामयमादृत प्रसक्तधी स्वात्मजयोरिदमाहविशापते २२ दिष्ट्याभ्रात प्रवयसइदा
नीमप्रजस्यते प्रजाशायानिवृत्तस्यप्रजायत्समपद्यत २३ दिष्ट्यासंसारचक्रेऽस्मिन्वर्त्तमान पुनर्भव उपलब्धोभवानद्यदुर्लभप्रि
यदर्शनम् २४ तानि माल्यवर्षाणियासाता नंदालयव्रजती व्रजत्य पथिविरेजु सवलया कंकणभूषिता व्यालोले कुंडलादिभि शोभायासाता ११
जनासिंचत्य अजनमुज्जगुरितिवा १२ १३ १४ तेभ्य प्रादात् १५ यथोचितमन्यानप्यपूजयत् १६ १७ हरेर्निवासेनयेआत्मनिगुणा सर्वाप्रियत्वादस
स्तैरमाया आक्रीडविहारस्थानम् १८ वार्षिक्यप्रतिवर्षदेयम् १९ भ्रातरंसखायंतदवमोचनंतस्यवसतिस्थानशकटात्तारभूमिम् २० २१ २२ २३
पुनर्भव पुनर्जातइव तत्रहेतुगर्भविशेषणसंसारचक्रेवर्त्तमानइति २४ ७ ५ ७ ७ ५ ७

दुर्लभत्वमेवाह नैकत्रेति प्रियस्यासौसंवासश्चप्रियसंवासः हे प्रियेतिवा स्रोतसओघेननीयमानानांप्लवंतीतिप्लवाः तृणकाष्ठादयस्तेषांयथाएकत्रस्थितिर्नास्तित
द्वत् २५ कच्चिदितिपशव्यादिरूपेतस्मिन्वनेनिर्दोषगोपयोरज्ञ्यादिप्रभूतगोपिकास्तन्यादिनापुत्रक्षेममविवक्षयापृच्छति प्रसक्तधीः स्वात्मजयोरित्युक्त
त्वात् २६ भवद्भ्यामुपलालितः सन्कच्चिद्वर्ततइतिशेषः २७ पुत्रादर्शनक्लेशानाह पुंसइति सुहृदोबंधून्प्रत्यनुभावितः संपादितोयस्त्रिवर्गः सहिपुंसोवि
हितःयुक्तः शास्त्रेणवाप्रोक्तः नस्वभावपर्यवसितः अतस्तेषुक्लिश्यमानेषुसुखायनभवतीत्यर्थः २८ नंदोवसुदेवंसांत्वयन्नाह अहोइति अदृष्टएवनिष्ठास
मासिर्यस्यसः यद्देवपुत्रादिसुखप्रदमदृष्टंहीयतेतदैवतेपुत्रादयोनभवंतीत्यर्थः अदृष्टपरमः तथाअदृष्टमेवपरमयस्यसः यद्यपिपुत्रादयोवियुक्तास्तथाऽपि
तानदृष्टमेवपुनः संगमयतीत्यर्थः एवमदृष्टमात्मनस्तत्त्वमव्यभिचारिकारणंसुखदुःखयोर्योवेदसनमुह्यति तस्मादिदानींत्वयानदुःखभावनीयम् मृतानामपि

नैकत्रप्रियसंवासःसुहृदांचित्रकर्मणाम् ओघेनव्यूह्यमानानांप्लवानांस्रोतसोयथा २५ कच्चित्पशव्यंनिरुजंभूर्यंबुतृणवीरुधम्
बृहद्वनंतदधुनायत्रास्सेत्वंसुहृद्वृतः २६ भ्रातर्ममसुतःकच्चिन्मात्रासहभवद्व्रजे तातंभवंतंमन्वानोभवद्भ्यामुपलालितः २७ पुंसस्त्रि
वर्गोविहितःसुहृदोह्यनुभावितः नतेषुक्लिश्यमानेषुत्रिवर्गोऽर्थायकल्पते २८ नंदउवाच अहोतेदेवकीपुत्राःकंसेनबहवो
हताः एकाऽवशिष्टाऽवरजाकन्यासाऽपिदिवंगता २९ नूनंह्यदृष्टनिष्ठोऽयमदृष्टपरमोजनः अदृष्टमात्मनस्तत्त्वंयोवेदनसमुह्यति
३० वसुदेवउवाच करोवैवार्षिकोदत्तोराज्ञेदृष्टावयंचवः नेहस्थेयंबहुतिथंसंत्युत्पाताश्चगोकुले ३१ श्रीशुकउवाच
इतिनंदादयोगोपाःप्रोक्तास्तेशौरिणाययुः अनोभिरनडुद्युक्तैस्तमनुज्ञाप्यगोकुलम् ३२ इतिश्रीभाग० महा० दशम० वसुदेवसं
गमोनामपंचमोऽध्यायः ५ श्रीशुकउवाच नंदःपथिवचःशौरेर्नमृषेतिविचिंतयन् हरिंजगामशरणमुत्पातागमशंकितः
१ कंसेनप्रहिताघोरापूतनाबालघातिनी शिशूंश्चचारनिघ्नंतीपुरग्रामव्रजादिषु २ नयत्रश्रवणादीनिरक्षोघ्नानिस्वकर्मसु कुर्वंति
सात्वतांभर्तुर्यातुधान्यश्चतत्रहि ३ साखेचर्येकदोपेत्यपूतनानंदगोकुलम् योषित्वामाययात्मानंप्राविशत्कामचारिणी ४

वियुक्तानामपिचकालांतरेदर्शनयोगयोः संभवात् अस्मदादिभिरपिकालांतरेतद्वियोगेसत्यपीति नंदस्यदैवीवागेषाभाविसूचिका ३० तांबुध्वावसुदे
वोदुःखस्यरक्षानंदमाह करोवैइति वःयुष्माभिः ३१ ३२ इतिदशमेटीकायांपंचमोऽध्यायः ५ षष्ठेसख्युर्गिरानंदोव्रजंगच्छन्मृतांपथि
दृष्ट्वातुराक्षसींतस्यामृत्युंश्रुत्वाथविस्मितः १ १ २ कृष्णविषयेशंकमानंराजानंप्रतिअविषयेप्रवृत्तासैवमरिष्यतीतिसूचयन्नाह नयत्रेति यत्रश्रीकृ
ष्णस्यश्रवणादीनिनसंतितत्रैवतासांशक्तिः साक्षात्तस्मिन्नेवसतिकाशंकेतिभावः ३ योषित्वावेषतोवरांनारीमिवात्मानंविधाय ननुनिर्लज्जानिर्विशंकाचस
तीकथंपरसद्मनिप्रविष्टाऽतआह कामचारिणीति नहिकामचारिणीषिदंचित्रमित्यर्थः ४ ५ ५ ५ ५

तावनितापतिं द्रष्टुमागतामतिरूपवतीं श्रियमिव गोप्यो मसतेत्युत्तरश्लोकेनान्वय श्रीसाम्यार्थानि विशेषणानि केशबंधव्यतिषक्तमल्लिकां धम्मिल्लसक्तमल्लिकाकु
सुमाम् बृहन्नितंबेनस्तनाभ्यां च उपायतत्र आक्रांतमिव कृच्छ्रेण मध्यमुदरं यस्या ताम् सुवाससं शोभनवसनां पेवाससीयस्यास्ताम् कल्पितयो कर्णभूषणयोस्त्वि
[illegible] ५ वल्गुस्मितोपांगविसर्गवीक्षिते वल्गुस्मितं स्मितेन सहिता अपांगविसर्गा येषु तैर्वीक्षितैर्व्रजौकसां मनोहर
[illegible] गोप्यः श्रियमिति मत्वा तूष्णीमासन् अत एव केनाप्यनिवारिता सती मध्ये प्रविवेशेति भावः ६ बालग्रह पूतना
असदंतकं बालं ददर्श असतामंतकं स्वाकृतौ न आह प्रतिच्छन्ननिजोरुतेजसम् स्वल्पतादृशेन प्रतिच्छन्नं तिरोहितं निजमुरुतेजो येन तम् कमिव भ
सिभस्मन्याहितमग्निमिवेति ७ चराचरात्मत्वादेव तां विबुध्य निमीलितेक्षण आस स्वयमनंतं दुष्टानामंतकं बालं मत्वा सा अंकमारोपयत् यथोरगं सुप्तम

तांकेशबंधव्यतिषक्तमल्लिकां बृहन्नितंबस्तनकृच्छ्रमध्यमाम् सुवाससं कल्पितकर्णभूषणत्विषोल्लसत्कुंतलमंडिताननाम् ५ वल्गुस्मि
तापांगविसर्गवीक्षितैर्मनो हरंतीं वनितां व्रजौकसाम् अमंसतांभोजकरेण रूपिणीं गोप्यः श्रियं द्रष्टुमिवागतां पतिम् ६ बालग्रहस्तत्र
विचिन्वती शिशून्यदृच्छया नंदगृहेऽसदंतकम् बालं प्रतिच्छन्ननिजोरुतेजसं ददर्श तल्पेऽग्निमिवाहितं भसि ७ विबुध्य तां बाल
कमारिकाग्रहं चराचरात्मासनिमीलितेक्षणः अनंतमारोपयदंकमंतकं यथोरगं सुप्तमबुद्धिरज्जुधीः ८ तां तीक्ष्णचित्तामतिवाम
चेष्टितां वीक्ष्यांतरा कोशपरिच्छदासिवत् वरस्त्रियं तत्प्रभया च धर्षिते निरीक्ष्यमाणे जननी ह्यतिष्ठताम् ९ तस्मिन्स्तनं दुर्जरवीर्य
मुल्बणं घोरांकमादाय शिशोर्ददावथ गाढं कराभ्यां भगवान्प्रपीड्य तत्प्राणैः समं रोषसमन्वितोऽपिबत् १० सा मुंच मुंचालमि
तिप्रभाषिणी निष्पीड्यमानाऽखिलजीवमर्मणि विवृत्य नेत्रे चरणौ भुजौ मुहुः प्रस्विन्नगात्रा क्षिपती रुरोद ह ११ तस्याः स्वनेनाति
गंभीररंहसा साद्रिर्मही द्यौश्च चचाल सग्रहा रसा दिशश्च प्रतिनेदिरे जनाः पेतुः क्षितौ वज्रनिपातशंकया १२ निशाचरीत्थं व्यथि
तस्तना व्यसुर्व्यादाय केशांश्चरणौ भुजावपि प्रसार्य गोष्ठे निजरूपमास्थिता वज्राहतो वृत्र इवापतन्नृप १३ पतमानोऽपि तद्देहस्त्रि
गव्यूत्यंतरद्रुमान् चूर्णयामास राजेंद्र महदासीत्तदद्भुतम् १४

बुद्धिर्यस्यासौ रज्जुधीः स यथा अज्ञानतो रज्जुबुद्ध्या गृह्णातीति तद्वत् ८ ननु यशोदारो
हिण्योर्नाकथं नन्यवारयेतामित्यत आह तामिति वामचेष्टितां जनन्याद्यवञ्चेष्टितं यस्यास्तां वरस्त्रियं च सहसैव अंतरा गृहमध्ये वीक्ष्य अतस्तीक्ष्णं बहिर्मार्दवं च दधातं कोश
परिच्छदासिवत् मृदुचित्रचर्ममय कोशपरिच्छद आवरणं यस्यासौ खड्गस्य तद्वत् तत्प्रभया च धर्षिते अभिभूते अहमस्य जननी यवेति मोहिते च सत्यौ जननी
जनन्यौ निरीक्षमाणे एव केवलमतिष्ठताम् न तु निवारितवत्यौ ९ तस्मिन्स्थाने दुर्जरवीर्यं विषयस्मिन् तं स्तनं घोरा कृष्णा सकमादाय तस्मै शिशवे ददौ अथ अनंतरं भ
गवान् उल्बणं केवलविषमपस्व्याभिमतिमत्त्वेऽपि तस्याः प्राणैः सहापिबत् १० चरणौ भुजौ च मुहुर्मुहुः क्षिपती प्रस्विन्नानि स्वेदयुक्तानि गात्राणि यस्याः सा ११ रसा रसा
तलानि च १२ व्यादाय मुखं विवृत्य निजरूपमास्थिता मरणसमये कपटमयुक्तमिति निशाचरीत्थं व्याहृता १३ पतन्नपि तस्या देहः षट्क्रोशमध्यवर्तिनो द्रुमान्चूर्णी
चकार १४

ईषामात्रोग्रदंष्ट्रास्यईषालांगलदंडः तत्प्रमाणाउग्रादंष्ट्रायस्मिन्तत्तथाभूतमास्ययस्मिन्तत्तस्याःकलेवरंवीक्ष्यगोपागोप्यश्च संतत्रसुः संत्रासहेतुत्वेनपुनरष्टभिः
पदैर्निरूपयति गिरिकंदरवन्नासिकेयस्मिंस्तत् गिरेश्च्युतौस्थूलौपलौतावेवस्तनौयस्मिन्तत् रौद्रंघोरम् प्रकीर्णाअरुणामूर्धजायस्मिन्तत् १५ अंधकूपा
विवगंभीरेअक्षिणीयस्मिन्तत् पुलिनवत्आरोहौजघनेताभ्याभीषणम् बद्धाःसेतवइवभुजौऊरूअंघ्रीचयस्मिन्तत् शून्यतोयह्रदइवउदरंयस्मिन्तदिति १६
पूर्वमेवतस्याःशब्देनभीताःपुनर्दर्शनेनातितत्रसुरित्याह पूर्वंत्विति तस्याःनिःस्वनितंशब्दः तेननिर्भिन्नानिहृत्कर्णमस्तकानियेषांते १७ १८ १९ द्वाद
शांगेषुललाटादिषुकेशवादिद्वादशनामभिः २० अनाचांताएवप्रथमंअतिसंभ्रमेणैवरक्षांकृत्वाकिंचिल्लब्धश्वासाःपुनस्तात्पर्येणबीजन्यासमकुर्वतेत्याह

ईषामात्रोग्रदंष्ट्रास्यंगिरिकंदरनासिकम् गंडशैलस्तनंरौद्रंप्रकीर्णारुणमूर्धजम् १५ अंधकूपगभीराक्षंपुलिनारोहभीषणम् बद्ध
सेतुभुजोर्वंघ्रिशून्यतोयह्रदोदरम् १६ संतत्रसुःस्मतद्वीक्ष्यगोपागोप्यःकलेवरम् पूर्वंतुतन्निःस्वनितभिन्नहृत्कर्णमस्तकाः १७
बालंचतस्याउरसिक्रीडंतमकुतोभयम् गोप्यस्तूर्णंसमभ्येत्यजगृहुर्जातसंभ्रमाः १८ यशोदारोहिणीभ्यांताःसमंबालस्यसर्वतः
रक्षांविदधिरेसम्यग्गोपुच्छभ्रमणादिभिः १९ गोमूत्रेणस्नापयित्वापुनर्गोरजसाऽर्भकम् रक्षांचक्रुश्चशकृताद्वादशांगेषुनामभिः २०
गोप्यःसंस्पृष्टसलिलाअंगेषुकरयोःपृथक् न्यस्यात्मन्यथबालस्यबीजन्यासमकुर्वत २१ अव्यादजोंऽघ्रिमणिमांस्तवजान्वथोरूय
ज्ञोऽच्युतःकटितटंजठरंहयास्यः हृत्केशवस्त्वदुरईशइनस्तुकंठंविष्णुर्भुजंमुखमुरुक्रमईश्वरःकम् २२ चक्र्यग्रतःसहगदोहरिर
स्तुपश्चात्त्वत्पार्श्वयोर्धनुरसीमधुहाऽजनश्च कोणेषुशंखउरुगायउपर्युपेंद्रस्तार्क्ष्यःक्षितौहलधरःपुरुषःसमंतात् २३ इंद्रियाणिहृषी
केशःप्राणान्नारायणोऽवतु श्वेतद्वीपपतिश्चित्तंमनोयोगेश्वरोऽवतु २४ पृश्निगर्भस्तुतेबुद्धिमात्मानंभगवान्परः क्रीडंतंपातुगो
विंदःशयानंपातुमाधवः २५ व्रजंतमव्याद्वैकुंठआसीनंत्वांश्रियःपतिः भुंजानंयज्ञभुक्पातुसर्वग्रहभयंकरः २६ डाकिन्योयातुधा
न्यश्चकूष्मांडायेऽर्भकग्रहाः भूतप्रेतपिशाचाश्चयक्षरक्षोविनायकाः २७ कोटरारेवतीज्येष्ठापूतनामातृकादयः उन्मादायेह्यप
स्मारादेहप्राणेंद्रियद्रुहः २८ स्वप्नदृष्टामहोत्पातावृद्धबालग्रहाश्चये सर्वेनश्यंतुतेविष्णोर्नामग्रहणभीरवः २९

गोप्यइति संस्पृष्टस
लिलाःआचांताःआत्मनिप्रथमंअंगेषुकरयोश्चपृथक् अजादेकादशबीजानांमध्येकरयुग्मयोस्त्रीणिकरयोःसंधिषुचत्वारितथाअंघ्र्यादावेकैकस्मिन्नंगेअजादेकैके
कंबीजंन्यस्यबालस्याप्यंगेषुतथैवाकुर्वत २१ अंघ्रिमंघ्री जानुजानुनी भुजंभुजौ कंशिरः २२ तथादिक्षुरक्षामकुर्वन्नित्याह चक्र्यग्रतइति चक्रसहितोह
रिस्तवाग्रतोऽस्तु सहगदोगदासहितोहरिस्तवपश्चादस्तु त्वत्पार्श्वयोर्धनुर्धरोमधुहाअसिधरोऽजनश्चैतावास्ताम् शंखधरउरुगायश्चतुष्कोणेषु क्षितौअ
धस्तात् २३ एवंबहीरक्षांकृत्वांतरंगामकुर्वन्नित्याह इंद्रियाणीति २४ आत्मानंअहंकारम् २५ २६ २७ २८ २९

सन्न्यवेशयत्शाययामास ३० ३१ विस्मयमेवाह नूनमिति बतविस्मये साम्प्रतम् सन्नृषिस्तपःप्रभाववान् योगेशोज्ञानीवासम्यगास यत सएवदृष्टइति ३२ ३३ विस्मयान्तरमाह दह्यमानस्येति कृष्णेननिर्भुक्त अतएवसपद्याहत पाप्मायस्य ३४ प्रसङ्गात्कैमुत्यन्यायेनभक्तिवैभवमाह पूतनेति ३५ श्रद्धयाआसक्तिस्तयेन भक्त्याप्रेम्णा रक्ता स्निग्धा तन्मातरइति वत्साहरणलीलाऽभिप्रायेणबहुवचनम् गोगोपिकास्तदामातरोऽभवन्निति ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ एतदार्भकमर्भकचरितम् किंतत् पूतनामोक्षमिति ४४ अत्तुर्दैत्यकुलानीशःपूतनाया भिशुच्छलात् स्तन्यापाश

इतिप्रणयबद्धाभिर्गोपीभि कृतरक्षणम् पाययित्वास्तनंमातासन्न्यवेशयदात्मजम् ३० तावन्नन्दादयोगोपामथुरायाव्रजंगता विलोक्यपूतनादेहंबभूवुरतिविस्मिता ३१ नूनंबतर्षि,सञ्जातोयोगेशोवासमाससः सएवदृष्टोह्युत्पातोयदाहानकदुन्दुभि ३२ कलेवरंपरशुभिश्छित्वातत्तेव्रजौकस दूरेक्षिप्त्वाऽवयवशोन्यदहन्काष्ठवेष्टितम् ३३ दह्यमानस्यदेहस्यधूमश्चागरुसौरभ, उत्थित कृष्णनिर्भुक्तसपद्याहतपाप्मन ३४ पूतनालोकबालघ्नीराक्षसीरुधिराशना जिघांसयाऽपिहरयेस्तनंदत्वाऽऽपसद्गतिम् ३५ किंपुनश्श्रद्धयाभक्त्याकृष्णायपरमात्मने यच्छन्प्रियतमंकिंनुरक्तास्तन्मातरोयथा ३६ पद्भ्यांभक्तहृदिस्थाभ्यांवन्द्याभ्यांलोकवन्दितै अङ्गंयस्या समाक्रम्यभगवानपिबत्स्तनम् ३७ यातुधान्यपिसास्वर्गमवापजननीगतिम् कृष्णभुक्तस्तनक्षीरा किमुगावोऽनुमातर ३८ पयांसियासामपिबत्पुत्रस्नेहस्नुतान्यलम् भगवान्देवकीपुत्र कैवल्याद्यखिलप्रद ३९ तासामविरतंकृष्णेकुर्वतीनांसुतेक्षणम् नपुन,कल्पतेराजन्संसारोऽज्ञानसम्भवः ४० कटधूमस्यसौरभ्यमवघ्रायव्रजौकस किमिदंकुतएवेतिवदन्तोव्रजमाययुः ४१ तेतत्रवर्णितंगोपैः पूतनागमनादिकम् श्रुत्वातन्निधनंस्वस्तिशिशोश्चासन्सुविस्मिताः ४२ नन्द स्वपुत्रमादायप्रेत्यागतमुदारधी मूर्ध्न्युपाघ्रायपरमांमुदंलेभेकुरूद्वह ४३ यएतत्पूतनामोक्षंकृष्णस्यार्भकमद्भुतम् शृणुयाच्छ्रद्धयामर्त्योगोविन्देलभतेरतिम् ४४

इतिश्रीभागवतेमहापु॰ दशम॰ षष्ठोऽध्याय ६ राजोवाच येनयेनावतारेणभगवान्हरिरीश्वर करोतिकर्णरम्याणिमनोज्ञानिचनःप्रभो १ यच्छृण्वतोऽपैत्यरतिर्वितृष्णासत्त्वंचशुद्ध्यत्यचिरेणपुंस भक्तिर्हरौतत्पुरुषेचसख्यंतदेवहारंवदमन्यसेचेत् २ अथान्यदपिकृष्णस्यतोकाचरितमद्भुतम् मानुषंलोकमासाद्यतज्जातिमनुरुन्धत ३

नत प्राणे प्राणाहुतिमकल्पयत् १

इतिदशमेटीकायांषष्ठोऽध्यायः ६ उत्क्षिपन्शकटस्योर्ध्वंतृणावर्तमधःक्षिपन् दर्शयन्विश्वमास्येचकृष्णःक्रीडतिसप्तमे १ कृष्णार्भकसुधासिन्धुसम्प्लवनंदनिर्भर भूयस्तदेवसम्प्रष्टुंराजाऽन्यदभिनन्दति २ येनयेनेति येनयेनमत्स्याद्यवतारेणापियानिकर्माणिकरोतितानिनःकर्णसुखावहानिमनःप्रीतिकराणिचभवन्त्येव १ तथाऽपियत् शृण्वतःपुंसःपुरुषमात्रस्यअरतिर्मनोग्लानिः तन्मूलभूताविविधातृष्णाचअपगच्छति तथाचसत्त्वशुद्धिर्हरिभक्तिर्हरिदासससख्यानिचभवन्तितदेवहारंहरेश्चरितमनोहरंवावद अनुग्रहयदिकरोषीति २ अतीत्कर्मत्येनपुनर्विशिनष्टि अथेति अनुरुन्धत अनुकुर्वत ३ ५

उत्थानंशिशोरंगपरिवर्त्तनंतत्रकरणार्थेकौतुकाप्लवेउत्सवाभिषेकेतथातस्मिन्नेवदिनेजन्मर्क्षस्यापियोगेअतिमहोत्सवेसमवेतयोषितांमिलितपुरंध्रीणांमध्येवा
दित्रादिभिःशोभितमभिषेचनंसतीयशोदाचकार ४ अन्नादिभिःसुपूजितैर्विप्रैःकृतमंगलम् संजातनिद्रे अक्षिणीयस्यतम् अशीशयत् शायितवती
शकटस्याधस्तात्संस्थे ५ उदक्षिपत् ऊर्ध्वंचालितवान् ६ तदधःशयानस्यशिशोरल्पकश्चासौप्रवालवन्मृदुश्चयोऽङ्घ्रिस्तेनहतमनःशकटंव्यवर्त्तत विपरी
तमपतत् कथंविध्वस्तानिनानारसवंतिकुप्यभाजनानिस्वर्णरजतातिरिक्तकांस्यादिमयानियथाभवंतितथा चक्रेचअक्षश्चचक्राक्षाः व्यत्यस्ताःचक्राक्षाः
यस्मिन् विभिन्नःकूबरोयुगंधरोयस्यतच्चतच्चयथाभवति तथाव्यवर्त्ततइति ७ अद्भुतदर्शनेनाकुलाबभूवुः तदेवाह कथमिति विपर्यगात् विपरीतमपत

श्रीशुकउवाच कदाचिदौत्थानिककौतुकाप्लवेजन्मर्क्षयोगेसमवेतयोषिताम् वादित्रगीतद्विजमंत्रवाचकैश्चकारसूनोरभिषे
चनंसती ४ नंदस्यपत्नीकृतमज्जनादिकंविप्रैःकृतस्वस्त्ययनंसुपूजितैः अन्नाद्यवासःस्रगभीष्टधेनुभिःसंजातनिद्राक्षमशीश
यच्छनैः ५ औत्थानिकौत्सुक्यमनामनस्विनीसमागतान्पूजयतीव्रजौकसः नैवाशृणोद्वैरुदितंसुतस्यसारुदन्स्तनार्थीचरणावुद
क्षिपत् ६ अधःशयानस्यशिशोरनोऽल्पकप्रवालमृद्वंघ्रिहतंव्यवर्त्तत विध्वस्तनानारसकुप्यभाजनंव्यत्यस्तचक्राक्षविभिन्नकूब
रम् ७ दृष्ट्वायशोदाप्रमुखाव्रजस्त्रियऔत्थानिकेकर्मणियाःसमागताः नंदादयश्चाद्भुतदर्शनाकुलाःकथंस्वयंवैशकटंविपर्य
गात् ८ ऊचुरव्यवसितमतीन्गोपान्गोपीश्चबालकाः रुदताऽनेनपादेनक्षिप्तमेतन्नसंशयः ९ नतेश्रद्दधिरेगोपाबालभाषित
मित्युत अप्रमेयंबलंतस्यबालकस्यनतेविदुः १० रुदंतंसुतमादाययशोदाग्रहशंकिता कृतस्वस्त्ययनंविप्रैःसूक्तैःस्तनमपाय
यत् ११ पूर्ववत्स्थापितंगोपैर्बलिभिःसपरिच्छदम् विप्राहुत्वाऽर्चयाचक्रुर्दध्यक्षतकुशांबुभिः १२ येऽसूयाऽनृतदंभेर्ष्याहिंसा
मानविवर्जिताः नतेषांसत्यशीलानामाशिषोविफलाःकृताः १३ इतिबालकमादायसामर्ग्यजुरुपाकृतैः जलैःपवित्रौषधिभिर
भिषिच्यद्विजोत्तमैः १४ वाचयित्वास्वस्त्ययनंनंदगोपःसमाहितः हुत्वाचाग्निंद्विजातिभ्यःप्रादादन्नमहागुणम् १५ गावःसर्व
गुणोपेतावासस्स्रग्रुक्ममालिनीः आत्मजाभ्युदयार्थायप्रादात्तेचान्वयुंजत १६ विप्रामंत्रविदोयुक्तास्तैर्याःप्रोक्तास्तथाऽशिषः
तानिष्फलाभविष्यंतिनकदाचिदपिस्फुटम् १७

दिति ८ ९ नश्रद्दधिरेविश्वासंनजग्मुः उतअपिबालस्यैतन्नसंभवति एतेचबालाःकिंजा
नंतीति १० रक्षोघ्नैःसूक्तैःकृत्वा ११ भगवत्प्रभावानभिज्ञविप्रचेष्टितंविडंबयन्नाह पूर्ववदित्यादिना बलिभिःशक्तैःयद्वा अशदि क्षुबलिभिःसहितस
परिच्छदंयथापूर्वंस्थापितंविप्राःदध्यादिभिःअर्चयामासुः हुत्वाग्रहादिहोमंविधाय १२ असूयागुणेषुदोषाविष्करणम् ईर्ष्याअक्षांतिस्तैरसूयादिभि
र्विवर्जितास्तेषामाशिषःकृतास्तैःप्रयुक्ताः १३ इतिएवमभिप्रेत्यसामर्ग्यजुर्भिःउपाकृतैःसंस्कृतैः पवित्राओषधयोयेषुजलेषुतैःकृत्वाद्विजोत्तमैःकर्तृ
भिरभिषिच्यअभिषेककारयित्वा १४ हुत्वाहावयित्वा १५ गावःगाश्चप्रादात् अन्वयुंजत आशिषोयुयुजुः १६ तास्तथैवबभूवुरित्यर्थः १७

उत्क्षिप्यमृदुपादेनशकटस्योम्मिलीलया तृणावर्त्तपदापीकृत्यभुव्यपातयदर्भकं आरोहमुत्सगस्य तृणावर्त्तादस्वमृत्युपरिहारायकृष्णेनैवात्मनउत्संगादुत्ता रायकृतभारमजानती १८ उत्पातशंकयामहापुरुषमादध्यौ योकृष्णोदरवर्त्तिनाजगताभारेणपीडिताविस्मितासती यद्वा जगतामध्येकमसकृआस नबभूव नतुजगदुदरतवृदेत्यर्थ १९ २० ईरयन्निनादयन्नित्यर्थ २१ यत न्यस्तवतीतस्मिन्स्थानेनापश्यत् २२ २३ खरपवनचक्रात्पांशुवर्षेसति २४ उपारत पांसुवर्षस्यवेगोयस्मिन्तथाभूतेपवनेसतितत्रतस्या रुदितमनुनिशाम्यगोप्योरुरुदु २५ वात्याचक्रवात तद्रूपधरःकृष्णहरन्शांतरय कथंचि

एकदारोहमारूढंलालयन्तीसुतंसती गरिमाणंशिशोर्वोढुंनसेहेगिरिकूटवत् १८ भूमौनिधायतंगोपीविस्मिताभारपीडिता म हापुरुषमादध्यौजगतामासकर्मसु १९ दैत्योनाम्नातृणावर्त्तः कंसभृत्यःप्रणोदित चक्रवात स्वरूपेणजहारासीनमर्भकम् २० गोकुलंसर्वमावृण्वन्मुष्णंश्चक्षूंषिरेणुभि ईरयन्सुमहाघोरशब्देनप्रदिशोदिश २१ मुहूर्त्तमभवद्गोष्ठंरजसातमसावृतम् सुत यशोदानापश्यत्तत्रन्यस्तवतीयत २२ नापश्यत्कश्चनात्मानंपरंचापिविमोहित तृणावर्त्तनिसृष्टाभि शर्कराभिरुपद्रुत २३ इतिखरपवनचक्रपांशुवर्षेसुतपदवीमबलाऽविलप्यमाता अतिकरुणमनुस्मरन्त्यशोचद्भुविपतितामृतवत्सकायथागौ २४ रुदितमनुनिशम्यतत्रगोप्योभृशमनुतप्तधियोऽश्रुपूर्णमुख्य रुरुदुरनुपलभ्यनंदसूनुंपवनउपारतपांशुवर्षवेगे २५ तृणावर्त्त शांतरयोवात्यारूपधरोहरन् कृष्णंनभोगतोगंतुनाशक्नोद्भूरिभारभृत् २६ तमश्मानंमन्यमानआत्मनोगुरुमत्तया गलेगृहीत उत्स्रष्टुंनाशक्नोदद्भुतार्भकम् २७ गलग्रहणनिश्चेष्टोदैत्योनिर्गतलोचन अव्यक्तरावोन्यपतत्सहबालोव्यसुर्व्रजे २८ तमन्तरिक्षा त्पतितंशिलायांविशीर्णसर्वावयवंकरालम् पुरंयथारुद्रशरेणविद्धंस्त्रियोरुदत्योददृशु समेता २९ प्रादायमात्रेप्रतिहृत्यवि स्मिता कृष्णंचतस्योरसिलंबमानम् ३० तंस्वस्तिमंतंपुरुषादनीतंविहायसामृत्युमुखात्प्रमुक्तम् ३० गोप्यश्चगोपा किलनंदमुख्या लब्ध्वाशिष प्रापुरतीवमोदम् ३१ अहोबतात्यद्भुतमेषरक्षसा बालोनिवृत्तिंगमितोऽभ्यगात्पुन हिंस्र.स्वपापेनविहिंसित खल साधु समत्वेनभयाद्विमुच्यते ३२ किंनस्तपश्चीर्णमधोक्षजार्चनंपूर्त्तेष्टदत्तमुतभूतसौहृदम् यत्संपरेत पुनरेवबालकोदिष्ट्यास्व बंधून्प्रणयन्नुपस्थित. ३३ दृष्ट्वाऽद्भुतानिबहुशोनंदगोपोबृहद्वने वसुदेववचोभूयोमानयामासविस्मित. ३४

नभोगत नंत पारगंतु नाशक्नोदित्यर्थः २६ गुरुमत्तयाऽतिगौरवेणतत्याअश्मानमश्मवत्पर्वतप्रायमन्यमानस्तनैवात्मनोगलेगृहीततात्तंत्यक्तुमिच्छन्नपिनाशक्नोदित्यर्थ २७ २८ २९ तस्योरसिलंबमानंकृष्णमादायमात्रेप्रतिहृत्यसमर्प्यविस्मिताश्चबभूवुरिति विहायसागगनमार्गेणपुरुषादेननीतंतथाऽपिमृत्युमुखात्प्रमु क्तम् ३० पुन लब्ध्वाशिष मोदंप्रापुरिति ३१ परस्परहर्षकथामाहु. अहोबतेति निवृत्तिंगमितोमृत्युमापित कोऽचस्मिन्समयोमुच्यतएवंवादिसितितेषेव केचिदाहु हिंस्रइति ३२ न अस्माभि चीर्णकृतपूर्त्तंवापीकूपादिनिर्माणं इष्टंपंचयज्ञाग्निहोत्रादि दत्तंदानम् यत् यस्मात्तत्फलादे प्रणयन्हर्षयन् ३३

३५ तृणावर्त्तागमेहृष्टैर्गोरवाशंकिनींप्रसूम् बोधयन्दर्शयामासजृंभमाणोमुखेजगत् पीतप्रायस्यपीतप्रायस्तनोयेनतस्य ३६ नगान्गिरीन्तद्दुहितॄः नदीः ३७ ३८ इतिदशमेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ७ अष्टमेनामकर्मास्यबालक्रीडाकुतूहले मृद्भक्षणादियोगेचविश्वरूपंनिरूप्यते १ विश्वरूपादिबालस्यनिशाम्याशंकिनःपितुः नामकृद्गर्गवाक्येननिजतत्त्वमसूसुचत् २ १ २ ३ पूर्णश्चेत्कथंधनिनांगृहमागतस्तत्राह महद्विचलनमिति महतांस्वाश्रमादन्यत्रविचलनंनस्वार्थंकिंतुगृहिणांमंगलाय ननुतर्हितएवमहद्दर्शनार्थंकिमितिनागच्छंतितत्राह दीनचेतसांकृपणानांक्षणमपिगृहंत्यक्तुमशक्नुवतामित्यर्थः ४ त्वयाबालयोःनामकरणादिकरणीयमितिवक्तुंतस्यज्ञानातिशयमाह ज्योतिषामयनमिति यदतींद्रियंज्ञानसाधनंज्योतिषामयनंतत्प्रतिपादकंज्योतिःशास्त्रमित्यर्थः तत्साक्षाद्भवताप्रणीतम् येनान्योऽपिपुमान्परावरंपरंकारणंपूर्वजन्मकृतंकर्म अवरंकार्यंतस्मिन्जन्मनिभाविफ

एकदाऽर्भकमादायस्वांकमारोप्यभामिनी प्रस्नुतंपाययामासस्तनंस्नेहपरिप्लुता ३५ पीतप्रायस्यजननीसातस्यरुचिरस्मितम् मुखंलालयतीराजन्जृंभतोददृशेइदम् ३६ खंरोदसीज्योतिरनीकमाशाः सूर्येंदुवह्निश्वसनांबुधींश्च द्वीपान्नगांस्तद्दुहितॄर्वनानिभूतानियानिस्थिरजंगमानि ३७ सावीक्ष्यविश्वंसहसाराजन्संजातवेपथुः संमील्यमृगशावाक्षीनेत्रेआसीत्सुविस्मिता ३८ इतिश्रीभाग०महा०दश०तृणावर्त्तमोक्षोनामसप्तमोऽध्यायः ७ श्रीशुकउवाच गर्गःपुरोहितोराजन्यदूनांसुमहातपाः व्रजंजगाममनंदस्यवसुदेवप्रचोदितः १ तंदृष्ट्वापरमप्रीतःप्रत्युत्थायकृतांजलिः आनर्चाधोक्षजधियाप्रणिपातपुरःसरम् २ सूपविष्टंकृतातिथ्यंगिरासूनृतयामुनिम् नंदयित्वाऽब्रवीद्ब्रह्मन्पूर्णस्यकरवामकिम् ३ महद्विचलनंनॄणांगृहिणांदीनचेतसाम् निःश्रेयसायभगवन्कल्पतेनान्यथाक्वचित् ४ ज्योतिषामयनंसाक्षाद्यत्तज्ज्ञानमतींद्रियम् प्रणीतंभवतायेनपुमान्वेदपरावरम् ५ त्वंहिब्रह्मविदांश्रेष्ठःसंस्कारान्कर्त्तुमर्हसि बालयोरनयोर्नॄणांजन्मनाब्राह्मणोगुरुः ६ गर्गउवाच यदूनामहमाचार्यःख्यातश्चभुविसर्वदा सुतंमयासंस्कृतंतेमन्यतेदेवकीसुतम् ७ कंसःपापमतिःसख्यंतवचानकदुंदुभेः देवक्याअष्टमोगर्भोनस्त्रीभवितुमर्हति ८ इतिसंचिंतयन्श्रुत्वादेवक्यादारिकावचः अपिहंतागताशंकस्तर्हितन्नोऽनयोभवेत् ९

लंतद्वेद उक्तंचजातके यदुपचितमन्यजन्मनि शुभाशुभंतस्यकर्मणःप्राप्तिंव्यंजयतिशास्त्रमेतत्तमसिद्रव्याणिदीपइवेति ५ विवक्षितमाह त्वंहीति दैवज्ञोमंत्रविच्चत्वमतोनामकरणादिसंस्कारान्कर्त्तुमर्हसीत्यर्थः नन्वेतद्गुरुणाकरणीयमितिचेत्तत्राह नृणामिति ६ अस्तुतर्हिनंदंप्रतिगुप्तमेतत्कार्यमित्यभिप्रायेणप्रत्याचक्षाणइवाह यदूनामिति भवतुनथाऽपित्वमत्रागतइतिकोविद्यादितिचेत्तदाह ख्यातश्चेति ततःकिमतआह सुतमितिकंसोमन्यते मन्येतकल्पयेदित्यर्थः ७ ननुयदुकुमारइतिकथंकिंज्ञातुतत्रवसुदेवस्यसुतस्तत्रापिदेवक्यांजातइतिकुतोजानीयात्तत्राह कंसःपापमतिरित्यादि ८ किंमयाहतयामंदेत्यादिदेवकीकन्यावचःश्रुत्वादेवक्याअष्टमोगर्भोनस्त्रीभवितुमर्हतीतिनित्यंसंचिंतयन्सामान्येनक्वचिदस्तीतिज्ञातायुवयोश्चसख्यंसंचिंतयन्त्वद्गृहेभवेदितिसंभाव्यमत्संस्कारलिंगेनचागताशंकःआगताशंकायस्यसः अपियदिहंताहनिष्यतितर्हितत्तदानोमहाननयःस्यादिति ९

द्विजातिसंस्कारं द्विजातीनामवश्यकर्तव्यसंस्कारमात्रंकेवलंस्वस्तिवाचनपूर्वकंकुर्विति १० ११ यदूनामपृथग्भावात्कुतश्चिद्धेतोर्विप्रतिपद्यमानानांयदूनामपृथ
ग्भावात् भावोभावनंतस्मादन्योऽन्यशिक्षयासर्वैकमत्यकरणादित्यर्थः सम्यक्कर्षतिएकीकरोतीतिसंकर्षणमप्युशंति मन्यंतेवक्ष्यतीत्यर्थः गर्भसंकर्षणात्तुनप्रका
शयति १२ अस्यतवसुतस्यअतःकृष्णइतिएकंनामभविष्यति १३ प्रागयमितिसामान्योक्त्याकृष्णस्यजन्मांतरस्यतनामैकथयतीतिनंदोमन्यतेस्म अतएववसु
देवइतिसंप्रचक्षतइति १४ गुणानुरूपाणिईश्वरः सर्वज्ञइत्यादीनि कर्मानुरूपाणिगोपतिर्गोवर्धनोद्धरणइत्यादीनितानिसर्वाण्यहमपिनोवेद जनाअपि
नविदुरिति १५ जातकफलमाह एषइति आधास्यत् आधास्यति अनेनरक्ष्यमाणाः समेधिताश्चदस्यूनजिग्युरिति १६ १७ १८ १९ इतिचात्मान

नंद उवाच अलक्षितोऽस्मिन्रहसिमामकैरपिगोव्रजे कुरुद्विजातिसंस्कारंस्वस्तिवाचनपूर्वकम् १० श्रीशुकउवाच एवं
संप्रार्थितोविप्रः स्वचिकीर्षितमेवतत् चकारनामकरणंगूढोरहसिबालयोः ११ गर्गउवाच अयंहिरोहिणीपुत्रोरमयन्सु
हृदोगुणैः आख्यास्यतेरामइतिबलाधिक्याद्बलंविदुः यदूनामपृथग्भावात्संकर्षणमुशन्त्युत १२ आसन्वर्णास्त्रयोह्यस्यगृ
ह्णतोऽनुयुगंतनूः शुक्लोरक्तस्तथापीतइदानींकृष्णतांगतः १३ प्रागयंवसुदेवस्यक्वचिज्जातस्तवात्मजः वासुदेवइतिश्रीमान
भिज्ञाःसंप्रचक्षते १४ बहूनिसंतिनामानिरूपाणिचसुतस्यते गुणकर्मानुरूपाणितान्यहंवेदनोजनाः १५ एषवःश्रेयआधास्य
द्गोपगोकुलनंदनः अनेनसर्वदुर्गाणियूयमंजस्तरिष्यथ १६ पुराऽनेनव्रजपतेसाधवोदस्युपीडिताः अराजकेरक्ष्यमाणाजिग्यु
र्दस्यून्समेधिताः १७ यएतस्मिन्महाभागाःप्रीतिंकुर्वंतिमानवाः नारयोऽभिभवन्त्येतान्विष्णुपक्षानिवासुराः १८ तस्मान्नंदा
त्मजोऽयंतेनारायणसमोगुणैः श्रियाकीर्त्याऽनुभावेनगोपायस्वसमाहितः १९ इत्यात्मानंसमादिश्यगर्गेचस्वगृहंगते नंदःप्र
मुदितोमेनआत्मानंपूर्णमाशिषाम् २० कालेनव्रजताऽल्पेनगोकुलेरामकेशवौ जानुभ्यांसहपाणिभ्यांरिंगमाणौविजह्रतुः २१
तावंघ्रियुग्ममनुकृष्यसरीसृपन्तौघोषप्रघोषरुचिरंव्रजकर्दमेषु तन्नादहृष्टमनसावनुसृत्यलोकंमुग्धप्रभीतवदुपेयतुरंतिमात्रोः
२२ तन्मातरौनिजसुतौघृणयास्नुवन्त्यौपंकांगरागरुचिरावुपगृह्यदोर्भ्याम् दत्वास्तनंप्रपिबतोःस्ममुखंनिरीक्ष्यमुग्धस्मिताऽल्पद
शनंययतुःप्रमोदम् २३

मितिसमादिश्य आत्मानंकृष्णस्यआशिषामाशीर्भिः २० बालक्रीडाचमत्कारैः कृष्णोरामेणसंयुतः परमानंदमाधत्तव्रजेनंदयशो
दयोः पूर्णत्वमेवदर्शयन्नाह कालेनेति २१ अनुकृष्यपुनःपुनराकृष्यसरीसृपन्तौअतिशयेनचलंतौ कथम् घोषाः कटिपादकिंकिण्यस्तेषांप्रघोषेणरुचिरंयथात-
थातेषांनादेनहृष्टमनसौययोस्तौ लोकंइतस्ततोगच्छंतंजनमनुसृत्यभिन्नतत्सारिणिपदानिअतत्गम्यमुग्धवत्प्रभीतवन्मात्रोरंतिसमीपेउपेयतुः उपजग्मतुः २२ तदाच
तन्मातरौदोर्भ्यामुपगृह्यप्रमोदंययतुः कथंभूतेघृणयाकृपयास्नुवन्त्यौपयःपूरयत्पयोधरेसत्यौपंकेनांगरागेणचरुचिरौ कथंभूतंमुखंनिरीक्ष्यमुग्धमदस्मितंयस्मिन्नल्प
ल्पादशनंअल्पंयस्मिन्तच्चतच्च २३

यर्हिअंगनानांदर्शनीयाकुमारलीलाययोः तथाभूतौजातौ तदाऽतर्व्रजेव्रजस्यमध्येतदबलाव्रजांगनास्तौप्रेक्षंत्यः प्रेक्षमाणाः विस्मितगृहकृत्याः हसंत्योजहृषुः तुष्टाबभूवुः कथंभूतौ ताभ्यांप्रगृहीतानिपुच्छानियेषांतैःवत्सैरितस्ततोऽनुकृष्यमाणौ २४ अतिचपलौतौशृंग्यादिभ्योनिषेद्धुंगृह्योचितानिकर्माणिचकर्तुंयत्रय दातज्जनन्योनशेकाते तदाऽलंमनसोऽनवस्थामापतुरितिगृहसौख्यस्यपराकाष्ठादर्शिता २५ २६ २७ २८ कृष्णचापलचौर्याणिसहैवाखिलसद्मतः प्रज ल्पंत्यःसमागत्यगोप्योगोप्यैसुदंददुः असमयेअदोहनकाले क्रोशेसंजातहासः स्तेयंचौर्यार्जितंननुदत्तम् तत्रापिस्वादुनेतरत् दधिपयश्चअत्ति किंच भोक्ष्यन्मर्कान्मर्कटान्प्रतिविभज्यददाति तेषांमध्येतृप्तलेनकोऽपिनात्तिचेत्भांडंभिनत्ति क्वचिद्द्रव्यस्यालाभेसतिसः गृहाद्यधस्याशीतिकुपितोयातियद्वा

यर्ह्यंगनादर्शनीयकुमारलीलावंतर्व्रजेतदबलाःप्रगृहीतपुच्छैः वत्सैरितस्ततउभावनुकृष्यमाणौप्रेक्षंत्यउज्झितगृहाजहृषुर्हसं त्यः २४ शृंगग्निदंष्ट्र्यसिजलद्विजकंटकेभ्यः क्रीडापरावतिचलौस्वसुतौनिषेद्धुम् गृह्याणिकर्तुमपियत्रनतज्जनन्यौशेकात आपतुरलंमनसोऽनवस्थाम् २५ कालेनाल्पेनराजर्षेरामःकृष्णश्चगोकुले अघृष्टजानुभिःपद्भिर्विचक्रमतुरंजसा २६ ततस्तुभ गवान्कृष्णोवयस्यैर्व्रजबालकैः सहरामोव्रजस्त्रीणांचिक्रीडेजनयन्मुदम् २७ कृष्णस्यगोप्योरुचिरंवीक्ष्यकौमारचापलम् शृण्वत्याःकिलतन्मातुरितिहोचुःसमागताः २८ वत्सान्मुंचन्क्वचिदसमयेक्रोशसंजातहासःस्तेयंस्वाद्वत्त्यथदधिपयःकल्पितैः स्तेययोगैः मर्कान्भोक्ष्यन्विभजतिसचेन्नात्तिभांडंभिनत्तिद्रव्यालाभेसगृहकुपितोयात्युपक्रोश्यतोकान् २९ हस्ताग्राह्येरच यतिविधिंपीठकोलूखलाद्यैश्छिद्रंह्यंतर्निहितवयुनःशिक्यभांडेषुतद्वित् ध्वांतागारेधृतमणिगणंस्वांगमर्थप्रदीपंकालेगोप्यो यर्हिगृहकृत्येषुसुव्यग्रचित्ताः ३० एवंधाष्ट्यान्युशतिकुरुतेमेहनादीनिवास्तौस्तेयोपायैर्विरचितकृतिःसुप्रतीकोयथास्ते इत्थंस्त्री भिःसभयनयनश्रीमुखालोकिनीभिर्व्याख्यातार्थाप्रहसितमुखीनह्युपालब्धुमैच्छत् ३१ एकदाक्रीडमानास्तेरामाद्यागोपदारकाः कृष्णोमृदंभक्षितवानितिमात्रेन्यवेदयन् ३२ सागृहीत्वाकरेकृष्णमुपालभ्यहितैषिणी यशोदाभयसंभ्रांतप्रेक्षणाक्षमभाषत ३३ कस्मान्मृदमदांतात्मन्भवान्भक्षितवान्रहः वदंतितावकाह्येतेकुमारास्तेऽग्रजोऽप्ययम् ३४

सगृहाद्गृहिणस्तेभ्यःकुपितःतेषांतो कान्पर्यंकादिषुसुप्तान्उपक्रोश्यरोदयित्वायातीति २९ कल्पितैःस्तेययोगैरित्युक्तंतत्प्रपंचयति हस्ताग्राह्यइति तुंगशिक्यस्यभांडेषुअंतर्निहितेदध्यादौवयुनंज्ञानं यस्यसः छिद्रंरचयति तद्वित्छिद्ररचनादिवित् ध्वांतयुक्तेगृहेस्वांगमेवार्थप्रदीपंरचयति विशेषतोधृतमणिगणम् यर्हियस्मिन्काले ३० रेरेचोरइत्याकृष्टःसन्उश तिजल्पति त्वमेवचोरः अहंगृहस्वामीत्यादीनिधाष्ट्यानिप्रागल्भ्यानि अथवाउशतिहेकमनीयेयशोदे यद्वाउशतिवास्तौस्वर्चितेगृहेमेहनादीनिपुरीषोत्सर्ग निकुरुते एवंस्तेयोपायैःविरचिताकृतिःकर्मयेनसःत्वत्समीपेसुप्रतीकःसाधुरिवास्तेसभयेनयनेयस्मिन्तच्चतच्छ्रीयुक्तंमुखंचतदालोकिनीभिःव्याख्यातार्थाप्रख्या पितकर्मफलाउपालब्धुमाक्षेप्तुंनैच्छत् ३१ कदाचिदपराधांतरेउपालंभततदातुमहदाश्चर्यमभूदितिकथयन्नाह एकदेति ३२उपालभ्यनिर्भर्त्स्यभयेनसंभ्रांतप्रेक्षणेचपल निरीक्षणेअक्षिणीयस्यतम् ३३अदांतात्मन्चपलगात्ररहः.

नाहमभक्षितवानिति नहियत्किंचित्मयाभक्ष्यते मत्कुक्षावादावेवसर्वमस्तीतिभाव समक्षमपश्यत्तम् ३५ व्यादेहिमुखंप्रसारयेति व्यादत्तंप्रसारितवान् ३६ सातत्रतस्मिन्मुखे
विश्वंददृशेददर्श तत्प्रपंचयति जगत्जंगमम् स्थास्नुस्थावरम् खमन्तरिक्षलोकम् साद्रिद्वीपाब्धि भूगोलपर्वतद्वीपसमुद्रसहितभूगोलभूर्लोकं वायु प्रवह अग्नि
वैद्युत इंदुश्चतारकाश्चतत्साहितम् ३७ ज्योतिश्चक्रंस्वर्लोकम् वैकारिकाणिदेवा मनइतिवैकारिकशब्देनगृहीतमपिदेवत्वलक्षण्यात्पुनरुक्तम् इंद्रियाणिचतै
जसानि मात्रा तामसा शब्दादय ३८ एवमेतद्विचित्रविश्वसहएकदेवतीस्य विचित्रतामाह जीवश्चगुणक्षोभक कालश्चपरिणामहेतु स्वभावश्चजन्महेतु कर्म
मेचतत्संस्कार आशयश्चएतैर्लिंगानांचराचरशरीराणांभेदोयस्मिन्तत् तत्रव्रजंचसहात्मानंस्वसहितंच विद्ध्यस्यसूनोस्तनौअल्पेविदारितेआस्येशंकामवाप
३९ तामेवाह किंस्वप्नइति परितोविलोक्याह नायंस्वप्न तर्हिकिंदेवस्यहरेर्माया नतन्नेदन्यैकिंनपश्यंति तर्हिकिंवामदीयएवकश्चिद्बुद्धिमोह विपर्यासःदर्प

नाहंभक्षितवानंबसर्वेमिथ्याभिशंसिनः यदिसत्यगिरस्तर्हिसमक्षंपश्यमेमुखम् ३५ यद्येवंतर्हिव्यादेहीत्युक्तः सभगवान्हरिः
व्यादत्ताव्याहतैश्वर्यः क्रीडामनुजबालकः ३६ सातत्रददृशेविश्वंजगत्स्थास्नुचखंदिशः साद्रिद्वीपाब्धिभूगोलंसवाय्वग्नीन्दुतारकम्
३७ ज्योतिश्चक्रंजलंतेजोनभस्वान्वियदेवच वैकारिकाणीन्द्रियाणिमनोमात्रागुणास्त्रयः ३८ एतद्विचित्रंसहजीवकालस्वभा
वकर्माशयलिंगभेदम् सूनोस्तनौवीक्ष्यविदारितास्येव्रजंसहात्मानमवापशंकाम् ३९ किंस्वप्नएतदुतदेवमायाकिंवामदीयोबतबुद्धि
मोहः अथोअमुष्यैवममार्भकस्ययःकश्चनौत्पत्तिकआत्मयोगः ४० अथोयथावन्नवितर्कगोचरंचेतोमनःकर्मवचोभिरंजसा यदा
श्रयंयेनयतःप्रतीयतेसुदुर्विभाव्यंप्रणताऽस्मितत्पदम् ४१ अहंममासौपतिरेषमेसुतोव्रजेश्वरस्याखिलवित्तपासती गोप्यश्चगो
पाःसहगोधनाश्चमेयन्माययेत्थंकुमतिःसमेगतिः ४२ इत्थंविदिततत्त्वायांगोपिकायांसईश्वरः वैष्णवींव्यतनोन्मायांपुत्रस्नेहमयीं
विभुः ४३ सद्योनष्टस्मृतिर्गोपीसारोप्यारोहमात्मजम् प्रवृद्धस्नेहकलिलहृदयाऽसयथापुरा ४४ त्रय्याचोपनिषद्भिश्चसांख्ययोगै
श्चसात्वतैः उपगीयमानमाहात्म्यंहरिंसामन्यतात्मजम् ४५

णेमुखवत् एवंतर्हिअयंकृष्णोऽपिकथमत प्रतीयते अतर्बहिश्चैकरूपेणचकथंजग
त्प्रतीयते तथासतिबिंबप्रतिबिंबयोरिवपरस्परवैपरीत्येनप्रतीतिस्यादित्याशंक्यान्यथावितर्कयति अथो इति अथवाममामुष्यार्भकस्यापिसतोयः कश्चनाचिंत्यआ
त्मयोग स्वीयमैश्वर्यमौत्पत्तिक स्वाभाविक ४० चरमपक्षमाश्रित्यायमीश्वरइतिनिश्चित्याह अथोइति चेतश्चित्तंचित्तादिभिर्नवितर्कगोचरंजगद्यदाश्रयंयद
धिष्ठानंयेनकरणाधिष्ठात्रायतोबुद्धिवृत्त्यभिव्यक्तात् नन्विदमवितर्क्यंभवतु तसद्यतोहृदक् अतआह सुदुर्विभाव्यमिति इदमत्यंतमचिन्त्यमित्यर्थ ४१ एवम
पचप्रतीत्योन्नीततत्त्वपुनर्जीवसंसारहेतुमायाप्रपत्तेनोन्नयत्याह अहमिति यशोदानामाहम् असौममपति अमुष्यव्रजेश्वरस्याखिलवित्तपाऽधिष्ठात्री
अहंसतीजाया एषकृष्णोमेसुत गोप्यादयश्चमदीया इतीत्थंकुमतिर्यन्मायया सएषमेशरणमिति ४२ वैष्णवीस्वीयाम् ४३ प्रवृद्धेनस्नेहेनकलिलव्याप्तंहृदयंय
स्या सापुरेवास ४४ माहात्म्यमेवकमाह त्रय्येति त्रय्याकर्मकाण्डरूपयाइंद्रादिरूपेण उपनिषद्भिर्ब्रह्मेति सांख्यै पुरुषइतियोगै परमात्मेतिसात्वतैर्भगवानितिउपगी
यमानंमाहात्म्यंयस्यतम् ४५

अतिविस्मयेनपृच्छति नंदइति महोदयंमहानुदयउद्भवोयस्यतत् ४६ ययोः प्रसन्नोऽवतीर्णस्तौपितरौ चपियन्नान्वविंदेतानप्राप्नुताम् कृष्णस्यादारमहत्तुअ र्भकेहितंबाललीलांयच्चकवयोगायंति तद्यौऽविंदत् सकिंश्रेयोऽकरोदिति ४७ ब्रह्मणआदेशान् गोपालादिलक्षणान् ४८ ४९ सएवेहद्रोणोजज्ञे सचनंदइ तिख्यातः साचधरायशोदाऽभवत् ५० गोपगोपीनामपिवस्तुस्वभावादस्त्येवभक्तिः तयोःपुनर्नितरामिति ५१ स्वलीलयापुत्रभावानुकारिण्या ५२ इति दशमेटीकायामष्टमोऽध्यायः ८ नवमेपयउत्सिक्तेगत्वागोप्यथतत्कृतम् विलोक्यभांडभंगादिकृष्णंदाम्नाबबंधतम् १ तन्नूदराश्रितंविश्वंदृष्ट्वाविस्मि

राजोवाच नंदःकिमकरोद्ब्रह्मन्श्रेयएवंमहोदयम् यशोदाचमहाभागापपौयस्याःस्तनंहरिः ४६ पितरौनान्वविंदेतांकृष्णोदा रार्भकेहितम् गायंत्यद्यापिकवयोयल्लोकशमलापहम् ४७ श्रीशुकउवाच द्रोणोवसूनांप्रवरोधरयाभार्ययासह करिष्य माणआदेशान्ब्रह्मणस्तमुवाचह ४८ जातयोर्नौमहादेवेभुविविश्वेश्वरेहरौ भक्तिःस्यात्परमालोकेययाऽञ्जोदुर्गतिंतरेत् ४९ अस्त्वित्यु क्तःसभगवान्व्रजेद्रोणोमहायशाः जज्ञेनंदइतिख्यातोयशोदासाधराऽभवत् ५० ततोभक्तिर्भगवतिपुत्रीभूतेजनार्दने दंपत्योर्नित रामासीद्गोपगोपीषुभारत ५१ कृष्णोब्रह्मणआदेशंसत्यंकर्तुंव्रजेविभुः सहरामोवसंश्चक्रेतेषांप्रीतिंस्वलीलया ५२ इतिश्रीभा गवतेमहा०दश०विश्वरूपदर्शनेअष्टमोऽध्यायः ८ श्रीशुकउवाच एकदागृहदासीषुयशोदानंदगेहिनी कर्मांतरनियु क्तासुनिर्ममंथस्वयंदधि १ यानियानीहगीतानितद्बालचरितानिच दधिनिर्मंथनेकालेस्मरंतीतान्यगायत २ क्षौमंवासःपृथुक टितटेबिभ्रतीसूत्रनद्धंपुत्रस्नेहस्नुतकुचयुगंजातकंपंचसुभ्रूः रज्ज्वाकर्षश्रमभुजचलत्कंकणौकुंडलेचस्विन्नंवक्त्रंकबरविगलन्मा लतीनिर्ममंथ ३ तांस्तन्यकामआसाद्यमथ्नंतींजननींहरिः गृहीत्वादधिमंथानंन्यषेधत्प्रीतिमावहन् ४ तमंकमारूढमपाययत् स्तनंस्नेहस्नुतंसस्मितमीक्षतीमुखम् अतृप्तमुत्सृज्यजवेनसाययावुत्सिच्यमानेपयसित्वधिश्रिते ५ संजातकोपःस्फुरितारु णाधरंसंदश्यदद्भिर्दधिमंथभाजनम् भित्त्वामृषाऽश्रुर्दृषदश्मनारहोजघासहैयंगवमंतरंगतः ६ उत्तार्यगोपीसुशृतंपयःपुनःप्रवि श्यसंदृश्यचदध्यमत्रकम् भग्नंविलोक्यस्वसुतस्यकर्मतज्जहासतंचापिनतत्रपश्यती ७ उलूखलांघ्रेरुपरिव्यवस्थितंमर्का यकामंददतंशिचिस्थितम् हैयंगवंचौर्यविशंकितेक्षणंनिरीक्ष्यपश्चात्सुतमागमच्छनैः ८

तच्चेतसः बंधनद्व्यंगुलापूर्त्यापूर्णताम न्वदर्शयत् २ स्वयंदधिनिर्ममंथ १ तदाचागायतेतिचकारान्वयः २ सूत्रनद्धंकांचीबद्धम् रज्ज्वोराकर्षणश्रमोययोस्तयोर्भुजयोश्चलंतौकंकणौच क बराद्विगलंत्योमालत्योयस्याःसा ३ ४ अधिश्रितेचुल्लीमारोपितेउत्सिच्यमानेअतितापेनोद्रिच्यमाने ५ दृषदश्मनाशिलापुत्रेण अंतरंगृहमध्यंग तः रहःएकांतेनवनीतमभक्षयत् ६ सुशृतंसुतंसदधिमंथनस्थानंप्रविश्याभिन्नंसंदृश्यदृष्ट्वा ७ उलूखलांघ्रेःपरिवर्त्तितस्योलूखलस्योपरिशिचिशि क्ये चौर्येणविशंकितम् चंचलमीक्षणंयस्यतंसुतम् ८ ७ ७ ७ ७ ७

तपसाएकाग्र्येणईरिततदाकारतांनीतंयतएवक्षमयोग्यंप्रवेष्टुंयोगिनांमनोऽपियंनापतम् अथवा अन्वधावन्केवलंनत्वापपयतोयोगिनांमनोपियंप्रवेष्टुंनक्षम
मिति ९ अन्वञ्चमानाएवरूपामनुगच्छंती बृहत्योश्चलत्यो श्रोण्योर्भारेणाक्रांतास्वच्छागतिर्यस्या सा विस्रंसितात्केशबंधात्च्युतैः प्रसूनैरनुगतिरनुगमनंय
स्या सा यद्वा जवेनकंपितात्केशबंधात्पुर पतितानिप्रसूनानिअनुपश्चात्गतिर्यस्याः सा परामृशत् धृतवती १० अञ्जनमषिणीअञ्जनेनसवर्णे प्रसरतीमषी
ययोस्ते अक्षिणीस्वपाणिनाकर्षंतंसमर्दयंतं भिषयंती ऊरुस्वच्छादस भीषयंतीभयमुत्पादयंतीअवागुरत्अभर्त्सयत् ११ इयेषऐच्छत् अतद्वीर्य
कोविदातत्प्रभावानभिज्ञा १२ अकोविदत्वमाह नचांतरितिपंचभिः बंधनंहियद्वि परिवृतेनदाम्नाअन्तरावृतस्यभवति तथापूर्वापरविभागवतोवस्तु

तामात्तयष्टिंप्रसमीक्ष्यसत्वरस्ततोऽवरुह्यापससारभीतवत् गोप्यन्वधावन्नयमापयोगिनांक्षमंप्रवेष्टुंतपसेरितंमनः ९ अन्वञ्चमा
नाजननीबृहच्चलच्छ्रोणीभराक्रांतगतिः सुमध्यमा जवेनविस्रंसितकेशबंधनच्युतप्रसूनानुगतिः परामृशत् १० कृतागसंतंप्ररु
दंतमक्षिणीकषंतमंजन्मषिणीस्वपाणिना उद्वीक्षमाणंभयविह्वलेक्षणंहस्तेगृहीत्वाभिषयंत्यवागुरत् ११ त्यक्त्वायष्टिंसुतंभी
तंविज्ञायार्भकवत्सला इयेषकिलतंबद्धुंदाम्नाऽतद्वीर्यकोविदा १२ नचांतर्नबहिर्यस्यनपूर्वंनापिचापरम् पूर्वापरंबहिश्चांत
र्जगतोयोजगच्चयः १३ तंमत्वाऽऽत्मजमव्यक्तंमर्त्यलिंगमधोक्षजम् गोपिकोलूखलेदाम्नाबबंधप्राकृतंयथा १४ तद्दामबध्यमा
नस्यस्वार्भकस्यकृतागसः द्व्यंगुलोनमभूत्तेनसंदधेऽन्यच्चगोपिका १५ यदासीत्तदपिन्यूनंतेनान्यदपिसंदधे तदपिद्व्यंगुलंन्यू
नंयद्यदादत्तबंधनम् १६ एवंस्वगेहदामानियशोदासंदधत्यपि गोपीनांसुस्मयंतीनांस्मयंतीविस्मिताऽभवत् १७ स्वमातुः स्वि
न्नगात्रायाविस्रस्तकबरस्रजः दृष्ट्वापरिश्रमंकृष्णः कृपयाऽसीत्स्वबंधने १८ एवंसंदर्शिताह्यंगहरिणाभृत्यवश्यता स्ववशेना
पिकृष्णेनयस्येदंसेश्वरंवशे १९ नेमंविरिंचोनभवोनश्रीरप्यंगसंश्रया प्रसादंलेभिरेगोपीयत्तत्प्रापविमुक्तिदात् २० नायंसुखा
पोभगवान्देहिनांगोपिकासुतः ज्ञानिनांचात्मभूतानांयथाभक्तिमतामिह २१ कृष्णस्तुगृहकृत्येषुव्यग्रायांमातरिप्रभुः अद्रा
क्षीदर्जुनौपूर्वंगुह्यकौधनदात्मजौ २२

न पूर्वतोदामधृत्वापरित परिवेष्टनेनभवति नत्वेतदस्तीत्याह नचांतरिति किंच व्यापकेनव्याप्यस्यबंधोभवति
नत्वविपरीतमित्याह पूर्वापरमिति किंच तद्व्यतिरिक्तस्यचाभावात् नबंधइत्याह जगच्चयइति १३ नमर्त्यलिंगमधोक्षजमात्मजंमत्वाबबंधेति १४ द्व्यंगुलोनद्वा
भ्यामंगुलाभ्यामूनमपूर्णम् १५ १६ स्मितंकुर्वतीनांमध्येस्वयमपिहसंतीविस्मयमाप १७ १८ ननैवस्वातंत्र्यभंगइत्याह एवंसंदर्शितेति सेश्वरमिदंविश्वं
यस्यवशे यदधीनमित्यर्थः १९ भगवत्प्रसादमन्येऽपिभक्तालभंते इदंतुनिविचित्रमितिसरोमांचितमाह नेममिति विरिंच्य पुत्रोऽपि भव आत्माऽपि श्रीर्जायाऽपि
२० फलितमाह नायमिति देहिनांदेहाभिमानिनांतापसादीनां ज्ञानिनां निवृत्ताभिमानानामपीति २१ भक्तैर्वंद्यस्याप्यन्यमोचकत्वमाह कृष्णस्त्विति २२

२३ इतिदशमेटीकायांनवमोऽध्यायः ९ दशमेऽपातयद्विगन्नंतरायमलार्जुनौ तत्रत्याभ्यांचदेवाभ्यांकृष्णस्तुतइतीर्यते १ यद्विगर्हितंकर्मयेनवादेवर्षेर्भाग
वतोत्तमस्यापितमःक्रोधःतदेतत्कथ्यतामिति १ २ ३ गंगायामंतर्मध्येकथंभूते अंभोजानांवनानितेषांराजयःताःविद्यंतेयस्मिन्तस्मिन् ४ अपश्यत्
दृष्ट्वाचक्षीबाणौमत्तौसमबुध्यत ५ कुतइत्यतआह तंदृष्ट्वेति ६ अनुग्रहार्थायअनुग्रहश्चमदनाशः अर्थश्चश्रीकृष्णदर्शनंतदर्थमिदंवक्ष्यमाणंनह्यन्यइत्यादि
७ जोष्यान्प्रियान्विषयान्जुषतःसेवमानस्यपुंसःश्रीमदादन्यआभिजात्यादिःसत्कुलविद्यादिजनितोमदःअन्योवारजोगुणःरजःकार्यःहास्यहर्षादिरूपो
नहितथाबुद्धिभ्रंशःबुद्धिंभ्रंशयतीतितथा किंतुश्रीमदएवेति तदाहयत्रेत्यादिचतुर्भिः यत्रश्रीमदे ८ इमंनश्वरंदेहम् अजरामृत्युअजरश्चअमृत्युश्चय

पुरानारदशापेनवृक्षतांप्रापितौमदात् नलकूबरमणिग्रीवावितिख्यातौश्रियाऽन्वितौ २३ इतिश्रीभाग॰महापु॰दश॰गोपी
प्रसादोनामनवमोऽध्यायः ९ राजोवाच कथ्यतांभगवन्नेतत्तयोःशापस्यकारणम् यत्तद्विगर्हितंकर्मयेनवादेवर्षेस्तमः १
श्रीशुकउवाच रुद्रस्यानुचरौभूत्वासुदृप्तौधनदात्मजौ कैलासोपवनेरम्येमंदाकिन्यांमदोत्कटौ २ वारुणींमदिरांपीत्वा
मदाघूर्णितलोचनौ स्त्रीजनैरनुगायद्भिश्चेरतुःपुष्पितेवने ३ अंतःप्रविश्यगंगायामंभोजवनराजिनि चिक्रीडतुर्युवतिभिर्गजा
विवकरेणुभिः ४ यदृच्छयाचदेवर्षिर्भगवांस्तत्रकौरव अपश्यन्नारदोदेवौक्षीबाणौसमबुध्यत ५ तंदृष्ट्वाव्रीडितादेव्योविवस्त्राः
शापशंकिताः वासांसिपर्यधुःशीघ्रंविवस्त्रौनैवगुह्यकौ ६ तौदृष्ट्वामदिरामत्तौश्रीमदांधौसुरात्मजौ तयोरनुग्रहार्थायशापंदास्य
न्निदंजगौ ७ नारदउवाच नह्यन्योजुषतोजोष्यान्बुद्धिभ्रंशोरजोगुणः श्रीमदादाभिजात्यादिर्यत्रस्त्रीद्यूतमासवः ८
हन्यंतेपशवोयत्रनिर्दयैरजितात्मभिः मन्यमानैरिमंदेहमजरामृत्युनश्वरम् ९ देवसंज्ञितमप्यंतेकृमिविड्भस्मसंज्ञितम् भूतध्रुक्
तत्कृतेस्वार्थंकिंवेदनिरयोयतः १० देहःकिमन्नदातुःस्वंनिषेक्तुर्मातुरेवच मातुःपितुर्वाबलिनःक्रेतुरग्नेःशुनोऽपिवा ११ एवं
साधारणंदेहमव्यक्तप्रभवाप्ययम् कोविद्वानात्मसात्कृत्वाहंतिजंतूनृतेऽसतः १२ असतःश्रीमदांधस्यदारिद्र्यंपरमांजनम्
आत्मौपम्येनभूतानिदरिद्रःपरमीक्षते १३ यथाकंटकविद्धांगोजंतोर्नेच्छतितांव्यथाम् जीवसाम्यंगतोलिंगैर्नतथाविद्धकंटकः
१४

थातथामन्यमानैः ९ नरदेवभूदेवसंज्ञितमपिश्वादिभिर्भक्षितंविट्संज्ञितंदग्धंभस्मसंज्ञितमन्यदाकृमिसंज्ञितंतत्कृतेतदर्थंयोभूतध्रुक्द्रोग्धाय
तोभूतद्रोहान्निरयोभवति सकिंस्वार्थंवेदनैववेदेत्यर्थः १० इदानींदेहेअहंभावोऽपिनघटतइत्याह देहइति निषेक्तुःपितुःमातुःपितुर्वामातामहस्यपुत्रिका
करणे ११ अव्यक्तप्रभवाप्ययमव्यक्तात्प्रभवस्तस्मिन्नेवाप्ययोयस्यतमात्मसात्कृत्वा आत्मेतिमत्वा असतोमूढादृते १२ एवंश्रीमदविचेष्टितंउक्त्वातत्
प्रतीकारंनिश्चिनोति असतइति परंश्रेष्ठंदारिद्र्यमेवकेवलमिति कुतइत्यतआह आत्मौपम्येनेति ततोनद्रुह्यतीतिभावः १३ सदृष्टांतमाह यथेति
मुखम्लान्यादिलिंगैःसर्वेषांजीवानांसुखदुःखेसमइतिज्ञातवानित्यर्थः १४ ७ ७ ७ ७

किंचदारिद्र्यमोक्षमपिसाधयतीत्याह दरिद्रइतिश्लोकचतुष्टयेन निरहंस्तमोनिर्गतं अहंकाररूपंतमोयस्मात्स १५ १६ युज्यतेस्वतएवसंगच्छंते
तर्षंतृष्णाम् १७ ननुसाधूनामपिधनिकृपापिस्यान्नदरिद्रइतितत्राह साधूनामिति धनेनस्तंभोगर्वोयेषांते १८ तमोमदंअज्ञानकृतंमदम् १९
तम पुत्रौतमोव्याप्तौ २० शपति अतोऽर्हतइति अनुगृह्णातिस्यातांनैवमित्यादिना मत्प्रसादेनस्मृतिः स्यात् २१ स्वर्लोकतांदेवत्वंपुनर्लब्ध्वामदनुग्रहात् लब्ध
मद्भक्तौभविष्यतइति २२ २३ प्रस्तुतमाह ऋषेरिति २४ किमितिसत्यंकर्तव्यंतत्राह देवर्षिरिति यद्यत तत्तत २५ यमयोःयमलयोः सहजातयो आ
त्मनः कृष्णस्यतन्मध्यप्रवेशमात्रेण २६ अनुअन्वतीत्यन्वक् तत्रहेतु दाम्ना दरेणेति उत्कलितःउत्पाटित अंघ्रिबंधोमूलबंधोययोस्तौ परमस्यश्रीकृष्णस्यवि

दरिद्रोनिरहंस्तम्भोमुक्तः सर्वमदैरिह कृच्छ्रंयदृच्छयाऽऽप्नोतितद्धितस्यपरंतप १५ नित्यंक्षुत्क्षामदेहस्यदरिद्रस्यान्नकांक्षिणः इंद्रियाण्य
नुशुष्यंतिहिंसाऽपिविनिवर्तते १६ दरिद्रस्यैवयुज्यंतेसाधवः समदर्शिनः सद्भिः क्षिणोतितंतर्षंततआराद्विशुद्ध्यति १७ साधूनांस
मचित्तानांमुकुंदचरणैषिणाम् उपेक्ष्यैः किंधनस्तंभैरसद्भिरसदाश्रयैः १८ तदहंमत्तयोर्माध्व्यावारुण्याश्रीमदांधयोः तमोमदंहरि
ष्यामिस्त्रैणयोरजितात्मनोः १९ यदिमौलोकपालस्यपुत्रौभूत्वातमःप्लुतौ नविवाससमात्मानंविजानीतःसुदुर्मदौ २० अतोऽर्हतः
स्थावरतांस्यातांनैवंयथापुनः स्मृतिःस्यान्मत्प्रसादेनतत्रापिमदनुग्रहात् २१ वासुदेवस्यसान्निध्यंलब्ध्वादिव्यशरच्छते वृत्तेस्व
र्लोकतांभूयोलब्धभक्तीभविष्यतः २२ श्रीशुकउवाच एवमुक्त्वासदेवर्षिर्गतोनारायणाश्रमम् नलकूबरमणिग्रीवावासतुर्यम
लार्जुनौ २३ ऋषेर्भागवतमुख्यस्यसत्यंकर्तुंवचोहरिः जगामशनकैस्तत्रयत्रास्तांयमलार्जुनौ २४ देवर्षिर्मेप्रियतमोयदिमौधनदा
त्मजौ तत्तथासाधयिष्यामियद्गीतंतन्महात्मना २५ इत्यंतरेणार्जुनयोःकृष्णस्तुयमयोर्ययौ आत्मनिर्वेशमात्रेणतिर्यग्गतमुलूखलं
२६ बालेननिष्कर्षयताऽन्वगुलूखलंतद्दामोदरेणतरसोत्कलितांघ्रिबंधौ निष्पेततुःपरमविक्रमितातिवेपस्कंधप्रवालविटपौकृतचं
डशब्दौ २७ तत्रश्रियापरमयाककुभःस्फुरंतौसिद्धावुपेत्यकुजयोरिवजातवेदाः कृष्णंप्रणम्यशिरसाऽखिललोकनाथंबद्धांजलीविर
जसाविदमूचतुःस्म २८ कृष्णकृष्णमहायोगिंस्त्वमाद्यःपुरुषःपरः व्यक्ताव्यक्तमिदंविश्वंरूपंतेब्राह्मणाविदुः २९ त्वमेकःसर्वभूतानां
देहास्वात्मेंद्रियेश्वरः त्वमेवकालोभगवान्विष्णुरव्ययईश्वरः ३०

क्रमितविक्रमस्तेनातिवेपः कंपोयेषुतेस्कंधप्रवालविटपायययोस्तौ २७ ककुभः प्रतिसर्वतः
स्फुरंतावित्यर्थः यद्वा दिशः प्रकाशयंताविति कुजयोर्वृक्षयोः स्थितोऽग्निर्यथामूर्तिमानुपेति तद्वदुपेत्यविरजसौनिर्मलौ २८ गोपार्भकप्रायएवायंदेवो किमितिप्रणतौइतिचेत्त
त्राहतुः हेकृष्णकृष्ण महायोगिन् अचिंत्यप्रभावस्त्वंनबाल किंतु परःपुरुषः यतःआद्यः कारणभूतः तत्रापिननिमित्तमात्रम् किंतुउपादानमपित्वमेवेत्याशयेनतुष्टुवतुः
व्यक्ताव्यक्तमितिस्थूलसूक्ष्मंइदंरूपंतेतवब्राह्मणा ब्रह्मविदः विदुरिति २९ नियंतापित्वमेवेत्यूचतुः त्वमेकइतिदेहः असवः प्राणाः आत्मा अहंकारः इंद्रियाणिचतेषा
मीश्वरः ननुसकालोनिमित्तंप्रकृतिरुपादानंप्रकृतेर्जातोमहान्विश्वात्मतयापरिणमते पुरुषः कर्तानियंताच किमत्राहमत आहतुः त्वमेवकालइत्यादिनासार्धेन यतोभ
गवानीश्वरोविष्णुस्त्वम् अतःकालोनामतवलीला ३०

प्रकृतिः शक्तिः पुरुषोंशः महान्कार्यम् अतस्त्वमेवसर्वमित्यर्थः ३१ नन्वहमेवंचेत्सर्वंतर्हि घटादिज्ञानेमज्ज्ञानंकिंनभवति भवतीतिचेत्सर्वोऽपिब्रह्मवित्स्यादत आहतुः गृह्यमाणैरिति दृश्यत्वेनवर्तमानैः बुद्ध्यहंकारेंद्रियादिभिः द्रष्टात्वंनगृह्यसइतिभावः ननुतर्हिजीवोजानातुनैवेत्याहतुः कोन्विहेतिजीवाद्युत्पत्तेःप्रागेवस्व प्रकाशतयासिद्धंत्वांकोवाजानाति गुणसंवृतःदेहाद्यावृतः ३२ अतोदुर्ज्ञेयत्वात्केवलंप्रणमतःतस्मैतुभ्यमिति आत्मनःस्वस्मात्द्योतःप्रकाशोयेषांतैर्गुणैश्छन्नो महिमायस्य अपेक्षेविवरखेस्तस्मै ३३ अहोहमीश्वरइतिकुतोज्ञातंतत्राहतुः यस्येति ३४ भवायोद्भवाय विभवायविगतोभवोयस्मिन् तस्मैकैवल्यायेत्यर्थः ३५ ३६ नौआवामनुचरःकुबेरोनारदोवा तस्यकिंकरौ भगवतस्तवदर्शनम् ३७ तत्रगतयोरावयोःपूर्वस्वभावोमाभूत् किंतु वाणीगुणानुकथनइत्यादिनःअस्मदोर्हे

त्वंमहान्प्रकृतिःसाक्षाद्रजःसत्वतमोमयी त्वमेवपुरुषोध्यक्षःसर्वक्षेत्रविकारवित् ३१ गृह्यमाणैस्त्वमग्राह्योविकारैःप्राकृतैर्गुणैः कोन्विहार्हतिविज्ञातुंप्राक्सिद्धंगुणसंवृतः ३२ तस्मैतुभ्यंभगवतेवासुदेवायवेधसे आत्मद्योतगुणैश्छन्नमहिम्नेब्रह्मणेनमः ३३ यस्यावताराज्ञायंतेशरीरेष्वशरीरिणः तैस्तैरतुल्यातिशयैर्वीर्यैर्देहिष्वसंगतैः ३४ सभगवान्सर्वलोकस्य भवायविभवाय च अवतीर्णोंशभागेनसांप्रतंपतिराशिषाम् ३५ नमःपरमकल्याणनमःपरममंगल वासुदेवायशांताययदूनांपतयेनमः ३६ अनुजानीहिनौभूमन्स्तवानुचरकिंकरौ दर्शनंनौभगवतऋषेरासीदनुग्रहात् ३७ वाणीगुणानुकथनेश्रवणौकथायांहस्तौचकर्मसुमनस्तवपादयोर्नः स्मृत्यांशिरस्तवनिवासजगत्प्रणामेदृष्टिःसतांदर्शनेऽस्तुभवत्तनूनाम् ३८ श्रीशुकउवाच इत्थंसंकीर्तितस्ताभ्यांभगवान्गोकुलेश्वरः दाम्नाचोलूखलेबद्धःप्रहसन्नाहगुह्यकौ ३९ श्रीभगवानुवाच ज्ञातंममपुरैवैतदृषिणाकरुणात्मना यच्छ्रीमदांधयोर्वाग्भिर्विभ्रंशोऽनुग्रहःकृतः ४० साधूनांसमचित्तानांसुतरांमत्कृतात्मनाम् दर्शनान्नोभवेद्बंधःपुंसोऽक्ष्णोःसवितुर्यथा ४१ यद्गच्छतंमत्परमौनलकूबरसादनम् संजातोमयिभावोवामीप्सितःपरमोभवः ४२ श्रीशुकउवाच इत्युक्तौतौपरिक्रम्यप्रणम्यचपुनःपुनः बद्धोलूखलमामंत्र्यजग्मतुर्दिशमुत्तराम् ४३ इतिश्रीभाग०महा०दश० नारदशापोनामदशमोऽध्यायः १०

योर्श्वेतिद्विवचनस्थानेबहुवचनम् अस्मत्संगिनांसर्वेषामपीतिबहुवचनंवा तवनिवासभूतंयज्जगत्तस्यप्रणामे त्वन्निवासभूतमितिबहुमानेनजगतःप्रणामेशिरोऽस्त्वित्यर्थः भवत्तनूनांभवतोमूर्तीनाम् ३८ संकीर्तितःसंस्तुतः ३९ वाग्भिर्नत्वन्योजुषतोजोष्यानित्यादिभिः श्रीविभ्रंशरूपोऽनुग्रहःकृतइति ४० युक्तमेवैतदित्याह साधूनांस्वधर्मवर्तिनांसमचित्तानामात्मविदांसुतरांमत्कृतात्मनांमय्यर्पितचित्तानांतेषांकृपातिरेकात्सुतरामित्युक्तम् सवितुर्दर्शनादक्ष्णोर्यथाबंधोनभवेत्तद्वत् ४१ प्राधान्यादेकस्यसंबोधनम् हेनलकूबर युवांतत्तस्मात्सादनंस्वनिकेतंमत्परमौ संतौगच्छतम् युवयोरपेक्षितोमयिप्रेमाजातएव अभवःनभवोयस्मिन्सः ४२ बद्धोलूखलंबद्धमुलूखलंयस्मिन् ४३ इतिदशमेटीकायांदशमोऽध्यायः १०

एकादशेसमागमस्तद्वृन्दावनमथार्भकैः वत्सान्पालयताऽनेनहतौवत्सबकासुरौ १ निर्घातोवज्रपातइतिभयेनशङ्किताः १ तल्लक्ष्यमसत्त पुरतोद्वयमपिपतनका रणमविज्ञायबभ्रमुः २ लक्ष्यकारणंदर्शयति उलूखलमिति भ्रमकारणमाह कस्येदंकस्यप्रसादेः कमकुतोवाकारणात् अहोआश्चर्यमुत्पातइतिकातरा भीता सवो धाबभ्रमुरित्यर्थः ३ मध्यगेनवृक्षयोर्मध्यगतेन नकेवलमेतावत् वृक्षाभ्यानिर्गतौदिव्यौपुरुषावप्यचक्ष्महि दृष्टवन्तोवयमिति ४ केवलतार्किकानजगृहुरेकअन्ये तु सन्देहयुक्तचित्ताबभूवुरिति ५ भगवन्मायाविमोहितस्यनन्दस्याचरितमाह उलूखलमिति ६ तास्यतेमामितिशङ्कमानोऽतीवबाल्यमनुकरोतिस्म तदाह

श्रीशुकउवाच गोपानन्दादयः श्रुत्वाद्रुमयोः पततोरवम् तत्राजग्मुः कुरुश्रेष्ठनिर्घातभयशङ्किताः १ भूम्यांनिपतितौतत्रददृशुर्यमला र्जुनौ बभ्रमुस्तदविज्ञायलक्ष्यंपतनकारणम् २ उलूखलंविकर्षन्तंदाम्नाबद्धंचबालकम् कस्येदंकुतआश्चर्यमुत्पातइतिकातराः ३ बालाऊचुरनेनेतितिर्यग्गतमुलूखलम् विकर्षतामध्यगेनपुरुषावप्यचक्ष्महि ४ नतेतदुक्तंजगृहुर्नघटेतेतितस्यतत् बाल स्योत्पाटनंतर्वोः केचित्सन्दिग्धचेतसः ५ उलूखलंविकर्षन्तंदाम्नाबद्धंस्वमात्मजम् विलोक्यनन्दः प्रहसद्वदनोविमुमोचह ६ गोपी भिः स्तोभितोऽनृत्यद्भगवान्बालवत्क्वचित् उद्गायतिक्वचिन्मुग्धस्तद्वशोदारुयन्त्रवत् ७ बिभर्तिक्वचिदाज्ञप्तः पीठकोन्मानपादुकं बाहुक्षेपंचकुरुतेस्वानांचप्रीतिमावहन् ८ दर्शयंस्तद्विदांलोकआत्मनोभृत्यवश्यताम् व्रजस्योवाहवैहर्षंभगवान्बालचेष्टितैः ९ गोपवृद्धामहोत्पातानमनुभूयबृहद्वने नन्दादयः समागम्यव्रजकार्यममन्त्रयन् १० तत्रोपनन्दनामाहगोपोज्ञानवयोऽधिकः देशकालार्थ तत्त्वज्ञः प्रियकृद्रामकृष्णयोः ११ उत्थातव्यमितोऽस्माभिर्गोकुलस्यहितैषिभिः आयान्त्यत्रमहोत्पाताबालानांनाशहेतवः १२ मुक्तः कथञ्चिद्राक्षस्याबालघ्न्याबालकोह्यसौ हरेरनुग्रहान्नूनमनश्चोपरिनापतत् १३ चक्रवातेननीतोऽयंदैत्येनविपदंवियत् शिलायांप तितस्तत्रपरित्रातः सुरेश्वरैः १४ यन्नम्रियेतद्रुमयोरन्तरंप्राप्यबालकः असावन्यतमोवापितदप्यच्युतरक्षणम् १५ यावदौत्पातिकोऽ रिष्टोव्रजंनाभिभवेदितः तावद्बालानुपादाययास्यामोऽन्यत्रसानुगाः १६ वनंवृन्दावनंनामपशव्यंनवकाननम् गोपगोपीगवांसे व्यंपुण्याद्रितृणवीरुधम् १७ तत्तत्राद्यैवयास्यामः शकटान्युङ्क्तमाचिरम् गोधनान्यग्रतोयान्तुभवतांयदिरोचते १८ तच्छ्रुत्वैकधि योगोपाः साधुसाध्वितिवादिनः व्रजान्स्वान्स्वान्समायुज्यययूरूढपरिच्छदाः १९

गोपीभिरिति स्तोभितः करतालादिनाप्रोत्साहितः ७

इदमानयेत्याज्ञप्तः आनेतुमसमर्थइवबिभर्तिकेवलपीठादि बाहुक्षेपंकरचालनंच तद्विदांचेतिचकारान्वयः ८ तदैश्वर्यविदांतियेतेषाम् एवंव्रजस्यहर्षमुवा हेति ९ एतुवृन्दावनगतुमंत कृष्णेनयन्त्रिता स्वतन्त्राइवनन्दाद्यामन्त्रमेतमर्मन्त्रयन् व्रजकार्यंगोकुलस्यहितकृत्यम् १० ११ १२ १३ विपदंवीनांपक्षिणा स्थानम् वियत्नभः विगतमपतिष्ठवा १४ अन्यतमोवाकश्चिद्बालः अच्युतेनैवरक्षणमासीत् १५ अरिष्टः अनर्थः इत स्थानात् १६ पशव्यंपशुभ्योहितम् नवा निकाननान्यवान्तराणिविद्यतेयस्मिन्तत् १७ १८ एकधियः विप्रतिपत्तिरहिताः व्रजान् शकटव्यूहान् रूढाः शकटादिष्वारोपिताः परिच्छदायैस्ते १९ ७९

यत्ताः कृतप्रयत्नाः २० २१ नूत्नैः कुचगतैः कुंकुमैः कांतिर्यासांताः नूत्नेषुकुचेषुयत्कुंकुमंतेनकांतिर्यासामितिवा २२ २३ व्रजावासंगोकुलवसतिस्थानम् २४
२५ स्वकालेनतद्योग्यकालेन २६ कौमारलीलांनिरूपयति अविदूरइत्यादिना २७ क्षेपणैःबिल्वामलकादिभिः किंकिणीयुक्तैःपादैःक्षिपतःताडयतः
वत्सपालाएवद्वित्राः कंबलादिपिहिताःवृषरूपमनुकुर्वंतितैःसह २८ स्वयमपितथैववृषायमाणौनर्दंतौ तदनुकारिशब्दान्कुर्वंतौ युयुधाते इत्यर्थः रुतैःश

वृद्धान्बालांस्त्रियोराजन्सर्वोपकरणानिच अनस्स्वारोप्यगोपालायत्ताआत्तशरासनाः २० गोधनानिपुरस्कृत्यशृंगाण्यापूर्यस
र्वतः तूर्यघोषेणमहताययुःसहपुरोहिताः २१ गोप्योरूढरथानूत्नकुचकुंकुमकांतयः कृष्णलीलाजगुःप्रीतानिष्ककंठ्यःसुवास
सः २२ तथायशोदारोहिण्यावेकंशकटमास्थिते रेजतुःकृष्णरामाभ्यांतत्कथाश्रवणोत्सुके २३ वृंदावनंसंप्रविश्यसर्वकालसु
खावहम् तत्रचक्रुर्व्रजावासंशकटैरर्धचंद्रवत् २४ वृंदावनंगोवर्धनंयमुनापुलिनानिच वीक्ष्यासीदुत्तमाप्रीतीराममाधवयो
र्नृप २५ एवंव्रजौकसांप्रीतिंयच्छंतौबालचेष्टितैः कलवाक्यैःस्वकालेनवत्सपालौबभूवतुः २६ अविदूरेव्रजभुवःसहगोपाल
दारकैः चारयामासतुर्वत्सान्नानाक्रीडापरिच्छदौ २७ क्वचिद्वादयतोवेणुंक्षेपणैःक्षिपतःक्वचित् क्वचित्पादैःकिंकिणीभिः
क्वचित्कृत्रिमगोवृषैः २८ वृषायमाणौनर्दंतौयुयुधातेपरस्परम् अनुकृत्यरुतैर्जंतूंश्चेरतुःप्राकृतौयथा २९ कदाचिद्यमुना
तीरेवत्सांश्चारयतोःस्वकैः वयस्यैःकृष्णबलयोर्जिघांसुर्दैत्यआगमत् ३० तंवत्सरूपिणंवीक्ष्यवत्सयूथगतंहरिः दर्शयन्बल
देवायशनैर्मुग्धइवासदत् ३१ गृहीत्वाऽपरपादाभ्यांसहलांगूलमच्युतः भ्रामयित्वाकपित्थाग्रेप्राहिणोद्गतजीवितं सकपित्थै
र्महाकायःपात्यमानैःपपातह ३२ तंवीक्ष्यविस्मिताबालाःशशंसुःसाधुसाध्विति देवाश्चपरिसंतुष्टाबभूवुःपुष्पवर्षिणः ३३ तौवत्सपालकौभू
त्वासर्वलोकैकपालकौ सप्रातराशौगोवत्सांश्चारयंतौविचेरतुः ३४ स्वंस्वंवत्सकुलंसर्वेपाययिष्यंतएकदा गत्वाजलाशयाभ्याशंपाययित्वापपु
र्जलम् ३५ तेतत्रददृशुर्बालामहासत्त्वमवस्थितम् तत्रसुवज्रनिर्भिन्नंगिरेःशृंगमिवच्युतम् ३६ सवैबकोनाममहानसुरोब
करूपधृक् आगत्यसहसाकृष्णंतीक्ष्णतुंडोऽग्रसद्बली ३७ कृष्णंमहाबकग्रस्तंदृष्ट्वारामादयोऽर्भकाः बभूवुरिंद्रियाणीवविना
प्राणंविचेतसः ३८

ब्दैः जंतून्हंसमयूरादीन् २९ ३० मुग्धइव अजानन्निवआसदत् समीपमागमत् ३१ अपरपादाभ्यांसलांगूलंयथाभवति
तथागृहीत्वा ३२ ३३ सर्वेषांलोकानामेकौमुख्यौपालकौ ३४ अभ्याशःसमीपम् ३५ ३६ ३७ रामआदिर्येषांते नतुरामः ३८ ६
प्रातराशाः प्रातर्भोज्यं अन्नं तत्सहितौ ३४

३९ तुण्डयोः चञ्च्वोः वीरणवद्ग्रथिततृणविशेषवत् ४० समीडिरे तुष्टुवुः आनकैः शङ्खैश्च संस्तवैः सह ४१ स्वस्थानमागतं प्राणमिव कृष्णं प्रणीय एकीकृत्य ४२ अतिप्रियेण प्रीत्या आदृता सादरा प्रेत्यागतमिव लोकान्तरादागतमिव तृषितान्यतृप्तानि अमृतं पिबन्तीव ईक्षणानि येषां ते ४३ अहो बतेत्यादि श्लोकत्रयस्य इति नन्दादय इत्यनेनान्वयः अपि एवमपि तेषामेवानिष्टमासीत् यतस्तैः पूर्वमन्येषां भयकृतम् ४४ अथ घोरदर्शना अपि नाभिभवन्ति नश्य

तत्तालुमूलं प्रदहत्तमग्निवद्गोपालसूनुं पितरं जगद्गुरोः चच्छर्द सद्योऽतिरुषाक्षतं बकस्तुण्डेन हन्तुं पुनरभ्यपद्यत ३९ तमापतन्तं स निगृह्य तुण्डयोर्दोर्भ्यां बकं कंससखं सतां पतिः पश्यत्सु बालेषु ददार लीलया मुदावहो वीरणवद्दिवौकसाम् ५० तदा बकारिं सुरलोकवासिनः समाकिरन्नन्दनमल्लिकादिभिः समीडिरे चानकशङ्खसंस्तवैस्तद्वीक्ष्य गोपालसुता विसिस्मिरे ५१ मुक्तं बकास्यादुपलभ्य बालका रामादयः प्राणमिवेन्द्रियो गणः स्थानागतं तं परिरभ्य निर्वृताः प्रणीय वत्सान्व्रजमेत्य तज्जगुः ५२ श्रुत्वा तद्विस्मिता गोपा गोप्यश्चातिप्रियादृताः प्रेत्यागतमिवोत्सुक्यादैक्षन्त तृषितेक्षणाः ४२ अहो बतास्य बालस्य बहवो मृत्यवोऽभवन् अप्यासीद्विप्रियं तेषां कृतं पूर्वं यतो भयम् ५४ अथाप्यभिभवन्त्येनं नैव ते घोरदर्शनाः जिघांसयैनमासाद्य नश्यन्त्यग्नौ पतङ्गवत् ५५ अहो ब्रह्मविदां वाचो नासत्याः सन्ति कर्हिचित् गर्गो यदाह भगवानन्वभावि तथैव तत् ५६ इति नन्दादयो गोपाः कृष्णरामकथां मुदा कुर्वन्तो रममाणाश्च नाविन्दन्भववेदनाम् ५७ एवं विहारैः कौमारैः कौमारं जहतुर्व्रजे निलायनैः सेतुबन्धैर्मर्कटोत्प्लवनादिभिः ४८ इति श्रीभाग० महा० दशमस्कन्धे वत्सबकवधो नामैकादशोऽध्यायः ११ श्रीशुक उवाच क्वचिद्वनाशाय मनो दधद्व्रजात्प्रातः समुत्थाय वयस्यवत्सपान् प्रबोधयञ्छृङ्गरवेण चारुणा विनिर्गतो वत्सपुरःसरो हरिः १ तेनैव साकं पृथुकाः सहस्रशः स्निग्धाः सुशिग्वेत्रविषाणवेणवः स्वान्स्वान्सहस्रोपरिसंख्ययान्वितान्वत्सान्पुरस्कृत्य विनिर्ययुर्मुदा २

र्यन्ति ४५ गर्गो यदाह तस्मान्नन्दात्मजोऽयं तेनारायणसमो गुणैरित्यादि वत्सयूथगतं हत्वा वत्सदमासुरं हरिः मुनियूथमतं चाहन्नयण्यदभिलाषकम् ४६ ४७ ४८ इति दशमे टीकायामेकादशोऽध्यायः ११ द्वादशे तु महासर्पवपुर्धरमघासुरम् वत्सपालगिलं कृष्णो गलेऽहन्निति वर्ण्यते १ महायकगलक्रीडाकेवलस्य न कौतुकम् इतीवाघासुरमुखे ससखं भाविघान्हरिः २ क्वचित् कदाचित् वनाशाय वने एव प्रथमं भोजनं कर्तुम् १ तेनैव शृङ्गरवेण श्रीकृष्णेन च पृथुका बाला स्निग्धाः स्नेहयुक्ताः शिक् शिक्यम् रम्या शिग्वेत्रादयो येषां ते सहस्राधिकसंख्यायुक्तान्वत्सान् २

३ काचादिभिः पूर्वमातृभिर्भूषिताअपिफलादिभिरात्मानमभूषयन्नित्यर्थः ४ मुष्णंतश्चोरयंतः ५ यदिदूरंगतःकृष्णोभवतितर्हीति ६ ध्मांतःवादयंतः भृंगैःसह ७ विच्छायाभिःपक्षिच्छायाभिःकलापिभिर्मयूरैः ८ कीशबालान्वृक्षशाखासुलंबमानानिवानरलांगूलानिआकर्षंतः लांगूलममुंचंतः तैःसहद्रुमानारोहंतः विकुर्वंतःदंतदर्शनभ्रूविजृंभादिभिःतैःसहविकारान्कुर्वंतः पलाशिषुवृक्षेषुप्लवंतः शाखायाःशाखांतरमुड्डीयंतः ९ प्रति-च्छायाःप्रतिबिंबानि १० तानतिविस्मितःश्लोकद्वयेनाभिनंदति इत्थमिति सतांविदुषांब्रह्मचनतत्सुखंचानुभूतिर्यस्यस्वप्रकाशपरमसुखेनेत्यर्थः भक्तानांपरदैवतेनआत्मप्रदेननाथेनमायाश्रितानांतुनरदारकतयाप्रतीयमानेनसहविजह्रुः कृतानांपुण्यानांपुंजाःराशयोयैस्तेते ब्रह्मविदांतदनुभवएव

कृष्णवत्सैरसंख्यातैर्यूथीकृत्यस्ववत्सकान् चारयंतोऽर्भलीलाभिर्विजह्रुस्तत्रतत्रह ३ फलप्रवालस्तवकसुमनःपिच्छधातुभिः काचगुंजामणिस्वर्णभूषिताअप्यभूषयन् ४ मुष्णंतोऽन्योन्यशिक्यादीन्ज्ञातानाराच्चचिक्षिपुः तत्रत्याश्चपुनर्दूराद्धसंतश्चपुनर्ददुः ५ यदिदूरंगतःकृष्णोवनशोभेक्षणायतम् अहंपूर्वमहंपूर्वमितिसंस्पृश्यरेमिरे ६ केचिद्वेणून्वादयंतोध्मांतःशृंगाणिकेचन केचिद्भृंगैःप्रगायंतःकूजंतःकोकिलैःपरे ७ विच्छायाभिःप्रधावंतोगच्छंतःसाधुहंसकैः बकैरुपविशंतश्चनृत्यंतश्चकलापिभिः ८ विकर्षंतःकीशबालानारोहंतश्चतैर्द्रुमान् विकुर्वंतश्चतैःसाकंप्लवंतश्चपलाशिषु ९ साकंभेकैर्विलंघंतःसरित्प्रस्रवसंप्लुताः विहसंतःप्रतिच्छायाःशपंतश्चप्रतिस्वनान् १० इत्थंसतांब्रह्मसुखानुभूत्यादास्यंगतानांपरदैवतेन मायाश्रितानां नरदारकेणसाकंविजह्रुःकृतपुण्यपुंजाः ११ यत्पादपांसुर्बहुजन्मकृच्छ्रतोधृतात्मभिर्योगिभिरप्यलभ्यः सएवयद्दृग्विषयःस्वयंस्थितःकिंवर्ण्यतेदिष्टमतोव्रजौकसाम् १२ अथाघनामाऽभ्यपतन्महासुरस्तेषांसुखक्रीडनवीक्षणाक्षमः नित्यंयदंतर्निजजीवितेप्सुभिःपीतामृतैरप्यमरैःप्रतीक्ष्यते १३ दृष्ट्वाऽर्भकान्कृष्णमुखानघासुरःकंसानुशिष्टःसबकीबकानुजः अयंतुमेसोदरनाशकृत्तयोर्द्वयोर्ममैनंसबलंहनिष्ये १४ एतेयदामत्सुहृदोस्तिलापःकृतास्तदानष्टसमाव्रजौकसः प्राणेगतेवर्ष्मसुकानुचिंताप्रजाऽसवःप्राणभृतोहियेते १५

भक्तानामतिगौरवेणभजनं एतेतुतेनसहसख्येनविजह्रुः अहोभाग्यमितिभावः ११ बहुजन्मभिःकृच्छ्रेणधृतआत्मामनोयैस्तैरपि १२ सुखक्रीडनवीक्षणेनाक्षमायस्यसः कथंभूतः यस्यअंतरंतरंछिद्रंपीतामृतैरपिततोमृत्युभीतैःअमरैरपिप्रतीक्ष्यते कथमस्यमरिष्यतिकदावेतियद्वा कथंभूतंसुखक्रीडनं यत्अंतर्हृदयेअमरैःप्रतीक्ष्यतेविचिंत्यते पीतामृतैरपिपुनर्निजजीवितेप्सुभिः अयंभावः नामृतपानमात्रेणजीवनंसफलंभवति किंतुभगवल्लीलाऽनुस्मरणेनेतितदेवनित्यमंतश्चिंत्यतइति १३ कृष्णप्रमुखानर्भकान्दृष्ट्वासइतिव्यवस्यनिश्चित्यआजगरंवपुर्धृत्वातेषांग्रसनाशयापथिव्यशेतेतितृतीयेनान्वयः कंसेनानुशिष्टःप्रहितः बकीपूतनाकथंव्यवस्यतदाह अयंत्विति सार्धेन ममतयोर्द्वयोःसोदरयोःस्थानेएनंकृष्णंसबलंससैन्यंवत्सगोपालसहितंहनिष्यामि १४ ननुतथापिव्रजस्थास्त्ववशिष्येरन्नित्याह एतइति तिलापःकृताःतिलोदकतयाकल्पिताः वर्ष्मसुदेहेषु प्रजाएवासवोयेषांतेतथा १५

सयोजनायामंयोजनप्रमाणेनदैर्घ्येणयुक्तञ्चतन्महाद्रिपीवरञ्चव्यात्तमसारितगुहातुल्यमाननंयस्मिंस्तत् १६ अद्भुतमितियदुक्तंतद्दर्शयितुंविशिनष्टि धरायाम धरोष्ठोयस्यस जलदेपूत्तरोष्ठोयस्यस दर्याविवाननस्यान्तोसृक्किणीयस्यस गिरिशृङ्गाणीवदंष्ट्रायस्यस ध्वान्तवदन्तरास्यंयस्यस वितताध्ववज्जिह्वायस्य स परुषानिलवच्छ्वासोयस्यस दववदीक्षणयोरुष्मा दावदृष्टिरित्यर्थः परुषानिलश्वासश्चासौदवेक्षणोष्णश्चतया १७ वस्तुतोऽजगरमेवव्यात्ततुण्डत्वात् वृन्दावनस्यश्री सर्पदेहेतिभ्रान्त्यामत्वाविपरीतव्यात्ताजगरतुण्डसादृश्येनोत्प्रेक्षितवन्त १८ उत्प्रेक्षामेवप्रश्नोत्तराभ्यामाह अहोइति सत्त्वकूटसत्त्वाभासमि दनवा तत्राप्यस्मत्संग्रसनायव्यात्तयद्व्यालतुण्डतद्वदाचरतिनवानवा १९ निश्चिन्वन्तस्तथैवेत्याहुः सत्यमिति अर्ककरैरारक्तंघनमुत्तरोष्ठवत् पश्यतनस्यघनस्य प्रतिच्छायया अरुणरोधस्थलअधरोष्ठवत्पश्यतेतिसर्वत्रान्वेति २० सृक्किभ्याम् ओष्ठप्रान्ताभ्यांप्रतिस्पर्द्धेनेतुल्यतयावर्तेते नगोदरेगिरिदर्यौ एतास्तुगश्च

इत्थंव्यवस्याजगरंबृहद्वपुः सयोजनायाममहाद्रिपीवरम् धृत्वाऽद्भुतंव्यात्तगुहाननंतदापथिव्यशेतग्रसनाशयाखलः १६ धराधरोष्ठोज लदोत्तरोष्ठोदर्याननान्तोगिरिशृङ्गदंष्ट्रः ध्वान्तान्तरास्योवितताध्वजिह्वः परुषानिलश्वासदवेक्षणोष्णः १७ दृष्ट्वातंतादृशंसर्वेमत्वावृ न्दावनश्रियम् व्यात्ताजगरतुण्डेनह्युत्प्रेक्षन्तेस्मलीलया १८ अहोमित्राणिगदतसत्त्वकूटंपुरःस्थितम् अस्मत्संग्रसनव्यात्तव्याल तुण्डायतेनवा १९ सत्यमर्ककरारक्तमुत्तराहनुवद्घनम् अधराहनुवद्रोधस्तत्प्रतिच्छाययाऽरुणम् २० प्रतिस्पर्धेतेसृक्किभ्यांसव्या सव्येनगोदरे तुङ्गशृङ्गालयोऽप्येतास्तद्दंष्ट्राभिश्चपश्यत २१ आस्तृतायाममार्गोऽयंरसनांप्रतिगर्जति एषामन्तर्गतंध्वान्तमेतदप्य न्तराननम् २२ दावोष्णखरवातोऽयंश्वासवद्भातिपश्यत तद्दग्धसत्त्वदुर्गन्धोऽप्यन्तरामिषगन्धवत् २३ अस्मान्किमत्रग्रसिता निविष्टानयंतथाचेद्बकवद्विनङ्क्ष्यति क्षणादनेनेतिबकार्युशन्मुखंवीक्ष्योद्धसन्तः करताडनैर्ययुः २४ इत्थंमिथोऽतथ्यमतज्ज्ञभा षितंश्रुत्वाविचिन्त्येत्यमृषामृषायते रक्षोविदित्वाऽखिलभूतहृत्स्थितःस्वानांनिरोद्धुंभगवान्मनोदधे २५ तावत्प्रविष्टास्त्वसुरोद रान्तरंपरंनगीर्णाः शिशवःसवत्साः प्रतीक्षमाणेनबकारिवेशनंहतस्वकान्तस्मरणेनरक्षसा २६ तान्वीक्ष्यकृष्णः सकलाभयप्र दोह्यनन्यनाथान्स्वकरादवच्युतान् दीनांश्चमृत्योर्जठराग्निघासान्घृणाऽर्दितोदिष्टकृतेनविस्मितः २७

गालयः तस्यदंष्ट्राभिःस्पर्द्ध माना २१ आस्तृतायाममार्गं विस्तृतोदैर्घ्ययुक्तमार्गं प्रतिगर्जतिप्रतिस्पर्द्धते एषांशृङ्गाणामन्तर्गतमध्यगतध्वान्तमेतत् अन्तराननमाननस्यमध्यंप्रतिगर्जति २२ दा वेनोष्णःखरोवातोऽयम् तेनदावाग्निनादग्धानांसत्त्वानांयोदुर्गन्धः सएवसर्पान्तर्गतामिषगन्धवद्भाति २३ एवंसन्तमेवाजगरमन्यथोत्प्रेक्ष्यनिर्भयायमु किंग्र सिताग्रसिष्यति अनेनश्रीकृष्णेनहन्तेतिबकारेरुशत्कमनीयंमुखम् २४ अमृषावस्तुतःसर्पवपुरसुरएवमृषायतेस्वानांसर्पसादृश्यगोचरत्वेनप्रतीयतइति तान्निरोद्धुंवारयितुंयावन्मनोदधेतावत्प्रविष्टाइत्युत्तरेणान्वयः २५ तावत्प्रविष्टाएवकेवलंनतुतेनगीर्णाःगिलिता जीर्णाइतिपाठेऽपिसएवार्थः कथंभूतेनहतस्वा न्रूपोरन्तःस्मरतीतिमनुध्यायतीतितथातेन अतएवबकारेःश्रीकृष्णस्यप्रवेशंप्रतीक्षमाणेन २६ स्वकरात्स्वच्युतान्विनिःसृतान्विस्मितःसन्कृष्णःकिमत्रेत्यादिविचिन्तयन्तौ पायप्रलास्त्वपमप्यविशादित्यन्वयः २७

कथंचिन्नित्यअस्यजीवनममीषांचविहिंसनमितिद्वयंचैनिश्चितंकथंनस्यादिति २८ घनच्छदामेघांतरिताःकौणपाःकुणपाशिनोराक्षसाः कौणपोनिर्ऋतिस्तदीयाइति वा २९ चूर्णीकर्त्तुमिच्छोःतस्यगलेआदावेवतरसावव्रृधेअवर्द्धत ३० निरुद्धोमुखादीनांमार्गभूतःकंठोयस्यास्तितस्यउद्गीर्णदृष्टेर्बहिर्निर्गतलोचनस्यअंतरंगेदेहम ध्येपूर्णःपरिभृतःमूर्द्धन्मूर्धानंब्रह्मरंध्रंनिर्भिद्यबहिर्विनिर्गतइति ३१ प्राणेषुइंद्रियेषुस्वयाऽमृतवर्षिण्यादृष्ट्यैव ३२ अहिदेहेस्थितमद्भुतस्वमयंज्योतिर्निर्गत्य खेऽवस्थितंतस्मिन्ईशेविवेश ३३ स्वकृतःस्वकार्यकृतःश्रीकृष्णस्याहर्णमकृत पूजामकुर्वन् सुगाःसुष्ठुगायंतीतिगंधर्वादयः ३४ तेषांयान्यद्भुतस्तोत्रादीनितैर्याने कोत्सवायेमंगलस्वनास्तान् स्वधाम्नःअंतिसमीपेश्रुत्वाअजोब्रह्माअचिरादागतःईशस्यश्रीकृष्णस्यमहिममहिमानंदृष्ट्वाविस्मयंप्रापेति ३५ बहुतिथंबहुकालम्

कृत्यंकिमत्रास्यखलस्यजीवनंनवाअमीषांचसतांविहिंसनम् द्वयंकथंस्यादितिसंविचिंत्यतज्ज्ञात्वाऽविशत्तुंडमशेषदृग्घरिः २८ तदाघन च्छदादेवाभयाद्धाहेतिचुक्रुशुः जहृषुर्येचकंसाद्याःकौणपास्त्वघबांधवाः २९ तच्छ्रुत्वाभगवान्कृष्णस्त्वव्ययःसार्भवत्सकम् चूर्णीचि कीर्षोरात्मानंतरसाववृधेगले ३० ततोऽतिकायस्यनिरुद्धमार्गिणोह्युद्गीर्णदृष्टेर्भ्रमतस्त्वितस्ततः पूर्णोऽन्तरंगेपवनोनिरुद्धोमूर्द्धन्विनि र्भिद्यविनिर्गतोबहिः ३१ तेनैवसर्वेषुबहिर्गतेषुप्राणेषुवत्सान्सुहृदःपरेतान् दृष्ट्यास्वयोत्थाप्यतदन्वितःपुनर्वक्त्रान्मुकुंदोभगवान्वि निर्ययौ ३२ पीनाहिभोगोत्थितमद्भुतंमहज्ज्योतिःस्वधाम्नाज्वलयद्दिशोदश प्रतीक्ष्यखेऽवस्थितमीशनिर्गमंविवेशतस्मिन्मिषतांदिवौ कसाम् ३३ ततोऽतिहृष्टाःस्वकृतोऽकृतार्हणंपुष्पैःसुराअप्सरसश्चनर्त्तनैः गीतैःसुगावाद्यधराश्चवाद्यकैःस्तवैश्चविप्राजयनिःस्वनैर्गणाः ३४ तदद्भुतस्तोत्रसुवाद्यगीतिकाजयादिनैकोत्सवमंगलस्वनान् श्रुत्वास्वधाम्नोऽन्त्यजआगतोऽचिराद्दृष्ट्वामहीशस्यजगामविस्मयम् ३५ राजन्नाजगरंचर्मशुष्कंवृंदावनेऽद्भुतम् व्रजौकसांबहुतिथंबभूवाक्रीडगह्वरम् ३६ एतत्कौमारजंकर्महरेरात्माहिमोक्षणम् मृत्योःपौगं डकेबालादृष्ट्वोचुर्विस्मिताव्रजे ३७ नैतद्विचित्रंमनुजार्भमायिनःपरावराणांपरमस्यवेधसः अघोऽपियत्स्पर्शनधौतपातकःप्रापात्मसाम्यंत्व सतांसुदुर्लभम् ३८ सकृद्यदंगप्रतिमांतराहितामनोमयीभागवतींददौगतिम् सएवनित्यात्मसुखानुभूत्यभिव्युदस्तमायोऽन्तर्गतोहिकिंपु नः ३९ सूतउवाच इत्थंद्विजायादवदेवदत्तःश्रुत्वास्वरातुश्चरितंविचित्रम् पप्रच्छभूयोऽपितदेवपुण्यंवैयासकिंयन्निगृहीतचेताः ४०

आक्रीडगह्वरंक्रीडार्थंमहाबिलम् ३६ अन्यच्चातिचित्रंवृत्तमित्याह एतदिति कौमारंपंचमाब्दांतंपौगंडंदशमावधि कैशोरमापंचदशाद्यौवनंतुततःपरम् हरेः कौमारजंपंचमाब्दकृतंकर्मतदेवदृष्ट्वापौगंडकेषष्ठेऽब्देबालाअद्यैतद्वृत्तमित्यूचुः किंतत्कर्म मृत्योःसकाशादात्मनामहेश्चमोक्षणम् आत्मनांप्रसिद्धान्मृत्योःअहे स्तुसंसारलक्षणात् अघासुरस्यज्योतिषःश्रीकृष्णेप्रवेशमपितदादृष्ट्वाकथितवंतइत्यर्थः ३७ नैतद्विचित्रमिति किंतदित्यपेक्षायामाह अघोऽपीति आत्मसा- म्यंस्वसमानरूपताम् ३८ यस्यांगमूर्त्तिस्तस्यप्रतिमाप्रतिकृतिःतत्रापिकेवलंमनोमयी साऽपिबलादंतराहितासतीभागवतींगतिंददौ प्रह्लादादिभ्यःसएवसा क्षात्स्वयमंतर्गतःकिंपुनःनित्याचासावात्मसुखानुभूतिश्चतयाऽभितोव्युदस्तामायायेनसः ३९ येनश्रवणेननिगृहीतंवशीकृतंचेतोयस्यसः ४०

कालांतरेकौमारेकृतंपौगंडेकेकथंज्ञातंलोकैरित्यर्थः ४१ ४२ ४३ तेनयस्मारितोऽनंतं तेनहृतानिअखिलेंद्रियाणियस्यसः तथाभूतोऽपिकथंचिल्लब्धबहिर्दृष्टि हेभागवतोत्तमोत्तम हेशौनक ४४ इतिदशमेटीकायांद्वादशोऽध्यायः १२ त्रयोदशेहरद्ब्रह्मावत्सान्पालांश्चमायया तदातत्सर्वरूपोऽव्यत्कृष्णः पूर्ववदाचरत् १ नूतनयसिनव्यवत्करोषि १ तथाहिसारभृतांसारग्राहिणामयंनिसर्गः स्वभावः कोऽसौअच्युतस्यवार्तापिप्रतिक्षणंसाधुनव्यवद्भवतीतियत्तत्सर्वि दानाकर्णेनाक्षिप्ताः कामिन्यावार्ताइवकथंभूतानामपिसतां याअच्युतवार्तेवअर्थोयेषांतानितेषांवाणीश्रुतिचेतांसियेषांतथाभूतानामपि २ ३ ४ भोजनविधानायपुलिनंस्तौति अहोइति स्वीयानांकेलीनांसंपदोविद्यंतेयस्मिन्तत् किंच स्फुटंहृद्यं सत्सरः सरोजवाहुल्येनोपचारतः सरएवयस्य सद्गंधम्

राजोवाच ब्रह्मन्कालांतरकृतंतत्कालीनंकथंभवेत् यत्कौमारेहरिकृतंजगुः पौगंडकेऽर्भकाः ४१ तद्ब्रूहिमेमहायोगिन्परंकौतूहलंगुरो नूनमेतद्धरेरेवमायाभवतिनान्यथा ४२ वयंधन्यतमालोकेगुरोऽपिक्षत्रबंधवः यत्पिबामोमुहुस्त्वत्तः पुण्यंकृष्णकथामृतम् ४३ सूतउवाच इत्थंस्मपृष्टः सतुबादरायणिस्तत्स्मारितानंतहृताखिलेंद्रियः कृच्छ्रात्पुनर्लब्धबहिर्दृशिः शनैः प्रत्याहतंभागवतोत्तमोत्तम ४४ इतिश्रीभाग॰ महा॰ दश॰ द्वादशोऽध्यायः १२ श्रीशुकउवाच साधुपृष्टंमहाभागत्वयाभागवतोत्तम यन्नूतनयसीशस्यशृण्वन्नपिकथांमुहुः १ सतामयंसारभृतांनिसर्गोयदर्थवाणीश्रुतिचेतसामपि प्रतिक्षणंनव्यवदच्युतस्ययत्स्त्रियाविटानामिवसाधुवार्ता २ शृणुष्वावहितोराजन्नपिगुह्यंवदामिते ब्रूयुःस्निग्धस्यशिष्यस्यगुरवोगुह्यमप्युत ३ तथाऽघवदनान्मृत्योरक्षित्वावत्सपालकान् सरित्पुलिनमानीयभगवानिदमब्रवीत् ४ अहोऽतिरम्यंपुलिनंवयस्याः स्वकेलिसंपन्मृदुलाच्छवालुकम् स्फुटत्सरोगंधहृतालिपत्रिकध्वनिप्रतिध्वानलसद्द्रुमाकुलम् ५ अत्रभोक्तव्यमस्माभिर्दिवारूढंक्षुधाऽर्दिताः वत्साः समीपेऽपः पीत्वाचरंतुशनकैस्तृणम् ६ तथेतिपाययित्वाऽर्भावत्सानारुध्यशाद्वले मुक्त्वाशिक्यानिबुभुजुः समंभगवतामुदा ७ कृष्णस्यविष्वक्पुरुराजिमंडलैरभ्याननाः फुल्लदृशोव्रजार्भकाः सहोपविष्टाविपिनेविरेजुश्छदायथाऽम्भोरुहकर्णिकायाः ८ केचित्पुष्पैर्दलैःकेचित्पल्लवैरंकुरैःफलैः शिग्भिस्त्वग्भिर्दृषद्भिश्चबुभुजुःकृतभाजनाः ९ सर्वेमिथोदर्शयंतः स्वस्वभोज्यरुचिंपृथक् हसंतोहासयंतश्चाभ्यवजह्रुःसहेश्वराः १०

तस्यगंधः तेनहृताः आकृष्टाः अलयः पत्रिणश्चयेतेषांकेउदके ध्वनयस्तेषांप्रतिध्वानाः तैर्लसंतोद्रुमास्तैराकुलंव्याप्तम् ५ दिवारूढंवेलाऽतीतेत्यर्थः ६ आरुध्यसंरुध्य शाद्वलेहरिततृणदेशे ७ तदातेविरेजुः कृष्णस्यविष्वक्परितःपुरुराजिमंडलैर्बहुभिःपंक्तिमंडलैः सहनैरंतर्येणोपविष्टाः श्रीकृष्णाभिमुखान्याननानियेषांते फुल्लदृशः विकसितनयनाः कमलकर्णिकायाः परितःपत्राणियथेति ८ पुष्पैस्तद्दलैः अन्यैश्चपत्रैः कृतानिभाजनानियैस्ते ९ रुचिंस्वादविशेषम् अभ्यवजह्रुर्बुभुजिरे सहेश्वराः श्रीकृष्णसहिताः १०

यज्ञभुगपितेषुबुभुजे बालानामिवकेलिर्यस्यसः तदाह उदरवस्त्रयोर्मध्येवेणुंबिभ्रदधदितिसर्वत्रसंबध्यते वामइतिकक्षपाण्योर्विशेषणम् मसृणंस्निग्धंदध्यो
दनकवलम् तदुचितानिबिल्वादिफलानिअंगुलीसंधिषु कर्णिकेवसर्वाभिमुखोमध्येतिष्ठन्स्वस्यपरितउपविष्टान्सुहृदः स्वैर्नर्मभिः परिहासवाक्यैः स्वर्गे
लोकेस्वर्गवासिनिजनेमिषतिआश्चर्येणपश्यतिसतिलोकेजनानांमध्येबुभुजे ११ १२ भीभयम् भयहेतुभ्योभयमस्यअपास्य यद्वा अस्यविश्वस्याभियोऽपिभ
यंयः श्रीकृष्णः आशाद्भोजनात् अस्मिन्पादेऽक्षराधिक्यमार्षम् १३ अद्रिषुतद्दरीषुकुंजेषुलतादिपिहितोदरविवरेषु गह्वरेषुसंकटस्थानेषु १४ अंभोजन्मनःपद्मा
ज्जनिर्यस्यसः ब्रह्मातदंतरेतस्मिन्नवसरेगतः आगतः तच्छिद्रंप्राप्तोवा अन्यदपिमहित्वमहिमानंद्रष्टुंतस्यवत्सानितःस्थानाद्वत्सपांश्चान्यत्रनीत्वास्वयंतिरोबभू
व भगवतः श्रीकृष्णस्य १५ उभावपिवत्सान्वत्सपांश्चविचिकाय अन्वीक्षितवान् १६ विधिकृतंब्रह्मणाकृतम् १७ उभयायितवत्सतत्पालरूपेणवर्तमान

बिभ्रद्वेणुंजठरपटयोः शृंगवेत्रेचकक्षेवामेपाणौमसृणकवलंतत्फलान्यंगुलीषु तिष्ठन्मध्येस्वपरिसुहृदोहासयन्नर्मभिः स्वैः स्वर्गेलो
केमिषतिबुभुजेयज्ञभुग्बालकेलिः ११ भारतैवंवत्सपेषुभुंजानेष्वच्युतात्मसु वत्सास्त्वंतर्वनेदूरंविविशुस्तृणलोभिताः १२ तान्दृ
ष्ट्वाभयसंत्रस्तानूचेकृष्णोऽस्यभीभयम् मित्राण्याशान्माविरमतेहानेष्येवत्सकानहम् १३ इत्युक्त्वाऽद्रिदरीकुंजगह्वरेष्वात्मव
त्सकान् विचिन्वन्भगवान्कृष्णः सपाणिकवलोययौ १४ अंभोजन्मजनिस्तदंतरगतोमायाऽर्भकस्येशितुर्द्रष्टुंमंजुमहित्वमन्यद
पितद्वत्सानितोवत्सपान् नीत्वाऽन्यत्रकुरूद्वहांतरदधात्खेऽवस्थितोयः पुराद्दृष्ट्वाऽघासुरमोक्षणंप्रभवतः प्राप्तः परंविस्मयम् १५
ततोवत्सानदृष्ट्वैत्यपुलिनेऽपिचवत्सपान् उभावपिवनेकृष्णोविचिकायसमंततः १६ क्वाप्यदृष्ट्वाऽन्तर्विपिनेवत्सान्पालांश्चवि
श्ववित् सर्वंविधिकृतंकृष्णः सहसाऽवजगामह १७ ततःकृष्णोमुदंकर्तुंतन्मातॄणांचकस्यच उभयायितमात्मानंचक्रेविश्वकृ
दीश्वरः १८ यावद्वत्सपवत्सकाल्पकवपुर्यावत्कराङ्घ्र्यादिकंयावद्यष्टिविषाणवेणुदलशिग्यावद्विभूषांबरम् यावच्छीलगुणाभि
धाकृतिवयोयावद्विहारादिकंसर्वंविष्णुमयंगिरोऽगवदजः सर्वस्वरूपोबभौ १९ स्वयमात्मात्मगोवत्सान्प्रतिवार्यात्मवत्सपैः
क्रीडन्नात्मविहारैश्चसर्वात्माप्राविशद्व्रजम् २० तत्तद्वत्सान्पृथग्नीत्वातत्तद्गोष्ठेनिवेश्यसः तत्तदात्माऽभवद्राजंस्तत्तत्सद्मप्रवि
ष्टवान् २१

मित्यर्थः अयंभावः यदितूष्णीमासेतर्हितन्मातॄणांविषादःस्यात् यदिचतानेवानयिष्यामितर्हिब्रह्मणोमोहोनस्यादितितदुभयप्रीतयेतथा
चक्रेइति १८ तदेवदर्शयति यावदिति वत्सपानांवत्सकानांचाल्पकवपुःप्रमाणमनतिक्रम्य एवमुपर्यपियोज्यम् यद्वा यावद्वत्सपादिवपुस्तावत्सर्वस्वरू
पोऽजः कृष्णोबभावित्यर्थः उत्तरत्राप्येवंसर्वंविष्णुमयंजगदितिप्रसिद्धायागीः तस्याअगवत् साकारेवार्थस्वरूपेणप्रत्यक्षायथातथाबभूवेत्यर्थः १९ एवंसर्वा
त्मासन् व्रजंप्राविशत् कथंस्वयमात्मैवप्रयोजकआत्मरूपान्गोवत्सानितिकर्मापिस्वयमेवेत्युक्तम् आत्मरूपैर्वत्सपैः प्रतिवार्यप्रयोज्यकर्ताऽपिस्वयमेवात्म
विहारैः क्रीडन्नितिक्रियाऽपिकारकाण्यपिस्वयमेवेत्यर्थः २० तत्तदात्मातत्तद्गोपबालरूपोऽभवत् ततस्तत्तत्सद्मप्रविष्टः २१ ६९ ६९

गोपिकामोहमाह तन्मातर इति तन्मातरो वेणुरवेण त्वरया उत्थिताः सत्यः सुतान् मत्वा परं ब्रह्मैव दोर्भिः उद्धृत्य उत्थाप्य स्नेहेन स्नुतं स्तन्यपयः सुधासवं पय एव सुधा तद्वत् स्वादु आसवं च तम् अपाययामासुरित्यर्थः २२ एवं यामयमेन तत्तत्कालक्रीडानियमेन सायं गतः मास स्वाचरितैः स्वस्याचरितैः शोभनैराचरितैर्वा मातॄः प्रहर्षयन् ततस्ताभिरुन्मर्दनादिभिरुपलालित इति २३ गवां मोहनमाह गाव इति परिहूता आहूताश्च ते संगताश्च तान् २४ एतावत्तु वैषम्यं कृष्णस्यापि द्विवारमासीदित्याह गोगोपीनामिति गवां गोपीनां चास्मिन् कृष्णे मातृता उपलालनादिरूपा पुरोवदेवासीत् किंतु स्नेहर्द्धिकां विना स्नेहाधिक्यं विद्यमानो विशेष इत्यर्थः आसु गोगोपीषु हरेस्तोकता च बालभावना अपि पूर्ववदेवासीत् किंतु मायया विना ममेयं माता अहमस्याः पुत्र इति मोहं विना इत्यर्थः २५ स्नेहर्द्धिमेव दर्शयति व्रजौकसामिति यथा कृष्णे यशोदानन्दनेऽस्य स्वपुत्रेष्वपि स्नेहाधिक्यं पूर्वमासीत् इदानीं स्वतोकेष्वपि तथैवाभवदित्यर्थः आ अब्दं यावत्संवत्सरं

तन्मातरो वेणुरवत्वरोत्थिता उद्धृत्य दोर्भिः परिरभ्य निर्भरम् स्नेहस्नुतस्तन्यपयः सुधासवं मत्वा परं ब्रह्म सुतानपाययन् २२ ततो नृपोन्मर्द्दनमज्जलेपनालंकाररक्षातिलकाशनादिभिः सलालितः स्वाचरितैः प्रहर्षयन् सायं गतो यामयमेन माधवः २३ गावस्ततो गोष्ठमुपेत्य सत्वरं हुंकारघोषैः परिहूतसंगतान् स्वकान् स्वकान् वत्सतरानपाययन् मुहुर्लिहन्त्यः स्रवदौधसं पयः २४ गोगोपीनां मातृताऽस्मिन्नासीत् स्नेहर्द्धिकां विना पुरोवदास्वपि हरेस्तोकता मायया विना २५ व्रजौकसां स्वतोकेषु स्नेहवल्ल्याऽब्दमन्वहम् शनैर्निःसीम ववृधे यथा कृष्णे त्वपूर्ववत् २६ इत्थमात्मात्मनात्मानं वत्सपालमिषेण सः पालयन् वत्सपो वर्षं चिक्रीडे वनगोष्ठयोः २७ एकदा चारयन् वत्सान् सरामो वनमाविशत् पञ्चषासु त्रियामासु हायनापूरणीष्वजः २८ ततो विदूराच्चरतो गावो वत्सानुपव्रजम् गोवर्द्धनाद्रिशिरसि चरन्त्यो ददृशुस्तृणम् २९ दृष्ट्वाऽथ तत्स्नेहवशोऽस्मृतात्मा स गोव्रजोऽत्यात्मपदुर्गमार्गः द्विपात्ककुद्ग्रीव उदास्यपुच्छोऽगाद्धुंकृतैरास्रुपया जवेन ३० समेत्य गावोऽधो वत्सान् वत्सवत्योऽप्यपाययन् गिलन्त्य इव चांगानि लिहन्त्यः स्वौधसं पयः ३१

रनि सीम यथा भवति २६ एवमात्मा श्रीकृष्णः वत्सपो भूत्वा तन्मायाधिवत्सानां पालानां च मिषेण आत्मानमात्मना पालयन् क्रीडितवानित्यर्थः २७ एतावत्पर्यन्तं रामस्यापि मोह एवासीत् संवत्सरान्ते तु कथंचिज्ज्ञातवानिति दर्शयन्नाह एकदेति पञ्चषासु पञ्चसु षट्सु वा रात्रिषु हायनस्यापूरणीषु पूरकत्वेनाऽवशिष्टास्वित्यर्थः २८ ततो दूरतर एव गोवर्द्धनशिखरे चरन्त्यो गावो व्रजसमीपे चरतो वत्सान् ददृशुः २९ तदा स गोव्रजः गवां कलापः यतस्तत्स्नेहवशः तेषां वत्सानां स्नेहेनाकृष्टः अत एव न स्मृत आत्मा येन सः जवेन उपव्रजमगात् कथंभूतः अत्यात्मपदुर्गमार्गः अतिक्रान्त आत्मपान् गोपान् आत्मनः पालकान् सोऽत्यात्मपः तथा दुर्गो दुर्गमो मार्गो यस्य सः स च स च तथा युक्ताभ्यामपि द्वाभ्यां धावन् द्विपादिव प्रतीयमानः ककुद् आकुञ्चिता ग्रीवा यस्य सः उदास्यपुच्छः उन्नमितान्यास्यानि पुच्छानि च येन सः आस्रुपयाः स्रवत् स्रवति पयांसि यस्य सः आस्रुपया इत्यपि पाठे स एवार्थः गोव्रज इत्यनेन वृषभादयोऽप्यगुरित्युक्तम् ३० तत्र विशेषतो धेनूनां चेष्टितमाह समेत्येति गोवर्द्धनस्याधः वत्सवत्यः पुनः प्रसूता अपि ३१

रामेण दृष्टं यत्स्नेहेषु गवां स्नेहातिशयमुक्त्वा गोपानामपि दर्शयितुमाह गोपा इति तासां गवां रोधने य आयासः तस्य मौघ्येन मोघत्वेन लज्जया सह उरुमन्युना दुर्गमार्गजनित क्लेशेन चाभ्येत्य गोवत्सैः सह सुतान् ददृशुः ३२ ततश्च तेषामीक्षणेनोद्गतो यः प्रेमरसस्तस्मिन्नाप्लुता निमग्ना आशया येषां ते लज्जामन्युरुच्चैस्तानपि ताडयितु मागताः संतो अपगतमन्यवः प्रत्युत जातोऽनुरागो येषां ते मूर्ध्नि घ्राणैरवघ्राणैः परमां मुदमवापुः ३३ कृच्छ्रात्ततोऽपगता निवृत्ताः तेषां सुतानामनुस्मृत्या उद्गच्छंति अश्रूणि येषां ते ३४ प्रेमर्द्धेः औत्कंठ्यमतिशयम् मुक्तस्तनेष्वपत्येषु वीक्ष्य हेतुमजानन् अचिंतयत् ३५ चिंतामेवाह किमेतदिति द्वाभ्याम् वासुदेवे यथा पुरा प्रेम तथास्वतोकेष्वपि व्रजस्य प्रेम वर्धते किमेतदद्भुतमिति किंच सात्मनः मत्सहितस्य व्रजस्य मम तेषु प्रेमकारणं किमिति भावः ३६ केयं माया देवानां वा नराणां वा असुराणां वा कुतो वा कस्मात्प्रयुक्ता तत्रान्यमाया न संभवति यतो ममापि मोहो वर्त्तते अतः प्रायशो मत्स्वामिनः श्रीकृष्णस्यैव मायेयमस्त्विति संभावयति

गोपास्तद्रोधनायासमौघ्यलज्जोरुमन्युना दुर्गाध्वकृच्छ्रतोऽभ्येत्य गोवत्सैर्ददृशुः सुतान् ३२ तदीक्षणोत्प्रेमरसाप्लुताशया जातानुरागा
गतमन्यवोऽर्भकान् उदुह्य दोर्भिः परिरभ्य मूर्द्धनि घ्राणैरवापुः परमां मुदं ते ३३ ततः प्रवयसो गोपास्तोकाश्लेषसुनिर्वृताः कृच्छ्रा
च्छनैरपगतास्तदनुस्मृत्युदश्रवः ३४ व्रजस्य रामः प्रेमर्द्धेर्वीक्ष्यौत्कंठ्यमनुक्षणम् मुक्तस्तनेष्वपत्येष्वप्यहेतुविदचिंतयत् ३५
किमेतदद्भुतमिव वासुदेवेऽखिलात्मनि व्रजस्य सात्मनस्तोकेष्वपूर्वं प्रेम वर्धते ३६ केयं वा कुत आयाता दैवी वा नार्युतासुरी
प्रायो मायाऽस्तु मे भर्तुर्नान्या मेऽपि विमोहिनी ३७ इति संचिंत्य दाशार्हो वत्सान् सवयसानपि सर्वानाचष्ट वैकुंठं चक्षुषा वयुने
नसः ३८ नैते सुरेशा ऋषयो न चैते त्वमेव भासीश भिदाश्रयेऽपि सर्वं पृथक्त्वं निगमात्कथं वदेत्युक्तेन वृत्तं प्रभुणा बलोऽवैत् ३९
तावदेत्यात्मभूरात्ममानेन त्रुट्यनेहसा पुरोवदब्दं क्रीडंतं ददृशे सकलं हरिम् ४० यावंतो गोकुले बालाः सवत्साः सर्व एव हि माया
शये शयाना मे नाद्यापि पुनरुत्थिताः ४१ इत एतेऽत्र कुत्रत्या मन्मायामोहितेतरे तावंत एव तत्राब्दं क्रीडंतो विष्णुना समम् ४२
एवमेतेषु भेदेषु चिरं ध्यात्वा स आत्मनि सत्याः के कतरे नेति ज्ञातुं नेष्टे कथंचन ४३ एवं संमोहयन्विष्णुं विमोहं विश्वमोहनम् स्वयैव
मायया ऽजोऽपि स्वयमेव विमोहितः ४४

३७ सवयसान् सखीनपि वयुनेन ज्ञानमयेन चक्षुषा वैकुंठं श्रीकृष्णमेवापश्यत् ३८ एवं कृष्णारूपान् सामान्यतो ज्ञात्वा रूपं दृष्ट्वा कृष्णापदेशेन विशेषतो ज्ञातवानित्याह नैत इति अयमर्थः पाल्यमानास्तावद्वत्सा ऋषीणामंशाः पालाश्च देवानामंशा इति तावदहं वेद्मि इदानीं तु न तथा किंतु अस्मिन् भिदाश्रयेऽपि त्वमेव भासि अतस्त्वं सर्वं पृथग्विविच्य कथं वृत्तमिति वदेत्युक्तेन प्रभुणा वत्सान्निगमात् संक्षेपत एवोक्तं वृत्तं बलोऽवैत् विदितवानित्यर्थः ३९ ततः किं वृत्तमित्यपेक्षायामाह तावदिति वर्षे जाते आत्मनो मानेन त्रुट्यनेहसा त्रुटिमात्रेण कालेन सकलं सानुचरं हरिं ददर्श ४० दृष्ट्वा च व्यतर्कयदित्याह यावंत इति द्वाभ्याम् मे मायाशये मायातल्पे ४१ मन्मायामोहितेभ्य इतरे कुत्रत्याः ४२ इति वितर्कयन्नमुह्यदित्याह एवमिति द्वाभ्याम् एवमेतेषु भेदेषु चिरं ध्यात्वा स आत्मभूरिति पाठः ४३ ४४

ननुमायायाम्पस्यतस्यकुतोमोहइत्यतआह तम्यामिति महामायिनिभगवतिअन्यमायायाःआवरणविक्षेपकत्वाभावेदृष्टांतद्वयमाह तम्यातमिस्त्रयाराव्यानैहारहिम
कणमभवतमइव तद्धितार्थोपसर्जनस्यापितमसोनैहारमितिविशेषणछादसम् तत्तमोयथापृथगावरणनकरोति किंतु तत्रैवलीयते यथाचखद्योतार्चिरह्नि सूर्य
कमकाशनकरोति एवंमहतिपुरुषेसुजन पुंस इतरानीचामायातथातनतत्रकिंचित्करोति किंतु आत्मनिस्वस्मिन्नेवऐश्वर्यसामर्थ्यनिहन्तीति ४५ अन्यदप्याश्चर्य
माह तावदिति वत्सपालाःवत्सा पालाश्चसर्वेपिशिविपाणादयश्च ४६ ४७ श्रीवत्सप्रभायुक्तान्यगदानिदोष्णुयेषाम् रत्नमयानिकंबुवच्चिधाराणिकंकणानिपा
णिषुयेषाम् तेन्वतेन ४८ तयाभूरिबहुजन्मार्जितपुण्यवत्सुकैर्जनैरर्पिते ४९ चंद्रिकाविशदस्मितयुक्ते सहारुणगुणेनचवर्त्तमानायेऽपांगास्तै वीक्षिते स्वका
र्यानास्वभक्तमनोरथानांरजःसत्त्वाभ्यास्त्रष्टृपालकाइवव्यदृश्यत सत्त्ववद्विशदस्मितेनपालकाइव रजोवदरुणगुणेनचस्त्रष्टारइव ताहक्कटाक्षैर्द्योतमानाइत्य
र्थः ५० आत्मादिस्तंबपर्यंतैः अनेकार्हैः अनेकार्हणैः ५१ अजाद्याभिर्मायाविद्यादिभिर्विभूतिभिःशक्तिभिः महदादिभिरिति महत्सूत्रयोरपृथक्त्व

तम्यातमोवन्नैहारंखद्योतार्चिरिवाहनि महतीतरमायैश्यनिहन्त्यात्मनिपुंजतः ४५ तावत्सर्वेवत्सपाला पश्यतोऽजस्यतत्क्षणात् व्यदृ
श्यतघनश्यामाः पीतकौशेयवाससः ४६ चतुर्भुजाः शंखचक्रगदाराजीवपाणयः किरीटिनः कुंडलिनोहारिणोवनमालिनः ४७ श्रीव
त्सांगदद्दोरत्नकंबुकंकणपाणयः नूपुरैः कटकैर्भाताः कटिसूत्रांगुलीयकैः ४८ आंघ्रिमस्तकमापूर्णास्तुलसीनवदामभिः कोमलैः
सर्वगात्रेषुभूरिपुण्यवदर्पितैः ४९ चंद्रिकाविशदस्मेरैः सारुणापांगवीक्षितैः स्वकार्थानामिवरजःसत्त्वाभ्यांस्रष्टृपालकाः ५० आ
त्मादिस्तंबपर्यंतैर्मूर्तिमद्भिश्चराचरैः नृत्यगीताद्यनेकार्हैः पृथक्पृथगुपासिताः ५१ अणिमाद्यैर्महिमभिरजाद्याभिर्विभूतिभिः चतुर्विं
शतिभिस्तत्त्वैः परीतामहदादिभिः ५२ कालस्वभावसंस्कारकामकर्मगुणादिभिः स्वमहिध्वस्तमहिभिर्मूर्तिमद्भिरुपासिताः ५३ सत्य
ज्ञानानंतानंदमात्रैकरसमूर्तयः अस्पृष्टभूरिमाहात्म्याअपिह्युपनिषद्दृशाम् ५४ एवंसकृद्ददर्शाजः परब्रह्मात्मनोऽखिलान् यस्य
भासासर्वमिदंविभातिसचराचरम् ५५ ततोऽतिकुतुकोद्वृत्यस्तिमितैकादशेंद्रियः तद्धाम्नाऽभूदजस्तूष्णींपूर्देव्यंतीवपुत्रिका ५६

विवक्षयाचतुर्विंशतितत्त्वैर्जगत्कारणैः ५२ कालादिभिश्चतत्सहकारिभिः तत्रस्वभावः परिणामहेतुः संस्कारउद्बोधकः स्वमहिध्वस्तमहिभिः भगवन्महिम्नातिरस्कृ
तस्वातंत्र्यैः उक्तैः सर्वैरणिमाद्यैः ५३ सर्वेषामूर्तिभ्योपिविशेषमाह सत्यज्ञानरूपाश्चअनंताश्चआनंदरूपाश्च तथापितदेकमात्राविजातीयसभेदरहिताः तत्रापिचैक
रसाः सदैकरूपामूर्तयोयेषांतेपद्यसत्यज्ञानादिमात्रैकरसास्तद्ब्रह्मतदेवमूर्तयोयेषामितिअतएवोपनिषत्आत्मज्ञानमेवदृक्चक्षुर्येषांतेषामपिहिनिश्चितम् अस्पृष्ट
भूरिमाहात्म्याःनस्पृष्टस्पर्शयोग्यभूरिमाहात्म्ययेषांतेतथाभूताःसंतोव्यदृश्यंतेति ५४ एवंसकृत्एकदैवददर्श परब्रह्मणोविशेषणम् यस्येति ५५ अतिकुतुकेना
श्चर्येणउद्वृत्यदृष्टी पर्यवृत्य हंसपृष्ठेनिपेत्येतिवाकुतुकशब्देतृतीयायाश्छादसोलुक् यद्वा उद्वृत्यइतिच्छेदः अतिकुतुकेनउद्वृत्य विलोक्य विपर्यस्त संभ्रांतियावत्
पाठांतरेतुअतिकुतुकेनोद्वृत्तःक्षुभितः तेषांधाम्नातेजसास्तब्धसर्वेंद्रियोब्रह्मातूष्णींनिश्चलोऽभूत् अत्रदृष्टांत पूर्देवीव्रजाधिष्ठात्रीकाचिद्देवतातस्याःअतिसमीपेपुत्रि
काचतुर्मुखीरूपकमतिमेव ५६

एवंमोहमग्नमजसुज्जहारेत्याह इतीति इरेशेइरासरस्वतीतस्याईशोब्रह्मणिकिमिदमितिमुह्यतिसतिपश्चात्तद्द्रष्टुमप्यनीशेसतिपरमोजः श्रीकृष्णःसपदिअजाजवनि
कांमायारूपांतिरस्करिणीम् ययाऽद्भुतंदर्शितम् तांचच्छादतिरोधत्तअपसारितवानित्यर्थः अथवाअयंलोकाभिमानीममैश्वर्यंद्रष्टुमयोग्यइतितस्योपरिमायांप्र
सारितवानितिकमुह्यतिसति अतर्क्येतर्कागोचरे निजःअसाधारणोमहिमायस्यतस्मिन्नितिमोहेहेतुरुक्तः दर्शनायोग्यत्वायत्रीणिविशेषणानि स्वप्रमि
तिके स्वप्रमितिस्वप्रकाशंचतत्कंसुखंचयस्मिन् अतएवाजातःप्रकृतेःपरत्रपरस्मिन् अतन्निरसनमुखेन ब्रह्मकैःश्रुतिशिरोभिर्मितिर्ज्ञानंयस्मिनतस्मिन्
स्वरूपे ५७ अर्वाक्बहिःप्रतिलब्धान्यक्षीणियेनसःपरेतवन्मृतोयदिकथंचित्पुनरुत्तिष्ठतितथादृष्टीःनेत्राणि ५८ जनानामाजीव्यैर्द्रुमैराकीर्णम् सु
माप्रियंसंततानिआसमंतात्प्रियाणियस्मिन्तत् ५९ तदाह यत्रेति नैसर्गदुर्वैराःस्वाभाविकाप्रतिकार्यवैरवंतोऽपिनराःसिंहादयश्चमित्राणीवयत्रसह

इतीरेशेऽतर्क्येनिजमहिमनिस्वप्रमितिकेपरत्राजातोऽतन्निरसनमुखब्रह्मकमितौ अनीशेऽपिद्रष्टुंकिमिदमितिवामुह्यतिसति
चच्छादाजोज्ञात्वासपदिपरमोऽजाजवनिकाम् ५७ ततोऽर्वाक्प्रतिलब्धाक्षःकःपरेतवदुत्थितः कृच्छ्रादुन्मील्यवैदृष्टीराचष्टेदं
सहात्मना ५८ सपद्येवाभितःपश्यन्दिशोऽपश्यत्पुरःस्थितम् वृन्दावनंजनाजीव्यद्रुमाकीर्णंसमाप्रियम् ५९ यत्रनैसर्गदुर्वैराः
सहासन्नृमृगादयः मित्राणीवाजितावासद्रुतरुट्तर्षकादिकम् ६० तत्रोद्वहत्पशुपवंशशिशुत्वनाट्यंब्रह्माद्वयंपरमनन्तमगाधबो
धम् वत्सान्सखीनिवपुरापरितोविचिन्वदेकंसपाणिकवलंपरमेष्ठ्यचष्ट ६१ दृष्ट्वात्वरेणनिजधोरणतोऽवतीर्यपृथ्व्यांवपुःकनक
दण्डमिवाभिपात्य स्पृष्ट्वाचतुर्मुकुटकोटिभिरङ्घ्रियुग्मंनत्वामुदश्रुसुजलैरकृताभिषेकम् ६२ उत्थायोत्थायकृष्णस्यचिरस्यपा
दयोःपतन् आस्तेमहित्वंप्राग्दृष्टंस्मृत्वास्मृत्वापुनःपुनः ६३ शनैरथोत्थायविमृज्यलोचनेमुकुन्दमुद्वीक्ष्यविनम्रकन्धरः कृताञ्जलिः
प्रश्रयवान्समाहितःसवेपथुर्गद्गदयैलतेलया ६४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः १३ ६९

वासन् अजितस्यावासेनद्रुताःपलायिताःरुट्तर्षादयःक्रोधलोभाद्योयस्मात् तथाभूतंवृंदावनमपश्यदिति ६० तत्रचपरमेष्ठीब्रह्माएवंपुरापूर्ववदेक
ब्रह्मअचष्ट अपश्यत् कथंभूतम् पशुपवंशशिशुत्वनाट्यमुद्वहत् नाट्यमित्यत्रहेतुः अद्वयमित्यादि अद्वयंचवत्सान्विचिन्वत् एकंचसखीन्
अगाधबोधंचविचिन्वत् अनंतंचपरितोविचिन्वत् परंचशिक्यमुद्वहत् ब्रह्मचसपाणिकवलमितिनाट्यमेवोद्वहदित्यर्थः ६१ निजधोरणतः
स्ववाहनात्त्वरेणवेगेनावतीर्यदंडवन्नत्वा चतुर्णांमुकुटानामग्रैरंघ्रियुग्मंस्पृष्ट्वामुदश्रुसुजलैरानंदाश्रुरूपैःसुजलैरभिषेकमकरोदिति ६२ चिरस्यचिरं
पादयोःपतन्नास्ते ६३ सवेपथुःसकंपःअतएवगद्गदयाअनुकरणमेतत् इलयावाचाऐलत अस्तौत् ६४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदश
मस्कंधेटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः १३ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९ ६९

भू.

नतुर्दशे ऽध्युत्तरस्य पूर्वोक्तस्य कनिश्चयम् अनोदृ वर्जुमस्तौषीत्कृष्णं ब्रह्माविमोहितः १ स्वकृतापराधनिविवासकृपतया भगवन्महिमानमनवगाह मानःपश्चादपि स्वरूप मेवकीर्तयन्नाह नौमीति हेईड्य स्तुत्य तेतुभ्यं नौमि द्वितीयार्थेचतुर्थी अथवा नौमीत्युक्तं प्रस्तुतस्य भगवत कर्मत्वं ज्ञातेप्रयोजनापेक्षायामेव भूतो भगवानेव प्रयोजन मितितादर्थ्येचतुर्थी यद्वा तुभ्यंत्वामेव प्रसादयितुंत्वामेवस्तौमीत्यर्थः अभ्रवद्वपुर्यस्यतस्मैतुभ्यम् तडिद्वदंबरंयस्यतस्मै गुंजानामवतंसौकर्णभूषणेपरिपारिम् पि च्छंचबर्हपिंडतैर्लसन्मुखंयस्यतस्मै वन्या स्रजोयस्यतस्मै कवलादिभिर्लक्ष्मभि श्री शोभायस्यतस्मै मृदूपादौयस्यतस्मै पशुपस्याङ्गजाय १ ननु नौमीतिप्रतिज्ञा यकिंस्वरूपानुवादमात्रंक्रियतेअतआह अस्यापीति भोदेव अस्यापिस्फुलमत्वेनप्रकाशितस्यापितववपुषोऽवतारस्यमहिमानमवसितुंज्ञातुंकोऽपिवअहमपि नेशो नशक्नोमि यद्वाकश्चिदपिनेशेनसमर्थोऽभूत् सुलभतायविशेषणद्वयम् मदनुग्रहस्यममानुग्रहोयस्मात्तन्मदनुग्रहंतस्य किंच स्वेच्छामयस्य स्वीयाना भक्तानांयथायथेच्छातथातथाभवत तर्हिकिमितिज्ञातुंनशक्यतेअतआह नतुभूतमयस्यअचिंत्यशुद्धसत्त्वात्मकस्य यदाऽस्यैवंतदाकथंपुन साक्षात्तवकेवल स्यात्मसुखानुभूतेरेवस्वसुखानुभवमात्रस्यावतारिणोगुणातीतस्यमहिमानमांतरेणनिरुद्धेनापिमनसाकोवाज्ञातुंसमर्थोभवेत् अथवा भूतमयस्यउक्तलक्षणा स्यापिविराडूपस्यतवत्वन्नियम्यस्यवपुषःमहिमानमेवावसितुंकोऽपिनेशे तदासाक्षात्तवैवासाधारणस्यनियम्यनियंतृभेदरहितस्यउक्तलक्षणस्यास्यमहिमा

ब्रह्मोवाच नौमीड्यतेऽभ्रवपुषेतडिदंबरायगुंजावतंसपरिपिच्छलसन्मुखाय वन्यस्रजेकवलवेत्रविषाणवेणुलक्ष्मश्रियेमृदुपदेपशु पाङ्गजाय १ अस्यापिदेववपुषोमदनुग्रहस्यस्वेच्छामयस्यनतुभूतमयस्यकोऽपि नेशेमहित्ववसितुंमनसांतरेणसाक्षात्तवैवकिमुतात्म सुखानुभूते २ ज्ञानेप्रयासमुदपास्यनमंतएवजीवंतिसन्मुखरितांभवदीयवार्त्ताम् स्थानेस्थिता श्रुतिगतांतनुवाङ्मनोभिर्येप्रायशोऽजित जितोऽप्यसितैस्त्रिलोक्याम् ३ श्रेयःस्रुतिंभक्तिमुदस्यतेविभोक्लिश्यंतियेकेवलबोधलब्धये तेषामसौक्लेशलएवशिष्यतेनान्यद्यथास्थूलतु षावघातिनाम् ४ पुरेहभूमन्बहवोऽपियोगिनस्त्वदर्पितेहानिजकर्मलब्धया विबुध्यभक्त्यैवकथोपनीतयाप्रपेदिरेंऽजोऽच्युततेगतिंपराम् ५

नमवसितुंकोऽपिनेशइतिकिमुवक्तव्यमित्यर्थः २ तर्हिअहो कथंसंसारंतरेयुरतआह ज्ञानइति हेअजितउदपास्य ईषदप्यकृत्वासद्भिर्मुखरितांस्वतएवनित्यप्रकटितां भवदीयवार्त्तांस्वस्वस्थानएवस्थिता तत्सन्निधिमात्रेणस्वतएवश्रुतिगतांश्रवणप्राप्तांतनुवाङ्मनोभिर्नमंत सत्कुर्वंतोयेजीवंतिकेवलंयद्यपिनान्यत्कुर्वंति तैःप्रायशस्त्रि लोक्यामन्यैरजितोऽपित्वंजितःप्राप्तोऽसीति विज्ञानधर्मेणेत्यर्थः ३ भक्तिविनाज्ञानंतुनैवसिद्ध्येदित्याह श्रेयःस्रुतिमिति श्रेयसामभ्युदयापवर्गलक्षणानांस्रुतिःस्रवणं यस्या सरसइवनिर्झराणाम् तांतेतवभक्तिमुदस्यत्यक्त्वा श्रेयःसृतिमितिपाठेश्रेयसांमार्गभूतामिति तेषांक्लेशल क्लेशएवावशिष्यते अयंभाव यथाअल्पप्रमा णंधान्यंपरित्यज्यअंत कणहीनान्स्थूलधान्याभासान्तुषानेवावघ्नतितेषांनकिंचित्फलम् एवंभक्तिंतुच्छीकृत्ययेकेवलबोधायप्रयतंतेतेषामपीति ४ भक्त्यैव ज्ञानंनान्यथेत्यत्रसदाचारंप्रमाणयति पुरेति हेभूमन् इहलोकेपूर्वयोगिनोऽपिसंत योगेर्ज्ञानमप्राप्यपश्चात्त्वदर्पितेहा त्वय्यर्पितालौकिक्यपीहाचेष्टायैस्ते निजकर्म लब्धयात्वदर्पितैर्निजैः कर्मभिर्लब्धया त्वय्यर्पिताईहानिजानिकर्माणिचतैर्लब्धया इत्येकपदंवा कथोपनीतयाकथयास्वसमीपप्रापितया भक्त्यैवविबुध्य आत्मज्ञानंज्ञा त्वाअंजसुखेनैवतेपरांगतिंप्राप्ता ५

एवंतावत्सगुणनिर्गुणयोरुभयोरपि ज्ञानं दुर्घटमिति त्वत्कथाश्रवणादिनैव तत्प्राप्तिर्नान्यथेत्युक्तम् इदानीं यद्यप्युभयोरविशेषेणदुर्ज्ञेयत्वमुक्तम् तथाऽपिगुणातीतस्यज्ञा
नंकथंचिद्भवेत् नतुसगुणस्यतव अचिंत्यानंतगुणत्वादिति श्लोकद्वयेनस्तौति तथाऽपीति हेभूमन् अपरिच्छिन्न अगुणस्यते महिमा अमलैरंतरात्मभिः प्रत्याहृतेंद्रियैः वि
बोद्धुं बोधगोचरीभवितुमर्हति योग्योभवति अथवा विबोद्धुंज्ञातुमर्हति अर्हतेःशक्यत इत्यर्थः यद्वा महिमेति महिमानंकश्चिद्बोद्धुमर्हतीत्यर्थः कथम् स्वानुभवात् आत्माका
रांतःकरणसाक्षात्कारात् नन्वंतःकरणमपि सविकारमेव विषयीकरोतीति कथमात्माकारता तस्येत्यत आह अविक्रियादिति विक्रियाविशेषाकारःतद्रहितात् विशेषपरित्या
गएवात्माकारतेत्यर्थः नन्वंतःकरणसाक्षात्कारविषयत्वेऽनात्मत्वप्रसंगःस्यादत आह अरूपत इति रूपंविषयःअविषयात् वृत्तिविषयमेवात्मनो नफलविषयत्वमतो नायं
दोष इतिभावः कथंतर्हिस्फूर्तिः अनन्यबोध्यात्मतया स्वप्रकाशत्वेनैव नत्वन्यथा इदंतदिति विषयत्वेनेत्यर्थः बुद्धितत्स्थचिदाभासौ द्वावेतौ व्याप्नुतो घटम् तत्राज्ञानंधि
यानश्येदाभासेनघटःस्फुरेदिति अनात्मसु आत्मनितु ब्रह्मण्यज्ञाननाशाय वृत्तिव्याप्तिरिहेष्यते स्वयंस्फुरणरूपत्वान्नाभासस्तत्र युज्यते अथवा भासर्वतोऽनरं
गालक्ष्मीरपि अगुणस्यते महिमहिमानममलैरंतर्वृत्तिभिरिंद्रियैरपि यथायादृक्वस्तु तस्तेनरूपेणविबोद्धुंकिमर्हति नार्हत्येवेत्यर्थः कथंतर्ह्यर्हतितदाह स्वानुभवा

तथाऽपिभूमन्महिमाऽगुणस्यतेविबोद्धुमर्हत्यमलांतरात्मभिः अविक्रियात्स्वानुभवादरूपतोह्यनन्यबोध्यात्मतयानचान्यथा ६ गुणा
त्मनस्तेऽपिगुणान्विमातुंहितावतीर्णस्यकईशिरेऽस्य कालेनयैर्वाविमिताःसुकल्पैर्भूपांसवःखेमिहिकाद्युभासः ७ तत्तेऽनुकंपांसुस
मीक्षमाणोभुंजानएवात्मकृतंविपाकम् हृद्वाग्वपुर्भिर्विदधन्नमस्तेजीवेतयोमुक्तिपदेसदायभाक् ८ पश्येशमेऽनार्यमनंतआद्येपरा
त्मनित्वय्यपिमायिमायिनि मायांवितत्येक्षितुमात्मवैभवंह्यहंकियानैच्छमिवार्चिरग्नौ ९ अतःक्षमस्वाच्युतमेरजोभुवोह्यजानत
स्त्वत्पृथगीशमानिनः अजाऽवलेपांधतमोऽधचक्षुषएषोऽनुकंप्योमयिनाथवानिति १०

दित्यादिनाउक्तार्थमेवैतत् ६ गुणात्मनःगुणा
नात्मात्मनःगुणाधिष्ठातुस्तेतवपुनर्गुणान्विमातुमेतावंत इतिगणयितुमपिकेईशिरेसमर्था बभूवुः दूरतस्तर्हि शेषवार्ता कथंभूतस्यतव अस्यविश्वस्यहिताय धलना
यबहुगुणाविष्कारेणावतीर्णस्य ननुकालेननिपुणैःकिमशक्यमत आह कालेनेति वाशब्दोवितर्के सुकल्पैरतिनिपुणैर्बहुजन्मनाकालेन भूपरमाणवोविमिताविशेषे
णगणिताभवेयुः तथाखेमिहिकाहिमकणाअपि तथाद्युभासःदिविनक्षत्रादिकिरणपरमाणवोऽपि ७ तस्माद्भक्तिरेवसंगच्छत इत्याह तत्तेऽनुकंपामिति सुस
मीक्षमाणः तवकृपाकदाभविष्यतीतिबहुमन्यमानःस्वार्जितंचकर्मफलमनासक्तःसन् भुंजानएवनातीवतपआदिनाक्लिश्यन्नेवंयोजीवेत समुक्तौदायभाग्भवति
भक्तस्यजीवनव्यतिरेकेण दायप्राप्ताविवमुक्तौनान्यदुपयुज्यत इतिभावः ८ तदेवंस्तुत्वाभगवंतंक्षमापयितुंस्वापराधंनिवेदयति पश्येति हेईशमेऽनार्यंदौर्जन्यंपश्यय
दहंमायिनामपिमायिनिविमोहकेत्वय्यपिस्वमायांप्रसार्यआत्मैश्वर्यमीक्षितुमैच्छम् अभिलषितवान् अहोएवंकर्त्तुंत्वय्यहंकियान् नकिंचित् यथाऽग्नेरुद्भूताज्वालाअ
ग्नौनकिंचित् तद्वदिति ९ रजोभुवःरजसोजातस्यअतःअजानतःअतएवाजावलेपांधतमोऽधचक्षुषः अतोजगत्कर्त्ताहमितिमदेनगाढतमोरूपेणांधीभूतेनेत्रेयस्य
अतस्त्वत्तःपृथगीशमानिनःअन्यत्रप्रभुत्वेनवर्त्तमानोऽपिमयिनाथेसतिनाथवान् मद्भृत्यएव अतएषोऽनुकंप्य इतिमत्वाक्षमस्वेत्यर्थः १०

ननुप्रसादविग्रहस्त्वमपिईश्वरएवेतिचेत्तत्राह क्वाहमिति तम प्रकृति महान्महत्तत्वम् अहमहंकार खमाकाश चरोवायु आग्नि वार्जलम् भूश्च प्रकृत्यादिपृथि
व्यन्तैरेतै संवेष्टितोयोऽण्डघट सएवतस्मिन्वासप्तमानेनसंमितस्तिकायोयस्यसोऽहंक्व क्वचतेमहित्वम् कथंभूतस्य ईदृग्विधान्यविगणितान्यण्डानितएवप
रमाणव तेषाञ्चर्यापरिभ्रमणंतदर्थवाताध्वानोगवाक्षाइवरोमविवराणियस्यतस्यतव अतोऽतितुच्छत्वात्त्वयाऽनुकम्प्योऽहमिति ११ अपिच गर्भगतस्यशिशो पा
दयोरुत्क्षेपणमातु किमपराधायभवति लोकेअस्तिनास्तिव्यपदेशाभ्याभावाभावशब्दाभ्यास्थूलसूक्ष्मकार्यकारणशब्दैर्वाभूषितमभिहितम् एतेषांशब्दानांवि
षियेऽपितास्थितमितिवासर्ववस्त्वित्यर्थ हेअधोक्षज तवकुक्षे अनन्तबहि कियदपिकिंचिन्मात्रमपिकिमस्ति नकिंचिदस्तीत्यर्थः अत सर्वस्यतवकुक्षि
गतत्वेनममापितथात्वान्मातृवदपराध सोढव्यइतिभाव १२ किंच विशेषतोऽपित्वत्तोममजन्मप्रसिद्धमित्याह जगत्त्रयेत्यादि जगत्त्रयस्यान्तेप्रलयेयउदधीना
संप्लव संश्लेषःतस्मिन्नुदेउदकेनारायणस्योदरेनाभि तस्यनालादजोविनिर्गतइतियावाक् सातावन्मृषानभवति वैनिश्चितम् तथाऽपितुहेईश्वरत्वत्त अहंकिं
नविनिर्गत नोत्पन्नोऽस्मि अपितुत्वत्तएवोत्पन्नइत्यर्थ १३ तर्हिनारायणस्यपुत्रस्त्वममकिमायाततत्राह नारायणस्त्वमिति नहीतिकाकात्वमेवनारायणइ

क्वाहंतमोमहदहंखचराग्निवार्भूसंवेष्टिताण्डघटसप्तवितस्तिकाय क्वेदृग्विधाविगणिताण्डपराणुचर्यावाताध्वरोमविवरस्यचतेम
हित्वम् ११ उत्क्षेपणंगर्भगतस्यपादयो किंकल्पतेमातुरधोक्षजागसे किमस्तिनास्तिव्यपदेशभूषिततवास्तिकुक्षे कियदप्यनन्त १२
जगत्त्रयान्तोदधिसंप्लवोदेनारायणस्योदरनाभिनालात् विनिर्गतोऽजस्त्वितिवाङ्नवैमृषाकिंत्वीश्वरत्वन्नविनिर्गतोऽस्मि १३ ना
रायणस्त्वंनहिसर्वदेहिनामात्माऽस्यधीशाऽखिललोकसाक्षी नारायणोऽङ्गंनरभूजलायनात्तच्चापिसत्यंनतवैवमाया १४ तच्चेज्ज
लस्थंतवसज्जगद्वपु किंमेनदृष्टंभगवंस्तदैव किंवासुदृष्टंहृदिमेतदैवकिंनोसपद्येवपुनर्व्यदर्शि १५

त्यापादयति कुतोऽहंनारायणइतिचेत्तत्राह सर्वदेहिनामात्मासीति एवमपिकिंनारायणोनभवसि नारोजीवसमूह अयनमाश्रयोयस्यसतथेतित्वमेवसर्वदे
हिनामात्मत्वान्नारायणइतिभाव हेअधीश त्वंनारायणोनहीतिपुन काकु अधीश प्रवर्तकस्ततश्चनारस्यायनंप्रवृत्तिर्यस्मात्सतथेतिपुनस्त्वमेवासावितिकिं
च त्वमखिललोकसाक्षी अखिललोकसाक्षात्पश्यसि अतोनारमयसेजानासीतित्वमेवनारायणइत्यर्थ नन्वेवंनारायणपदव्युत्पत्तौभवेदेवंत्वन्यथाप्रसि
द्धिमित्याशङ्क्याह नारायणोऽङ्गमिति नराद्भूतायेऽर्थास्तथानराज्जातंयज्जलंतदयनाद्योनारायण प्रसिद्ध सोऽपितवैवांगमूर्ति तथाचस्मर्यते नराज्जातानि
तत्त्वानिनाराणीतिविदुर्बुधा तस्यतान्ययनंपूर्वंतेननारायणःस्मृतइति तथाच आपोनाराइतिप्रोक्ता आपोवैनरसूनव अयनंतस्यता पूर्वंतेननारायणःस्मृत
इतिच ननुतन्मूर्तेरपरिच्छिन्नापा कथंजलाश्रयत्वमतआह तच्चापिसत्यंनेति १४ अपरिच्छेदमेवोपपादयति तच्चेदिति जगदाश्रयभूततवतद्वपु जलस्थमि
त्येवयदिसत्सत्यंस्यात्तर्हितदैवकमलनालमार्गेणान्त प्रविश्यसंवत्सरशतंविचिन्वताऽपिमयाहेभगवन्नाचिन्त्यैश्वर्यतत्किमितिनदृष्टम् त्वद्यापिकिमितिनो
व्यदर्शिनदृष्टम् तदैवतप करणान्न्वरसपद्येवसुदृष्टम् अतोमायैव अतस्त्वन्मूर्तेर्देशविशेषपरिच्छेद सत्योनभवतीत्यर्थ १५

अपिच यदिजलादिप्रपंचःसत्यःस्यात्तर्हितेनतवपरिच्छेदोभवेत् सत्तुमायाविलसितइति त्वयैवदर्शितमित्याहश्लोकत्रयेण हेमायाधमनमायोपशमन अत्रैवाव
तारेबहिःस्फुरस्यापिजठरमध्येजनन्याः प्रदर्शनेन १६ ननुबहिःसतएवअंतर्जठरेप्रतिबिंबोऽस्तुकुतः सर्वथामायात्वंतत्राह यस्येति यस्यतवकुक्षौसर्वमिदं
यथाभातितत्सर्वमिहापिबहिरपितथैवभाति किंच सात्मंत्वत्सहितम् तदिदंसर्वमाययाविनाकिंघटेत अयंभावः त्वयिप्रतिबिंबश्चेद्बाह्यात्त्वद्विलोमतयाप्रती
येतनतुतदस्ति नचचादर्शस्थानीयस्यत्वयिप्रतीतिर्नस्यात् अतःसर्वथामिथ्यात्वमेवेति १७ अपिच नकेवलंजनन्याःममापितथैवदर्शितमित्याह अद्यैवे
ति त्वदृते त्वांविनाअस्यविश्वस्यमायात्वंत्वयाममैवचतदप्यद्यैवकिंनदर्शितंकिंतुदर्शितमेव तथाहि एकोऽसीत्यादि ततोमयासहाखिलैस्तत्त्वादिभिरुपासि
ताः तावंतश्चतुर्भुजाअसि जगंतिब्रह्मांडानिइतिप्रागनुक्तमपिदृष्टमितिज्ञातव्यम् १८ ननुब्रह्मन्नूतवमयादर्शितंशुद्धमेवचैतन्यंकथंप्रपंचवन्मायेत्युच्यते

अत्रैवमायाधमनावतारेह्यस्यप्रपंचस्यबहिःस्फुटस्य कृत्स्नस्यचांतर्जठरेजनन्यामायात्वमेवप्रकटीकृतंते १६ यस्यकुक्षाविदंस
र्वंसात्मंभातियथातथा तत्त्वय्यपीहतत्सर्वंकिमिदंमाययाविना १७ अद्यैवत्वदृतेऽस्यकिंममनतेमायात्वमादर्शितमेकोऽसिप्रथमं
ततोव्रजसुहृद्वत्साःसमस्ताअपि तावंतोऽसिचतुर्भुजास्तदखिलैःसाकंमयोपासितास्तावंत्येवजगंत्यभूस्तदमितंब्रह्माद्वयंशिष्य
ते १८ अजानतांत्वत्पदवीमनात्मन्यात्मात्मनाभासिवितत्यमायाम् सृष्टाविवाहंजगतोविधानइवत्वमेषोऽंतइवत्रिनेत्रः १९ सुरे
ष्वृषिष्वीशतथैवनृष्वपितिर्यक्षुयादःस्वपितेऽजनस्य जन्मासतांदुर्मदनिग्रहायप्रभोविधातःसदनुग्रहाय २० कोवेत्तिभूमन्भगव
न्परात्मन्योगेश्वरोतीर्भवतस्त्रिलोक्याम् क्ववाकथंवाकतिवाकदेतिविस्तारयन्क्रीडसियोगमायाम् २१ तस्मादिदंजगदशेषम
सत्स्वरूपंस्वप्नाभमस्तधिषणंपुरुदुःखदुःखम् त्वय्येवनित्यसुखबोधतनावनंतेमायातउद्यदपियत्सदिवावभाति २२ छ

सत्यम् किंतु अद्वितीयेत्वयिनानात्वंगुणावतारमत्स्याद्यवतारेष्विवकार्यवशेनस्वतंत्रमायानिबंधनमित्याह श्लोकद्वयेन अजानतामिति त्वत्पदवींतवस्वरूपमजानताम्
अनात्मनिप्रकृतौस्थितःआत्मैवत्वंआत्मनैवस्वातंत्र्येणमायांवितत्यभासि कथंजगतः सृष्टावहमिवब्रह्मेवविधानेपालनेचएषत्वमिव अंतेत्रिनेत्रइवेति १९
सुरेषुउपेंद्रः ऋषिषुपरशुरामः नृषुरामः २० ननुचस्वातंत्र्येकथंकुत्सितेषुमत्स्यादिषुजन्म कथंवावामनाद्यवतारेयाच्ञादिकार्पण्यंकथंवाऽस्मिन्नेवक
दाचिद्भयपलायनादि अतआह कोवेत्तीति अन्वर्थैःसंबोधनैर्दुर्ज्ञेयत्वमेवाह भूमन्नित्यादिभिः भवतऊतीर्लीलाः त्रिलोक्यांकोवेत्ति क्ववा कथंवा क
दावा कतिवेति अचिंत्यंतवयोगमायावैभवमितिभावः २१ ननुभवत्ववताराणामचिंत्योमहिमा प्रपंचस्यत्वसत्त्वेकथंसत्त्वप्रतीतिरितीमामाशंकांसपरि
करामुपसंहरन्परिहरति तस्मादिति अस्तधिषणंनिरस्तप्रतिभासं त्वय्येवउद्यत्उद्भवत् अपियन्नश्यत् सदिवेत्युपलक्षणमेतत् नित्यमिवसुखमिवचेतनमि
दुःखमिवच अधिष्ठानभूतस्यतवगुणैः तथातथाभातीत्यर्थः २२ छ छ छ छ छ छ

त्वमेवतुसत्यइत्याह एकस्त्वमसत्यकुत आत्मादृश्यमसत्यदृश्यंचात्मादृश्य अत सत्य किंच यद्विकारवत्तदसत्यम् नचत्वयिजन्मादयोविकाराः सन्तीत्याह आद्यःकार
णम् अतोनजन्मआद्यत्वेहेतुःपुराण पुराऽपिनवः कार्यात्पूर्वमपिवर्तमानइत्यर्थ अत्रहेतु पुरुषइति तथाचश्रुति पूर्वमेवाहमिहासमितितत्पुरुषस्यपुरुषत्वमिति न
न्मानन्तराभिव्यक्तलक्षणविकारंवारयति नित्यइति सनातनइत्यर्थ पूर्ण अजस्रसुख अक्षर अमृतइतिचतुर्भिःपदैः क्रमेणवृद्धिविपरिणामापक्षयविनाशानुवा
रयति पूर्णत्वेहेतु अनन्त अद्वयइतिचदेशकालपरिच्छेदरहित वस्तुपरिच्छेदरहितोऽपिअमृतत्वोपपादनायचतुर्विधक्रियाफलत्वंवारयति स्वयंज्योतिर्निरञ्ज
न उपाधितोमुक्तइतिपदत्रयेण अयमाव तत्रोत्पत्तिराप्यइत्यनेनैवनिराकृताप्राप्तिरपिक्रिययाज्ञानेनवाभवेत् क्रियया प्राप्तिरद्वयपदेनैवनिराकृता ज्ञानेन प्राप्ति
वारयति स्वयंज्योतिरिति विकृतिरपितुषापाकरणेनावघातेनव्रीहीणामिवउपाद्यपाकरणेनभवेत् तत्तुअसङ्गत्वान्नसंभवतीत्याह मुक्तउपाधित इति संस्कारो
पिकिमप्यतिशयाधानेनमलापाकरणेनवा तत्रातिशयाधानपूर्णत्वेनैवनिराकृतम् मलापाकरणंनिवारयति निरञ्जनइति निर्मलइत्यर्थ २३ तस्मादेवंभूत
ज्ञानान्मुच्यतइत्याह एवंविधमिति त्वापेविचक्षतेसम्यक्पश्यन्ति कथम् आत्मात्मतया आत्माभत्यक्तस्यस्वरूपेण नचैतद्गुर्वादिषुविनगोणमित्याह सर्वात्मना

एकस्त्वमात्मापुरुषः पुराणः सत्यः स्वयंज्योतिरनन्तआद्यः। नित्योऽक्षरोऽजस्रसुखोनिरञ्जनः पूर्णोऽद्वयोमुक्तउपाधितोऽमृतः २३ ए
वंविधंत्वांसकलात्मनामपिस्वात्मानमात्मात्मतयाविचक्षते गुर्वर्कलब्धोपनिषत्सुचक्षुषायेतेतरन्तीवभवानृताम्बुधिम् २४ आत्मानमे
वात्मतयाऽविजानतांतेनैवजातंनिखिलंप्रपञ्चितम् ज्ञानेनभूयोऽपिचतत्प्रलीयतेरज्ज्वामहेर्भोगभवाभवौयथा २५ अज्ञानसंज्ञौभ
वबन्धमोक्षौद्वौनामनान्यौस्तऋतज्ञभावात् अजस्रचित्यात्मनिकेवलेपरेविचार्यमाणेतरणाविवाहनी २६ त्वामात्मानंपरंमत्वा
परमात्मानमेवच आत्मापुनर्बहिर्मृग्यअहोऽज्ञजनताऽज्ञता २७

मपिस्वात्मानं केन गुरुरेवार्कस्तस्माल्लब्धाउपनिषत् ज्ञानंतदेवसुचक्षु
स्तेनभवएवानृताम्बुधि ततरन्तीव २४ तच्चज्ञानेनतरतीतिनत्वतरतीवेतिनत्वात्मात्मतयाज्ञानेनेत्यर्थंत्रयमितिज्ञातक्रमेणोपपाद्यते तत्रात्मानमेवात्मतयेत्यने
नश्लोकेनज्ञानेनतरतीत्युपपाद्यते अज्ञानसंज्ञावित्यनेनतरतीवेत्येतत् त्वामित्यादिश्लोकद्वयेनतुआत्मात्मतयेत्येतदुपपाद्यते ननुज्ञानेनकथंभवंतरतीतितस्या
ज्ञानमूलत्वादित्याह आत्मानमेवेति तेनैवअज्ञानेनैवप्रपञ्चितमपञ्च रज्ज्वामहेर्भोगभवाभवाविति सर्पशरीरस्याध्यासापवादौयथेति २५ ननुज्ञानेनतरत्येव
किमिदमुच्यते तरतीवेतितत्राह अज्ञानसंज्ञाविति अज्ञानेनसंज्ञायययो तौभवबन्धमोक्षौभवेनबन्धस्तन्मोक्षश्चतौद्वौनामपभिन्नौ ऋतज्ञभावात् ऋतस्यसत्यज्ञ
स्यतस्यभाव तस्मादन्यौनस्त ननुकथमहानप्रलाप क्रियतेपरमार्थविचारादित्याह अजस्रेति अखण्डानुभवरूपेपरेशुद्धेआत्मनिअज्ञानंचनचबन्ध अत
एवनज्ञानंनचमोक्ष तरणौसूर्येरात्र्यहनीइवेति २६ ननुपरमार्थज्ञानादज्ञानकृतोबन्धोनिवर्त्तताम् आत्मात्मतयैवज्ञानादितिकोऽयमाग्रहइत्याशङ्क्याह
यदध्यासादात्मनःपररूपास्फूर्तिस्तदपवादेनतत्त्वेवज्ञानंयुक्तमित्यमुमर्थंव्यतिरेकेणाक्रोशन्निवाह त्वामिति त्वामात्मानंपरंदेहादिमत्वा आत्मनिदेहादिमध्य
स्यतथापरंदेहादिमात्मानमत्वादेहाद्यवात्मानमध्यस्यात्रनष्टआत्माबहिर्मृग्यइतिचिंभनहिगृहेनष्टंवनेमृग्यतइत्यर्थ २७ ६९ ५९

विवेकिनस्तुप्रत्यक्स्वरूपेएवपरमात्मानंविचिन्वंतीत्याह अंतर्भवइति भवतीतिभवः चिज्जडात्मकंशरीरंतन्मध्यएवत्वांमृगयंति अतज्जडंत्यजंतः अपवदंतः ननु सतोज्ञानेनालंकिमसतोऽपवादेनेत्याशंक्यअध्यस्तापवादंविनाऽधिष्ठानतत्वंनज्ञायतइतिसतांव्यवहारेणाह असंतमिति अंतिसमीपेअसंतमपिअहिमंतरेणतन्नि षेधंविनेत्यर्थः संतंगुणंरज्जुंसंतःकिमुयंतिजानंति अंतिसंतमपिगुणमित्तिवानजानंतीत्यर्थः तस्मादात्मतयैवज्ञानान्मुक्तिरितिभावः २८ नन्वेवंज्ञानैकसाध्ये मोक्षेकिमितिभक्तिरूद्बोधिताअतआह अथापीति यद्यपिहस्तप्राप्यमिवज्ञानमुक्तंतथाऽपिहेदेव तवपादांबुजद्वयमध्येएकदेशस्यापियःप्रसादलेशोऽपि तेनानुगृहीतएवभगवतस्तवमहिम्नस्तत्वंजानाति हेभगवन् तेमहिम्नस्तत्वमितिवा एकोऽपिकश्चिदपिचिरमपिविचिन्वन्नपिअतदंशापवादेनविचारयन्न पीत्यर्थः २९ तत्तस्माद्भूरिभागःमहद्भाग्यम् अत्रभवेब्रह्मजन्मनितिरश्चामपिमध्येयत्जन्मतस्मिन्वा येनभाग्येनभवदीयानांजनानामेकोऽपियःकश्चिदपि भूत्वानिषेवे अत्यर्थंसेवेयइति ३० देवादिजन्मतोऽपियत्रकुत्रचित्सद्भक्तिमज्जन्मैवश्रेष्ठमित्यौत्सुक्येनसप्तभिःश्लोकैरभिनंदति अहोऽतिधन्याइत्यादिभिः व्रजगोरमण्यः व्रजस्थागावोरमण्योगोप्यश्चतेत्वयावत्सतरात्मजात्मनावत्सानामात्मजानांचरूपेणयस्यतवतृप्तयेसर्वेऽपियज्ञाअद्यापिनशक्ताःतेनत्वयाप्रतिस्न

अंतर्भवेऽनंतभवंतमेवह्यतत्त्यजंतोमृगयंतिसंतः असंतमप्यंत्यहिमंतरेणसंतंगुणंतंकिमुयंतिसंतः २८ अथापितेदेवपदांबुजद्वयप्रसा दलेशानुगृहीतएवहि जानातितत्त्वंभगवन्महिम्नोनचान्यएकोपिचिरंविचिन्वन् २९ तदस्तुमेनाथसभूरिभागोभवेऽत्रवान्यत्रतुवाति रश्चाम् येनाहमेकोऽपिभवज्जनानांभूत्वानिषेवेतवपादपल्लवम् ३० अहोऽतिधन्याव्रजगोरमण्यःस्तन्यामृतंपीतमतीवतेमुदा यासांवि भोवत्सतरात्मजात्मनायत्तृप्तयेऽद्यापिनचालमध्वराः ३१ अहोभाग्यमहोभाग्यंनंदगोपव्रजौकसाम् यन्मित्रंपरमानंदंपूर्णंब्रह्मसनातन म् ३२ एषांतुभाग्यमहिमाच्युततावदास्तामेकादशैवहिवयंबतभूरिभागाः एतद्धृषीकचषकैरसकृत्पिबामःशर्वादयोऽङ्घ्र्युदजमध्वमृतास वंते ३३ तद्भूरिभाग्यमिहजन्मकिमप्यटव्यांयद्गोकुलेऽपिकतमाङ्घ्रिरजोभिषेकम् यज्जीवितंतुनिखिलंभगवान्मुकुंदस्त्वद्यापियत्पदरजः श्रुतिमृग्यमेव ३४

णंतृप्यतायासांस्तन्यममृतरूपंपीतमिति ३१ ३२ किंच एतेषांभाग्यस्यतावन्महिमाआस्ताम् कस्तंवक्तुंशक्नोति शर्वादयः शर्वोऽहंकाराधिष्ठाताआदि र्येषांचंद्रादीनामेकादशानांतेतथावयंच वयमित्यात्मानमेवबहुमन्यमानआह एवंबुद्ध्यहंकारमनश्चक्षुरादाधिष्ठातारस्त्रयोदशदेवाएवतावत्बतअहोभूरिभागाःयस्मादेतेषां हृषीकाणींद्रियाण्येवचषकाणिपानपात्राणितैस्तेचतुर्दशस्यचित्ताधिष्ठातुःअंघ्रीएवउदजेवारिजेतयोर्मधुमकरंदः तदेवामृतंस्वादुआसवंमादकंपिबामः एतदुक्तंभवति यदा प्रत्येकमिंद्रियाभिमानिनोवयंकात्तिसौंदर्यसौगंध्याद्येकदेशसेविनोऽपिकृतार्थाःतदासर्वेंद्रियैःसर्वसेविनामेतेषांकिंवर्ण्यतेभाग्यमिति ३३ अतोमयाप्रार्थिततदस्तुमेना थसभूरिभागइतियत्तदेतदेवेत्याह तद्भूरिभाग्यमिति किंतत् इहमनुष्यलोकेयत्किमपिजन्मतत्रापिअटव्यांयत् तत्रापिगोकुलेयत् अहोसत्यलोकंविहायात्रजन्माभिजाते कोलाभ अतआह अपिकतमांघ्रिरजोभिषेकमिति गोकुलवासिनांमध्येअपिकतमस्ययस्यकस्याप्यंघ्रिरजसाऽभिषेकोयस्मिन्तत् ननुकुतोगोकुलवासिनएवध न्यास्तत्राह यदिति येषांजीवितंनिखिलंभगवान्मुकुंदः परमेवजीवनमित्यर्थः दुर्लभतामाह अद्यापीति श्रुतिमृग्यंवेदैरपिमृग्यमाणएव नतुदृश्यतइत्यर्थः ३४

अपिच किंवर्ण्यतेकृतार्थत्वमेतेषायेषामक्त्याभवानपिऋणीआस्ते ननुकिंदातुमसमर्थोऽहंयेनऋणीस्यामतआह उत अपिभवानपिएषांकुत्रापिकिंविश्वफलात्सर्वफला
मकत्वात्त्वत्त परफलंदातादास्यतीतिनश्चेत अपनुसर्वत्रगच्छत्तूविचारयन्मुह्यति ननुमामेवदत्वाऽनृणः स्यामितिचेन्नाहिनाहि सद्वेषादिवसताभक्तानांपोवेषस्तद
नुकरणमात्रेणपापिष्ठापूतनाऽपित्वामेवापिताप्रापिता तर्हितेसर्वाधिनामपिदास्यामीतिचेत्तत्राह सकुलेति बकाघासुरसहिता एषामपितावदेवचेत्अपर्याप्तमि
त्याह यदिति येषांधामादय त्वत्कृतेत्वदर्थमेवेत्यर्थ ३५ ननुचैतरागादिदोषाणांसत्वात्कथमपिनभक्त परंकिंचिदस्तिकथमेषामपर्याप्तमित्यतआह तावदिति
हेकृष्णरागादयस्तावदेवस्तेनाश्चौरापभवति तथातावद्गृहमपिकारागृहबंधनागारम् मोहो ऽपितावदेवांघ्रिनिगड पादशृंखला यावत्तेत्वदीयाजनानभवतित्व
दीयानांतु रागादयोऽपि त्वन्निष्ठामोचकाएवेतिनयातिर्भयाविशेष, भजनत्वाधिकमितिभाव ३६ नन्वतएवअहमेषांपुत्रादिरूपेणवर्त्तइतिचेत्तत्राह प्रपंचमिति
प्रपन्नाप्रजनताजनसमूहस्तस्याआनंदानांसंदोहसमूहप्रथयितुमिति नाहिकपटपुत्रत्वादिनातादृक्भक्तेरानृण्यसंपद्यतइत्यर्थ ३७ तदेवमाश्चर्यमारभ्याभि

एषांघोषनिवासिनामुतभवान्किंदेवरातेतिनश्चेतोविश्वफलात्फलंत्वदपरंकुत्राप्ययन्मुह्यति सद्वेषादिवपूतनाऽपिसकुलात्वामेवदेवापिताय
द्धामार्थसुहृत्प्रियात्मतनयप्राणाशयास्त्वत्कृते ३५ तावद्रागादयस्तेनास्तावत्कारागृहंगृहम् तावन्मोहोऽघ्रिनिगडोयावत्कृष्णनतेजना
३६ प्रपंचंनिष्प्रपंचोऽपिविडंबयसिभूतले प्रपन्नजनतानंदसंदोहंप्रथितुंप्रभो ३७ जानंतएवजानंतुकिंबहूक्त्यानमेप्रभो मनसो
वपुषोवाचोवैभवंतवगोचरः ३८ अनुजानीहिमांकृष्णसर्वंत्वंवेत्सिसर्वदृक् त्वमेवजगतांनाथोजगदेतत्तवार्पितम् ३९ श्रीकृष्णवृष्णिकु
लपुष्करजोषदायिन्क्ष्मानिर्जरद्विजपशूदधिवृद्धिकारिन् उद्धर्मशार्वरहरक्षितिराक्षसध्रुगाकल्पमार्कमर्हन्भगवन्नमस्ते ४० श्रीशु
कउवाच इत्यभिष्टूयभूमानंत्रिः परिक्रम्यपादयो नत्वाऽभीष्टजगद्धातास्वधामप्रत्यपद्यत ४१ ततोऽनुज्ञाप्यभगवान्स्वभुवंप्राग
वस्थितान् वत्सान्पुलिनमानिन्येयथापूर्वसखंस्वकम् ४२

त्यानंतगुणत्वेनस्वपदुर्ज्ञेयत्वमुक्तम् केचित्तुजानीमइतिस्थितास्तानुपहसन्निवाह
जानंतइति नतुमेमनआदीनांतववैभवविषयइति ३८ जगदीशत्वाद्यभिमानपरित्यज्याह अनुजानीहीति हेकृष्णमामनुजानीहि सत्यलोकंगंतुमनुज्ञांदेहि
स्वमहिमानमस्मदादीनांचज्ञानबलादिसर्वत्वमेववेत्सि यत सर्वदृक्जगतांनाथस्तु त्वमेवेत्येतावत्ज्ञानम् अतोममतास्पदंजगत्एतत्शरीरंचतवार्पितम्
३९ तदेवकिंकरमस्यापयेति अत्यादरेणनमस्करोति श्रीकृष्णेति वृष्णिकुलपद्मस्यप्रीतिदातृत्वेनहेसूर्योपम क्ष्माचअवनि निर्जरादेवाश्चद्विजाश्चपशवश्च
तएवउदधयस्तेषांवृद्धिकारित्वेनहेचंद्रोपम उद्धर्म पाखंडधर्मस्तदेवशार्वरंतम तद्धरतीतितथा अनेनद्वयोपम हेक्षितिराक्षसध्रुक् क्षितौराक्षसा कंसादय
उद्यन्नेवतेभ्योद्रुह्यतीतिपुन सूर्योपम सूर्याद्युपमाऽपिन्यूनेतिमत्वाऽह आऽर्कमर्कमभिव्याप्यसर्वेषामर्हन्पूज्यभगवन् आकल्पकल्पपर्यंतंतेतुभ्यंनमइति
४० ससखिवत्सकमीक्षणकौतुकद्रुतविलंबितपुनमुदेऽद्भुतम् निखिलरूपमतोदधुदच्युतोऽयतुसच कलयन्व्रजमंगलम १ पादयोर्नत्वाअभीष्टसर्वेन पूजि
तमभिमतंवा ४१ अनुज्ञाप्यअनुज्ञामदाप्यपृष्ट्वेत्यर्थ स्वपशुवत्समाणम् यथापूर्वंसखायोयस्मिंस्तत् स्वकंपुलिनम् ४२

नन्वेतावंतंकालंकथंतत्रैवोपविष्टाःकथंचक्षुत्पिपासादिविस्मरणमतआह एकस्मिन्नितिश्लोकद्वयेन अब्देपियातेप्राणेशंकृष्णमंतरात्मनाविनाऽपिप्रियविरहेक्षणोऽपिवर्षा धिकोभवति तथाऽपिमायाहताःक्षणार्धमेनिरे ४३ यत् यया मायया मोहितंजगदभीक्ष्णंपुनःपुनःविस्मृतात्मकं विस्मृतःआत्मैवयेनतत्तथा ४४ अतएवमूचुश्च तेत्वयाऽतिवेगेनस्वागतंसम्यगागतम् एकोऽपिग्रासस्त्वांविनाऽस्माभिर्नाभोजिनभुक्तः इतएहि साधुअविक्षेपेणभुज्यतामिति ४५ अभ्यवहृत्यभुक्त्वा ४६ प्रोद्दामोवेण्वादिस्तस्यरवैरुत्सवस्तेनाढ्यःसंपन्नःगृणन्उपलालनैराह्वयन् गोपीदृशामुत्सवरूपादृशिर्दर्शनंयस्यसः४७ यशोदानंदसूनुनेति बहूनामुक्तिःसहैवदर्शिता यद्वा केचिदाहुःयशोदासूनुनाअपरेनंदसूनुनेति यद्वा यशोदानंदयतीतियशोदानंदःसचासौसूनुश्चेति तथानेनास्मात्महाव्यालाद्वयंचाविताःरक्षिताः ४८ व्रजौकसांस्वतोकेषुस्नेहवल्ल्याऽब्दमन्वहम् शनैर्निःसीमववृधेयथाकृष्णेत्वपूर्ववदित्यादिनास्वतोकेभ्योऽपिपरपुत्रेकृष्णेप्रेमाधिक्यमुक्तम् तत्रपृच्छतिब्रह्म

एकस्मिन्नपियातेऽब्देप्राणेशंचांतरात्मनः कृष्णमायाहताराजन्क्षणार्द्धंमेनिरेऽर्भकाः ४३ किंकिंनविस्मरंतीहमायामोहितचेतसः यन्मोहितंजगत्सर्वमभीक्ष्णंविस्मृतात्मकम् ४४ ऊचुश्चसुहृदःकृष्णंस्वागतंतेऽतिरंहसा नैकोऽप्यभोजिकवलएहीतःसाधुभुज्यताम् ४५ ततोहसन्हृषीकेशोऽभ्यवहृत्यसहार्भकैः दर्शयंश्चर्माजगरंन्यवर्त्ततवनाद्व्रजम् ४६ बर्हप्रसूनवनधातुविचित्रितांगःप्रोद्दामवेणुदलशृंगरवोत्सवाढ्यः वत्सान्गृणन्ननुगगीतपवित्रकीर्त्तिर्गोपीदृगुत्सवदृशिःप्रविवेशगोष्ठम् ४७ अद्यानेनमहाव्यालोयशोदानंदसूनुना हतोऽवितावयंचास्मादितिबालाव्रजेजगुः ४८ राजोवाच ब्रह्मन्परोद्भवेकृष्णेइयान्प्रेमाकथंभवेत् योऽभूतपूर्वस्तोकेषुस्वोद्भवेष्वपिकथ्यताम् ४९ श्रीशुकउवाच सर्वेषामपिभूतानांनृपस्वात्मैववल्लभः इतरेऽपत्यवित्ताद्यास्तद्वल्लभतयैवहि ५० तद्राजेंद्रयथास्नेहःस्वस्वकात्मनिदेहिनाम् नतथाममतालंबिपुत्रवित्तगृहादिषु ५१ देहात्मवादिनांपुंसामपिराजन्यसत्तम यथादेहःप्रियतमस्तथानह्यनुयेचतम् ५२ देहोऽपिममताभाक्चेत्तर्ह्यसौनात्मवत्प्रियः यज्जीर्यत्यपिदेहेऽस्मिन्जीविताशाबलीयसी ५३ तस्मात्प्रियतमःस्वात्मासर्वेषामपिदेहिनाम् तदर्थमेवसकलंजगदेतच्चराचरम् ५४ कृष्णमेनमवेहित्वमात्मानमखिलात्मनाम् जगद्धितायसोऽप्यत्रदेहीवाभातिमायया ५५

न्निति ४९ श्रीकृष्णस्यसाक्षादात्मत्वात्तस्मिन्नात्मीयेभ्यःप्रेमाधिक्यंयुज्यतइतिवक्तुं प्रथमंतावदात्मनःस्वतःप्रेमत्वमन्येषांतुतदुपाधिकमिति दर्शयतिपंचभिः सर्वेषामपीति ५० कुतःतथादर्शनादित्याह तदिति तस्मादेवकारणात्स्वस्वकात्मनि अहंकारास्पदेऽपिदेहेआत्माध्यासतारतम्येनप्रेमतारतम्यंदृश्यमानंतन्निबंधनमेवेतिदर्शयितुंमूढामूढभेदेनविशेषमाह देहात्मवादिनामितिद्वाभ्यां तंदेहमनुभवंतियेपुत्रादयस्तेतुनतथाप्रियतमाइत्यर्थः ५१ ५२ यद्यस्माज्जीर्यत्यपि आसन्नमरणेऽपिजीविताशाभवति अयंभावः नजीविष्यतीतिनिश्चितेऽपिदेहेयत्प्रेमास्पदत्वंतदात्मगतमेवसंगच्छतइति अथवा यद्यस्मिन्देहेजीर्यत्यपिजीविताशाअविवेकदशायामासीत् साऽपिविवेकिनोयदाममताभाक्भवतितदात्वनात्मवास्थेतितदर्थमेवसकलंप्रियमित्यर्थः ५३ ५४ प्रस्तुतमाह कृष्णमेनमिति ५५ ५६ ५७ ५८

नकेवलमात्मनामात्माअपितुजडानामपीत्याह वस्तुतइति सर्वजगत्कारणमितिकृष्णजानतापुंसास्थावरजगमंचसर्वंभगवद्रूपंभगवानेवस्वरूपंयस्यतत् नान्यत्
५६ कुतइतितदाह सर्वेषामिति भावार्थ परमार्थ भवतिभवत् परिणाममप्राप्नुवत् कारणतस्मिन् तस्यापिभवत कारणस्यापिभगवान्कृष्णएवकारणम् अत कि
मतत् श्रीकृष्णव्यतिरिक्तंवस्तुरूप्यताम् तस्माच्छ्रीकृष्णस्यैवपरमार्थत्वात्तदेकशरणानामयत्नसिद्धोमोक्षइति ५७ प्रकरणार्थमुपसंहरति समाश्रिताइति
पुण्ययशोयस्यसपुण्ययशा सचासौमुरारिश्चतस्यपदपल्लवएवप्लव तयेसम्यगाश्रितामहत्पदंमहतांपदमाश्रयम् यद्वा महच्चतत्पदंचेतितया तेषांभवाम्बुधिर्वत्स
पदमात्रभवति किंच परंपदंश्रीवैकुण्ठाख्यंपदंस्थानंभवति विपदांपदंविपद तत्तुन कदाचिदपितेषानभवति नतत पुनरावर्त्तनइत्यर्थ ५८ ५९ सुहृद्भिस्त्व
रितमुष्णातोऽन्योऽन्यशिक्यादीनित्यादिनाउक्तम् अघार्दनंचशाड्वलजेमनंभोजनंच व्यक्तेतरत् व्यक्ताद्जडमपचादितरत् मुग्धत्वात्सकवत्सवत्सपालरूपम्

वस्तुतोजानतामत्रकृष्णंस्थास्नुचरिष्णुच भगवद्रूपमखिलंनान्यद्वस्त्विहकिंचन ५६ सर्वेषामपिवस्तूनांभावार्थोभवतिस्थित तस्यापिभगवा
न्कृष्णःकिमतद्वस्तुरूप्यताम् ५७ समाश्रितायेपदपल्लवप्लवंमहत्पदंपुण्ययशोमुरारे भवाम्बुधिर्वत्सपदंपरंपदंपदंपदंयद्विपदांनतेषाम् ५८
एतत्तेसर्वमाख्यातंयत्पृष्टोहमिहत्वया यत्कौमारेहरिकृतंपौगंडेपरिकीर्त्तितम् ५९ एतत्सुहृद्भिश्चरितंमुरारेरघार्दनंशाड्वलजेमनंच व्य
क्तेतरद्रूपमजोर्वभिष्टवंशृण्वन्गृणन्नेतिनरोऽखिलार्थान् ६० एवंविहारैः कौमारैः कौमारौजहतुर्व्रजे निलायनैः सेतुबन्धैर्मर्कटोत्प्लवनादि
भिः ६१ इतिश्रीभाग० महा० दश० ब्रह्मस्तुतिर्नामचतुर्दशोऽध्याय १४ श्रीशुकउवाच ततश्चपौगंडवयःश्रितौव्रजेबभू
वतुस्तौपशुपालसंमतौ गाश्चारयंतौसखिभिःसमंपदैर्वृंदावनंपुण्यमतीवचक्रतु १ तन्माधवोवेणुमुदीरयन्वृतोगोपैर्गृणद्भिःस्वयशो
बलान्वित पशून्पुरस्कृत्यपशव्यमाविशद्विहर्तुकाम कुसुमाकरंवनम् २ तन्मंजुघोषालिमृगद्विजाकुलंमहन्मन प्रख्यपय सरस्व
ता वातेनजुष्टंशतपत्रगंधिनानिरीक्ष्यरंतुंभगवान्मनोदधे ३ सतत्रतत्रारुणपल्लवश्रियाफलप्रसूनोरुभरेणपादयो स्पृशाच्छिखान्
वीक्ष्यवनस्पतीन्मुदास्मयन्निवाहाग्रजमादिपूरुष ४ यद्वा व्यक्तेतर निद्रालसत्त्वरूप्यतइतिरूपम् अजस्यऊरुर्महान् अभिष्टवस्तवस्तंब्रह्म
कृतांस्तुतिम् एतत्शृण्वन्गृणन्गायन्नर सर्वपुरुषार्थानवाप्नोति ६० ६१ इतिश्रीपरमानंदनृसिंहपदपद्मपद व्याकरोच्छ्रीधरस्वामीयथामतिविधि
स्तुतिम् १ इतिदशमेटीकायांचतुर्दशोऽध्याय १४ तत पंचदशेधेनुपालनधेनुकार्दनम् कालियस्वेडतोगोपरक्षणंचनिरूप्यते १ अद्वितीयमवे
शनवयास्विन्नान्सखीनत कृष्ण प्रावेशयत्पक्वफलतालालिकाननम् २ पशुपालसंमतौपशुपालनेसंमतौ पशुपालानांवासंमतौ ईषद्धयोबलातिरेकमनुकूल
तावित्यर्थ अतीवचक्रतुः सर्वत प्रसर्पणेन १ स्वयशोगृणद्भिर्गोपैर्वृत तद्वनमाविशत् २ तद्वनंनिरीक्ष्यरंतुंमनोदधे कथंभूतम् मंजुघोषायेऽलिमृगद्वि-
जाः भ्रमरमृगपक्षिण तैराकुलंव्याप्तम् महन्मन प्रख्यपय सरस्वतांमहतांमनसातुल्यस्वच्छपयोयस्मिन्तत्सर आश्रयत्वेनास्ति यस्यतेनवातेनेतिशैत्यमु
क्तम् शतपत्रगंधिनेतिपरिमलवत्त्वम् जुष्टमनेनमांद्यसूचितम् ३ अरुणपल्लवश्रियासहस्पृशत्य शिखा शाखाग्राणियेषांतान् ४

तरुजन्मयेनकृतंतस्यतमसःपापस्यअपहत्यैनाशाय अथवा येनत्वयाईश्वरेणसर्वोपकारकंतरुजन्मकृतंतंत्वांनमंति एवंश्लाघ्येऽपिजन्मनियदज्ञानरूपंतमोऽस्ति तस्यापहत्यै ५ हेअनघ वनेगूढमपित्वांनत्यजंति त्वयिमनुष्यवेषेणनिगूढेसतिमुनयोऽप्यलिवेषेणनिगूढास्त्वांभजंतीत्यर्थः ६ इयान्हिसतांनिसर्गइति यदस्तिस्वस्मिन्तद्गृहमागतायमहतेमहत्पुरुषायसमर्पयंतीति ७ तृणवीरुधश्चतवपादौस्पृशंतीतितथा करजाभिमृष्टाः नखैःस्पृष्टाः सदयैरवलोकनैःश्री रपियस्मैस्पृहयतिकेवलंतेनभुजयोरंतरेणवक्षसागोप्योधन्याइति ८ एवंश्रीमत्वृंदावनंप्रतिप्रीतःसन् अद्रेःसमीपवर्त्तिसरित्तटेषुपशून्संचारयन्सानुगः

श्रीभगवानुवाच अहोअमीदेववरामरार्चितंपादांबुजंतेसुमनःफलार्हणम् नमंत्युपादायशिखाभिरात्मनस्तमोपहत्यैतरुजन्मयत्कृ तम् ५ एतेऽलिनस्तवयशोऽखिललोकतीर्थंगायंतआदिपुरुषानुपदंभजंते प्रायोअमीमुनिगणाभवदीयमुख्यागूढंवनेऽपिनजहत्यन घात्मदैवम् ६ नृत्यंत्यमीशिखिनईड्यमुदाहरिण्यःकुर्वंतिगोप्यइवतेप्रियमीक्षणेन सूक्तैश्चकोकिलगणागृहमागतायधन्यावनौकस इयान्हिसतांनिसर्गः ७ धन्येयमद्यधरणीतृणवीरुधस्त्वत्पादस्पृशोद्रुमलताःकरजाभिमृष्टाः नद्योऽद्रयःखगमृगाःसदयावलोकै र्गोप्योंतरेणभुजयोरपियत्स्पृहाश्रीः ८ श्रीशुकउवाच एवंवृंदावनंश्रीमत्कृष्णःप्रीतमनाःपशून् रेमेसंचारयन्नद्रेःसरिद्रोधः स्सुसानुगः ९ क्वचिद्गायतिगायत्सुमदांधालिष्वनुव्रतैः उपगीयमानचरितःस्रग्वीसंकर्षणान्वितः १० क्वचिच्चकलहंसानामनुकूज तिकूजितम् अभिनृत्यतिनृत्यंतंबर्हिणंहासयन्क्वचित् ११ मेघगंभीरयावाचानामभिर्दूरगान्पशून् क्वचिदाह्वयतिप्रीत्यागोगोपा लमनोज्ञया १२ चकोरक्रौंचचक्राह्वभारद्वाजांश्चबर्हिणः अनुरौतिस्मसत्वानांभीतवद्व्याघ्रसिंहयोः १३ क्वचित्क्रीडापरिश्रांतंगोपोत्सं गोपबर्हणम् स्वयंविश्रमयत्यार्यंपादसंवाहनादिभिः १४ नृत्यतोगायतःक्वापिवल्गतोयुध्यतोमिथः गृहीतहस्तौगोपालान्हसंतौप्र शशंसतुः १५ क्वचित्पल्लवतल्पेषुनियुद्धश्रमकर्शितः वृक्षमूलाश्रयःशेतेगोपोत्संगोपबर्हणः १६ पादसंवाहनंचक्रुःकेचित्तस्यमहात्म नः अपरेहतपाप्मानोव्यजनैःसमवीजयन् १७ अन्येतदनुरूपाणिमनोज्ञानिमहात्मनः गायंतिस्ममहाराजस्नेहक्लिन्नधियःशनैः १८ एवंनिगू ढात्मगतिःस्वमाययागोपात्मजत्वंचरितैर्विडंबयन् रेमेरमालालितपादपल्लवोग्राम्यैःसमंग्राम्यवदीशचेष्टितः १९ श्रीदामानामगोपालोराम केशवयोःसखा सुबलस्तोककृष्णाद्यागोपाःप्रेम्णेदमब्रुवन् २०

गोपैःसहवर्त्तमानःप्रीतमनारेमे ९ तामेवरतिमाह क्वचिदित्यादिदशभिः १० बर्हिणंनृत्यंतमनुअभिनृत्यति बर्हिणमपिमुखोनृत्यतीतिवा सखीन्हासयन् ११ १२ चकोरादीननुरुत्यरौति कदाचिच्चसत्वानांमध्येव्याघ्रसिंहयोःताभ्यां भीतवद्द्रवति सत्वेषुपलाय मानेषुपलायतइत्यर्थः तयोःसत्वानांबलोद्रेकाणांभीतवद्द्रवतीतिवा १३ आर्यमग्रजंविश्रमयतिविगतश्रमंकरोति १४ मिथोनृत्या दीन्कुर्वतोगोपान्प्रशशंसतुः १५ १६ व्यजनैःपल्लवादिनिर्मितैः १७ १८ ईशचेष्टितइति निगूढस्वभावत्वेऽपि अंतरांतराईशस्येवचेष्टितानि दृश्यंतेयस्मिन् सः १९ २०

दर्शनेच्छितस्तयेवदर्शयितुमाह श्रीदामेति स्लोक कृष्णःकश्चित् तालालिसकुलतालपंक्तिभिर्व्याप्तम् २१ २२ २३ २४ विपूचीनःसर्वत प्रसृत २५
२६ २७ २८ सनगसहसम २९ प्रत्यग्भ्याम्पापश्चिमाभ्याम्पाम् काशब्दभीतिगर्दभजातिशब्दानुकरणम् पर्यसरत् परितोधावदित्यर्थ ३० उपक्रोष्टा
गर्दभ पराक्रमतिमुरत्नअपरौपश्चिमौ कानापपलदतुम् ३१ तृणराज ताल ३२ ३३ उत्क्षेपेनस्वदेहेनहतैराहताश्वकपिरे अकपत ३४ यस्मिन्निदविश्वमोत

रामराममहाबाहोकृष्णदुष्टनिवर्हण इतोऽविदूरेसुमहद्वनंतालालिसकुलम् २१ फलानितत्रभूरीणिपतन्तिपतितानिच सन्तिकिन्त्व
वरुद्धानिधेनुकेनदुरात्मना २२ सोऽतिवीर्योऽसुरोरामहेकृष्णखररूपधृक् आत्मतुल्यबलैरन्यैर्ज्ञातिभिर्बहुभिर्वृत २३ तस्मात्कृतनरा
हाराद्भीतैर्नृभिरमित्रहन् नसेव्यतेपशुगणैःपक्षिसंघैर्विवर्जितम् २४ विद्यन्तेऽभुक्तपूर्वाणिफलानिसुरभीणिच एषवैसुरभिर्गन्धोविषू
चीनोऽवगृह्यते २५ प्रयच्छतानिनःकृष्णगन्धलोभितचेतसाम् वाञ्छाऽस्तिमहतीरामगम्यतांयदिरोचते २६ एवंसुहृद्वचःश्रुत्वा
सुहृत्प्रियचिकीर्षया प्रहस्यजग्मतुर्गोपैर्वृतौतालवनंप्रभू २७ बलःप्रविश्यबाहुभ्यांतालान्संपरिकम्पयन् फलानिपातयामासमत्त
गजइवौजसा २८ फलानांपततांशब्दंनिशम्यासुररासभ अभ्यधावत्क्षितितलंसनगंपरिकम्पयन् २९ समेत्यतरसाप्रत्यग्द्वाभ्यां
पद्भ्यांबलंबली निहत्योरसिकाशब्दंमुञ्चन्पर्यसरत्खल ३० पुनरासाद्यसंरब्धउपक्रोष्टापराक्स्थित चरणावपरौराजन्बला
यप्राक्षिपद्रुषा ३१ सतंगृहीत्वाप्रपदोर्भ्रामयित्वैकपाणिना चिक्षेपतृणराजाग्रेभ्रामणत्यक्तजीवितम् ३२ तेनाहतोमहातालोवे
पमानोमहाशिरा पार्श्वस्थंकम्पयन्भग्नःसचान्यंसोऽपिचापरम् ३३ बलस्यलीलयोत्सृष्टखरदेहहताहता तालाश्चकम्पिरेसर्वे
महावातेरिताइव ३४ नैतच्चित्रंभगवतित्यनन्तेजगदीश्वरे ओतप्रोतमिदंयस्मिंस्तन्तुष्वङ्गयथापट ३५ ततःकृष्णंचरामंचज्ञातयो
धेनुकस्यये क्रोष्टारोऽभ्यद्रवन्सर्वेसंरब्धाहतबान्धवा ३६ तांस्तानापततःकृष्णोरामश्चनृपलीलया गृहीतपश्चाच्चरणान्प्राहिणोत्तृ
णराजसु ३७ फलप्रकरसंकीर्णंदैत्यदेहैर्गतासुभि रराजभूसतालाग्रैर्घनैरिवनभस्तलम् ३८ तयोस्तत्सुमहत्कर्मनिशम्यवि
बुधादयः मुमुचुःपुष्पवर्षाणिचक्रुर्वाद्यानितुष्टुवु ३९ अथतालफलान्यादन्मनुष्यागतसाध्वसा तृणंचपशवश्चेरुर्हतधेनुककान
नने ४० कृष्णःकमलपत्राक्षःपुण्यश्रवणकीर्तन स्तूयमानोऽनुगैर्गोपैःसाग्रजोव्रजमाव्रजत् ४१ तंगोरजश्छुरितकुन्तलबद्धबर्ह
वन्यप्रसूनरुचिरेक्षणचारुहासम् वेणुंक्वणन्तमनुगैरनुगीतकीर्त्तिंगोप्योदिदृक्षितदृशोऽभ्यगमन्समेता ४२ ६७ ६५

मूर्ध्वतन्तुषुपटइवग्रथितम् प्रोततिर्यक्तन्तुषुपटवदेवसंग्रथितसर्वतोऽनुस्यूतंवर्तत इत्यर्थः ३५ ३६ ३७ घनैर्नभस्तलमिवभू रराज तत्रफलप्रकरस
कीर्णेति दैत्यदेहे फलतालाग्रैश्चसंकीर्णाइत्यरुणश्वेतनीलघनसादृश्यसंपादनम् ३८ ३९ आदन्नभक्षयन् ४० ४१ गोरजोभि छुरितेषुकुन्तलेषुब
द्धंबर्हंवन्यानिप्रसूनानिचयस्य रुचिरमीक्षणंचारुहासश्चयस्य तंचतंच दिदृक्षितदृशा दिदृक्षितंदर्शनोत्कण्ठायुक्तादृशोयासांता ४२ ६५

मुकुंदस्यमुखपद्मगतंसारघंमधुअक्षिभियोविरहस्तस्माज्जातंतापम् सचतासांसत्कृतिंपूजाम् कांसत्कृतिंकथंवाकृतांतामाह सव्रीडेति सव्रीडेनसलज्जेन हासेनविनयोयथाभवतितथायद्देतत् किंतत् अपांगमोक्षंकटाक्षदर्शनंच तथातांसत्कृतिंप्राप्येति ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० संप्रतिसद्यएवइताप्राप्तास्मृतिर्यैस्तेसंप्रतीतस्मृतयः यद्वा सम्यक्प्रतीताप्रतिप्राप्तास्मृतिर्यैस्तेतथाइति ५१ ५२ इतिदशमेटीकायांपंचदशोऽध्यायः १५

षोडशेकालियस्योक्तोनिग्रहोयमुनाह्रदे तत्पत्नीभिःस्तुतेनाथकृष्णेनानुग्रहःकृतः १ हत्वारासभदैतेयान्जग्ध्वातालफलान्यलम् प्रीतोऽनृत्य

पीत्वामुकुंदमुखसारघमक्षिभृंगैस्तापंजहुर्विरहजंव्रजयोषितोऽह्नि तत्सत्कृतिंसमधिगम्यविवेशगोष्ठंसव्रीडहासविनयंयदपांगमोक्षम् ४३ तयोर्यशोदारोहिण्यौपुत्रयोःपुत्रवत्सले यथाकामंयथाकालंव्यधत्तांपरमाशिषः ४४ गताध्वानश्रमौतत्रमज्जनोन्मर्दनादिभिः नीवींवसित्वारुचिरांदिव्यस्रग्गंधमंडितौ ४५ जनन्युपहृतंप्राश्यस्वाद्वन्नमुपलालितौ संविश्यवरशय्यायांसुखंसुषुपतुर्व्रजे ४६ एवंसभगवान्कृष्णोवृंदावनचरःक्वचित् ययौराममृतेराजन्कालिंदींसखिभिर्वृतः ४७ अथगावश्चगोपाश्चनिदाघातपपीडिताः दुष्टंजलंपपुस्तस्यास्तृषार्त्ताविषदूषितम् ४८ विषांभस्तदुपस्पृश्यदैवोपहतचेतसः निपेतुर्व्यसवःसर्वेसलिलांतेकुरूद्वह ४९ वीक्ष्यतान्वैतथाभूतान्कृष्णोयोगेश्वरेश्वरः ईक्षयाऽमृतवर्षिण्यास्वनाथान्समजीवयत् ५० तेसंप्रतीतस्मृतयःसमुत्थायजलांतिकात् आसन्सुविस्मिताःसर्वेवीक्षमाणाःपरस्परम् ५१ अन्वमंसततद्राजन्गोविंदानुग्रहेक्षितम् पीत्वाविषंपरेतस्यपुनरुत्थानमात्मनः ५२ इतिश्रीभाग०महा० दश० धेनुकवधोनामपंचदशोऽध्यायः १५ श्रीशुकउवाच विलोक्यदूषितांकृष्णांकृष्णःकृष्णाहिनाविभुः तस्याविशुद्धिमन्विच्छन्सर्पंतमुदवासयत् १ राजोवाच कथमंतर्जलेऽगाधेन्यगृह्णाद्भगवानहिम् सवैबहुयुगावासंयथाऽऽसीद्विप्रकथ्यताम् २ ब्रह्मन्भगवतस्तस्यभूम्नःस्वच्छंदवर्त्तिनः गोपालोदारचरितंकस्तृप्येतामृतंजुषन् ३ श्रीशुकउवाच कालिंद्यांकालियस्यासीद्ध्रदःकश्चिद्विषाग्निना श्रप्यमाणपयोयस्मिन्पतंत्युपरिगाःखगाः ४ विप्रुष्मताविषोदोर्मिमारुतेनाभिमर्शिताः म्रियंतेतीरगायस्यप्राणिनःस्थिरजंगमाः ५ तंचंडवेगविषवीर्यमवेक्ष्यतेनदुष्टांनदींचखलसंयमनावतारः कृष्णःकदंबमधिरुह्यततोऽतितुंगमास्फोट्यगाढरशनोन्यपतद्विषोदे ६

फणारंगेकालियस्यकलानिधिः २ उदवासयत्निःसारितवान् १ बहूनियुगान्यावासोयस्यतमहिम् सर्वेअहिःअजलचरोऽपितस्मिन्नंतर्जलेयथायेनप्रकारेणासीत् अथवाबहूनियुगानिआवासोयथाभवतितथातेनप्रकारेणसर्वैतत्रासीदितिकथ्यतामिति २ गोपालेनयदुदारमाचरितंतदेवामृतमनःकथ्यतामिति ३ श्रप्यमाणंपच्यमानंपयोयस्यसःअतउपरिगच्छतःखगायस्मिन्पतंति ४ किंच विप्रुष्मताअंबुकणयुक्तेनविषोदतरंगस्पर्शिमारुतेनस्पृष्टायस्यतीरगाम्रियंतेसह्रदआसीदिति ५ तंकालियंचंडोवेगोयस्यतत्विषमेववीर्यंयस्यतंकदंबमिति भाविनाश्रीकृष्णस्यचरणस्पर्शंप्राप्स्येनसएकस्तत्तीरेनशुष्कःअथवाऽमृतमाहरतागरुत्मताक्रांतत्वादितिचपुराणांतरं आस्फोट्यबाहुंकरतलेनाहत्य गाढादृढाबद्धारशनाकटिबंधनवस्त्रंयेनसः ६

तदासप्यस्यन्हृद पुरुषश्रेष्ठस्यपतनभारेणसंक्षोभितानामुरगाणांविषैरुन्ननोऽम्बुराशिर्यस्यस विषेणकषायीकृताभयकराऊर्मयोयस्यस पर्यक्प्लवित धनुः
शतप्लुत प्रसृत नैतच्चित्रमित्याह अनन्तबलस्येति ७ ह्रदेविहरतः भुजदण्डाहतोदकघोषंश्रुत्वातत स्वसदनाभिभवंनिरीक्ष्यतदसहमान सर्प समसरत्
समाजगाम ८ प्रेक्षणीयश्चसुकुमारश्चघनवदुज्ज्वलश्चतंश्रीवत्सपीतवसनंश्रीवत्सेनसंयुक्तमुज्ज्वलत्पीतवस्त्रंयस्यतम् भुजयाभोगेनचच्छाद अवेष्टयत्
९ सप्रियोयेषांतेतत्प्रिया तेचतेसखायश्चेति १० ११ भुविभूकम्पादय दिविउल्कापातादय आत्मनिवामनेत्रस्फुरणादय आसन्नभयशंसितुशीलयेषां

सर्पह्रदःपुरुषसारनिपातवेगसंक्षोभितोरगविषोच्छ्वसिताम्बुराशिः पर्यक्प्लुतोविषकषायविभीषणोर्मिर्धावन्धनुःशतमनन्तबलस्यकिं
तत् ७ तस्यह्रदेविहरतोभुजदण्डघूर्णवार्घोषमङ्गवरवारणविक्रमस्य आश्रुत्यतत्स्वसदनाभिभवंनिरीक्ष्यचक्षुःश्रवाःसमसरत्तदमृष्य
माणः ८ तंप्रेक्षणीयसुकुमारघनावदातंश्रीवत्सपीतवसनंस्मितसुन्दरास्यम् क्रीडन्तमप्रतिभयंकमलोदराङ्घ्रिंसंदश्यमर्मसुरुषाभुज
याचच्छाद ९ तंनागभोगपरिवीतमदृष्टचेष्टमालोक्यतत्प्रियसखाःपशुपाभृशार्त्ताः कृष्णेऽर्पितात्मसुहृदर्थकलत्रकामादुःखानु
शोकभयमूढधियोनिपेतुः १० गावोवृषावत्सतर्यःक्रन्दमानाःसुदुःखिताः कृष्णेन्यस्तेक्षणाभीतारुदन्त्यइवतस्थिरे ११ अथव्रजेमहो
त्पातास्त्रिविधाह्यतिदारुणाः उत्पेतुर्भुविदिव्यात्मन्यासन्नभयशंसिनः १२ तानालक्ष्यभयोद्विग्नागोपानन्दपुरोगमाः विनारामेणगाः
कृष्णंज्ञात्वाचारयितुंगतम् १३ तैर्दुर्निमित्तैर्निधनंमत्वाप्राप्तमतद्विदः तत्प्राणास्तन्मनस्कास्तेदुःखशोकभयातुराः १४ आबालवृद्धवनि
ताःसर्वेऽङ्गपशुवृत्तयः निर्जग्मुर्गोकुलाद्दीनाःकृष्णदर्शनलालसाः १५ तांस्तथाकातरान्वीक्ष्यभगवान्माधवोबलः प्रहस्यकिंचिन्नो
वाचप्रभावज्ञोऽनुजस्यसः १६ तेऽन्वेषमाणादयितंकृष्णंसूचितयापदैः भगवल्लक्षणैर्जग्मुःपदव्यायमुनातटम् १७ तेतत्रतत्राब्जय
वाङ्कुशाशनिध्वजोपपन्नानिपदानिविश्पतेः मार्गेगवामन्यपदान्तरान्तरेनिरीक्ष्यमाणाययुरङ्गसत्वराः १८ अन्तर्ह्रदेभुजगभोगपरीतमारात्
कृष्णंनिरीहमुपलभ्यजलाशयान्ते गोपांश्चमूढधिषणान्परितःपशूंश्चसंक्रन्दतःपरमकश्मलमापुरार्त्ताः १९ गोप्योऽनुरक्तमनसोभग
वत्यनन्तेतत्सौहृदस्मितविलोकगिरःस्मरन्त्यः ग्रस्तेऽहिनाप्रियतमेभृशदुःखतप्ताःशून्यंप्रियव्यतिहृतंददृशुस्त्रिलोकम् २० ताःकृष्ण
मातरमपत्यमनुप्रविष्टांतुल्यव्यथाःसमनुगृह्यशुचःस्रवन्त्यः तास्ताव्रजप्रियकथाःकथयन्त्यआसन्कृष्णाननेऽर्पितदृशोमृतकप्रतीकाः २१

ते १२ तानालक्ष्यगोकुलात् निर्जग्मुरितितृतीयेनान्वयः भयोद्विग्ना भयहेतुभ्योभीताः भयेनकम्पमानाइतिवा १३ नतद्विदतीतिअतद्विद् १४ पशुवृत्तयः अतिवत्सला १५
कातरान्भीतान् १६ भगवल्लक्षणयुक्तानिपदानितैः पदैःसूचितयापदव्यामार्गेण १७ पदैर्मार्गज्ञानप्रकारमाह तइतिविश्पते श्रीकृष्णस्यान्येषांपदानामंतरान्तरेमध्येमध्ये
तत्तद्गोहेनगवांश्रुतीनांमार्गेसत्वरा अभमत्वा योभिनःतत्तदुपरुद्धपादेनपयापरंतत्समृगयनेतद्दृष्टिभाव १८ ततश्चसर्पशरीरवेष्टितकृष्णाद्दूरान्निरीक्ष्यगोपा
श्चपशूंश्चतथानिरीक्ष्यार्त्ता परमकश्मलंपरमोहमापुः १९ प्रियेणश्रीकृष्णेनव्यतिहृतंविरहितंत्रैलोक्यंशून्यंददृशुः २० २१ ७ ७ ७ ७

२२अनन्यगतिमात्मानमित्थंनिरीक्ष्यातएवात्महेतोः स्वगोकुलमतिदुःखितमाज्ञायउरगबंधात्उदतिष्ठदित्यन्वयः २३ तस्यप्रख्यमानेनवपुषाव्यथितात्मशरीरोभुजंगःकुंड लीमुन्मुच्यतंत्यक्त्वाकुपितःफणानुन्नमय्यश्वसन्केवलमीक्षमाणस्तस्थौ कथंभूतः श्वसनरुंधेषुनासाविवरेषुविषंयस्यसतथा अंबरीषोमंडकपाकभाजनंतद्वत्स्तब्धानिईक्षणानियस्यसतथा उल्मुकानिमुखेषुयस्यसचसचसंचे २४ हरिश्चक्रीडंस्तमनुसर्पपरिससार परितोबभ्राम अतिकराला विषाग्नियुक्ता दृष्टिर्यस्यतम् जिह्वयाद्विशिखयेतिप्रतिमुखम् २५ एवंपरिभ्रमेणैवहतमोजोयस्यतम् तस्यमूर्द्धसुयेरत्ननिकरास्तेषांस्पर्शेनाताम्रंपादांबुजंयस्यसः ननुकथंचंचलेषुशिरस्सुनन्नर्त्ततत्राह अखिलकलानामादिगुरुः २६ २७ शतैकशीर्ष्णःशतमेकानिमुख्यानिशीर्षाणियस्यतस्य क्षीणायुषोऽपिपुनर्भ्रमतःयद्यच्छिरोननमतेस्तब्धतानज

कृष्णप्राणान्निर्विशंतोनंदादीन्वीक्ष्यतंन्हृदम् प्रत्यषेधत्सभगवान्रामःकृष्णानुभाववित् ३२ इत्थंस्वगोकुलमनन्यगतिंनिरीक्ष्यसस्त्रीकुमारमतिदुःखितमात्महेतोः आज्ञायमर्त्यपदवीमनुवर्तमानःस्थित्वामुहूर्त्तमुदतिष्ठदुरंगबंधात् २३ तत्प्रथ्यमानवपुषाव्यथितात्मभोगस्त्यक्त्वोन्नमय्यकुपितःस्वफणान्भुजंगः तस्थौश्वसन्श्वसनरंध्रविषांबरीषस्तब्धेक्षणोल्मुकमुखोहरिमीक्षमाणः २४ तंजिह्वयाद्विशिखयापरिलेलिहानंद्वेसृक्किणीह्यतिकरालविषाग्निदृष्टिम् क्रीडन्नमुंपरिससारयथाखगेंद्रोबभ्रामसोऽप्यवसरंप्रसमीक्षमाणः २५ एवंपरिभ्रमहतौजसमुन्नतांसमानम्यतत्पृथुशिरःस्वधिरूढआद्यः तन्मूर्द्धरत्ननिकरस्पर्शातिताम्रपादांबुजोऽखिलकलादिगुरुर्ननर्त्त २६ तन्नर्त्तुमुद्यतमवेक्ष्यतदातदीयगंधर्वसिद्धसुरचारणदेववध्वः प्रीत्यामृदंगपणवानकवाद्यगीतपुष्पोपहारनुतिभिःसहसोपसेदुः २७ यद्यच्छिरोननमतेऽगशतैकशीर्ष्णस्तत्तन्ममर्दखलदंडधरोऽघ्रिपातैः क्षीणायुषोभ्रमतउल्बणमास्यतोऽसृङ्नस्तोवमन्परमकश्मलमापनागः २८ तस्याक्षिभिर्गरलमुद्वमतःशिरस्सुयद्यत्समुन्नमतिनिःश्वसतोरुषोच्चैः नृत्यन्पदाऽनुनमयन्दमयांबभूवपुष्पैःप्रपूजितइवेहपुमान्पुराणः २९ तच्चित्रताडवविरुग्णफणातपत्रोरक्तंमुखैरुरुवमन्नृपभग्नगात्रः स्मृत्वाचराचरगुरुंपुरुषंपुराणंनारायणंतमरणंमनसाजगाम ३० कृष्णस्यगर्भजगतोऽतिभरावसन्नंपार्ष्णिप्रहारपरिरुग्णफणातपत्रम् दृष्ट्वाऽहिमाद्यमुपसेदुरमुष्यपत्न्यआर्त्ताःश्लथद्वसनभूषणकेशबंधाः ३१

हातिनृत्यच्छलेनांघ्रिपातैस्तंतन्ममर्द तदाचास्यतोमुखेभ्योनस्तोनासाविवरेभ्यश्चासृक्वमन् २८ पुनरपिरुषाउच्चैर्निःश्वसतोयद्यत्समुन्नमतितत्तत्पदाघातेनानुनमयन् इहअस्मिन्नवसरेहृष्टैर्गंधर्वादिभिः शेषासनःपुराणपुरुषइवयशोदानंदनःपुष्पैःप्रपूजितः यद्वा तदागंधर्वादिभिःपुष्पैःप्रपूजितोगोपैःपुराणःपुमानिवदृष्टइति यद्वा पुष्पैःप्रपूजितइवप्रसन्नःसन्दमयांबभूवहितंकृतवानित्यर्थः २९ अरणंशरणम् ३० गर्भेजगंतियस्यतस्यातिभरेणावसन्नमाक्रांतम् पार्ष्णिःपादपृष्ठम् आद्यंश्रीकृष्णम् श्लथंतोविस्रंसमानावसनादयोयासांताः ३१

ना शरणप्रपन्ना सत्य तमेवम् सुविग्नमनस अतिविह्वलचित्ता पुर्वाति तस्मिन्स्थानेजलाधस्ताद्धनीरणा शमलस्यपापात्मनोऽपिभर्त्तुर्मोक्षेप्सव भर्त्तुं
यत्नामन्तस्य भूतपतिं भाजिमानस्यपतिम् शरणदं मा अयमरम् ३२ प्रथमत्वकुपितभगवतदंडानुमोदनेनोपशमयन्त्य स्तुवन्ति न्याय्योहीति तन्नदंडा
नुमोदनपद्भिर्दशभिश्चहरे स्तुतिः प्रार्थनपञ्चभि श्लोकैस्तत पन्नगयोषिताम् नन्वनिग्रहानुग्रहलक्षणवैषम्यन्तवास्तीत्याह धत्सेदममिति अनुशासन आलो
चयन् ३३ निग्रहोप्यनुग्रहापेत्युक्तम् इदानीमनुग्रहएवायननिग्रह इत्याह अनुग्रहइति न अस्माकयस्मादमुष्यसर्पत्वं दृश्यते अतस्तन्मूलपापनिवर्त्तकोदंड-
अनुग्रहएव क्रोधत्वेनप्रतीयमानोऽपीत्यर्थ ३४ महान्भाग्यमनुग्रहइतितस्यपूर्वपुण्यमभिनन्दति तपइति स्वयंमानरहितेनान्येभ्योमानदेनच सर्वजीवयतीति
सर्वजीव ३५ नतपआदिनिमित्तएषभाग्योदय किन्त्वचिन्त्यतवकृपावैभवमित्याह श्लोकत्रयेण कस्यानुभावइति तपआदिनाप्रसादयोऽपियस्या श्रिय प्रसा
दामिच्छति साश्रीर्ललनाउत्तमास्त्रीयस्यत्वदंघ्रिस्पर्शाधिकारस्यवाछयातपआचरत् अस्यसर्पस्यसधिकृतवानितिकोवेत्तीत्यर्थ ३६ यत्तवपादरजःप्रपन्ना

तास्तंसुविग्नमनसाऽथपुरस्कृतार्भा कायंनिधायभुविभूतपतिंप्रणेमुः साध्व्य कृताञ्जलिपुटा शमलस्यभर्त्तुर्मोक्षेप्सव शरणदंशरणं
प्रपन्ना ३२ नागपत्न्यऊचुः न्याय्योहिदंड कृतकिल्बिषेऽस्मिंस्तवावतार खलनिग्रहाय रिपो सुतानामपितुल्यदृष्टेर्धत्से
दमफलमेवानुशंसन् ३३ अनुग्रहोऽयंभवताकृतोहिनोदंडोऽसतांतेखलुकल्मषापह यद्दंदशूकत्वममुष्यदेहिन क्रोधोऽपितेऽनुग्रहएव
संमतः ३४ तप सुतप्तंकिमनेनपूर्वंनिरस्तमानेनचमानदेन धर्मोऽथवासर्वजनानुकंपयायतोभवांस्तुष्यतिसर्वजीव ३५ कस्यानु-
भावोऽस्यनदेवविद्महेतवांघ्रिरेणुस्पर्शाधिकार यद्वाछयाश्रीर्ललनाचरत्तपोविहायकामान्सुचिरंधृतव्रता ३६ ननाकपृष्ठंनचसार्व
भौमंनपारमेष्ठ्यंनरसाधिपत्यम् नयोगसिद्धीरपुनर्भवंवावाञ्छंतियत्पादरजःप्रपन्ना ३७ तदेषनाथापदुरापमन्यैस्तमोजनि क्रोध
वशोऽप्यहीश संसारचक्रेभ्रमत शरीरिणोयदिच्छत स्याद्विभव समक्ष ३८ नमस्तुभ्यंभगवतेपुरुषायमहात्मने भूतावासाय
भूतायपरायपरमात्मने ३९ ज्ञानविज्ञाननिधयेब्रह्मणेऽनंतशक्तये अगुणायाविकारायनमस्तेप्राकृतायच ४०

मासा पारमेष्ठ्याद्यपितु
च्छंमन्यते ३७ अहोयदेषअयत्नतएवप्राप अन्यै श्रियादिभिरपि कथंभूतपादरज यदिच्छत सेव्यमेभवत्विति प्रार्थयमानस्यैवसमक्ष प्रत्यक्षएवविभव अपेक्षि
तार्थपद इति ३८ नमस्तुभ्यंभगवतेअचिन्त्यैश्वर्यादिगुणाय तदुपपादनाय इत्यादि श्लोकैर्विशेषणानि पुरुषाय सर्वेषु अन्तर्यामिरूपेणवर्त्तमानाय महात्मनेएवम
पिनातिपरिच्छिन्नाय कुतः भूतावासाय आकाशाद्याश्रयाय एवंदीपकुत भूतायपूर्वमपिसते कुत परायकारणाय किंच परमात्मनेकारणातीताय ३९ कारण
त्वकारणातीतत्वचसमर्थयितुमाह ज्ञानविज्ञाननिधये ज्ञानंज्ञप्ति विज्ञानंचिच्छक्ति उभयोर्निधये ताभ्यांपूर्णाय कथंतथात्वमतउक्तं ब्रह्मणेऽनंतशक्तये कथं
भूताय ब्रह्मणे अगुणाय अविकाराय कथंभूताय अनंतशक्तये प्राकृताय प्रकृतिप्रवर्तकाय अप्राकृतायइतिवा अप्राकृतायानंतशक्तियुक्ताय अयमर्थ अगुणत्वा
दविकारब्रह्मज्ञप्तिमात्रत्वात्कारणातीतम् प्रकृतिप्रवर्त्तकोऽनंतशक्तिर्विज्ञाननिधित्वादीश्वरः कारणंतदुभयात्मनेनमइति ४०

अनंतशक्तित्वात्कालशक्त्याविश्वस्यधृत्वादिरूपेणनमस्यंति कालायकालस्वरूपाय कालनाभायकालशक्त्याश्रयायकालावयवानांसृष्ट्यादिसमयानांसाक्षिणे तत्तश्चविश्वायविश्व
रूपाय तर्हि किंजडोऽहंनहितदुपद्रष्ट्रे नचद्रष्टृमात्राय किंतु तत्कर्त्रेनचकर्तृमात्राय विश्वहेतवेसर्वकारकरूपाय ४१ तदेवाहुः भूतमात्रेंद्रियप्रा
णमनोबुद्ध्याशयात्मने आशयश्चित्तम् भूतादिरूपायअतःसर्वकारकरूपायेति अहंकारात्मतयानमस्यति त्रिगुणेनेति एवंसृष्टिकार्येयस्त्रिगुणोऽभिमानस्तेनगूढास्वाश
भूतानामात्मनामनुभूतिर्येनतस्मै ४२ त्वंत्वहंकारानावृतइतिस्तुवंति नमोऽनंतायाहंकारापरिच्छेदादतः सूक्ष्मायादृश्यत्वात् अतएवकूटस्थायउपाधिकृतविकाराभावात्
अतएवविपश्चितेसर्वज्ञाय एवंवस्तुतःस्तुत्वाऽचिंत्यमायात्वेनस्तुवंति नानावादानुरोधाय अस्तिनास्तिसर्वज्ञः किंचिज्ज्ञः बद्धःमुक्तःएकःअनेकइत्यादिनानावादाननुरुण
द्धिमायया अनुवर्त्ततयस्तस्मै किंच वाच्यवाचकशक्तयेअभिधानाभिधेयशक्तिभेदादपिनानात्वेनप्रतीयमानायेत्यर्थः ४३ अनावृतत्वमेवहेत्वंतरेणापिसूचयंत्यः स्तुवंति
नमःप्रमाणमूलाय चक्षुरादीनांचक्षुरादिरूपाय अतएवकवयेस्वयंतन्निरपेक्षज्ञानाय कुतः शास्त्रयोनयेवेदात्मकनिःश्वासाय किंच प्रवृत्तायनिवृत्तायनिगमायनमोनमः
४४ किंच अनावृत्तैश्वर्यत्वादेवचतुर्मूर्तिरूपेणसर्वोपास्यत्वेननमंति नमःकृष्णायेतिश्लोकेन रामायसंकर्षणायवसुदेवसुतायच वसुदेवशब्दितंशुद्धंसत्वंतत्रप्रकाशमा

कालायकालनाभायकालावयवसाक्षिणे विश्वायतदुपद्रष्ट्रेतत्कर्त्रेविश्वहेतवे ४१ भूतमात्रेंद्रियप्राणमनोबुद्ध्याशयात्मने
त्रिगुणेनाभिमानेनगूढस्वात्मानुभूतये ४२ नमोऽनंतायसूक्ष्मायकूटस्थायविपश्चिते नानावादानुरोधायवाच्यवाचकशक्तये ४३
नमःप्रमाणमूलायकवयेशास्त्रयोनये प्रवृत्तायनिवृत्तायनिगमायनमोनमः ४४ नमःकृष्णायरामायवसुदेवसुतायच प्रद्युम्नायानिरु
द्धायसात्वतांपतयेनमः ४५ नमोगुणप्रदीपायगुणात्मच्छादनायच गुणवृत्त्युपलक्ष्यायगुणद्रष्ट्रेस्वसंविदे ४६ अव्याकृतविहारायस
र्वव्याकृतसिद्धये हृषीकेशनमस्तेऽस्तुमुनयेमौनशीलिने ४७

नायवासुदेवायेत्यर्थः सात्वतामुपासकानांपतयेसालोक्यादिनापालकाय एवंचतुर्मूर्त्तयेकृष्णायतुभ्यंनमइति ४५ कथंचतुर्मूर्त्तित्वेतितदाहुः नमोगुणप्रदीपा
येति गुणाःअंतःकरणानितानिप्रदीपयतिप्रकाशयतीतितथा तस्मैचित्ताद्यधिष्ठातृत्वेनचतुर्मूर्तित्वाइत्यर्थः ननुतथाऽपिएकस्यैवकथंचतुष्ट्वमतआहुःगुणा
त्मच्छादनाय तैरेवगुणैरुपासकानांफलवैचित्र्यायात्मानमाच्छाद्यनानात्वेनप्रकाशमानायेत्यर्थः ननुतर्हिकथंप्रतीतिरतउक्तम् गुणवृत्त्युपलक्ष्यायचित्तादीनां
चेतनाध्यवसायादिवृत्तिभिरुपलक्ष्याय उपलक्षणमेवाहुः गुणद्रष्ट्रेतत्साक्षिणेकथंचिदुपलक्ष्यएव नज्ञेयइत्याहुः स्वसंविदेअगोचरायेत्यर्थः ४६ अगोचरत्वमु
पलक्ष्यत्वंचदर्शयंत्योनमंति अव्याकृतविहारायअतर्क्यमहिम्नइत्यर्थः सर्वव्याकृतसिद्धये सर्वकार्योत्पत्तिप्रकाशहेतुत्वेनोपलक्षणयोग्यायेत्यर्थः उपलक्षणांतर
माहुः हेहृषीकेशकरणप्रवर्त्तक किंविषयलिप्सया नमुनयेआत्मारामाय किंसाधनवशेनवा नहिमौनशीलिने मौनमात्मारामता तत्स्वभावाय ४७
श्रीगोपीजनवल्लभायगोपालायमुनिजनमानसायनमोस्तु

।पू

कुत परावरगतिज्ञायस्थूलसूक्ष्माणांगतिज्ञत्वेननक्वापिसज्जमानायेत्यर्थः अपिच सर्वाध्यक्षाय सर्वस्याधिष्ठात्रे कुतएतत् अविश्वाय न विश्वंयस्मिन् तन्निषेधावध
येविश्वायननाहृत्तोधिष्ठानायेत्यर्थः किंच तद्द्रष्ट्रे अध्यासापवादसाक्षिणे अपिच अस्यविश्वाध्यासस्यतदपवादस्य चाविद्याविद्याभ्यां हेतवे यद्वा अवि
श्वायविश्वतैजसाद्यवस्थारहिताय विश्वायचसर्वपर्यायास्वाश्रौत्तन्तत्स्वस्थाय तद्द्रष्ट्रे तासामवस्थानाभावाभावसाक्षिणे अन्यत्समानम् तस्मात्सर्वगतिज्ञत्वसर्वा
धिष्ठातृत्वात्मारामत्वादिभिर्निरतिशयैश्वर्यायतुभ्यंनमइति विशेषणैरसंकीर्णं पंचपंचाशतानुतः अहिस्त्रीभिः प्रसन्नोस्त्वास्मामिवभगवन्हरे ४८ एवंनाथ
हृद्गुणैर्द्वेनेननमस्कारैश्च भगवन्प्रसाद्य इदानींलब्धानांप्राणिनांकोपापराधत्व्याशयवत्त्व प्रार्थयते त्वंहीति अस्यलोकस्यजन्मादिलक्षणअकृतप्रकृते ततश्च
तांस्तान्संस्काररूपेणसत स्वभावान्घोरसत्वादीन्प्रतिबोधयन्नीहसे क्रीडसि यद्वा अस्यजन्मादींस्त्वमीहसइत्यन्वयः कथंभूत अकृता अनादियाकाल

परावरगतिज्ञायसर्वाध्यक्षायतेनमः अविश्वायचविश्वायतद्द्रष्ट्रेऽस्यचहेतवे ४८ त्वंह्यस्यजन्मस्थितिसंयमान्प्रभोगुणैरनीहोऽ
कृतकालशक्तिधृक् तत्तत्स्वभावान्प्रतिबोधयन्सतः समीक्षयाऽमोघविहारईहसे ४९ तस्यैवतेऽमूस्तनवस्त्रिलोक्यांशान्ताअशान्ता
उतमूढयोनयः शान्ताःप्रियास्तेह्यधुनाऽवितुंसतांस्थातुश्चतेधर्मपरीप्सयेहतः ५० अनुगृह्णीष्वभगवन्प्राणांस्त्यजतिपन्नगः स्त्री
णांनः साधुशोच्यानांपतिःप्राणः प्रदीयताम् ५१ अपराधः सकृद्भर्त्रासोढव्यः स्वप्रजाकृतः क्षन्तुमर्हसिशान्तात्मन्मूढस्यत्वामजानतः
५२ विधेहितेकिंकरीणामनुष्ठेयंतवाज्ञया यच्छ्रद्धयाऽनुतिष्ठन्वैमुच्यतेसर्वतोभयात् ५३ श्रीशुकउवाच इत्थंसनाग
पत्नीभिर्भगवान्समभिष्टुतः मूर्च्छितंभग्नशिरसंविससर्जाङ्घ्रिकुट्टनैः ५४ प्रतिलब्धेन्द्रियप्राणः कालियः शनकैर्हरिम् कृच्छ्रात्समु
च्छ्वसन्दीनः कृष्णंप्राहकृताञ्जलिः ५५ वयंखलाः सहोत्पत्त्यातामसादीर्घमन्यवः स्वभावोदुस्त्यजोनाथलोकानांयदसद्ग्रहः ५६ त्वया
सृष्टमिदंविश्वंधातर्गुणविसर्जनम् नानास्वभाववीर्यौजोयोनिबीजाशयाकृति ५७ वयंचतत्रभगवन्सर्पाजात्युरुमन्यवः कथंत्य
जामस्त्वन्मायांदुस्त्यजांमोहिताः स्वयम् ५८ भवान्हिकारणंतत्रसर्वज्ञोजगदीश्वरः अनुग्रहंनिग्रहंवामन्यसेतद्विधेहिनः ५९
श्रीशुकउवाच इत्याकर्ण्यवचः प्राहभगवान्कार्यमानुषः नात्रस्थेयंत्वयासर्पसमुद्रंयाहिमाचिरम् ६०

शक्तिस्ताधारयतीतितथाभूत्यतत्समानम् ४९ अतस्तस्यतवैवामूस्तनवस्तन्पतइति तनवः क्रीडोपस्कराः तथापितवाधुनाशान्ताः प्रियाः कुतः सतांधर्म
परिपालनेच्छयाईहतः प्रवर्तमानस्यातस्तानवितुंस्थातुं स्थितस्य ५० ५१ एवंतवाप्रियाचरणादपराधस्ताईसोढव्यइति ५२ सुप्रद्नुग्रहेऽन्येषामृत्यु
रेवेतिचेत्तत्राहु विधेहीति तवाज्ञयाप्राणिनोनायायेतिभाव ५३ ५४ ५५ यदसद्ग्रहइति यत स्वभावोऽसद्ग्रहरूप यद्वा यतः स्वभावादस
तिदेहादौयोग्रह सद्दुस्त्यजइति ५६ गुणैर्विविधवर्पासृजनइतिगुणविसर्जनंतत्रापिनानास्वभावाद्योयस्यतत् ५७ जात्याजन्मनैवउरुमन्युर्येषांतेवयं
कथंत्यजाम ५८ हियस्मात्तत्रत्वन्मायात्यागेभवानेवकारणमिति अनुग्रहंविधेहिभमाज्ञयापारवादलीविईश्वरस्त्वान्निग्रहंवाविधेहीति ५९ ६० ६५

यतोगोभिर्नृभिश्चनदीभुज्यतामिति ६१ नयुष्मत्तोभयमाप्नुयात् तस्ययुष्माभिर्भयंनोत्पादनीयमित्याज्ञा इतोऽपित्वयानिर्गंतव्यमित्याह योऽस्मिन्निति त्वयि स्थितेतन्नसंभवतीतिभावः ६२ नन्वतत्रगरुडभयंभवेदित्याह द्वीपमिति ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ इतिदशमेटीकायांषोडशोऽध्यायः १६ नागंसपदशोनागालयंतंनिरयापयत् बंधून्स्वदुःखतःश्रांतान्कृतांस्तत्रदयादपात् १ असमंजसमप्रियम् १ उपहार्यैःभक्ष्यैः सर्पजनैःसर्पायत्तैर्जनैः वानस्पत्यःवनस्पतेर्मूलेदेयःनागानांतद्बाधापरिहाराययोबलिर्निरूपितःउपकल्पितः २ तेचनागाःस्वंस्वंभागंजनैर्दत्तंसुपर्णायप्रयच्छंति ततोभीताःगोपीथाय

स्वज्ञात्यपत्यदाराढ्योगोनृभिर्भुज्यतांनदी यएतत्संस्मरेन्मर्त्यस्तुभ्यंमदनुशासनम् ६१ कीर्त्तयन्नुभयोःसंध्योर्नयुष्मद्भयमाप्नुयात् योऽस्मिन्स्नात्वामदाक्रीडेदेवादींस्तर्पयेज्जलैः ६२ उपोष्यमांस्मरन्नर्चेत्सर्वपापैःप्रमुच्यते द्वीपंरमणकंहित्वाह्रदमेतमुपाश्रितः यद्भयात्ससुपर्णस्त्वांनाद्यान्मत्पादलांछितम् ६३ ऋषिरुवाच एवमुक्तोभगवताकृष्णेनाद्भुतकर्मणा तंपूजयामास मुदानागपत्न्यश्चसादरम् ६४ दिव्यांबरस्रङ्मणिभिःपरार्ध्यैरपिभूषणैः दिव्यगंधानुलेपैश्चमहत्योत्पलमालया ६५ पूजयित्वा जगन्नाथंप्रसाद्यगरुडध्वजम् ततःप्रीतोऽभ्यनुज्ञातःपरिक्रम्याभिवंद्यतम् ६६ सकलत्रसुहृत्पुत्रोद्वीपमब्धेर्जगामह तदैवसामृतजलायमुनानिर्विषाभवत् अनुग्रहाद्भगवतःक्रीडामानुषरूपिणः ६७ इतिश्रीभाग॰ महा॰ दश॰ कालियनिर्यापणंनाम षोडशोऽध्यायः १६ राजोवाच नागालयंरमणकंकस्मात्तत्याजकालियः कृतंकिंवासुपर्णस्यतेनैकेनासमंजसम् १ श्रीशुकउवाच उपहार्यैःसर्पजनैर्मासिमासीहयोबलिः वानस्पत्योमहाबाहोनागानांप्राक्निरूपितः २ स्वंस्वंभागंप्रयच्छंतिनागाः पर्वणिपर्वणि गोपीथायात्मनःसर्वेसुपर्णायमहात्मने ३ विषवीर्यमदाविष्टःकाद्रवेयस्तुकालियः कदर्थीकृत्यगरुडंस्वयंतंबुभुजेबलिम् ४ तच्छ्रुत्वाकुपितोराजन्भगवान्भगवत्प्रियः विजिघांसुर्महावेगःकालियंसमुपाद्रवत् ५ तमापतंतंतरसाविषायुधःप्रत्यभ्ययादुच्छ्रितनैकमस्तकः दद्भिःसुपर्णंव्यदशद्ददायुधःकरालजिह्वोच्छ्वसितोग्रलोचनः ६ ततार्क्ष्यपुत्रःसनिरस्यमन्युमान्प्रचंडवेगोमधुसूदनासनः पक्षेणसव्येनहिरण्यरोचिषाजघानकद्रुसुतमुग्रविक्रमः ७ सुपर्णपक्षाभिहतःकालियोऽतीवविह्वलः ह्रदंविवेशकालिंद्यास्तदगम्यंदुरासदम् ८ तत्रैकदाजलचरंगरुडोभक्ष्यमीप्सितम् निवारितःसौभरिणाप्रसह्यक्षुधितोऽहरत् ९

रक्षणाय ३ विषवीर्याभ्यांयोमदःतेनाविष्टःकाद्रवेयःकद्रुपुत्रोगरुडंकदर्थीकृत्य अविगणय्य यद्वा उपहार्यैःसुपर्णभक्ष्यैः सर्पाएवजनास्तैर्नागानांसंबंधीयस्मिन्नेकैकोनागोदीयते तथाभूतोयोबलिःसुपर्णायनिरूपितःतत्रस्वस्वंभागंसर्वेनागाःप्रयच्छंति कालियस्तुनप्रयच्छति किंत्वन्यैर्दत्तमपितंबलिंस्वयमेवबुभुजे ४ ५ विषमेवायुधंयस्यसः प्रत्यभ्ययात् योद्धुंप्रतिजगाम उच्छ्रितनैकमस्तकःउन्नमितानेकफणःदद्दायुधःदत्तायुधः करालजिह्वश्चासावुच्छ्वसितोग्रलोचनश्च उच्छ्वसितानिउज्जृंभितानिउग्राणिलोचनानियस्यसः ६ तार्क्ष्यपुत्रोगरुडःमधुसूदनस्यासनं यस्मिन्सः ७ तस्यगरुडस्यअगम्यमगाधतयादुरासदम् ८ तदगम्यत्वेकारणमाह तत्रैति

निवारितोऽपि ९

५

१० ११ नेलिह सर्प अतस्तत्रावसत् १२ जाम्बूनदस्वर्णं तेनालंकृतम् १३ असव इंद्रियाणिप्रमोदनिभृतात्मानः आनंदपूर्णमनसः १४ लब्धेहा लब्धचेष्ट
१५ गाः वृक्षाअपिपूर्वंशुष्काः सन्तः सद्यएवविरूढाइत्यर्थः १६ नेविप्रऊचुः १७ १८ नष्टलब्धधनानष्टप्रायापुनर्लब्धाप्रजायस्याःसा १९ श्रमेणचकर्शिता
उपकूलत कूलमाते २० २१ २२ २३ कालाग्ने मृत्युरूपादग्नेः नमृत्योर्बिभीम किंतु त्वच्चरणवियोगाद्दुःखात् नशक्नुमइति २४ २५ विमोहानहिंद
डेनतत्र स्वशरणागतान् गोपानपादनतोऽसावनंतवनवह्निं १ इतिदशमेटीकायांसप्तदशोऽध्यायः १७ अष्टादशेततोग्रीष्मेवसंतगुणलक्षिते अथात

मीनान्सुदन्सितान्भक्ष्यादीनान्मीनपतौहते कृपयासौभरिः प्राहतत्रत्यक्षेममाचरन् १० अंतःप्रविश्ययदिगरुडोमत्स्यान्सखादति
सद्यःप्राणैर्वियुज्येतसत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ११ तंकालियःपरंवेदनान्यःकश्चनलेलिह अवात्सीद्गरुडाद्भीतः कृष्णेनचविवासित १२ कृष्णं
ह्रदाद्विनिष्क्रांतंदिव्यस्रग्गंधवाससम् महामणिगणाकीर्णंजाम्बूनदपरिष्कृतम् १३ उपलभ्योत्थिताः सर्वेलब्धप्राणाइवासवः प्रमोदनि
भृतात्मानोगोपाः प्रीत्याऽभिरेभिरे १४ यशोदारोहिणीनंदोगोप्योगोपाश्चकौरव कृष्णंसमेत्यलब्धेहाआसन्लब्धमनोरथाः १५ राम
श्चाच्युतमालिंग्यजहासास्यानुभाववित् नगागावोवृषावत्सालेभिरेपरमांमुदम् १६ नंदंविप्राः समागत्यगुरवःसकलत्रकाः ऊचु
स्तेकालियग्रस्तोदिष्ट्यामुक्तस्तवात्मज १७ देहिदानंद्विजातीनांकृष्णनिर्मुक्तिहेतवे नंदःप्रीतमनाराजन्गाः सुवर्णंतदाऽदिशत्
१८ यशोदाऽपिमहाभागानष्टलब्धप्रजासती परिष्वज्यांकमारोप्यमुमोचाश्रुकलांमुहुः १९ तांरात्रिंतत्रराजेंद्रक्षुत्तृड्भ्यांश्रमकर्शि
ता ऊषुर्व्रजौकसोगावः कालिंद्याउपकूलतः २० तदाशुचिवनोद्भूतोदावाग्निः सर्वतोव्रजम् सुप्तंनिशीथआवृत्यप्रदग्धुमुपचक्रमे
२१ ततउत्थायसंभ्रांतादह्यमानाव्रजौकसः कृष्णंययुस्तेशरणंमायामनुजमीश्वरम् २२ कृष्णकृष्णमहाभागहेरामामितविक्रम
एषघोरतमोवह्निस्तावकान्ग्रसतेहिनः २३ सुदुस्तरान्नःस्वान्पाहिकालाग्नेःसुहृदःप्रभो नशक्नुमस्त्वच्चरणंसंत्यक्तुमकुतोभय
म् २४ इत्थंस्वजनवैक्लव्यंनिरीक्ष्यजगदीश्वरः तमग्निमपिबत्तीव्रमनंतोऽनंतशक्तिधृक् २५ इतिश्रीभाग॰महा॰दश॰कालि
यदमनोनामसप्तदशोऽध्यायः १७ श्रीशुकउवाच अथकृष्णःपरिवृतोज्ञातिभिर्मुदितात्मभिः अनुगीयमानोन्यविशद्व्रज
गोकुलमंडितम् १ व्रजेविक्रीडतोरेवंगोपालच्छद्ममायया ग्रीष्मोनामर्तुरभवन्नातिप्रेयान्शरीरिणाम् २ सचवृंदावनगुणैर्वसंत
इवलक्षितः यत्रास्तेभगवान्साक्षाद्रामेणसहकेशवः ३ यत्रनिर्झरनिर्ह्रादनिवृत्तस्वनझिल्लिकम् शश्वत्तच्छीकरर्जीपद्रुममंडलमंडितम्

यद्बलेनालंप्रलंबलीलयाहरि १ कृतान्नृत्यफणाग्रेषुकालियस्यसकौतुकम् वलप्रलंबनुगासयायाहयस्यानिहा २ १ गोपालच्छद्ममायया गोपालनर्मैव
च्छद्मयस्यातयामायया २ ३ वसंतसाम्यमाह यत्रग्रीष्मेऽपिनिर्झराणांनिर्ह्रादेनघोषेणनिवृत्तस्वना उन्नध्वनयोझिल्लिकाः कठोरध्वनिसूक्ष्मकीटा
यस्मिन्तथाभूतंवृंदावनंभवति किंच शश्वत्तेषांनिर्झराणांशीकरैरम्बुकणैर्ऋजीषाः स्निग्धायेद्रुमास्तेषांमंडलेमंडितम् ४ ५ ६ ७

यत्रग्रीष्मेवनेवानिदाघोग्रीष्मस्तेनतत्कालीनवह्न्यर्काभ्यांचभवति योदवस्तापः अतिशाद्वलेअतिहरिततृणाकीर्णे यद्वा अतिक्रांतशाद्वलेऽपिस्थाने ५ ननुशाद्व
लमेवकुतस्त्यंतत्राह अगाधेति अगाधानितोयानियासांतासांह्रदिनीनांतटस्पर्शिभिरूर्मिभिः पुलिनैः सह द्रवत्पुरीषंपकोयस्यास्तस्याभुवः रसंशाद्वलितंशाद्व
लरूपतांचविषवदुल्बणाअपिसूर्यरश्मयोनगृह्णते नहरंति ६ तद्वनमविशदित्युत्तरेणान्वयः नदंतः चित्रामृगद्विजाश्चयस्मिन् गायंतोमयूराभ्रमराश्चयस्मि
न् कूजंतःकोकिलाःसारसाश्चयस्मिन् तत् अविशत् ७ ८ ९ १० ११ काकपक्षाः चूडाकरणात्प्राक्तनकेशाः भ्रामणादिप्रकारैर्नियुद्धेन बाहुयुद्धेनचिक्रीड

सरित्सरःप्रस्रवणोर्मिवायुनाकल्हारकंजोत्पलरेणुहारिणा । नविद्यतेयत्रवनौकसांदवोनिदाघवह्न्यर्कभवोऽतिशाद्वले ५ अगाध
तोयह्रदिनीतटोर्मिभिर्द्रवत्पुरीष्याःपुलिनैःसमंततः नयत्रचंडांशुकराविषोल्बणाभुवोरसंशाद्वलितंचगृह्णते ६ वनंकुसुमितंश्रीम
न्नदच्चित्रमृगद्विजम् गायन्मयूरभ्रमरकूजत्कोकिलसारसम् ७ क्रीडिष्यमाणस्तत्कृष्णोभगवान्बलसंयुतः वेणुंविरणयन्गोपै
र्गोधनैःसंवृतोऽविशत् ८ प्रवालबर्हस्तबकस्रग्धातुकृतभूषणाः रामकृष्णादयोगोपाननृतुर्युयुधुर्जगुः ९ कृष्णस्यनृत्यतःकेचिज्ज
गुःकेचिदवादयन् वेणुपाणितलैःशृंगैःप्रशशंसुरथापरे १० गोपजातिप्रतिच्छन्नादेवागोपालरूपिणः ईडिरेकृष्णरामौचनटाइवन
टंनृप ११ भ्रामणैर्लंघनैःक्षेपैरास्फोटनविकर्षणैः चिक्रीडतुर्नियुद्धेनकाकपक्षधरौक्वचित् १२ क्वचिन्नृत्यत्सुचान्येषुगायकौवा
दकौस्वयम् शशंसतुर्महाराजसाधुसाध्वितिवादिनौ १३ क्वचिद्बिल्वैःक्वचित्कुंभैःक्वचामलकमुष्टिभिः अस्पृश्यनेत्रबंधाद्यैःक्वचि
न्मृगखगेहया १४ क्वचिच्चदर्दुरप्लावैर्विविधैरुपहासकैः कदाचित्स्पंदोलिकयाकर्हिचिन्नृपचेष्टया १५ एवंतौलोकसिद्धाभिःक्रीडा
भिश्चेरतुर्वने नद्यद्रिद्रोणिकुंजेषुकाननेषुसरस्सुच १६ पशूंश्चारयतोर्गोपैस्तद्वनेरामकृष्णयोः गोपरूपीप्रलंबोऽगादसुरस्तज्जिही
र्षया १७ तंविद्वानपिदाशार्होभगवान्सर्वदर्शनः अन्वमोदततत्सख्यंवधंतस्यविचिंतयन् १८ तत्रोपाहूयगोपालान्कृष्णःप्राहवि
हारवित् हेगोपाविहरिष्यामोद्वंद्वीभूययथायथम् १९ तत्रचक्रुःपरिवृढौगोपारामजनार्दनौ कृष्णसंघट्टिनःकेचिदासन्रामस्यचाप
रे २० आचेरुर्विविधाःक्रीडावाह्यवाहकलक्षणाः यत्रारोहंतिजेतारोवहंतिचपराजिताः २१ वहंतोवाह्यमानाश्चचारयंतश्चगोधनम्
भांडीरकंवटंनामजग्मुःकृष्णपुरोगमाः २२ रामसंघट्टिनोयर्हिश्रीदामवृषभादयः क्रीडायांजयिनस्तांस्तानूहुःकृष्णादयोनृप २३ उवाह
कृष्णोभगवान्श्रीदामानंपराजितः वृषभंभद्रसेनस्तुप्रलंबोरोहिणीसुतम् २४ अविषह्यंमन्यमानःकृष्णंदानवपुंगवः वहन्द्रुततरंप्रागादव
रोहणतःपरम् २५

तुः १२ १३ कुंभैः कुंभवृक्षफलैः अस्पृश्यत्वंनेत्रबंधश्चतदाद्यैर्मृगाणांखगानांचचेष्टया १४ दर्दुरप्लावैः मंडूकप्लुतिभिः स्पंदोलिकया दोलालंब
नेन नृपाणामिवलीलया १५ नद्यः अद्रिद्रोणयः कुंजानिच येषु १६ चारयतोः सतोः तद्वने तस्मिन्वने तयोर्जिहीर्षया १७ १८ यथायथंवयोबलाद्यनुरूपंद्वंद्वीभूय १९ प
रिवृढौनायकौ तत्रकेचनकृष्णसंघट्टिनः कृष्णपक्षीयाः २० २१ वाह्यमानाः पृष्ठेनोह्यमानाः २२ २३ २४ कृष्णदृष्टिलंघनाय अवरुह्यतेऽस्मिन्नित्यवरोहणंमर्यादा ततःपरं
दूरमगात् २५

१२

धरणिधरेंद्रवद्गौरवयस्यतम् निजमासुरवपुपास्थित पुरटपरिच्छदः सुवर्णालंकारः तडित्द्युमान् विद्युद्विमान् इंदुरूकावेणा उडुपतिनाउडुपतिवद्दृतो गरुड पतिवाद यदिययोचितस्थानेषु स्थितविद्युतो भवति उपरिस्थउडुपतिस्तदासौ सुदीप्य आभाति तद्वद्बभावित्यर्थ २६ अलमतिवेगेन भद्रीप्तदृशी यस्मिनवपुषितत् भ्रुकुटितटसन्न्याउग्रादंष्ट्रायस्मिन्तत् भद्रीप्तदृक्भ्रुकुटितटयस्मिन् उग्रादंष्ट्रायस्मिन् तच्चतच्चेतिवा ज्वलत्य शिखा केशायस्मिनतत् २७ आगतस्मृतिरभयइवआत्मन सार्थंगोपसमूहंविहायहरतारिपुमहनत् यद्वा विहायसाआकाशमार्गेणात्मनःसार्थमर्थमिवहरतामिति वज्ररंहसावज्रवेगेनमुष्टिना २८ अप

तमुद्वहन्धरणिधरेंद्रगौरवम्महासुरो विगतरयोनिजंवपु सआस्थित पुरटपरिच्छदोबभौ तडिद्युमानुडुपतिवाडिवांबुद २५ निरीक्ष्य तद्वपुरलमंबरेचरत्प्रदीप्तदृग्भ्रुकुटितटोग्रदंष्ट्रकम् ज्वलच्छिखंकटककिरीटकुंडलत्विषाद्भुतंहलधरईषदत्रसत् २६ अथागतस्मृतिरभयोरिपुंबलोविहायसार्थमिवहरंतमात्मन रुषाहनच्छिरसिदृढेनमुष्टिनासुराधिपोगिरिमिववज्ररंहसा २७ सआहत सपदिविशीर्णमस्तकोमुखाद्वमन्रुधिरमपस्मृतोऽसुर महारवंव्यसुरपतत्समीरयन्गिरिर्यथामघवतआयुधाहत २८ दृष्ट्वाप्रलंबनिहतंबलेनबलशालिना गोपा सुविस्मिताआसन्साधुसाध्वितिवादिन २९ आशिषोऽभिगृणंतस्तंप्रशशंसुस्तदर्हणम् प्रेत्यागतमिवालिंग्यप्रेमविह्वलचेतस ३० पापेप्रलंबेनिहतेदेवा परमनिर्वृता अभ्यवर्षन्बलंमाल्यै शशंसु साधुसाध्विति ३१ इतिश्रीभाग॰ महा॰ दश॰ प्रलंबवधोनामाष्टादशोऽध्यायः १८ श्रीशुकउवाच क्रीडासक्तेषुगोपेषुतद्गावोदूरचारिणी स्वैरंचरंत्योविविशुस्तृणलोभेन गह्वरम् १ अजागावोमहिष्यश्चनिर्विशंत्योवनाद्वनम् ईषीकाटवींनिर्विविशु क्रंदंत्योदावतर्षिता २ तेऽपश्यंत पशून्गोपाःकृष्णरामादयस्तदा जातानुतापानविदुर्विचिन्वंतोगवांगतिम् ३ तृणैस्तत्खुरदच्छिन्नैर्गोष्पदैरंकितैर्गवाम् मार्गमन्वगमन्सर्वेनष्टाजीव्याविचेतस ४ मुंजाटव्यांभ्रष्टमार्गंक्रंदमानंस्वगोधनम् संप्राप्यतृषिता श्रांतास्ततस्तेसंन्यवर्तयन् ५ ताआहूताभगवतामेघगंभीरयागिरा स्वनाम्नांनिनदंश्रुत्वाप्रतिनेदु प्रहर्षिता ६ तत समंताद्वनधूमकेतुर्यदृच्छयाऽभूत्क्षयकृद्वनौकसाम् समीरित सारथिनोल्बणोल्मुकैर्विलेलिहान स्थिरजंगमान्महान् ७ तमापतंतंपरितोदवाग्निंगोपाश्चगाव प्रसमीक्ष्यभीता ऊचुश्चकृष्णंसबलंप्रपन्नायथाहरिंमृत्युभयार्दिताजना ८ कृष्णकृष्णमहावीरहेरामामितविक्रम दावाग्निनादह्यमानान्प्रपन्नांस्त्रातुमर्हथ ९

स्मृत गतस्मृति महारवसमीरयन् २९ ३० तदर्हणम् प्रशंसार्हम् ३१ ३२ इतिदशमेटीकायामष्टादशोऽध्याय १८ ऊनविंशोनिविष्टगोप कुलमच्युत मुंजारण्यमरण्याग्नेररक्षत्सन्निपानतः १ दूरचारिणी दूरचारिण्य १ वनाद्वनांतरानिर्विशंत्योदावेनतर्षिता तृषिता क्रंदत्यः इषीकाटवीऽसत्सुच्छि तघनतृणविशेषारण्यंनिर्विविशु २ कृष्णरामावादीयेषांते तत्तौ ३ तासांगवांखुरैर्दद्भिश्चछिन्नैस्तृणैर्गोष्पदैरंकितैश्च भूप्रदेशैस्तृणैर्वागवांमार्गमन्वगमन् नष्टाजी व्यागतजीविकासाधना ४ मुंजाटव्यपिषीकैवइषीकाऽटवी ५ ६ गोपानानाशहेतुर्वनवह्नि सर्वत प्रादुरभूत् सारथिनावायुना ७ ८ ९ ७१

१० ११ कृच्छ्रात् गक्षप्रवेशकृत्तृट्श्रमादिजनितात् १२ क्षणेनैव भांडीरं प्रापिताः ततः अक्षीण्युन्मील्य विस्मिताः १३ १४ १५ १६ श्रीदामादिस्वगोपानां स्वांगमारुह्य तृष्यताम् स्वैश्वर्यमाविरकरोद्वनवह्निनिपानतः १ इति दशमे टीकायामेकोनविंशोऽध्यायः १९ विंशे प्रावृट्शरच्छोभावर्णनेन वनोचिताः प्रावृट्क्रीडा निरूप्यंते गोपरामयुजो हरेः १ हेयादेयोपमानेन प्रावृट्शरदृतुश्रियोः वर्णनं त्वद्भुतैश्वर्यकृष्णलीलाविवक्षया २ १ ३ तत्र प्रावृड्वर्णनं तत आदिह्य— विंशत्या सर्वेषां प्राणिनां समुद्भव उत्पत्तिस्तो जीवनं तच्च यस्यां सा प्रावृट् विद्योतमानाः परिधयः परिवेषाः दिशो वा यस्यां सा विस्फूर्जितं संक्षुभितं नभस्तलं यस्यां सा ३ सांद्रैर्निबिडैर्नीलांबुदैर्विद्युद्गर्जितसहितैराच्छन्नं सगुणं गुणैराच्छन्नं जीवाख्यं विद्युद्गर्जितांबुदानां सत्त्वरजस्तमोभिरुपमा ४ पर्जन्यः सूर्यः स्वगोभिः रश्मिभिः काले

नूनं त्वद्बांधवाः कृष्ण न चार्हंत्यवसीदितुम् वयं हि सर्वधर्मज्ञ त्वन्नाथास्त्वत्परायणाः १० श्रीशुक उवाच वचो निशम्य कृपणं बंधूनां भगवान्हरिः निमीलयत माभैष्ट लोचनानीत्यभाषत ११ तथेति मीलिताक्षेषु भगवानग्निमुल्बणम् पीत्वा मुखेन तान्कृच्छ्राद्योगाधीशो व्यमोचयत् १२ ततश्च तेऽक्षीण्युन्मील्य पुनर्भांडीरमापिताः निशाम्य विस्मिता आसन्नात्मानं गाश्च मोचिताः १३ कृष्णस्य योगवीर्यं तद्योगमायानुभावितम् दावाग्नेरात्मनः क्षेमं वीक्ष्य ते मेनिरेऽमरम् १४ गाः संनिवर्त्य सायाह्ने सहरामो जनार्दनः वेणुं विरणयन्गोष्ठमगाद्गोपैरभिष्टुतः १५ गोपीनां परमानंद आसीद्गोविंददर्शने क्षणं युगशतमिव यासां येन विनाऽभवत् १६ इति श्री भाग० मह० दश० दावाग्निपाननाम एकोनविंशोऽध्यायः १९ श्रीशुक उवाच तयोस्तदद्भुतं कर्म दावाग्नेर्मोक्षमात्मनः गोपाः स्त्रीभ्यः समाचख्युः प्रलंबवधमेव च १ गोपवृद्धाश्च गोप्यश्च तदुपाकर्ण्य विस्मिताः मेनिरे देवप्रवरौ कृष्णरामौ व्रजं गतौ २ ततः प्रावर्तत प्रावृट् सर्वसत्त्वसमुद्भवा विद्योतमानपरिधिर्विस्फूर्जितनभस्तला ३ सांद्रनीलांबुदैर्व्योम सविद्युत्स्तनयित्नुभिः अस्पष्टज्योतिराच्छन्नं ब्रह्मेव सगुणं बभौ ४ अष्टौ मासान्निपीतं यद्भूम्याश्चोदमयं वसु स्वगोभिर्मोक्तुमारेभे पर्जन्यः काल आगते ५ तडिद्वंतो महामेघाश्चंडश्वसनवेपिताः प्रीणनं जीवनं ह्यस्य मुमुचुः करुणा इव ६ तपःकृशा देवमीढा आसीद्वर्षीयसी मही यथैव काम्यतपसस्तनुः संप्राप्य तत्फलम् ७ निशामुखेषु खद्योतास्तमसा भांति न ग्रहाः यथा पापेन पाखंडा न हि वेदाः कलौ युगे ८ श्रुत्वा पर्जन्यनिनदं मंडूका व्यसृजन्गिरः तूष्णीं शयानाः प्राग्यद्वद्ब्राह्मणा नियमात्यये ९ आसन्नुत्पथवाहिन्यः क्षुद्रनद्योऽनुशुष्यतीः पुंसो यथाऽस्वतंत्रस्य देहद्रविणसंपदः १०

यथोचितसमये अन्नराजोपमा करादानतः समये पुनर्दानतश्च सूचिता ५ अस्य विश्वस्य प्राणनमाप्यायनकरं जीवनमुदकं मुमुचुः कृपालवो यथा तप्तं जनं निरीक्ष्यानुकंपमानाः तदाप्यायनाय स्वजीवनमपि त्यजंति तद्वन्महांतो मेघास्तडिन्नेत्रैर्विश्वं तप्तं निरीक्ष्य वायुभिर्वेपिता जीवनं मुमुचुरिति ६ तपसा ग्रीष्मेण कृशा देवमीढा पर्जन्यसिक्ता वर्षीयसी उच्छूना पुष्टा काम्यतपो यस्य तस्य तनुः कामान् संप्राप्य यथेति ७ ८ नित्यकर्मावसाने आचार्यनिनदं श्रुत्वा तच्छिष्याः यथाऽधीयंते तद्वदिति ९ अनुशुष्यतीः अनुशुष्यंत्यः अस्वतंत्रस्य इंद्रियपरतंत्रस्य स्वतंत्रस्य निरंकुशस्येति वा १०

हरिभिर्नीलैः शप्पैः बालतृणैः नीलपर्णा क्वचित् इन्द्रगोपैः कीटविशेषैर्लोहिता तत्रतत्र उच्छिलीन्ध्रैः छत्राकारैः कन्दैः रूतच्छाया नृणां राजश्रीः सेनासंपदिव ११ से ञाणीति तदाहि वृष्टेरविच्छेदे खलत्सत्त्वभयमप्युद्रुपोसुदददति विच्छेदेसुष्यतोऽनुतापश्चेति १२ अविभ्रत अबिभरु यथा हरिनिषेवयेति हरिसेवायामवृत्तादि सद्यएवसर्वेरुचिरंभवति यस्याः परमधर्मत्वात्सरमसुखत्वाच्च तद्वदिति १३ कामाक्त कामवासनायुक्तमिति श्वसनोर्मिसाम्य गुणैर्विषयैर्युज्यत इति सरित्संगति साम्यम् १४ अधोक्षज एवचेतो येषां ते १५ असंस्कृता अक्षुण्णा नाभ्यस्यमाना इत्यसंस्कृतसाम्यम् कालेनचाहता इतितृणाच्छादनसाम्यम् १६ यथाका मिन्य पुंश्चल्य १७ निर्गुणज्यारहितमपिगुणिनिगर्जितशाभ्वतिअभात् अशोभत गुणव्यतिकरात्मके व्यक्ते प्रपञ्चे अगुणवान् निर्गुण पुरुषो यथेति १८ स्वभासा

हरिताहरिभि शप्पैरिन्द्रगोपैश्चलोहिता उच्छिलीन्ध्रकृतच्छायानृणांश्रीरिवभूरभूत् ११ क्षेत्राणिसस्यसंपद्भिः कर्षकाणांमुदंददु धनिनामुपतापञ्चदैवाधीनमजानताम् १२ जलस्थलौकसः सर्वेनववारिनिषेवया अबिभ्रद्रुचिरंरूपंयथाहरिनिषेवया १३ सरिद्भिः संगतः सिन्धुश्चुक्षुभेश्वसनोर्मिमान् अपक्वयोगिनश्चित्तंकामाक्तंगुणयुग्यथा १४ गिरयोवर्षधाराभिर्हन्यमानानविव्यथुः अभि भूयमानाव्यसनैर्यथाऽधोक्षजचेतसः १५ मार्गाबभूवुः संदिग्धास्तृणैश्छन्नाह्यसंस्कृताः नाभ्यस्यमानाः श्रुतयोद्विजैःकालहताइव १६ लोकबन्धुषुमेघेषुविद्युतश्चलसौहृदाः स्थैर्यंनचक्रुःकामिन्यःपुरुषेषुगुणिष्विव १७ धनुर्वियतिमाहेन्द्रंनिर्गुणंचगुणिन्यभा त् व्यक्तेगुणव्यतिकरेऽगुणवान्पुरुषोयथा १८ नरराजोडुपश्छन्नःस्वज्योत्स्नाराजितैर्घनैः अहंमत्याभासितयास्वभासापुरुषो यथा १९ मेघागमोत्सवाहृष्टाःप्रत्यनन्दञ्छिखण्डिनः गृहेषुतप्तानिर्विण्णायथाऽच्युतजनागमे २० पीत्वाऽपःपादपाःपद्भिरासन्नानात्म मूर्तयः प्राक्क्षामास्तपसाश्रान्तायथाकामानुसेवया २१ सरःस्वशान्तरोधःसुन्यूषुरङ्गापिसारसाः गृहेष्वशान्तकृत्येषुग्राम्याइवदुराशयाः २२ जलौघैर्निरभिद्यन्तसेतवोवर्षतीश्वरे पाखण्डिनामसद्वादैर्वेदमार्गाःकलौयथा २३ व्यमुञ्चन्वायुभिर्नुन्नाभूतेभ्योऽथामृतंघनाः यथाऽऽशिषोविश्पतयःकालेकालेद्विजेरिताः २४ एवंवनंतद्वर्षिष्ठंपक्वखर्जूरजम्बुमत् गोगोपालैर्वृतोरन्तुंसबलःप्राविशद्धरिः २५ धे नवोमन्दगामिन्यऊधोभारेणभूयसा ययुर्भगवताहूताद्रुतंप्रीत्यास्नुतस्तनीः २६

भासितया अहंमत्येतिस्वचैतन्येनैवप्रकाशितेनाहंकारेणच्छ न्नोजीवोयथा यद्वा अहंविद्वान्दातावक्ताशूरइतिस्वपतीत्येवारोपितया इति १९ मेघागमेनोत्सवोयेषाम् अतोहृष्टाः २० नानात्ममूर्तयः अनेकरूपदेहाः २१ अशान्तानिपङ्ककण्टकादियुक्तानिरोधांसितटानियेषांतेष्वपिन्यूषुः नितरामवसन् सारसाः चक्रवाकाः अशान्तानिघोराणि अनुपरतानिवा कृत्यानियेषुतेष्वपिगृ हेषु २२ ईश्वरेइन्द्रे २३ नुन्नाः प्रेरिताः आशिषः कामान् विश्पतयोराजानः वणिजांपतयोवा द्विजेरिताः पुरोहितैरुक्ताः २४ प्रावृषिकृतांक्रीडांवर्णय ति एवमिति सप्तभिः वर्षिष्ठंसमृद्धम् २५ २६ ५ ५ ५ ५ ५

वनौकसः पुलिंदीः प्रमुदिताः भगवान् ददृशे तथा वनराजीः मधुच्युतः मधुस्रवाः ददृशे गिरेः सकाशाज्जलधाराश्च तासां नादान् आसन्ना निकटवर्तिनीर्गुहाश्च
यद्वा वनौकसः प्रमुदिता आसन् तथा वनराजीः वनराजयः वनपरंपराः मधुच्युत आसन् गिरेर्जलधारा आसन् तानेवंभूतान् आददृशे सर्वतो ददर्श तथा भगवा
न् धाराणां नादान् गुहाश्चेति २७ २८ २९ ३० ३१ शरदं वर्णयति एवं निवसतोरित्यष्टादशभिः विगतानि अभ्राणि यस्यां सा स्वच्छानि अंबूनि यस्यां सा अ
परुषः शांतोऽनिलो यस्यां सा च सा च ३२ नीरजानामुत्पत्तिर्यया तया शरदा कृत्वा नीरजानामुत्पत्त्या वा ३३ व्योम्नोऽब्दमिति व्योमादीनां चतुर्णां चतुरो मलान् शर
दहरत् आश्रमिणां चतुर्णां कृष्णे जाता भक्तिर्यथाऽशुभमसुखं हरति तथाहि ब्रह्मचारिणो गुर्वर्थोदकाहरणकष्टं यथा भक्तिर्हरति तथा पूर्णस्य तेनानुपयोगात्
गुरुभिरपि कृतार्थस्य तस्यानियोगात् एवं व्योम्नोऽब्दं शरज्जहार यथा च गृहिणोऽपत्यादिसांकर्यं भक्तिर्हरति विविक्तवासरुच्युत्पत्तेः तथाभूतानां शाबल्यं सा

वनौकसः प्रमुदिता वनराजीर्मधुच्युतः जलधारा गिरेर्नादानासन्ना ददृशे गुहाः २७ क्वचिद्वनस्पतिक्रोडे गुहायां चाभिवर्षति निर्वि
श्य भगवान्रेमे कंदमूलफलाशनः २८ दध्योदनं समानीतं शिलायां सलिलांतिके संभोजनीयैर्बुभुजे गोपैः संकर्षणान्वितः २९
शाद्वलोपरि संविश्य चर्वतो मीलितेक्षणान् तृप्तान्वृषान्वत्सतरान्गाश्च स्वोधोभरश्रमाः ३० प्रावृट्श्रियं च तां वीक्ष्य सर्वभूतमुदाव
हाम् भगवान्पूजयांचक्रे आत्मशक्त्युपबृंहिताम् ३१ एवं निवसतोस्तस्मिन्रामकेशवयोर्व्रजे शरत्समभवद्व्यभ्रा स्वच्छांब्वपरु
षानिला ३२ शरदा नीरजोत्पत्त्या नीराणि प्रकृतिं ययुः भ्रष्टानामिव चेतांसि पुनर्योगनिषेवया ३३ व्योम्नोऽब्दं भूतशाबल्यं भुवः पं
कमपां मलम् शरज्जहाराश्रमिणां कृष्णे भक्तिर्यथाऽशुभम् ३४ सर्वस्वं जलदा हित्वा विरेजुः शुभ्रवर्चसः यथा त्यक्तैषणाः शांता मु
नयो मुक्तकिल्बिषाः ३५ गिरयो मुमुचुस्तोयं क्वचिन्न मुमुचुः शिवम् यथा ज्ञानामृतं काले ज्ञानिनो ददते न वा ३६ नैवाविदन्क्षीयमा
णं जलं गाधजलेचराः यथाऽऽयुरन्वहं क्षय्यं नरा मूढाः कुटुंबिनः ३७ गाधवारिचरास्तापमविंदन्शरदर्कजम् यथा दरिद्रः कृपणः कुटुं
ब्यविजितेंद्रियः ३८ शनैः शनैर्जहुः पंकं स्थलान्यामं च वीरुधः यथाऽहंममतां धीराः शरीरादिष्वनात्मसु ३९ निश्चलांबुरभूत्तूष्णीं
समुद्रः शरदागमे आत्मन्युपरते सम्यङ्मुनिर्व्युपरतागमः ४० केदारेभ्यस्त्वपोऽगृह्णन्कर्षका दृढसेतुभिः यथा प्राणैः स्रवज्ज्ञानं
तन्निरोधेन योगिनः ४१

कथं शरत् वर्षासु वृष्टिभिया संकुलानि वसंति यथा च वनस्थस्य मलधारणक्लेशं भक्तिर्हरति एवं भुवः पंकं शरत् यथा च यतीनां का
मादिवासनामलं श्रीकृष्णभक्तिर्हरति एवमपां मलं शरदिति ३४ त्यक्तैषणाः त्यक्ताः सुतवित्तलोकैषणा यैस्ते ३५ गिरय इति अयं भावः न ह्युपाख्यायाः कर्मविद्याभिवज्ञा
निनो ज्ञानामृतं सर्वतो वितरंति अपि तु कृपया क्वचिदेव एवं गिरयः शिवं निर्मलं तोयं क्वचिन्मुमुचुः क्वचिन्न न पुनः प्रावृषीव सर्वत इति ३६ गाधे क्षुद्रे जले चरंतीति तथा ते मीनादयः
अविंदन् लेभिरे ३७ ३८ शनैः शनैरिति तत्र ममतामिव पंकमहंतामिव आमतामपक्वतां जहुरिति ३९ आत्मन्युपरते त्यक्तक्रियो मुनिरिव निश्चलांबुः स एव व्युपरतागमः
निवृत्तवेदघोष इव तूष्णीमभूदिति ४० केदारेभ्यो बद्धशालिक्षेत्रेभ्यो दृढैः सेतुभिरपो गृह्णन् ततः परं वृष्ट्यभावात् प्राणैरिंद्रियैस्तन्निरोधेन इंद्रियप्रत्याहारेण ४१

देहाभिमानजंबोधरव व्रजयोषितामुकुंदइवचेत्यर्थ ४२ शरदाविमलातारकायस्मिन्तत् शब्दब्रह्मणावेदस्यार्थान्पूर्वोत्तरमीमांसानिर्णीतान्दर्शयतीतितथ्यतद्द
त् ४३ ४४ समाअन्यूनाधिक शीतस्योष्णश्चयत नतुगोप्य कृष्णाप्नहृतचेतस्तेनतासांसतापोदु सहइति यद्वा नकारउपमार्थ तदाकृष्णाहृतचेतसइति चेतसा रु धा
माश्लिष्यय येत्यर्थ ४५ पुष्पिण्य गर्भिण्य अन्वीयमाना स्ववृषैः स्वपतिभिरनिच्छन्त्योऽपिबलादनुगम्यमाना ईश्वराराधनार्था क्रिया बलात्फलैरनुगम्यमाना
समस्तभोगगर्भापयेति ४६ कुमुत्कुमुदकुक्षितस्मृत यस्येति दस्युसाम्यम् ४७ आग्रयणैर्नवान्नप्राशनार्थै वैदिकैर्यागैरिन्द्रियैरिन्द्रियार्थैर्लौकिकैश्चमहोत्सव
कलाभ्यांरामकृष्णाभ्यांदर्शनादिमहोत्सवाभ्याम् ४८ वणिजोयतयोनृपा स्नातकाश्चवर्षादृपाभ्यावर्षरुद्धा सन्तोनिर्गम्यार्थान्वाणिज्यस्वाच्छंद्यदिग्विजयादि
धारान्प्रपेदिरे प्रापयत यथामनयोगादिसिद्धा आयुषारुद्धा कालेआगतेस्वपिंडान्योगादिप्राप्यान्देवादिदेहानिति ४९ इतिदशमेटीकायांविंशतितमोऽ

शरदर्कांशुजांस्तापान्भूतानामुडुपोऽहरत् देहाभिमानजंबोधोमुकुंदोव्रजयोषिताम् ४२ खमशोभतनिर्मेघंशरद्विमलतारकम् सत्त्व
युक्तयथाचित्तशब्दब्रह्मार्थदर्शनम् ४३ अखंडमंडलोव्योम्निरराजोडुगणैः शशी यथायदुपति कृष्णोवृष्णिचक्रावृतोभुवि ४४ आ
श्लिष्यसमशीतोष्णंप्रसूनवनमारुतम् जनास्तापंजहुर्गोप्योनकृष्णहृतचेतसः ४५ गावोमृगाः खगानार्यः पुष्पिण्यः शरदाऽभवन् अ
न्वीयमानाः स्ववृषैः फलैरीशक्रियाइव ४६ उदहृष्यन्वारिजानिसूर्योत्थानेकुमुद्विना राज्ञातुनिर्भयालोकायथादस्यून्विनानृप ४७ पु
रग्रामेष्वाग्रयणैरिन्द्रियैश्चमहोत्सवैः बभौभूः पक्वसस्याढ्याकलाभ्यांनितरांहरेः ४८ वणिङ्मुनिनृपस्नातानिर्गम्यार्थान्प्रपेदिरे वर्षरु
द्धायथासिद्धाः स्वपिंडान्कालआगते ४९ इतिश्रीभाग॰महा॰दश॰शरद्वर्णननामविंशतितमोऽध्याय २० श्रीशुकउवाच
इत्थंशरत्स्वच्छजलंपद्माकरसुगंधिना न्यविशद्वायुनावातंसगोगोपालकोऽच्युतः १ कुसुमितवनराजिशुष्मिभृंगद्विजकुलघुष्ट
सरःसरिन्महीध्रम् मधुपतिरवगाह्यचारयन्गाः सहपशुपालबलश्चुकूजवेणुम् २ तद्व्रजस्त्रियआश्रुत्यवेणुगीतंस्मरोदयम् काश्चि
त्परोक्षंकृष्णस्यस्वसखीभ्योऽन्ववर्णयन् ३ तद्वर्णयितुमारब्धाः स्मरंत्यः कृष्णचेष्टितम् नाशकन्स्मरवेगेनविक्षिप्तमनसोनृप ४
बर्हापीडंनटवरवपुः कर्णयोः कर्णिकारंबिभ्रद्वासः कनककपिशंवैजयंतींचमालाम् रंध्रान्वेणोरधरसुधयापूरयन्गोपवृंदैर्वृंदारण्यंस्व
पदरमणंप्राविशद्गीतकीर्तिः ५ ध्याय २० एवंविशेषशरद्रम्यवृंदावनगतेहरौ तद्वेणुस्वनमाकर्ण्यगोपीभिर्गीतमीर्यते १ इत्थमेवभूतवनम् तदेवाह शरदा
स्वच्छानिजलानियस्मिन्तत् वायुनावातमनुगतव्याप्तमित्यर्थ १ ततश्चकुसुमितवनराजिषुशुष्मिणोमत्ता भृंगाद्विजा खगाश्चतेषांकुलानितैर्घुष्टा सरांसिस
रित महीध्राश्चयस्मिन् तद्वनंकृष्णोऽवगाह्यप्रविश्यवेणुमवादयत् २ तत्कृष्णवेणुगीतम् स्मरस्योदयोयस्मात् तदाश्रुत्यश्रुत्वापरोक्षंयथाभवतितथा ३ व्रजेस्थित
त्वादिविक्षिप्तमनसः व्याकुलचित्ता ४ यादृशंकृष्णस्मरणंतासांमनस्युत्पन्नंजातंतदाह बर्हापीडमिति नटवत्वरंवपुर्बिभ्रत् वृंदावनंप्राविशत्कथंभूतवनं स्वपदैरंकितैः रमणर
तिजनकंगोपवृंदैः गीतकीर्तिः तथाबर्हमयमापीडंशिरोभूषणंबिभ्रत् बर्हमापीडोयस्मिन्निति वपुषोविशेषणंवावेणुवादनसुखेसते रंध्रान्वेणोरिति अतोनूनमधरसुधैवपू
र्णाद्वेणोरुच्छलतीगीतवत्प्रसर्पितुमर्हतीतिभाव ५ ७५ २

अभिरेभिरे वर्णयंत्यः पदेपदेपरमानंदमूर्त्तिंकृष्णंपरिरब्धवत्यः ६ अनुवर्णनमेवाह अक्षण्वतामितित्रयोदशभिः अक्षण्वतांचक्षुष्मतांतावदिदमेवफलंभिपदर्शनंपरमन्यन्नविदामः नविद्मेत्यर्थः तच्चफलंसखिभिःसहपशून्वनंप्रवेशयतोरामकृष्णयोर्वक्त्रंयैर्निपीतंतैरेवजुष्टंसेवितम् नान्यैरित्यर्थः कथंभूतंवक्त्रम् अनुवेणुवेणुमनुवर्त्तमानंतंवादयत् तथा अनुरक्तकटाक्षमोक्षंस्निग्धकटाक्षविसर्गम् अथवायैर्निपीतंतयोर्वक्त्रंतैर्जुष्टमिदमेवाक्षण्वतामक्ष्णोःफलमिति ७ अन्याआहुः चूतेति चूतप्रवालादीनांचित्राभिर्मालाभिः अनुपृक्ते ईषदंतरांतरतः संयुक्तेपरिधानेनीलपीतांबरेताभ्यांविचित्रोवेषोययोस्तौ क्वचकदाचित्पशुपालगोष्ठ्यांगोपालसभायांमध्येअलमत्यर्थंविरेजतुः अहोगोपानांपुण्यमितिभावः ८ अन्याऊचुःहेगोप्यः अयंवेणुः किंस्मपुण्यमाचरत् कृतवान् कथंयत् यस्मात्गोपिकानामेवभोग्यांसतीमपिदामोदराधरसुधांस्वयंस्वातंत्र्येणयथेष्टंभुंक्ते कथं अवशिष्टरसंकेवलमवशिष्टंरसमात्रंयथाभवति यतोयासांह्रदिनीनांपयसापुष्टःतामातृतुल्याह्रदिन्यःहृष्यत्त्वचः विकसितकमलवनमिषेणरोमांचितालक्ष्यंते येषांवंशे जातः तेतरवोमधुधारामिषेणआनंदाश्रुमुमुचुः यथाआर्याःकुलवृद्धाःस्ववंशेभगवत्सेवकंदृष्ट्वाहृष्यत्त्वचोऽश्रुमुंचंतितद्वदिति ९ काश्चिदाहुः हेसखि वृंदावनंभुवः

इतिवेणुरवंराजन्सर्वभूतमनोहरम् श्रुत्वाव्रजस्त्रियःसर्वावर्णयंत्योऽभिरेभिरे ६ गोप्यऊचुः अक्षण्वतांफलमिदंनपरंविदामःसख्यः पशूननुविवेशयतोर्वयस्यैः वक्त्रंव्रजेशसुतयोरनुवेणुजुष्टंयैर्वानिपीतमनुरक्तकटाक्षमोक्षम् ७ चूतप्रवालबर्हस्तबकोत्पलाब्जमालाऽनुपृक्त परिधानविचित्रवेषौ मध्येविरेजतुरलंपशुपालगोष्ठ्यांरंगेयथानटवरौक्वचगायमानौ ८ गोप्यःकिमाचरदयंकुशलंस्मवेणुर्दामोदराधरसुधा मपिगोपिकानाम् भुंक्तेस्वयंयदवशिष्टरसंह्रदिन्योहृष्यत्त्वचोऽश्रुमुमुचुस्तरवोयथार्याः ९ वृंदावनंसखिभुवोवितनोतिकीर्त्तिंयद्देवकीसुतपदां बुजलब्धलक्ष्मि गोविंदवेणुमनुमत्तमयूरनृत्यंप्रेक्ष्याद्रिसान्वपरतान्यसमस्तसत्त्वम् १० धन्याःस्ममूढमतयोऽपिहरिण्यएतायानंदनंदनमु पात्तविचित्रवेषम् आकर्ण्यवेणुरणितंसहकृष्णसाराःपूजांदधुर्विरचितांप्रणयावलोकैः ११ कृष्णंनिरीक्ष्यवनितोत्सवरूपशीलंश्रुत्वा चतत्क्वणितवेणुविचित्रगीतम् देव्योविमानगतयःस्मरनुन्नसाराभ्रश्यत्प्रसूनकबरामुमुहुर्विनीव्यः १२

कीर्त्तिंस्वर्गादपिविशेषेणवितनोति कथंभूतम् यद्देवकीसुतपदांबुजाभ्यांलब्धा लक्ष्मीःशोभासंपद्येनतत् किंच गोविंदस्यवेणुमनुवेणुनिनादंश्रुत्वाऽनंतरंमंदगर्जितनीलमेघंतंमत्वामत्ताये मयूरास्तेषांनृत्यंप्रेक्ष्यसंघशस्तत्रतत्रअद्रिसानुषुअपरतानिउपरतक्रियाणिअन्यानिसमस्तानिसत्त्वानियस्मिंस्तत् नैतदन्येषुलोकेषुभुवि घटते अतोभुवःकीर्त्तिंवितनोतीत्यर्थः १० अपराआहुः हेसखि मूढमतयः तिर्यगादयोऽपि एताहरिण्योधन्याः कृतार्थाः यावेणुरणितंवेणुनादमाकर्ण्यनंदनंदनं प्रतिप्रणयसहितैरवलोकनैर्विरचितांपूजांसंमानंदधुः कृतवत्यः किंच कृष्णसारैःस्वपतिभिःसहिताएव दधुः अस्मत्पतयस्तुगोपाः क्षुद्राःसमक्षंतन्नसहंतइतिभावः ११ अन्याऊचुः हेगोप्यःआश्चर्यंशृणुत वनितानामुत्सवोयस्मात्तद्रूपंशीलंचयस्यतंकृष्णंनिरीक्ष्य तेनवादितवेणोरसंकीर्णगीतंचश्रुत्वाविमानैर्गच्छंत्योदेव्योदेवानामंकेषुस्थिताअपिस्मरेणनुन्नसाराःपरिक्षिप्तधैर्यामुमुहुः मोहेलिंगमाहुः भ्रश्यत्प्रसूनाःकबराश्चूडायासांताः विगतानीव्योयासांताः अत्रसर्वत्रवक्तृभेदान्नातीवसंगतिर्वक्तव्या १२

५ ५ ५ ५ ५

१ पू.

द्वारणशक्त्यैवोत्तभितैरुन्नमितैः कर्णपुटैः पिबन्त्य सत्य तथाशावाश्चवत्सास्तनपानेमत्ता समनन्तरमेवगीतमुत्तातदेवपीयूषमुत्तभितकर्णपुटैः पिबत स्नु
तस्तनपय कवला केवलस्तनेभ्य स्रवितक्षीरग्रासा मुखेषुयेषानेतस्थु विस्मृतक्रियाबभूवुरित्यर्थ तत्रहेतु गोविंददृशामार्गेणआत्मनिमनसिस्पृष्टात्कृआ
लिंगत्य अतएवअश्रूणांकलालेशा लोचनयोर्यासातागावस्तेचशावाःवत्सा १३ भोअंबमातः अस्मिन्वनेयेविहगा पक्षिणस्तेप्रायेणमुनयोभवितुमर्हति
कुत कृष्णेक्षितकृष्णदर्शनपुण्यफलाद्यतरविनायथाभवतितथारुचिराःप्रवालायेषांतान्द्रुमभुजान्वृक्षाणांशाखाआरुह्यतेनश्रीकृष्णेनउदितप्रकटितकल
वेणुगीतकेनापिस्वरेणनिमीलितदृशस्त्यक्तान्यवाच्य सत येशृण्वतीति यथाहि मुनयःश्रीकृष्णादर्शनेच्छयाभवतितथावेदोक्तकर्मफलपरित्यागेनवेदद्रुमशा
खारूढा रुचिरप्रवालस्थानीयानिकर्माण्येवोपपादयन्तः सुखिनःसत श्रीकृष्णागीतमेवशृण्वति अतस्तएवैतेभवितुमर्हतीतिभाव १४ आस्तांचेतनानांकथा
नद्योऽपिआवर्त्तैः परिभ्रमैर्लक्षितेनसूचितेनमनोभवेनकामेनभग्नोवेगोयासांताः आलिंगनेनस्थगितमाच्छादितयथाभवतितथाऊर्मयएवभुजास्तैः कमलोप

गावश्चकृष्णमुखनिर्गतवेणुगीतपीयूषमुत्तभितकर्णपुटैः पिबन्त्य शावाः स्नुतस्तनपय कवला स्मतस्थुर्गोविंदमात्मनिदृशाऽश्रु
कलाः स्पृशन्त्य १३ प्रायोबताम्बविहगामुनयोवनेऽस्मिन्कृष्णेक्षिततदुदितंकलवेणुगीतम् आरुह्ययेद्रुमभुजान्रुचिरप्रवालान्
शृण्वन्तिमीलितदृशोविगताऽन्यवाचः १४ नद्यस्तदातदुपधार्यमुकुंदगीतमावर्त्तलक्षितमनोभवभग्नवेगा आलिंगनस्थगित
मूर्मिभुजैर्मुरारेर्गृह्णन्तिपादयुगलंकमलोपहारा १५ दृष्ट्वातपेव्रजपशून्सहरामगोपैः संचारयंतमनुवेणुमुदीरयंतम् प्रेमप्रवृद्ध उ
दित कुसुमावलीभि सख्युर्व्यधात्स्ववपुषाऽम्बुदआतपत्रम् १६ पूर्णा पुलिंद्यउरुगायपदाब्जरागश्रीकुंकुमेनदयितास्तनमंडितेन
तद्दर्शनस्मररुजस्तृणरूषितेनलिंपन्त्यआननकुचेषुजहुस्तदाधिम् १७ हन्तायमद्रिरबलाहरिदासवर्यो यद्रामकृष्णचरणस्पर्श
प्रमोद मानंतनोतिसहगोगणयोस्तयोर्यत्पानीयसूयवसकंदरकंदमूलैः १८

हारा कमलान्युपहरत्यःमुरारे पादयुगलंगृह्णन्ति धारयति १५ लोकार्त्तिहरणशीलत्वात्सिताम्भ्यातपस्य श्रीकृष्णस्यअंबुदस्तदुपरिउदित पुन प्रेम्णाप्रवृद्ध
सन्कुसुमावलीभि पुष्पसमूहैः तत्तुल्यैस्तुषारैर्वासहस्ववपुषाछत्रंविहितवान् १६ साहंकारमाहु पूर्णा कृतार्था पुलिंद्य शबरांगना कथमित्यतआह
प्रथमदयितानांस्तनेषुमंडितेनानुलिप्तेनपुनश्चरति समयेउरुगायस्यश्रीकृष्णस्यपदाब्जयो रागेणआरुण्येनश्री कान्तिर्यस्यतेनकुंकुमेनपुनस्तस्यवनस्थलीषु
चंक्रमणेनतृणेषुरूषितेनलग्नेनतद्दर्शनेनतथाभूतस्यकुंकुमस्यदर्शनेनस्मरकृताहृत्तापोयासांताः तेनकुंकुमेनआननेषुकुचेषुचकामतस्तेषुलिंपत्यस्तदाधिका
मव्यथांजहु अतस्ता कृतार्था धिगन्यामादृश्य याएवंभूतमप्याधिशमनंनलभतइतिभाव १७ हन्तेतिहर्षे हेसख्य अयमद्रिर्गोवर्धनोध्रुवंहरिदासेषुश्रेष्ठः
कुतइत्यतआहु यस्माद्रामकृष्णयोश्चरणस्पर्शेनप्रमोदोयस्यस तृणगुल्मद्रुमसच्छलेनयेमहर्षदर्शनात् किंच यद्यस्माच्चमानंतनोति सहगोभिर्गणेनसखिसमू
हेनचवर्तमानयोस्तयो कैः पानीयैः सूयवसैः शोभनतृणैः कंदरैश्चकंदमूलैश्चयथोचितम् अतोऽस्मातिधन्यइत्यर्थ १८ ७ ७

हे सख्य इदं त्वातिचित्रं गोपैः सह वने वने गाः संचारयतोस्तयोः रामकृष्णयोर्मधुपदैर्महावेणुनादैः शरीरिषु ये गतिमंतस्तेषामस्पंदनं स्थावरधर्मः तरूणां पुलकः जंगमधर्म इति निर्युज्यंते गावः आभिरिति निर्योगाः पादबंधनरज्जवः अधृष्यागवाकर्षणार्थाः पाशाश्चतैः कृतलक्षणं चिह्नं ययोः शिरसि निर्योगवेष्टनेन स्कंधस्थपाशेन च गोपपरिवृढश्रिया विराजमानयोरित्यर्थः १९ गोपीनां कामतः कृष्णो निःसीमप्रेमसंगमः कात्यायन्यर्चनोद्भूततत्प्रसादमहोदयः २० इति दशमे टीकायामेकविंशोऽध्यायः २१ द्वाविंशे गोपकन्यानां वस्त्राहरणलीलया वरं दत्वागतः कृष्णो यज्ञशालामितीर्यते १ प्रथमे मासि मार्गशीर्षे १ ॥ २ ३ महामायेला

गा गोपकैरनुवनं नयतो रुदारवेणुस्वनैः कलपदैस्तनुभृत्सु सख्यः अस्पंदनं गतिमतां पुलकस्तरूणां निर्योगपाशकृतलक्षणयोर्विचित्रम् १९ एवंविधा भगवतो या वृंदावनचारिणः वर्णयंत्यो मिथो गोप्यः क्रीडास्तन्मयतां ययुः २० इति श्रीभाग० महा० दश० एकत्रिंशोऽध्यायः २१ श्रीशुक उवाच हेमंते प्रथमे मासि नंदव्रजकुमारिकाः चेरुर्हविष्यं भुंजानाः कात्यायन्यर्चनव्रतम् १ आप्लुत्यांभसि कालिंद्या जलांते चोदितेऽरुणे कृत्वा प्रतिकृतिं देवीमानर्चुर्नृप सैकतीम् २ गंधैर्माल्यैः सुरभिभिर्बलिभिर्धूपदीपकैः उच्चावचैश्चोपहारैः प्रवालफलतंडुलैः ३ कात्यायनि महामाये महायोगिन्यधीश्वरि नंदगोपसुतं देवि पतिं मे कुरु ते नमः ४ इति मंत्रं जपंत्यस्ताः पूजां चक्रुः कुमारिकाः एवं मासं व्रतं चेरुः कुमार्यः कृष्णचेतसः ५ भद्रकालीं समानर्चुर्भूयान्नंदसुतः पतिः उषस्युत्थाय गोत्रैः स्वैरन्योऽन्याबद्धबाहवः ६ कृष्णमुच्चैर्जगुर्यांत्यः कालिंद्यां स्नातुमन्वहम् नद्यां कदाचिदागत्य तीरे निक्षिप्य पूर्ववत् ७ वासांसि कृष्णं गायंत्यो विजह्रुः सलिले मुदा भगवांस्तदभिप्रेत्य कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ८ वयस्यैरागतस्तत्र वृतस्तत्कर्मसिद्धये तासां वासांस्युपादाय नीपमारुह्य सत्वरः ९ हसद्भिः प्रहसन्बालैः परिहासमुवाच ह अत्रागत्याबलाः कामं स्वं स्वं वासः प्रगृह्यताम् १० सत्यं ब्रवाणि नो नर्म यद्यूयं व्रतकर्शिताः न मयोदितपूर्वं वा अनृतं तदिमे विदुः ११ एकैकशः प्रतीच्छध्वं सहैवोत सुमध्यमाः तस्य तत्क्ष्वेलितं दृष्ट्वा गोप्यः प्रेमपरिप्लुताः व्रीडिताः प्रेक्ष्य चान्योऽन्यं जातहासा न निर्ययुः १२ एवं ब्रुवति गोविंदे नर्मणाक्षिप्तचेतसः आकंठमग्नाः शीतोदे वेपमानास्तमब्रुवन् १३ माऽनयं भोः कृथास्त्वां तु नंदगोपसुतं प्रियम् जानीमोऽग व्रजश्लाघ्यं देहि वासांसि वेपिताः १४ श्यामसुंदर ते दास्यः करवाम तवोदितम् देहि वासांसि धर्मज्ञ नो चेद्राज्ञे ब्रुवामहे १५

दिसंबोधनैस्त्वनाकिंचिदशक्यमितिसूचयंत्यः प्रत्येकं प्रार्थयंते ४ ५ कृष्णचेतसस्त्वमाह भूयान्नंदसुतः पतिरिति आनर्चुरिति व्रतस्य पूर्वांगमाह उषसीति गोत्रैर्नामभिः अन्योन्याबद्धबाहवः परस्परं गृहीतपाणयः ६ ७ योगेश्वराणामीश्वर इति प्रत्येकं नानाट्कमनोरथपूरणसामर्थ्यं दर्शयति ८ तासां कर्मणः सिद्धये फलदानायेति नीपं कदंबम् ९ बालैः सह हे अबलाः १० नो नर्म न परिहासः यस्माद्यूयं परिश्रांताः ११ एकैकशो वा आगत्य स्वीकुरुत सहैव वा न तत्रास्माकमाग्रह इत्यर्थः क्ष्वेलितं उत परिहासः प्रेमपरिप्लुताः प्रेमसंनिमग्नाः १२ १३ तत्र मुग्धा ऊचुः अंग भोः कृष्ण अनयमन्याय्यं मा कृथाः १४ प्रौढा ऊचुः नो चेद्राज्ञे नंदाय कंसाय वा ब्रुवामहे हे कृष्णेति वा १५

१६ मोत्तेरुः निर्गताः १७ आहृताः ईषद्वक्रता योनीर्वीक्ष्य १८ धृतव्रता सत्यो विवस्त्राः अपो व्यगाहत अप्सु स्नाता इति यत् तदेतत् उ एव देवहेलनमपराध एवेत्यर्थः अतः वैगुण्यपरिहाराय प्रायश्चित्तमिवाह अस्याहसः पापस्य निवृत्तये मूर्ध्नि अञ्जलिं बध्वा अधो नम प्रणामं कुरुतेति १९ इति दोषवक्तेन अच्युतेनाभिहितं विवस्त्राप्लवनं व्रतस्य च्युतिहेतुं मत्वा तस्य व्रतस्य पूर्तिकामा तदशेषकर्मणां तस्य व्रतस्यान्येषामशेषकर्मणां च साक्षात्कृतं फलभूतं तमेव नेमुः स एवावद्यमृक् पापमार्जकः २० २१ दृढमत्यर्थं प्रलब्धा वञ्चिताः यूयं विवस्त्रा इत्यादिना त्रपया लज्जया हापिताः स्वाजिता अत्रागत्य स्ववासांसीत्याग्रहेण प्रस्तोभिता उपहसिताः सत्यम् प्रापिनो नर्मेत्यादिना क्रीडनवत् कारिता अञ्जलिं बध्वा अञ्जलिमित्यादि प्रायश्चित्तच्छलेन ता नाभ्यसूयन् दोषदृष्ट्या नापश्यन् २२ प्रेष्ठसङ्गमेन सज्जिता वशीकृता अ

श्रीभगवानुवाच भवत्यो यदि मे दास्यो मयोक्तं वा करिष्यथ अत्रागत्य स्ववासांसि प्रतीच्छतु शुचिस्मिताः १६ ततो जलाशयात्सर्वा दारिकाः शीतवेपिताः पाणिभ्यां योनिमाच्छाद्य प्रोत्तेरुः शीतकर्शिताः १७ भगवानाहता वीक्ष्य शुद्धभावप्रसादितः स्कन्धे निधाय वासांसि प्रीतः प्रोवाच सस्मितम् १८ यूयं विवस्त्रा यदपो धृतव्रता व्यगाहतैतत्तदु देवहेलनम् बध्वाञ्जलिं मूर्ध्न्यपनुत्तयेऽहसः कृत्वा नमोऽधोवसनं प्रगृह्यताम् १९ इत्यच्युतेनाभिहितं व्रजाबला मत्वा विवस्त्राप्लवनं व्रतच्युतिम् तत्पूर्तिकामास्तदशेषकर्मणां साक्षात्कृतं नेमुरवद्यमृग्यतः २० तास्तथाऽवनता दृष्ट्वा भगवान् देवकीसुतः वासांसि ताभ्यः प्रायच्छत्करुणस्तेन तोषितः २१ दृढं प्रलब्धास्त्रपया च हापिताः प्रस्तोभिताः क्रीडनवच्च कारिताः वस्त्राणि चैवापहृतान्यथाऽप्यमुं ता नाभ्यसूयन् प्रियसङ्गनिर्वृताः २२ परिधाय स्ववासांसि प्रेष्ठसङ्गमसज्जिताः गृहीतचित्ता नो चेलुस्तस्मिँल्लज्जायितेक्षणाः २३ तासां विज्ञाय भगवान् स्वपादस्पर्शकाम्यया धृतव्रतानां सङ्कल्पमाह दामोदरोऽबलाः २४ सङ्कल्पो विदितः साध्व्यो भवतीनां मदर्चनम् मयाऽनुमोदितः सोऽसौ सत्यो भवितुमर्हति २५ न मय्यावेशितधियां कामः कामाय कल्पते भर्जिता क्वथिता धाना प्रायो बीजाय नेष्यते २६ याताबला व्रजं सिद्धा मयेमा रंस्यथ क्षपाः यदुद्दिश्य व्रतमिदं चेरुरार्यार्चनं सतीः २७ श्रीशुक उवाच इत्यादिष्टा भगवता लब्धकामाः कुमारिकाः ध्यायन्त्यस्तत्पदाम्भोजं कृच्छ्रान्निर्विविशुर्व्रजम् २८

तो गृहीतचित्ता सत्यो नो चेलुः गृहीतचित्तत्वमाह तस्मिन् लज्जायितेक्षणा लज्जया लक्षितमीक्षणं यासां ता इत्यर्थः २३ दामोदर इति भक्तवात्सल्यं दर्शयति अबला प्रति २४ भो साध्व्यः भवतीनां मदर्चनमेव सङ्कल्पो मनोरथः स च लज्जया सुष्ठ्वाभिरक्षितोऽपि मया विदितः मया अनुमोदितः अतः सत्यो भवितुमर्हति अर्हतीति संभावनोक्त्या आत्यन्तिकत्वेन भविष्यतीति सूचितम् २५ तत्कुत इत्यत आह न मयीति कामाय पुनः कामभोगार्थं विषयमहिम्ना कामस्यापि शान्तिहेतुत्वादिति भावः कामाय प्ररोहे दृष्टान्तः भर्जिता दग्धा क्वथिता पक्वा धाना यवादि बीजाय अङ्कुरोद्गमाय न भवन्तीति स्वेच्छया पुनः प्ररोहमपि सूचयति प्रायो ग्रहणात् २६ सिद्धा पूर्णमनोरथा यदुद्दिश्य आगामिनी सती मयोद्देश्येति आर्या कात्यायनी सती सत्य २७ २८ ६

सहविहरि

२९ ३० ३१ भक्त्याऽनुकंप्यकन्यास्तास्तद्विवर्जितयज्वनाम् पत्न्यनुग्रहतस्तेषामहत्कर्ममहामदम् १ विप्रभार्यानुग्रहाययज्ञवाटंगच्छन्नृविप्राणांकाठिन्यम
भिप्रेत्यतेभ्योऽपिद्रुमाःश्रेष्ठाइतितानभिनंदतिचतुर्भिः पश्यतेति हेस्तोककृष्णादयोगोपाःएतान्द्रुमानपश्यत परार्थमेवएकांतेनजीवनंयेषांतान् तदाह वातव
र्षादीन्स्वयंसहंतःसहमानाअस्माकंवारयंति ३२ सुजनस्यकृपालोरर्थिनइव ३३ निर्यासोघनरसः तोक्माःपल्लवाद्यंकुराः ३४ ३५ इत्यभिनंदन्प्रवालादि
समूहैर्नतेशाखानांतरूणांमध्येनयमुनांप्राप्तः ३६ ३७ कुमारिकाभ्यःपूर्वमेवतन्नर्माकुलतयाअगृहीतभोज्यानामेवनिर्गमात्क्षुधार्त्ताइत्युक्तम् ३८ इतिदशमे

अथगोपैःपरिवृतोभगवान्देवकीसुतः वृंदावनाद्गतोदूरंचारयन्गाःसहाग्रजः २९ निदाघार्कातपेतिग्मेछायाभिःस्वाभिरात्मनः आतपत्रायि
तान्वीक्ष्यद्रुमानाहव्रजौकसः ३० हेस्तोककृष्णहेअंशोश्रीदामन्सुबलार्जुन विशालर्षभतेजस्विन्देवप्रस्थवरूथप ३१ पश्यतैतान्महाभागा
न्परार्थैकांतजीविनः वातवर्षातपहिमान्सहंतोवारयंतिनः ३२ अहोएषांवरंजन्मसर्वप्राण्युपजीवनम् सुजनस्येवयेषांवैविमुखायांतिना–
र्थिनः ३३ पत्रपुष्पफलच्छायामूलवल्कलदारुभिः गंधनिर्यासभस्मास्थितोक्मैःकामान्वितन्वते ३४ एतावज्जन्मसाफल्यंदेहिनामिहदे
हिषु प्राणैरर्थैर्धियावाचाश्रेयएवाचरेत्सदा ३५ इतिप्रवालस्तबकफलपुष्पदलोत्करैः तरूणांनम्रशाखानांमध्येनयमुनांगतः ३६ तत्र
गाःपाययित्वाऽपःसुमृष्टाःशीतलाःशिवाः ततोनृपस्वयंगोपाःकामंस्वादुपपुर्जलम् ३७ तस्याउपवनेकामंचारयंतःपशून्नृप कृष्णरा
मावुपागम्यक्षुधार्त्ताइदमब्रुवन् ३८ इतिश्रीभाग०महा०दश०द्वाविंशोऽध्यायः २२ गोपाऊचुः रामरामहावीर्यकृष्णदु
ष्टनिबर्हण एषावैबाधतेक्षुन्नस्तच्छांतिंकर्त्तुमर्हथः १ श्रीशुकउवाच इतिविज्ञापितोगोपैर्भगवान्देवकीसुतः भक्तायाः
विप्रभार्यायाःप्रसीदन्निदमब्रवीत् २ प्रयातदेवयजनंब्राह्मणाब्रह्मवादिनः सत्रमांगिरसंनामह्यासतेस्वर्गकाम्यया ३ तत्रगत्वौद
नंगोपायाचतास्मद्विसर्जिताः कीर्त्तयंतोभगवतआर्यस्यममचाभिधाम् ४ इत्यादिष्टाभगवतागत्वायाचंतततेतथा कृतांजलिपुटाविप्रा
न्दंडवत्पतिताभुवि ५ हेभूमिदेवाःशृणुतकृष्णस्यादेशकारिणः प्राप्तान्जानीतभद्रंवोगोपान्नोरामचोदितान् ६ गाश्चारयंताववि
दूरओदनंरामाच्युतौवोलषतोबुभुक्षितौ तयोर्द्विजाओदनमर्थिनोर्यदिश्रद्धाचवोयच्छतधर्मवित्तमाः ७ दीक्षायाःपशुसंस्थायाःसौ
त्रामण्याश्चसत्तमाः अन्यत्रदीक्षितस्यापिनान्नमश्नन्हिदुष्यति ८ टीकायांद्वाविंशोऽध्यायः २२ त्रयोविंशेततोगोपैरन्नयाज्ञाऽपदेश
तः तत्पत्न्यनुग्रहात्कृष्णोदीक्षितानन्वतापयत् १ १ भक्तायाइत्येकवचनंसद्यःसायुज्याभिप्रायेण २ ३ अस्मद्विसर्जिताः आवाभ्यांप्रहिताःसं
तोयाचध्वम् सुषाकंकातत्रलज्जा ननुतथाऽप्यपात्रत्वादस्माकंकिमितिदास्यतीतिचेत्तत्राह कीर्त्तयंतइति ४ ५ ६ अविदूरेवर्त्तमानौसंतौ
वोयदन्नंतल्लषतः अभिलषतः इच्छतः वःओदनंश्रद्धाचयद्यस्ति तर्हियच्छतेति ७ दीक्षितावयमभोज्यान्नाइतिवदिष्यंतीतिस्वयमेवाशंक्याहुः दीक्षायाः
आरभ्याग्नीषोमीयपश्वालंभनात्पूर्वंदोषः नततोऽन्यत्र तथासौत्रामण्याश्चान्यत्रअन्यदा ८

क्षुद्रे स्वर्गादावाशा आसक्तिर्येषाम् भूरीणि क्लेशाधिकानि कर्माणि येषाम् अतो ऽज्ञा वृद्धा ज्ञानवृद्धा इति मानिनः ९ ननु कर्मकर्मणश्च देशकाले ऽन्यार्थमन्नमन्त्रमीकृत्य
दर्शनगाद देश इति पृथक् कुरुक्षेत्रादि द्रव्यं तत्प्रयोगः धर्मो ऽपूर्वम् १० मनुष्य इति दृष्ट्या मर्त्यात्मानो ब्राह्मणा वयं महान्त इति मन्यमाना ११ १२ लौकिकीं गतिं
नहि कार्यार्थिनो निर्विघ्ने स्वीयापान्त्यनेकोनपद्मपद्मसु सुनेत इत्यादि लोकस्थितिं दर्शयन् १३ केवलं देहेन गृहे वसति धियान्तु मय्येवार्पिता यतो मयि स्निग्धा अतो दास्यन्तीति
१४ १५ ईषिता प्रेषिता १६ सकृष्णा गोपालैः सह १७ तत्कथाक्षिप्तमनस्त्वात्तद्दर्शनोत्सुका अतएव तमुपागतं श्रुत्वा जातसम्भ्रमा बभूवुः १८ भक्ष्यभोज्य
लेह्यचोष्यभेदैश्चतुर्विधम् बहवो गुणाः संस्कारविशेषैर्वेद्यो गुणा रससौरभ्यादयो यस्मिन् तत् भाजनैः अमत्रैः पत्यादिभिर्वार्यमाणा अपि प्रियं श्रीकृष्णमभिसस्रुः

इति ते भगवद्याञ्चां शृण्वन्तो ऽपि न शुश्रुवुः क्षुद्राशा भूरिकर्माणो बालिशा वृद्धमानिनः ९ देशः कालः पृथग्द्रव्यं मन्त्रतन्त्रर्त्विजो ऽग्नयः देव
ता यजमानश्च क्रतुर्धर्मश्च यन्मयः १० तं ब्रह्म परमं साक्षाद्भगवन्तमधोक्षजम् मनुष्यदृष्ट्या दुष्प्रज्ञा मर्त्यात्मानो न मेनिरे ११ न ते यदोमिति प्रो
चुर्न नेति च परन्तप गोपा निराशाः प्रत्येत्य तथोचुः कृष्णरामयोः १२ तदुपाकर्ण्य भगवान् प्रहस्य जगदीश्वरः व्याजहार पुनर्गोपान् दर्शयन्
लौकिकीं गतिम् १३ मां ज्ञापयत पत्नीभ्यः ससङ्कर्षणमागतम् दास्यन्ति काममन्नं वः स्निग्धा मय्युषिता धिया १४ गत्वा ऽथ पत्नीशाला
यां दृष्ट्वा ऽसीनाः स्वलङ्कृताः नत्वा द्विजसतीर्गोपाः प्रश्रिता इदमब्रुवन् १५ नमो वो विप्रपत्नीभ्यो निबोधत वचांसि नः इतो ऽविदूरे चरता
कृष्णेनेहेषिता वयम् १६ गाश्चारयन्स गोपालैः सरामो दूरमागतः बुभुक्षितस्य तस्यान्नं सानुगस्य प्रदीयताम् १७ श्रुत्वा ऽच्युतमुपा
यातं नित्यं तद्दर्शनोत्सुकाः तत्कथाक्षिप्तमनसो बभूवुर्जातसम्भ्रमाः १८ चतुर्विधं बहुगुणमन्नमादाय भाजनैः अभिसस्रुः प्रियं सर्वाः
समुद्रमिव निम्नगाः १९ निषिध्यमानाः पतिभिर्भ्रातृभिर्बन्धुभिः सुतैः भगवत्युत्तमश्लोके दीर्घश्रुतधृताशयाः २० यमुनोपवने ऽशो
कनवपल्लवमण्डिते विचरन्तं वृतं गोपैः साग्रजं ददृशुः स्त्रियः २१ श्यामं हिरण्यपरिधिं वनमाल्यबर्हधातुप्रवालनटवेषमनुव्रतांसे विन्य
स्तहस्तमितरेण धुनानमब्जं कर्णोत्पलालककपोलमुखाब्जहासम् २२ प्रायःश्रुतप्रियतमोदयकर्णपूरैर्यस्मिन्निमग्नमनसस्तमथा
क्षिरन्ध्रैः अन्तः प्रवेश्य सुचिरं परिरभ्य तापं प्राज्ञं यथा ऽभिमतयो विजहुर्नरेन्द्र २३

अभिसस्रुः अप्रतिबन्धेन गताः समुद्रं निम्नगा नद्य इति
१९ अत्र हेतुः भगवतीति दीर्घं बहुकालं श्रुतेन श्रवणेन धृत आशयो याभिस्ताः २० तथागता सत्यो ददृशुः २१ हिरण्यवत्परिधिः परिधानं यस्य तम् पीताम्बरमि
त्यर्थः वनमाल्यैर्बर्हैर्धातुभिः प्रवालैश्च नटवद्वेषो यस्य तम् अनुव्रतस्य सख्युः अंसे विन्यस्तो निहितो हस्तो येन तम् इतरेण हस्तेन लीलया अब्जं धुनानं भ्रामय
न्तम् कर्णयोरुत्पले यस्य अलकाः कपोलयोर्यस्य मुखाब्जे हासो यस्य तं चेति च २२ तेनेरपि लयेन सामरस्यमाह प्राय इति बहुशः श्रुतो यः प्रियतमस्य उदयः
उत्कर्षः स एव कर्णपूरः कर्णौ पूरयतीति कृत्वा यैर्कुर्वतीति तद्याने कर्णाभरणैरिति वा यस्मिन् कृष्णे निमग्नमनसः आविष्टचेतसस्तं लोचनद्वारैरन्तः प्रवेश्य सुचिरं
परिरभ्य तापं जहुः अभिमतयो ऽहङ्कृतय यास सुषुप्तिसाक्षिणं परिरभ्य तस्मिन् लयमाप्य यथेति २३

अखिलदृग्द्रष्टासर्वबुद्धिसाक्षीतास्तथाप्राप्ताविज्ञायापि तथेत्येतद्विवृणोति त्यक्तसर्वाशाः त्यक्ताःसर्वाआशायाभिस्ताः केवलमात्मनः स्वस्यैवदिदृक्षयेति २४ हेम
हाभागाः वःस्वागतम् शुभमागमनम् तदेवाह यद्यस्मात्प्रतिबंधतिरस्कारेणअस्माकंदिदृक्षयाप्राप्ताइति इदंवःउपपन्नंसंपन्नंयुक्तमितिवा २५ युक्तत्वमाह
नन्विति आत्मप्रियेआत्मानिप्रियश्चतस्मिन्मयिकुशलाः विवेकिनः अतएवस्वस्यात्मनोऽर्थंपुरुषार्थंपश्यंतियेतेयथायथावद्भक्तिंकुर्वंति यथात्वमाह अद्धासाक्षात्
अन्नहेतुः अहैतुकीम्अव्यवहितांफलाभिसंधिरहिताम् अतएवाव्यवहितांनिरंतराम् २६ आत्मनःसर्वतःप्रेष्ठत्वमुपपादयति प्राणेति स्वात्मज्ञातयः आत्मादेहःएतेस
र्वेयत्संपर्कात्यस्याध्यासेनउपकरणत्वेनवा २७ तत्तस्मात्कृतार्थायूयंदेवयजनंयज्ञवाटंयात गच्छत ननुकृतार्थाःकिमितियास्यामइतिचेदतआह पतयइति पा

तास्तथात्यक्तसर्वाशाःप्राप्ताआत्मदिदृक्षया विज्ञायाखिलदृग्द्रष्टाप्राहप्रहसिताननः २४ स्वागतंवोमहाभागाआस्यतांकरवामकिम्
यन्नोदिदृक्षयाप्राप्ताउपपन्नमिदंहिवः २५ नन्वद्धामयिकुर्वंतिकुशलाःस्वार्थदर्शिनः अहैतुक्यव्यवहितांभक्तिमात्मप्रियेयथा २६
प्राणबुद्धिमनःस्वात्मदारापत्यधनादयः यत्संपर्कात्प्रियाआसन्ततःकोन्वपरःप्रियः २७ तद्यातदेवयजनंपतयोवोद्विजातयः स्वसत्रं
पारयिष्यंतियुष्माभिर्गृहमेधिनः २८ पत्न्यऊचुः मैवंविभोऽर्हतिभवान्गदितुंनृशंसंसत्यंकुरुष्वनिगमंतवपादमूलम् प्राप्ता
वयंतुलसिदामपदावसृष्टंकेशैर्निवोढुमतिलंघ्यसमस्तबंधून् २९ गृह्णंतिनोनपतयःपितरौसुतावानभ्रातृबंधुसुहृदःकुतएवचान्ये
तस्माद्भवत्प्रपदयोःपतितात्मनांनोनान्याभवेद्गतिररिंदमतद्विधेहि ३० श्रीभगवानुवाच पतयोनाभ्यसूयेरन्पितृभ्रा
तृसुतादयः लोकाश्चवोमयोपेतादेवाअप्यनुमन्वते ३१ नप्रीतयेऽनुरागायह्यंगसंगोनृणामिह तन्मनोमयियुंजानाअचिरान्माम
वाप्स्यथ ३२ श्रीशुकउवाच इत्युक्ताद्विजपत्न्यस्तायज्ञवाटंपुनर्गताः तेचानसूयवःस्वाभिःस्त्रीभिःसत्रमपारयन्
३३ तत्रैकाविधृताभर्त्राभगवंतंयथाश्रुतम् हृदोपगुह्यविजहौदेहंकर्मानुबंधनम् ३४ भगवानपिगोविंदस्तेनैवान्नेनगोपकान्
चतुर्विधेनाशयित्वास्वयंचबुभुजेप्रभुः ३५ एवंलीलानरवपुर्नृलोकमनुशीलयन् रेमेगोगोपगोपीनांरमयन्रूपवाक्कृतैः ३६

रयिष्यंतिसमापयिष्यंति पत्नीनामनुग्रहायेत्यर्थः २८ नृशंसंपरुषम् निगमंप्रतिज्ञांनमेभक्तःप्रणश्यतीति वेदंवा नसपुनरावर्त्ततइति पदावसृष्टमवज्ञयाऽपि
दत्तंबहुमानेनकेशैर्निवोढुंदासीभवितुम् २९ किंच नगृह्णंति नोऽस्मान् हेअरिंदम कामलोभपापादिदमन भवतःप्रपदयोःपादाग्रयोःपतितदेहानामन्यास्व
र्गादिगतिरपिनभवेन्माभूत् तत्तस्माद्दास्यमेवविधेहीति ३० मयाउपेताअनुज्ञाताःप्रत्यक्षंदेवान्प्रदर्शयाह देवाअपीति ३१ तथाऽपित्वांस्प्रष्टुंनशक्नुमइति
चेत्तत्राह नेतिप्रीतयेसुखाय अनुरागायस्नेहवृद्धये अंगसंगःअंगाभ्यांसंगः ३२ अनसूयवःअदोषदृष्टयः ३३ देहमिति तदीयंदेहंतत्रविहायचैतन्येनभगवंतं
प्राप्तेत्यर्थः ३४ ३५ अनुशीलयन्अनुकुर्वन् गोगोपगोपीनामितिकर्मणिषष्ठी रूपवाक्कृतैःरूपेणवाचाकृतैश्चरित्रैश्चरमयन् तान्रमयितुंरेमइत्यर्थः ३६

अनुस्मृतिप्रकारमाह नरानुकरणवतोर्विश्वेश्वरयोर्याञ्चायत् अहन्महनवत तत्कृतागसोवयमित्यनुस्मृत्येत्यर्थः ३७ तदानभार्यागुरुभिरमानयंतोभगवद्भक्ति
रहितमात्मानन्वयगर्हन्नित्याह दृष्ट्वेति अलौकिकीलोकातीताम् ३८ त्रिवृत्शौक्रसावित्रदैक्ष्यमितित्रिगुणितंजन्म व्रतंब्रह्मचर्यम् क्रिया कर्माणि दाक्ष्यं च क्रि
यादाक्ष्यमित्येकवापदम् धिगित्यधिक्षेपे येत्वपतुअधोक्षजेविमुखास्तेषांजन्मादितत्सर्वधिगितिव्यगर्हयन्नित्यर्थः ३९ ४० योऽविध्यत् अच्छिनत्
तद्दुरंतंभावंभक्तिंपश्यतेति ४१ द्विजातिसंस्कार उपनयनम् क्रिया संध्योपासनादयः ४२ ४३ ४४ ४५ आत्मदोषापवर्गेणचान्वन्यगर्वादित्या

अथानुस्मृत्यविप्रास्तेअन्वतप्यन्कृतागसः यद्विश्वेश्वरयोर्याञ्चामहन्मनृविडंबयोः ३७ दृष्ट्वास्त्रीणांभगवतिकृष्णेभक्तिमलौकिकीम्
आत्मानंचतयाहीनमनुतप्ताव्यगर्हयन् ३८ धिग्जन्मनस्त्रिवृद्विद्यांधिग्व्रतंधिग्बहुज्ञताम् धिक्कुलंधिक्क्रियादाक्ष्यंविमुखायेत्वधोक्षजे ३९ नूनंभगवतोमायायोगिनामपिमोहिनी यद्वयंगुरवोनृणांस्वार्थेमुह्यामहेद्विजाः ४० अहोपश्यतनारीणामपिकृष्णेजगद्गुरौ दुरंतभावंयोऽविध्यन्मृत्युपाशान्गृहाभिधान् ४१ नासांद्विजातिसंस्कारोननिवासोगुरावपि नतपोनात्ममीमांसानशौचंन
क्रियाःशुभाः ४२ अथापिह्युत्तमश्लोकेकृष्णेयोगेश्वरेश्वरे भक्तिर्दृढानचास्माकंसंस्कारादिमतामपि ४३ ननुस्वार्थेविमूढानांप्रम
त्तानांगृहेहया अहोनःस्मारयामासगोपवाक्यैःसतांगतिः ४४ अन्यथापूर्णकामस्यकैवल्याद्याशिषांपतेः ईशितव्यैःकिमस्मा
भिरीशस्यैतद्विडंबनम् ४५ हित्वाऽन्यान्भजतेयंश्रीःपादस्पर्शाशयाऽसकृत् आत्मदोषापवर्गेणतद्याञ्चाजनमोहिनी ४६ देशः
कालःपृथग्द्रव्यंमंत्रतंत्रर्त्विजोऽग्नयः देवतायजमानश्चक्रतुर्धर्मश्चयन्मयः ४७ सएषभगवान्साक्षाद्विष्णुर्योगेश्वरेश्वरः जातोय
दुष्वित्याशृण्मह्यपिमूढानविद्महे ४८ अहोवयंधन्यतमायेषांनस्तादृशीःस्त्रियः भक्त्यायासांमतिर्जाताअस्माकंनिश्चलाहरौ
४९ नमस्तुभ्यंभगवतेकृष्णायाकुंठमेधसे यन्मायामोहितधियोभ्रमामःकर्मवर्त्मसु ५० सवैनआद्यःपुरुषःस्वमायामोहितात्म
नाम् अविज्ञातानुभावानांक्षंतुमर्हत्यतिक्रमम् ५१ इतिस्वाघमनुस्मृत्यकृष्णेतेकृतहेलनाः दिदृक्षवोऽप्यच्युतयोःकंसाद्भीतान
चाचलन् ५२ इतिश्रीभाग० महा० दश० यज्ञपत्न्युद्धरणंनामत्रयोविंशोऽध्यायः २३ श्रीशुकउवाच भगवानपि
तत्रैवबलदेवेनसंयुतः अपश्यन्निवसन्गोपानिंद्रयागकृतोद्यमान् १ तदभिज्ञोऽपिभगवान्सर्वात्मासर्वदर्शनः प्रश्रयावनतोऽ
पृच्छद्वृद्धान्नंदपुरोगमान् २ श्रीभगवानुवाच कथ्यतांमेपितःकोऽयंसंभ्रमोवउपागतः किंफलंकस्यचोद्देशःकेनवासाध्यतेमखः ३

गेन ४६ ४७ इतिअशृण्म एवसर्वज्ञस्तुतवतोक्यमूढतयाऽपीति ४८ ४९ ५० ५१ नचाचलन्तयोर्दर्शनायनजग्मुः ५२ इति द० टीका० त्रयोविंशो० २३ चतुर्विंशेमहेंद्र
स्यमखव्यावर्त्यहेतुभिः कृष्णः प्रवर्तयामासगोवर्धनमहोत्सवम् १ मूलकाराणांक्रियागर्वनिरस्यस्य सुरेषुच मघवन्मदभगायतन्मखसमवारयत् २ ब्राह्मणाःकंसाद्भीताःस्वान्न
पत्याएवभगवतमभजन्भगवानपितत्रैवनिवसन्इंद्रयागकृतोद्यमान्गोपानपश्यदितिसंबंधः १ २ हेतात्तसंभ्रमोभवतां मस्तोऽप्यमिति एवंचेत् किमत्र फलं कोवोद्देशः
केनाधिकारिणा केनवासाधनेनसाध्यते ३

एतद्ब्रूहि महान्कामो मम श्रवणे वर्तते यद्वा तव महान्कामो दृश्यत इति तूष्णीं स्थितं प्रत्याह नेति सर्वात्मनां सर्वत्रात्मदर्शिनाम् ४ अत एव न विद्यते स्वः पर इति दृष्टिर्येषा
मिति स्वपरदृष्ट्यभावादेव तत्तद्भेदाभिमानाद्योऽपि येषां न संतीत्याह अमित्रेति न मित्रमुदास्त उदासीनो विद्विड्द्वेष्टा येषां तेषां कृत्यं सर्वं कर्म न गोपनीयं किंचिदस्तीत्यर्थः सत्य
पि भेददर्शने उदासीनः शत्रुवद्वर्ज्यः आत्मतुल्यत्वात्सुहृन्मंत्रे तु न वर्जनीय इत्याह उदासीन इति ५ किंच सुहृद्भिः सह विचार्य ज्ञात्वैव कर्म कर्तव्यं न तु गतानुगतिकन्यायेने
त्याह ज्ञात्वेति अज्ञात्वा च तत्र विदुषो यथावत्कर्मफलं स्यात्तथा नाविदुषः ६ भवतामयं क्रियायोगः शास्त्रतोऽपि विचारितः प्रवृत्तो लौकिक आचारमात्रो वेति साधु सोप
पत्तिकं भण्यतां कथ्यतामिति ७ आचारमात्र एवेति सहेतुकमाह पर्जन्य इति आत्ममूर्तयः प्रियमूर्तयः ८ ततः किमित्यत आह तमिति तमिन्द्रं वार्मुचां मेघानाम्
तद्रेतसा तद्वृष्टिपयसा ९ उपजीवंति उपजीविकां कल्पयंति धर्मार्थकामसिद्ध्यै ननु कृष्यादिभिर्जीवंति किमिंद्रेण तत्राह पुंसामिति फलभावनः फलस्य जनकः पर्ज

एतद्ब्रूहि महान्कामो मह्यं शुश्रूषवे पितः नहि गोप्यं हि साधूनां कृत्यं सर्वात्मनामिह ४ अस्त्यस्वपरदृष्टीनाममित्रोदास्तविद्विषाम् उदासी
नोऽरिवद्वर्ज्य आत्मवत्सुहृदुच्यते ५ ज्ञात्वाऽज्ञात्वा च कर्माणि जनोऽयमनुतिष्ठति विदुषः कर्मसिद्धिः स्यात्तथा नाविदुषो भवेत् ६
तत्र तावत्क्रियायोगो भवतां किं विचारितः अथवा लौकिकस्तन्मे पृच्छतः साधु भण्यताम् ७ नंद उवाच पर्जन्यो भगवानिं
द्रो मेघास्तस्यात्ममूर्तयः तेऽभिवर्षंति भूतानां प्रीणनं जीवनं पयः ८ तं तात वयमन्ये च वार्मुचां पतिमीश्वरम् द्रव्यैस्तद्रेतसा सिद्धैर्य
जंते क्रतुभिर्नराः ९ तच्छेषेणोपजीवंति त्रिवर्गफलहेतवे पुंसां पुरुषकाराणां पर्जन्यः फलभावनः १० य एवं विसृजेद्धर्मं पारंपर्यागं
तं नरः कामाल्लोभाद्भयाद्द्वेषात्स वै नाप्नोति शोभनम् ११ श्रीशुक उवाच वचो निशम्य नंदस्य तथाऽन्येषां व्रजौकसाम्
इंद्राय मन्युं जनयन्पितरं प्राह केशवः १२ श्रीभगवानुवाच कर्मणा जायते जंतुः कर्मणैव विलीयते सुखं दुःखं भयं क्षेमं
कर्मणैवाभिपद्यते १३ अस्ति चेदीश्वरः कश्चित्फलरूप्यन्यकर्मणाम् कर्तारं भजते सोऽपि न ह्यकर्तुः प्रभुर्हि सः १४ किमिंद्रेणेह भूता
नां स्वस्वकर्मानुवर्तिनाम् अनीशेनान्यथा कर्तुं स्वभावविहितं नृणाम् १५

न्यं विना कृष्यादिवैफल्यादित्यर्थः १० ११ इंद्राय मन्युं जनयन्निति को
पजननद्वारा गिरिपर्वतादियज्ञं अवतारयितुं देवतानिराकरणं न त्वयमेवाभिप्राय इत्यर्थः १२ प्रथमं तावत्कर्मवादेन देवान्निराकरोति कर्मणेति १३ ननु जडात्कर्मणः के
वलात्कथं फलसिद्धिः स्यादिति चेत् अहो अशीलितमीमांसानां स्वमतिविलसितम् अस्थाः कर्मणां फलकारणत्वे वचनतोऽवगते किं ततोऽनुपपन्नं नाम केचित्तु पुनर
तिसाहसभीताः कर्मतंत्रमीश्वरं मन्यंते तन्मतमनूद्य निराकरोति अस्ति चेदिति स्वयं कर्मभिरलिप्तोऽन्येषां जीवानां कर्मणां फलरूपी फलदाता कर्तारं भजते
न त्वकर्मफलदानेन १४ अतः कर्मण एव फलसिद्धेस्तत्पारतन्त्र्येण अजागलस्तनतुल्यत्वान्न देवताया कृत्यमित्याह किमिंद्रेणेति ननु कर्मणोऽपि प्रवृत्तिरंतर्याम्य
पेक्षैव कथं सर्वथा देवताया अनुपयोग इत्याशंक्याह स्वभावविहितमिति स्वभावेन प्राक्तनसंस्कारेणैव विहितं यत्कर्म तदन्यथा कर्तुमनीशेन १५

एतद्विवृणोति स्वभावतंत्रइति प्रवृत्ते संस्काराधीनत्वात्किमंतर्यामिणेत्यर्थ १६ तस्मात्स्वभावतोनिष्पन्नस्यकर्मणएवसर्वकारणत्वात्कर्मैवपूज्यमित्याह देहानि
त्युत्तरेण १७ संपूजयेत्सम्मानयेत् ननुदेवतोद्देशेनद्रव्यत्यागात्मकत्वात्कर्मण कथंदेवताविनासिद्धिरित्याशंक्य कर्मणिगमात्रंदेवतेतिपक्षमुपसंहरन्निवहेतुवा
दमाश्रित्यअन्यामेवशैलगवादिरूपांदेवतांसमर्थयते अंजसेति १८ हेतुवदेवैनंविपक्षेदोषमाह आजीव्येति उपजीवति सेवते १९ स्ववृत्तिंवक्तुंदृष्टांतत्वेनव
र्णानांवृत्तिभेदमाह वर्त्तेतेति ब्रह्मणावेदाध्ययनादिना २० वैश्यस्तेष्वातुर्विध्यमाह कृषीति कृषिवाणिज्यसहितागोरक्षाएवत्रयम् कुसीदंवृद्धिजीवनम्
२१ ननुगवामपिवृत्तिर्महेंद्राधीनैवेत्याशंक्यनिरीश्वरसांख्यमताश्रयेणनिराकरोति सत्त्वमितिश्लोकद्वयेन अन्योऽन्यंस्त्रीपुरुषयोगेन २२ सर्वतइति

स्वभावतंत्रोहिजन स्वभावमनुवर्त्तते स्वभावस्थमिदंसर्वंसदेवासुरमानुषम् १६ देहानुच्चावचान्जंतु प्राप्योत्सृजतिकर्मणा शत्रु
मित्रमुदासीन कर्मैवगुरुरीश्वर १७ तस्मात्संपूजयेत्कर्मस्वभावस्थ स्वकर्मकृत् अंजसायेनवर्त्तेततदेवास्यहिदैवतम् १८ आ-
जीव्यैकतरंभावयस्त्वन्यमुपजीवति नतस्माद्विंदतेक्षेमजारान्नार्यसतीयथा १९ वर्त्तेतब्रह्मणाविप्राराजन्योरक्षयाभुव वैश्यस्तु
वार्त्तयाजीवेच्छूद्रस्तुद्विजसेवया २० कृषिवाणिज्यगोरक्षाकुसीदंतुर्यमुच्यते वार्त्ताचतुर्विधातत्रवयंगोवृत्तयोऽनिशम् २१
सत्त्वंरजस्तमइतिस्थित्युत्पत्त्यंतहेतव रजसोत्पद्यतेविश्वमन्योऽन्यंविविधंजगत् २२ रजसाचोदितामेघावर्षंत्यंबूनिसर्वत प्रजा
स्तैरेवसिध्यंतिमहेंद्र किंकरिष्यति २३ नन पुरोजनपदानग्रामानगृहावयम् नित्यवनौकसस्तातवनशैलनिवासिन २४ तस्माद्ग
वांब्राह्मणानामद्रेश्चारभ्यतांमख यइंद्रयागसंभारास्तैरयंसाध्यतांमख २५ पच्यंतांविविधा पाका सूपांता पायसादय संया
वापूपशष्कुल्य सर्वदोहश्चगृह्यताम् २६ हूयंतामग्नय सम्यग्ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभि अन्नंबहुविधंतेभ्योदेयंवोधेनुदक्षिणा २७
अन्येभ्यश्चाश्वचांडालपतितेभ्योयथाऽर्हत यवसंचगवांदत्वागिरयेदीयतांबलि २८ स्वलंकृताभुक्तवंत स्वनुलिप्ता सुवासस
प्रदक्षिणंचकुरुतगोविप्रानलपर्वतान् २९ एतन्ममंमततातक्रियतांयदिरोचते अयंगोब्राह्मणाद्रीणांमह्यंचदयितोमख ३०
श्रीशुकउवाच कालात्मनाभगवताशक्रदर्पजिघांसता प्रोक्तंनिशम्यनंदाद्या साध्वगृह्णंततद्वच ३१

समुद्रादिशैलोपरादिष्वपिवृष्टिदर्शनान्नमेघावत्पूर्वकत्वंवृष्टेरितिभाव तैरेवमेघैरेवसिध्यंतिजीवंति २३ तथापियोगक्षेमार्थंदेवताऽपेक्षेतिचेदतआह
नन पुरइति पुर पत्तनानिजनपदादेशा अस्माकंयोगक्षेमहेतुर्वनशैलादयएवेतिभाव २४ ब्राह्मणानपिसंगृह्णन्निगमयति तस्मादिति स्वयमुत्प्रेक्षि
तयागमयोगकल्पनामाह यइंद्रयागसंभाराइतिसार्द्धपंचभि संभारा साधनानि २५ सूपमौद्गम् पायसंकेवलेपयसिपक्वम् संयावादयोगोधूमादिविकि
या कर्मभक्षसूपपायसयो श्रुत्यादोहस्यार्थतोऽन्यथापाठत २६ यागशोभार्थंभक्ष्योत्पादनार्थंचाह हूयंतामिति धेनुदक्षिणा धेनुसहिता दक्षिणा ताएववा-
दक्षिणा दःसुप्याभि २७ यवसंतृणम् २८ २९ सर्वान्शिरकंपेनानुमोदयन्नाह गोब्राह्मणाद्रीणामिति मह्यंमम ३० ३१ ७ ७

तद्द्रव्येणतेनमहेंद्रमखद्रव्येणगिरिद्विजान्प्रतियथायथंबलीनुपहृत्यदत्वा आदृताःसादराः ३२ ३३ अनडुद्युक्तानिउत्तमानडुद्भिर्युक्तानि सद्विजाशिषः द्वि
जाशीर्भिःसहिताः ३४ गोपविश्रंभणंगोपानांविश्वासजनकंरूपंगतःप्राप्तःसन्बलिमुपहारमादत् अभक्षयत् ३५ तस्मै आत्मनेआत्मनास्वयंव्रजजनैःसह
नमश्चक्रे अहोइतिसार्द्धश्लोकंपठन् ३६ कामरूपीसर्पादिरूपः अस्मै अद्रये शर्मणेक्षेमाय ३७ कर्मैवालंप्राकृस्वभावोगुणोवाकर्मांगंवा तद्वशोवामहेशः वा
र्तकत्रीदेवतेतीयमुक्तादेवक्षोभेपणमतीनत्वभीष्टा ३८ इतिदशमेटीकायांचतुर्विंशोध्यायः २४ पंचविंशेकृषाशक्रे व्रजनाशायवर्षति उद्धृत्यगिरिमासा
राद्रक्षद्गोकुलंप्रभुः १ कृष्णोनाथोयेषांतेभ्यः १ क्रुद्धःसन्निंद्रःसांवर्त्तकंनामसंवर्त्तःप्रलयःतत्कर्तारंमेघानांप्रसिद्धंगणंप्राचोदयत् प्रेषयामास ननुकृष्णनाथानां
घातेकथंप्रवृत्तइत्याशंक्यात्मसंभावनयानिरस्तविवेकत्वादित्याशयेनाह वाक्यंचाहेत्यादिपंचभिःईशमानी अहमेवेश्वरइतिगर्ववान् २ देवहेलनंदेवस्यममावज्ञां

तथाचव्यदधुःसर्वंयथाऽऽहमधुसूदनः वाचयित्वास्वस्त्ययनंतद्द्रव्येणगिरिद्विजान् ३२ उपहृत्यबलीन्सर्वानादृतायवसंगवाम् गो
धनानिपुरस्कृत्यगिरिंचक्रुःप्रदक्षिणम् ३३ अनांस्यनडुद्युक्तानितेचारुह्यस्वलंकृताः गोप्यश्चकृष्णवीर्याणिगायन्त्यःसद्विजाशिषः
३४ कृष्णस्त्वन्यतमंरूपंगोपविश्रंभणंगतः शैलोऽस्मीतिब्रुवन्भूरिबलिमादद्बृहद्वपुः ३५ तस्मैनमोव्रजजनैःसहचक्रेऽऽत्मनाऽ
ऽत्मने अहोपश्यतशैलोऽसौरूपीनोऽनुग्रहंव्यधात् ३६ एषोऽवजानतोमर्त्यान्कामरूपीवनौकसः हन्तिह्यस्मैनमस्यामःशर्मणेआ
त्मनोगवाम् ३७ इत्यद्रिगोद्विजमखंवासुदेवप्रणोदिताः यथाविधायतेगोपाःसहकृष्णाव्रजंययुः ३८ इतिश्रीभाग०महा०दश०
चतुर्विंशतितमोऽध्यायः २४ श्रीशुकउवाच इंद्रस्तदाऽऽत्मनःपूजांविज्ञायविहतांनृप गोपेभ्यःकृष्णनाथेभ्योनंदादि
भ्यश्चुकोपसः १ गणंसांवर्त्तकंनाममेघानांचांतकारिणाम् इंद्रःप्राचोदयत्क्रुद्धोवाक्यंचाहेशमान्युत २ अहोश्रीमदमाहात्म्यंगो
पानांकाननौकसाम् कृष्णंमर्त्यमुपाश्रित्ययेचक्रुर्देवहेलनम् ३ यथाऽदृढैःकर्ममयैःक्रतुभिर्नामनौनिभैः विद्यामान्वीक्षिकींहि
त्वातितीर्षंतिभवार्णवम् ४ वाचालंबालिशंस्तब्धमज्ञंपंडितमानिनम् कृष्णंमर्त्यमुपाश्रित्यगोपामेचक्रुरप्रियम् ५ एषांश्रियाव
लिप्तानांकृष्णेनाध्मापितात्मनाम् धुनुतश्रीमदस्तंभंपशून्नयतसंक्षयम् ६ अहंचैरावतंनागमारुह्यानुव्रजेव्रजम् मरुद्गणैर्महा
वीर्यैर्नंदगोष्ठजिघांसया ७

३ अदृढैःअसमर्थैःकर्ममयैःक्रियानिर्वर्त्त्यैः अतएवनाममात्रेणनौनिभैःनाममात्रेणयानौरितिव्यवह्रियतेतत्सदृशैः आन्वीक्षिकीं
आत्मानुस्मृतिरूपाम् ४ तथावाचालंबहुभाषिणम्बालिशंशिशुंपंडितमानिनंपंडितंमन्यमतःस्तब्धमविनीतमितिनिंदायांयोजिताऽपींद्रस्यभारती श्रीकृष्णंस्तौ
ति तथाहि वाचालंशास्त्रयोनिम् बालिशमेवमपिशिशुवन्निरभिमानिनम् स्तब्धमन्यस्यवंद्यस्याभावादनम्रम् अज्ञंनास्तिज्ञोयस्मात्सर्वज्ञमित्यर्थःपंडित
मानिनंपंडितैर्विद्वद्भिर्बहुमाननीयंकृष्णंसदानंदरूपं परब्रह्मसत्तथाऽपिभक्तवात्सल्येनमनुष्यतयाप्रतीयमानमिति ५ अवलिप्तानांमत्तानांआध्मापितात्म
नांबृंहितदेहानांधुनुत अपनयतश्रीमदेनयस्तंभोगर्वस्तम् ६ विपक्षतस्तान्प्रत्याह अहंचेति अनुव्रजे अनु अनंतरमेवागमिष्यामि मरुद्गणैर्देवगणैःसह ७

मघवताइन्द्रेण निर्मुक्तबन्धनयेषांतेप्रलयाभिप्रायेणबद्धा आसन् तदानिर्मुक्तबन्धना सन्तः आसारैर्धारासंपातैः पीडयामासुः ८ स्तनयित्नुभिरशनिभिः स्तनन्तः गर्जन्तः मरुद्गणैः आवहप्रवहादिवायुसमूहैः नुन्ना प्रेरिता जलशर्कराजलोपलान् ९ स्थूणावत्स्थूला अभ्रेषुमुञ्चत्सुसत्सु नतोन्नतनतनिम्नम् उन्नतमहि क्षीतम्यथाभवतितथाभूर्नादृश्यत १० जातवेपना जातकम्पा ११ तत्रप्रभुनापायनाभिशिनाम् शिरइति १२ गोपगोपीनांप्रार्थनमाह कृष्णकृष्णेति त्वमेवनाथो यस्यतद्गोकुलगवांकुलवशमस्माद्देवादिन्द्रान्नस्त्रातुरक्षितुमर्हसि विज्ञापनात्पूर्वमेवकुपितेनेन्द्रेणकृततद्धर्ममेने १४ कथमेनेतदाह अपर्त्विति अपगतर्तु

कृपिरूपान् ॥ इत्थंमघवताऽऽज्ञप्तामेघानिर्मुक्तबन्धनाः । नन्दगोकुलमासारैः पीडयामासुरोजसा ८ विद्योतमानाविद्युद्भिः स्तनन्तः स्तनयित्नुभिः । तीव्रैर्मरुद्गणैर्नुन्नाववृषुर्जलशर्कराः ९ स्थूणास्थूलावर्षधारामुञ्चत्स्वभ्रेष्वभीक्ष्णशः । जलौघैः प्लाव्यमानाभूर्नादृश्यतनतोन्नतम् १० अत्यासारातिवातेनपशवोजातवेपनाः । गोपागोप्यश्चशीतार्तागोविन्दंशरणंययुः ११ शिरःसुतांश्चकायेनप्रच्छाद्यासारपीडिताः । वेपमानाभगवतःपादमूलमुपाययुः १२ कृष्णकृष्णमहाभागत्वन्नाथंगोकुलंप्रभो । त्रातुमर्हसिदेवान्नःकुपिताद्भक्तवत्सल १३ शिलावर्षनिपातेनहन्यमानमचेतनम् । निरीक्ष्यभगवान्मेनेकुपितेन्द्रकृतंहरिः १४ अपर्त्त्वत्युल्बणंवर्षमतिवातंशिलामयम् । स्वयागेविहतेऽस्माभिरिन्द्रोनाशायवर्षति १५ तत्रप्रतिविधिंसम्यगात्मयोगेनसाधये । लोकेशमानिनांमौढ्याद्धरिष्येश्रीमदंतमः १६ नहिसद्भावयुक्तानांसुराणामीशविस्मयः । मत्तोऽसतांमानभङ्गः प्रशमायोपकल्पते १७ तस्मान्मच्छरणंगोष्ठंमन्नाथंमत्परिग्रहम् । गोपायेस्वात्मयोगेनसोऽयंमेव्रतआहितः १८ इत्युक्त्वैकेनहस्तेनकृत्वागोवर्धनाचलम् । दधारलीलयाकृष्णश्छत्राकमिवबालकः १९ अथाहभगवान्गोपान्हेऽम्बतातव्रजौकसः । यथोपजोषंविशतगिरिगर्तंसगोधनाः २० नत्रासइहवःकार्योमद्धस्ताद्रिनिपातने । वातवर्षभयेनालंतत्त्राणंविहितंहिवः २१ तथानिर्विविशुर्गर्तंकृष्णाश्वासितमानसाः । यथावकाशंसधनाः सव्रजाः सोपजीविनः २२ क्षुत्तृड्व्यथांसुखापेक्षांहित्वातैर्व्रजवासिभिः । वीक्ष्यमाणोदधावद्रिंसप्ताहंनाचलत्पदात् २३ कृष्णयोगानुभावंतंनिशाम्येन्द्रोऽतिविस्मितः । निस्तम्भोभ्रष्टसंकल्पः स्वान्मेघान्सन्न्यवारयत् २४ खंव्यभ्रमुदितादित्यंवातवर्षंचदारुणम् । निशाम्योपरतंगोपान्गोवर्धनधरोऽब्रवीत् २५

तुर्यस्यतद्वर्षम् अतिशायितावातोयस्मिन्तत् अतिवातम् शिलामयंशिलाप्रचुरम् १५ तत्रप्रतिज्ञापूर्वंगोवर्धनोद्धरणमाह तत्रेति तत्रप्रतिविधिंप्रतीकारंस्वसामर्थ्येनसाधयिष्यामि तेनचमौढ्यात्लोकेशमानिनां श्रीमदलक्षणंतमोहरिष्यामि बहुवचनंतुवरुणादीनभिप्रेत्य १६ ननुदेवाः सात्त्विकास्तत्कथंत्वत्कृतस्तेषामपमानस्तत्राह नहीति सद्भावः सत्त्वप्रधानाभक्तिर्वातद्युक्तानां सुराणामीशप्रत्ययमितिविस्मयोगर्वःयस्मान्नघटतेअतोऽसतस्ते किंच तेषांमानभङ्गोऽनुग्रहएवेत्याह मत्तइति १७ गोपायेरक्षिष्यामि किंच सोऽयंमेमयाव्रतोनियम संकल्पोवाआहितः धृतइत्यर्थः १८ कृत्वाउत्कृष्य छत्राकंशिलीध्रम् १९ यथोपजोषंयथासुखम् २० २१ सव्रजाः शकटमंडलसहिताःसोपजीविनः भृत्यपुरोहितादिसहिताः २२ पदात्स्थानात् २३ २४ २५

व्युदप्रायाः विगतोदकप्रायाः स्वल्पजला इत्यर्थः २६ शकटोढोपकरणम् शकटैरूढमुपकरणं यथा भवति तथा २७ २८ निभृता पूर्णाः यथोचितं परिरंभणादिभिः समीयुः उपजग्मुः सदाशिषः श्रेष्ठानाशीर्वादान् २९ ३० ३१ ३२ ततो गोवर्धनस्थानात् अस्य श्रीकृष्णस्य तथाविधानि गोवर्धनोद्धरणादिरूपाणि कृतानि गायंत्यः ईयुः ययुः कथंभूताः एवं प्रेम्णा हृदिस्पृशंतीति हृदिस्पृशस्ताः यद्वा कथंभूतस्य प्रेमत्वेन तासां हृदि स्पृशतीति हृदिस्पृक् तस्य ३३ इति दशमे टीकायां पंचविंशोऽध्यायः २५ षड्विंशे विस्मितान् गोपान् कृष्णस्याद्भुतकर्मभिः नंदो गर्गोक्तिमाश्राव्य तदैश्वर्यमवर्णयत् १ यदूचुस्तदाह बालकस्येति यद्यस्मात् अ

वाच निर्यात त्यजत त्रासं गोपाः सस्त्रीधनार्भकाः उपारतं वातवर्षं व्युदप्रायाश्च निम्नगाः २६ ततस्ते निर्ययुर्गोपाः स्वं स्वमादाय गोधनम् शकटोढोपकरणं स्त्रीबालस्थविराः शनैः २७ भगवानपि तं शैलं स्वस्थाने पूर्ववत्प्रभुः पश्यतां सर्वभूतानां स्थापयामास लीलया २८ तं प्रेमवेगान्निभृता व्रजौकसो यथा समीयुः परिरंभणादिभिः गोप्यश्च सस्नेहमपूजयन्मुदा दध्यक्षताद्भिर्युयुजुः सदाशिषः २९ यशोदा रोहिणी नंदो रामश्च बलिनां वरः कृष्णमालिंग्य युयुजुराशिषः स्नेहकातराः ३० दिवि देवगणाः साध्याः सिद्धगंधर्वचारणाः तुष्टुवुर्मुमुचुस्तुष्टाः पुष्पवर्षाणि पार्थिव ३१ शंखदुंदुभयो नेदुर्दिवि देवप्रणोदिताः जगुर्गंधर्वपतयस्तुंबुरुप्रमुखा नृप ३२ ततोऽनुरक्तैः पशुपैः परिश्रितो राजन्स्वगोष्ठं सबलोऽव्रजद्धरिः तथाविधान्यस्य कृतानि गोपिका गायन्त्य ईयुर्मुदिता हृदिस्पृशः ३३ इति श्रीभाग॰ महा॰ दश॰ पंचविंशोऽध्यायः २५ श्रीशुक उवाच एवंविधानि कर्माणि गोपाः कृष्णस्य वीक्ष्य ते अतद्वीर्यविदः प्रोचुः समभ्येत्य सुविस्मिताः १ बालकस्य यदेतानि कर्माण्यत्यद्भुतानि वै कथमर्हत्यसौ जन्म ग्राम्येष्वात्मजुगुप्सितम् २ यः सप्तहायनो बालः करेणैकेन लीलया कथं बिभ्रद्गिरिवरं पुष्करं गजराडिव ३ तोकेनामीलिताक्षेण पूतनाया महौजसः पीतः स्तनः सह प्राणैः कालेनेव वयस्तनोः ४ हिन्वतोऽधः शयानस्य मास्यस्य चरणावुदक् अनोऽपतद्विपर्यस्तं रुदतः प्रपदाहतम् ५ एकहायन आसीनो ह्रियमाणो विहायसा दैत्येन यस्तृणावर्तमहन्कंठग्रहातुरम् ६ क्वचिद्धैयंगवस्तैन्ये मात्रा बद्ध उलूखले गच्छन्नर्जुनयोर्मध्ये बाहुभ्यां तावपातयत् ७ वने संचारयन्वत्सान्सरामो बालकैर्वृतः हंतुकामं बकं दोर्भ्यां मुखतोऽरिमपाटयत् ८ वत्सेषु वत्सरूपेण प्रविशंतं जिघांसया हत्वा न्यपातयत्तेन कपित्थानि च लीलया ९ हत्वा रासभदैतेयं तद्बंधूंश्च बलान्वितः चक्रे तालवनं क्षेमं परिपक्वफलान्वितम् १०

द्भुतानि कर्माणि तस्मात् ग्राम्येषु गोपालेषु कथं जन्मार्हतीति आत्मजुगुप्सितमात्मानर्हम् २ अद्भुतानि कर्माण्याहुः यः सप्तहायन इति कथं बिभ्रन् स्थित इति पुष्करं पद्मं गजराट् महागज इव ३ महौजसः महाबलायाः तनोर्वयः आयुः यौवनं वा कालेन यथा पीयते तद्वत् ४ कथमित्यनुवर्तते अनसः अधः शयानस्य मास्यस्य मासास्त्रयः परिच्छेदका यस्य उदक् ऊर्ध्वं चरणौ हिन्वतः चालयतः प्रपदेन पदाग्रेण हतं विपर्यस्तमनः कथमपतत् ५ यः कृष्णः दैत्येन ह्रियमाणः सन् तं तृणावर्तं दैत्यं कथमहन्नित्यर्थः ६ हैयंगवस्तैन्ये नवनीतचौर्ये बाहुभ्यां गच्छन् रिंगयन्नित्यर्थः ७ मुखतो हंतुकामो यस्य तं बकवेषमरिं बाहुभ्यां मुखतः कथमपाटयत् ८ ९ १०

११ आशीविषतमः अतिक्रूरविषस्तस्मात्सादहृदात् उद्धृतम् १२ औत्पत्तिकं स्वाभाविकं कथमिति किंस्वेषामात्मा उपस्थादितिशङ्का १३ उक्तमथिज्ञमतिविस्मये नवर्तेति कसप्तहायनइभि १४ भाकृश्रुतमेवगर्गाचार्यवाक्यम् तच्चरितपरिशीलनेन निवृत्ताः सभासनस्थनंदस्यकृष्णात्स्वापयेधकृमतम् सदृदानीतेनैव वाक्येनगोपानुपदिशति श्रूयतामिति १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ तस्मात्तस्यकर्मसुविस्मयोनास्तीतिनंदस्योक्तिः २२ इत्थद्धासासातूर्गाभमितिसमा दिश्यगर्गेचस्वगृहगतेसतितदानीतथाम यमानोऽपि इयनीकृष्णनारायणस्यांशमन्ये अत्रहेतु अक्लिष्टकारिणामिति २३ २४ गोवर्द्धनोद्धरणसपरिकर

प्रलंबपातयित्वोग्रबलेनवत्सुशालिना अमोचयद्व्रजपशून्गोपांश्चारण्यवह्नितः ११ आशीविषतमाहींद्रं दमित्वाविमदं हृदात् प्रसह्योद्वास्ययमुनांचक्रेऽसौनिर्विषोदकाम् १२ दुस्त्यजश्चानुरागोऽस्मिन्सर्वेषानोव्रजौकसाम् नंदतेतनयेऽस्मास्कतस्याप्यौत्पत्तिकः कथम् १३ क्वसप्तहायनोबालः क्वमहाद्रिविधारणम् ततोनोजायतेशङ्काव्रजनाथतवात्मजे १४ नंदउवाच श्रूयतांमेवचोगोपाव्येतुशङ्काचवोऽर्भके एनंकुमारमुद्दिश्यगर्गोमेयदुवाचह १५ वर्णास्त्रयः किलास्यासन्गृह्णतोऽनुयुगंतनूः शुक्लोरक्तस्तथापीतइदानींकृष्णतांगतः १६ प्रागयंवसुदेवस्यक्वचिज्जातस्तवात्मजः वासुदेवइतिश्रीमानभिज्ञाःसंप्रचक्षते १७ बहूनिसंतिनामानिरूपाणिचसुतस्यते गुणकर्मानुरूपाणितान्यहंवेदनोजनाः १८ एषवःश्रेयआधास्यद्गोपगोकुलनंदनः अनेनसर्वदुर्गाणियूयमंजस्तरिष्यथ १९ पुरानेनव्रजपतेसाधवोदस्युपीडिताः अराजकेरक्ष्यमाणाजिग्युर्दस्यून्समेधिताः २० यएतस्मिन्महाभागाःप्रीतिंकुर्वंतिमानवाः नारयोऽभिभवंत्येतान्विष्णुपक्षानिवासुराः २१ तस्मान्नंदात्मजोऽयंतेनारायणसमोगुणैः श्रियाकीर्त्यानुभावेनतत्कर्मसुनविस्मयः २२ इत्यद्धामांसमादिश्यगर्गेचस्वगृहंगते मन्येनारायणस्यांशंकृष्णमक्लिष्टकारिणम् २३ इतिनंदवचःश्रुत्वागर्गगीतंव्रजौकसः दृष्टश्रुतानुभावास्तेकृष्णस्यामिततेजसः मुदितानंदमानर्चुःकृष्णंचगतविस्मयाः २४ देवेवर्षतियज्ञविप्लवरुषावज्राश्मपर्षानिले सीदत्पालपशुस्त्रियात्मशरणंदृष्ट्वाऽनुकंप्युत्स्मयन् उत्पाट्यैककरेणशैलमबलोलीलोच्छिलींध्रंयथाबिभ्रद्गोष्ठमपान्महेंद्रमदभित्प्रीयान्नइंद्रोगवाम् २५ इतिश्रीभाग॰ महा॰ दश॰ षड्विंशतितमोऽध्यायः २६

मनुस्मरन्नकारितेश्वर्यस्यश्रीकृष्णस्यप्रीतिंप्रार्थयते देवइति यज्ञविप्लवेनयारुट् तयादेवेइंद्रेवर्षतिसतिवज्राश्मपरुषानिलैः अशनिजलशर्करातीव्रवायुभिः सीदत्पालपशुस्त्रियात्मशरणसीदंतः पालाः पशवःस्त्रियश्चयस्मिन्तत्तथा आत्मानमेवशरणंयस्यतद्गोष्ठं दृष्ट्वा अनुकंपीउत्स्मयन्हसन्नीदिमाविष्कुर्वन् शैलमुत्पाट्य अबलोबालालीलाऽर्थउच्छिलींध्रंयथातथाएकेनकरेणबिभ्रत्दधत्गोष्ठमपात् पालितवान् एवंमहेंद्रमदभिद्गवामिंद्रःस्तुचराध्यायार्थंचस्मरतिसएवभूतःश्रीकृष्णोनःप्रीयात्प्रीयतामिति षड्विंशोदशमेऽव्यक्तः षड्विंशोदशमोहरिः व्यनक्तुपञ्चविंशमानचतुर्विंशतितपृथक् २५ इतिदशमेटीकायांषड्विंशोऽध्यायः २६

सप्तविंशे तदा लक्ष्य कृष्णस्य प्रभवं परम् वर्ण्यते सुरभीन्द्राभ्यामभिषेकमहोत्सवः १ गोवर्धने धृते शैल इति शक्रस्य भयेनागमने हेतुः आसाराद्रक्षिते व्रज इति सुरभे र्हर्षेणागमनम् १ तत्रेन्द्र आगत्य किं कृतवांस्तदाह विविक्त उपसंगम्येत्यादिना अथाह सुरभिरित्यतः प्राक्तनेन ग्रन्थेन विविक्ते एकान्ते पादयोः पस्पर्श नमश्चकार २ अस्य कृष्णस्य श्रुतश्चासावनुभावश्च श्रुतानुभावः दृष्टः श्रुतानुभावो येन स इन्द्रः नष्टस्त्रिलोकेशोऽहमिति मदो यस्य सः ३ तत्र क्षमापराधं क्षमस्वेति वक्तुं तव तावदपराधो नास्त्येव त्वया अनुग्रह एव कृत इत्याह चतुर्भिः विशुद्धसत्त्वमिति धाम स्वरूपं शान्तमेकरूपमतश्च तपोमयं प्रचुरज्ञानं सर्वज्ञमित्यर्थः कुतः ध्वस्तरजस्तमस्कं ध्वस्ते अविद्यमाने रजस्तमसी यस्मिन् अत एवायमस्मदादिषु दृश्यमानः मायाकार्यरूपः गुणसंप्रवाहः गुणैः संप्रोह्यत इति तथा संसार इत्यर्थः सः ते तव न विद्यते यतः अनुग्रहेणाज्ञानेनानुबध्यत इति तथा सः सर्वज्ञस्य ते नास्तीत्यर्थः अज्ञानसंबन्धो वा ४ यदा अज्ञानतत्कृतदेहसंबन्धो नास्ति तदा तत्कृतानां लोभादीनां का वार्तेत्याह कुतो न्विति तत्कृता देहसंबन्धकृतास्तद्धेतवः पुनरन्यस्य देहस्य हेतवः ननु ज्ञानिनामपि ते दृश्यन्त अत आह अबुधलिङ्गभावा अज्ञानिनां गमकाः यावद्रागादिमत्त्वं

श्रीशुक उवाच गोवर्द्धने धृते शैले आसाराद्रक्षिते व्रजे गोलोकादाव्रजत्कृष्णं सुरभिः शक्र एव च १ विविक्त उपसंगम्य व्रीडितः कृतहेलनः पस्पर्श पादयोरेनं किरीटेनार्कवर्चसा २ दृष्टश्रुतानुभावोऽस्य कृष्णस्यामिततेजसः नष्टत्रिलोकेशमद इदमाह कृताञ्जलिः ३ इन्द्र उवाच विशुद्धसत्त्वं तव धाम शान्तं तपोमयं ध्वस्तरजस्तमस्कम् मायामयोऽयं गुणसंप्रवाहो न विद्यते तेऽग्रहणानुबन्धः ४ कुतो नु तद्धेतव ईश तत्कृता लोभादयो येऽबुधलिङ्गभावाः तथापि दण्डं भगवान् बिभर्ति धर्मस्य गुप्त्यै खलनिग्रहाय ५ पिता गुरुस्त्वं जगतामधीशो दुरत्ययः काल उपात्तदण्डः हिताय स्वेच्छातनुभिः समीहसे मानं विधुन्वन् जगदीशमानिनाम् ६ ये मद्विधाज्ञा जगदीशमानिनस्त्वां वीक्ष्य कालेऽभयमाशु तन्मदम् हित्वार्यमार्गं प्रभजन्त्यपस्मया ईहा खलानामपि तेऽनुशासनम् ७ स त्वं ममैश्वर्यमदप्लुतस्य कृतागसस्तेऽविदुषः प्रभावम् क्षन्तुं प्रभोऽथार्हसि मूढचेतसो मैवं पुनर्भून्मतिरीश मेऽसती ८ तवावतारोऽयमधोक्षजेह स्वयंभराणामुरुभारजन्मनाम् चमूपतीनामभवाय देव भवाय युष्मच्चरणानुवर्तिनाम् ९

तावत् ज्ञानित्वमेव न सिद्धमित्यर्थः लोभाद्यभावेऽपि मन्मानभङ्गो दण्डार्थमित्याह तथापीति ५ ननु त्वद्दण्डे च मम गोपशुजनस्य का शक्तिः किं वा कारणं को वा दण्डो मया कृत इत्यत आह पितेति त्वं पिता जगतां जनकः गुरुरुपदेष्टा अधीशः नियन्ता इति दण्डधारणे हेतुत्रयम् कालत्वात्समर्थः तस्मादुपात्तदण्डो हिताय कल्याणाय स्वेच्छातनुभिर्लीलावतारैः समीहसे तव समीहा लीलैव जगदीशमानिनामस्माकं मानविधूननमित्यर्थः ६ कथमेतदित्यत आह य इति मद्विधा अज्ञा अतो जगदीशमानिनः काले भयकालेऽपि यथा धुनैवातिवृष्टौ त्वामभयं भयमगणयन्तं वीक्ष्य आशु तन्मदं जगदीशा इति मदं हित्वा विगतगर्वाः सन्तः आर्यमार्गं भक्तिलक्षणं भजन्ति अतस्तव ईहैव खलानामनुशासनं दण्ड इत्यर्थः ७ एवं भगवत्स्वरूपमभिप्रायं चानुवर्ण्य क्षमापयति स त्वमिति एवंभूता असती मतिर्मे पुनर्मा भूत् इति प्रार्थनान्तरम् ८ महानयमपराधः कथं क्षन्तव्य इति चेदत आह तवेति स्वयंभराणां पुनश्च उरुभारजन्मनां बहूनां भाराणां जन्म येभ्यस्तेषामभवाय नाशाय युष्मच्चरणसेविनां तु भवाय अतो मम त्वत्सेवकत्वादत्यन्तापराधिनोऽपि क्षन्तव्यमिति भावः

क्षमापयन्नमस्करोति नमइति तुभ्यंभगवतेकृष्णायनमः पुरुषायसर्वान्तर्यामिणे महात्मने अवस्थत्वेऽप्यपरिच्छिन्नाय कुतः वासुदेवायसर्वनिवासाय सात्वतांयादवानां पतये १० तर्हिकिमदृश्यास्त्वंनः स्वच्छंदोपात्तदेहायस्वेषांभक्तानांछंदेनइच्छयास्वीकृतदेहाय तत्रापिविशुद्धज्ञानमेवमूर्तिर्यस्यतस्मै मायया सर्वस्मैसर्वरूपाय कुत सर्वस्यबीजायकारणाय अतएवसर्वभूतात्मनेनमइति ११ कृतागसइत्यनेनोक्तमपराधंनिवेदयति मयेदमिति आसारवायुभिः गोष्ठनाशायमयेदमकृत्यंचेष्टितकृतम् १२ तथापिप्रभोईशत्वयाऽनुगृहीतोऽस्मि अनुग्रहंदर्शयति ध्वस्तस्तंभइतिवृथोद्यमइतिच १३ १४ इंद्रेणस्वाभिमायेनिवेदितेभगवानपितथैवाह मयेति इंद्रश्रियादेवराज्येन १५ १६ वः युष्माभिः बहुवचनंवरुणादीनभिप्रायेण अगतव्यस्वर्गोऽपि तथैवेश्वरत्वादिविचेषयाह क्रियतामिति मदनुशासनेनसु

नमस्तुभ्यंभगवतेपुरुषायमहात्मने वासुदेवायकृष्णायसात्वतांपतयेनमः १० स्वच्छंदोपात्तदेहायविशुद्धज्ञानमूर्तये सर्वस्मैसर्व बीजायसर्वभूतात्मनेनमः ११ मयेदंभगवन्गोष्ठनाशायासारवायुभिः चेष्टितंविहतेयज्ञेमानिनातीव्रमन्युना १२ त्वयेशानुगृही तोऽस्मिध्वस्तस्तंभोवृथोद्यमः ईश्वरंगुरुमात्मानंत्वामहंशरणंगतः १३ श्रीशुकउवाच एवंसंकीर्तितःकृष्णोमघोनाभगवा नमुम् मेघगंभीरयावाचाप्रहसन्निदमब्रवीत् १४ श्रीभगवानुवाच मयातेऽकारिमघवन्मखभंगोऽनुगृह्णता मदनुस्मृ तयेनित्यंमत्तस्येंद्रश्रियाभृशम् १५ मामैश्वर्यश्रीमदांधोदंडपाणिंनपश्यति तंभ्रंशयामिसंपद्भ्योयस्यचेच्छाम्यनुग्रहम् १६ गम्यतांशक्रभद्रंवःक्रियतांमेऽनुशासनम् स्थीयतांस्वाधिकारेषुयुक्तैर्वःस्तंभवर्जितैः १७ अथाहसुरभिःकृष्णमभिवंद्यमनस्वि नी स्वसंतानैरुपामंत्र्यगोपरूपिणमीश्वरम् १८ सुरभिरुवाच कृष्णकृष्णमहायोगिन्विश्वात्मन्विश्वसंभव भवता लोकनाथेनसनाथावयमच्युत १९ त्वंनःपरमकंदैवंत्वंनइंद्रोजगत्पते भवायभवगोविप्रदेवानांयेचसाधवः २० इंद्रंनस्त्वाऽभि षेक्ष्यामोब्रह्मणानोदितावयम् अवतीर्णोऽसिविश्वात्मन्भूमेर्भारापनुत्तये २१ श्रीशुकउवाच एवंकृष्णमुपामंत्र्यसु रभिःपयसाऽऽत्मनः जलैराकाशगंगायाऐरावतकरोद्धृतैः २२ इंद्रःसुरर्षिभिःसाकंनोदितोदेवमातृभिः अभ्यषिंचतदाशार्हंगो विंदइतिचाभ्यधात् २३ तत्रागतास्तुंबुरुनारदादयोगंधर्वविद्याधरसिद्धचारणाः जगुर्यशोलोकमलापहंहरेः सुरांगनाःसंननृतु र्मुदान्विताः २४ यापूर्वंतंभस्थापनामित्यर्थः युक्तैरप्रमत्तैःस्तंभवर्जितैर्निरहंकारैः १७ स्वसंतानैर्गोभिःसहउपामंत्र्यकृष्णकृष्णेत्यादिसंबोध्य १८ इंद्रेणहता अपिभवतासनाथावयंकृताः रक्षिताइत्यर्थः १९ त्वंनःपरमंदैवंदैवतंदेवता अतःहेजगत्पतेगोविप्रदेवानांयेऽन्येचसाधवः तेषांभवायअभ्युदयायअयंत्वमेवइंद्रो भव २० ननुभवतीनामिंद्रोऽस्तीतिचेत्तत्राह इंद्रमिति अलंपुरंदरस्येंद्रत्वायेत्यर्थः ननुदेवाएवइंद्राभिषेकंकथंमत्रभवत्योऽभिषेक्ष्यामीतिचेत्तत्राह अवतीर्णोऽसीति २१ सुरभिःआत्मनःपयसाऽभ्यषिंचत् इंद्रस्त्वाकाशगंगायाजलैरभ्यषिंचत् २२ देवमातृभिरदित्यादिभिर्देवमातृभिर्नोदितःगाःपशून्गाःस्वर्गंवाविंदतीतिगोविंदइत्यभ्यधात् नामकृतवानित्यर्थः २३ २४

देवनिकायेषु केतव इव दर्शनीया मुख्या इत्यर्थः गावः गां पृथ्वीम् पयोभिर्द्रुतामार्द्रामनयन् अकुर्वन्नित्यर्थः २५ नानारसौघाः क्षीरादिवाहिन्यः अकृष्टपच्याः कर्षणं
विनैव पक्वाः ओषधयो व्रीह्यादय आसन् यद्वा अकृष्टपच्या ओषधयो येषु ते गिरयः उन्मणीन् गर्भगतान्मणीन् उत् उद्धृतान् बहिः प्रकटान् अबिभ्रत् अबिभरुः २६ २७
२८ अहमिंद्रो हि देवानां त्वं गवामिंद्रतां गतः गोविंद इति लोके त्वां गास्यंति भुवि मानवाः १ इति दशमे टीकायां सप्तविंशोऽध्यायः २७ अष्टाविंशे ततो नंद-
स्नानमनं वरुणालयात् वैकुंठदर्शनं चाथ गोपानामनुवर्ण्यते १ गोवर्धनं समुद्धृत्य वशीकृत्यासुरेश्वरम् नंदानयनतः कृष्णो वरुणं च वशेऽनयत् २ १ कलामात्रा-
यां द्वादश्यां पारणादराभिनिवेशेनासुरीं वेलां अविज्ञाय अरुणोदयात्पूर्वमेव शास्त्रबलेन निशि उदकं प्रविष्टं तदनभिज्ञो वरुणस्य भृत्योऽनयदिति तथा च शास्त्रम्

तं तुष्टुवुर्देवनिकायकेतवो ह्यवाकिरंश्चाद्भुतपुष्पवृष्टिभिः लोकाः परां निर्वृतिमाप्नुवंस्त्रयो गावस्तदा गामनयन्पयोद्रुताम् २५ नानार-
सौघाः सरितो वृक्षा आसन्मधुस्रवाः अकृष्टपच्यौषधयो गिरयोऽबिभ्रदुन्मणीन् २६ कृष्णेऽभिषिक्त एतानि सत्त्वानि कुरुनंदन निर्वैराण्य-
भवंस्तात क्रूराण्यपि निसर्गतः २७ इति गोगोकुलपतिं गोविंदमभिषिच्य सः अनुज्ञातो ययौ शक्रो वृतो देवादिभिर्दिवम् २८
इति श्रीभाग० महा० दश० इंद्रस्तुतिर्नाम सप्तविंशोऽध्यायः २७ श्रीशुक उवाच एकादश्यां निराहारः समभ्यर्च्य जनार्दनम्
स्नातुं नंदस्तु कालिंद्यां द्वादश्यां जलमाविशत् १ तं गृहीत्वानयद्भृत्यो वरुणस्यासुरोऽन्तिकम् अविज्ञायासुरीं वेलां प्रविष्टमुदकं निशि
२ चुक्रुशुस्तमपश्यंतः कृष्ण रामेति गोपकाः भगवांस्तदुपश्रुत्य पितरं वरुणाहृतम् तदंतिकं गतो राजन्स्वानामभयदो विभुः ३ प्राप्तं
वीक्ष्य हृषीकेशं लोकपालः सपर्यया महत्या पूजयित्वाह तद्दर्शनमहोत्सवः ४ वरुण उवाच अद्य मे निभृतो देहोऽद्यैवार्थो-
ऽधिगतः प्रभो त्वत्पादभाजो भगवन्नवापुः पारमध्वनः ५ नमस्तुभ्यं भगवते ब्रह्मणे परमात्मने न यत्र श्रूयते माया लोकसृष्टिविकल्पना
६ अजानता मामकेन मूढेनाकार्यवेदिना आनीतोऽयं तव पिता तद्भवान् क्षंतुमर्हति ७ ममाप्यनुग्रहं कृष्ण कर्तुमर्हस्यशेषदृक् गोविंद
नीयतामेष पिता ते पितृवत्सल ८ श्रीशुक उवाच एवं प्रसादितः कृष्णो भगवानीश्वरेश्वरः आदायागात्स्वपितरं बंधूनां
चावहन्मुदम् ९ नंदस्त्वतींद्रियं दृष्ट्वा लोकपालमहोदयम् कृष्णे च संनतिं तेषां ज्ञातिभ्यो विस्मितोऽब्रवीत् १०

कलार्द्धं द्वादशीं दृष्ट्वा निशीथादूर्ध्वमेव हि आमध्याह्नाः क्रियाः सर्वाः कर्तव्याः शंभुशासनात् इत्यादि वक्ष्यति च वरुणः अजानता मामकेनेति भगवद्धर्ममजानते-
त्यर्थः २ स्वानां भगवद्धर्मपराणामभयदः भार्गवे त्वभयं ददत् ३ सपर्यया अर्हणेन ४ अद्य इदानीं मे मया देहो निभृतः धृतः यदा त्वद्दर्शनं जातं तदैव देहसाफल्यं प्रा-
प्तमित्यर्थः यद्वा निभृतः पूर्णमनोरथ इत्यर्थः किंच अद्यैवार्थोऽधिगतः सर्वरत्नाकरपतिनाऽपि तः पूर्वं नैवंविधोऽर्थः प्राप्त इत्यर्थः किंच संसारोऽपि निवृत्त एवेत्याशयेनाह त्वत्पा-
दभाज इति अध्वनः पारं मोक्षम् ५ भगवते निरतिशयैश्वर्याय ब्रह्मणे पूर्णाय परमात्मने सर्वजीवनियंत्रे तत्र हेतुः न यत्रेति लोकसृष्टिं विकल्पयति या माया सा यत्र न श्रूयते
अविद्यमानेव तिष्ठतीत्यर्थः ६ अजानता मूढत्वेन तत्सन्निधौ हरणीयत्वं न जानतेति ७ नंदं विमुच्य समर्पयति गोविंदेति ८ ९ अतींद्रियमदृष्टपूर्वं लोकपालस्य महोदयमै-
श्वर्यम् १०

मी सम्यगुक्ताधीचेंपाने अपिकिस्वगतिस्वस्थानसूक्ष्माम्ब्रह्मास्थानउपाधास्यत् उपाधास्यति न अस्मान्प्रापयिष्यतीतिसकल्पितवतइत्यर्थ ११ इत्येवमूतस्वा मास्तेषासकल्पम् अखिलदृक्सर्वज्ञ स्वयमेवविज्ञायतेषासकल्पसिद्धयेकृपयैतद्वक्ष्यमाणमचिंतयत् १२ अविद्यादेहाद्यहबुद्धि तत काम तत कर्मतैरुच्चा वचासुदेवतिर्यगादिषुभ्रमन्स्वीयागतिनवेद १३ स्वब्रह्मस्वरूपलोकवैकुंठाख्यतमस प्रकृते परम् १४ देहादिपिहितानादर्शनमशक्यमितिप्रथमदेहादि व्यतिरिक्तब्रह्मस्वरूपदर्शयामास तदाह सत्यमिति सत्यमबाध्यज्ञानमजडमनंतमपरिच्छिन्नज्योति स्वप्रकाशसनातनशाश्वत्सिद्धब्रह्मगुणापायेगुणापोहेसमा हितोपलक्षयति तत्कृपयैवदर्शयामास १५ एवब्रह्महृदब्रह्मैवहृदवत्हृद तत्रनिमग्नस्यविशेषविज्ञानाभावात् तब्रह्महृदतेतुनीता प्रापितास्तस्मिन्मग्ना स्तुशाब्दाप्तविशेषमाह पुन कृष्णेनउद्धृता समाधेरुत्थापिता सत ब्रह्मणस्तस्यैवलोकवैकुंठाख्यदृदृशुरिति ननुब्रह्मनिमग्नानापुनर्लोकदर्शनमघटित मेवेत्याशंक्याह यत्रेति यत्रयस्मिन्कृष्णनिमित्तेसतिपूर्वमक्रूरोऽध्यगात् ददृशान् मुकपरीक्षित्सवादात्साक्षान्नलान्दृतनिर्देश नत्वत्रस्यैश्वर्यभगवतिकि

तेचौत्सुक्यधियोराजन्मत्वागोपास्तमीश्वरम् अपिन स्वगतिसूक्ष्मामुपाधास्यदधीश्वर ११ इतिस्वानासभगवान्विज्ञाया खिलदृक्स्वयम् सकल्पसिद्धयेतेषाकृपयैतदचिंतयत् १२ जनोवैलोकएतस्मिन्नविद्याकामकर्मभि उच्चावचासुगतिषुनवेद स्वागतिभ्रमन् १३ इतिसचिंत्यभगवान्महाकारुणिकोहरि दर्शयामासलोकस्वगोपानातमस परम् १४ सत्यज्ञानमनंतय द्ब्रह्मज्योति सनातनम् यद्धिपश्यतिमुनयोगुणापायेसमाहिता १५ तेतुब्रह्महृदनीतामग्ना कृष्णेनचोद्धृता ददृशुर्ब्रह्मणोलो कयत्राक्रूरोऽध्यगात्पुरा १६ नदादयस्तुतदृष्ट्वापरमानदनिर्वृता कृष्णचतत्रच्छदोभि स्तूयमानसुविस्मिता १७ इति श्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कधे अष्टाविंशतितमोऽध्याय २८ श्रीशुकउवाच भगवानपिता रात्री शरदोत्फुल्लमल्लिका वीक्ष्यरतुमनश्चक्रे योगमायामुपाश्रित १

चिदपि असभावितामितिभाव अथवा अक्रूरोयत्रददृशवान् त स्यमुनान्हृदस्यब्रह्महृदइतिनामतद्दनीता सतोब्रह्मणोलोकददृशु पुनश्चकृष्णेनोद्धृता पूर्ववत्तद्दृष्ट्वाविस्मितायभूवु व्यवहितान्वयोऽप्रसिद्धक ल्पनान्नसादव्येति १६ १७ इतिदशमेटीकायामष्टाविंशोऽध्याय २८ ऊनत्रिंशेतुरासार्थमुक्तिमन्युक्तयोद्भरे गोपीभीरासससंरंभेतस्य चातर्द्धिकौतुकम् १ब्रह्मादिजयसरूढमूढकदर्पदर्पहा जयतिश्रीपतिर्गोपीरासमडलमडन २ ननुविपरीतमिदपरदारविनोदेनकदर्पविजेतृत्व मतीति मैवम् योगमायामुपाश्रित आत्मारामोऽप्यरीरमत् साक्षान्मन्मथमन्मथ आत्मन्यवरुद्धसौरतइत्यादिषुस्वातन्त्र्याभिधानात् तस्मा द्रासक्रीडाविडबनकामविजयख्यापनायेत्येवतत्त्वम् किंच शृगारकथापदेशेनविशेषतोनिवृत्तिपरेयपचाध्यायीतिव्यक्तीकरिष्याम तारात्री याता मल्लीप्रजसिद्धामयेमास्स्यथक्षपा इतिमति श्रुतास्त्वर्थ १ ५ ५ ५ ५

तदातस्मिन्नेवक्षणेतत्प्रीतयेउडुराजश्चंद्रउदगात् उदितः किंकुर्वन् दीर्घकालेनदर्शनंयस्यसः प्रियः स्वप्रियायाः मुखमरुणेनकुंकुमेनयथाविलिंपतितथाप्रा च्याः ककुभोदिशः मुखंशंतमैः सुखतमैःकरैरश्मिभिः अरुणेनउदयरागेणविलिंपन्नरुणीकुर्वन्नित्यर्थः सप्रसिद्धः उडुराजः चर्षणीनांजनानांशुचः तापग्लानीः मृजन् अपनयन् २ कुमुत्कुमुदंविकसनीयंविद्यतेयस्यतंकुमुद्वंतंनखंडमंडलंयस्यतंरमायाआननस्यआभाइवआभायस्यतम् नवकुंकुममिवअरुणमेवंविधंचंद्रं दृष्ट्वा तथाचवनंतस्यकोमलैःगोभिःरंजितंदृष्ट्वाकलंमधुरंजगौ अगायत् कथंवामदृशांवामाः मनोहराः दृशोयासांतासांमनोहरंयथा ३ असापत्यार्थमन्योन्यमलक्षितः नज्ञापितः उद्यमोयाभिस्ताः सकांतोयत्रतत्रगीतध्वनिमार्गेणजग्मुः जवेनवेगेनलोलानिचंचलानिकुंडलानियासांताः ४ श्रीकृष्णसूचकशब्द श्रवणेनतत्प्रवणचित्तानांतत्क्षणमेवत्रैवर्गिककर्मनिवृत्तिंद्योतयंत्यइवान्हिवासिप्रूकर्मविहाययपुः तदाह दुहंत्यइति पयःस्थालीस्थंचुल्ल्यामाधिश्रित्येतत्क्वाथ गप्रतीक्षमाणाःकाश्चिद्ययुः संयावंगोधूमकणान्नंपक्वमनुद्वास्यअनुत्तार्य ५ ६ अन्याः प्रमृजंत्यः अंगोद्वर्तनादिकुर्वंत्यःकाश्चकाश्चित्कृष्णातुच्छ्यर्थकर्मेत

तदोडुराजःककुभःकरैर्मुखंप्राच्याविलिंपन्नरुणेनशंतमैः सचर्षणीनामुदगाच्छुचोमृजन्प्रियःप्रियायाइवदीर्घदर्शनः २ दृष्ट्वाकुमुद्वंतमखंडमंडलंरमाननाभंनवकुंकुमारुणम् वनंचतत्कोमलगोभिरंजितंजगौकलंवामदृशांमनोहरम् ३ निशम्यगीतंतदनंगवर्द्धनंव्रजस्त्रियःकृष्णगृहीतमानसाः आजग्मुरन्योऽन्यमलक्षितोद्यमाःसयत्रकांतोजवलोलकुंडलाः ४ दुहंत्योऽभिययुःकाश्चिद्दोहंहित्वासमुत्सुकाः पयोऽधिश्रित्यसंयावमनुद्वास्यापराययुः ५ परिवेषयंत्यस्तद्धित्वापाययंत्यःशिशून्पयः शुश्रूषंत्यःपतीन्काश्चिदश्नंत्योऽपास्यभोजनम् ६ लिंपंत्यःप्रमृजंत्योऽन्याअंजंत्यःकाश्चलोचने व्यत्यस्तवस्त्राभरणाःकाश्चित्कृष्णांतिकंययुः ७ तावार्यमाणाःपतिभिःपितृभिर्भ्रातृबंधुभिः गोविंदापहृतात्मानोनन्यवर्त्तंतमोहिताः ८ अंतर्गृहगताःकाश्चिद्गोप्योऽलब्धविनिर्गमाः कृष्णंतद्भावनायुक्तादध्युर्मीलितलोचनाः ९ दुःसहप्रेष्ठविरहतीव्रतापधुताशुभाः ध्यानप्राप्ताच्युताश्लेषनिर्वृत्याक्षीणमंगलाः १० तमेवपरमात्मानंजारबुद्ध्याऽपिसंगताः जहुर्गुणमयंदेहंसद्यःप्रक्षीणबंधनाः ११

दासक्तमनसामन्यथाकृतमपिफलसेवे तिद्योतयन्नाह व्यत्यस्तेति स्थानतःस्वरूपतश्चोर्ध्वाधोधारणेनविपर्ययंप्राप्तानिवस्त्राभरणानियासांताः ७ नचकृष्णाकृष्टमनसांविघ्नाः प्रभवंतीत्याह ता वार्यमाणाइति ८ नलब्धोनिर्गमोयाभिस्ताः प्रागपितद्भावनायुक्ताः तदानितरांदध्युरित्यर्थः ९ किंच तदानीमेवतंपरमात्मानंकृष्णंध्यानतः प्राप्ताः सत्यः गुणमयंदेहंजहुरित्याहश्लोकद्वयेन दुःसहेति ननु कथंजहुःपरमात्मेतिज्ञानाभावादित्याशंक्याह जारबुद्ध्याऽपीति नहिवस्तुशक्तिःबुद्धिमपेक्षते अन्यथाम त्वाऽपिपीतामृतवदितिभावः ननुतदपिप्रारब्धकर्मबंधनेसतिकथंजहुस्तत्राह सद्यः प्रक्षीणबंधनाइति ननु कथंभोगमंतरेणप्रारब्धंकर्मक्षीणंभोगेनैवसद्यःक्षीण मित्याह दुःसहेति दुःसहोयः प्रेष्ठविरहस्तेनतीव्रतापस्तेनधुतानिगतानिअशुभानियासांतदप्राप्तिपरमदुःखभोगेनपापंक्षीणमित्यर्थःतथाध्यानेनप्राप्तोऽच्युतस्याश्लेषेणयानिर्वृतिःपरमसुखभोगःतयाक्षीणंमंगलंपुण्यबंधनंयासांताः अतोध्यानेनपरमात्मप्राप्तेस्तत्कालसुखदुःखाभ्यांनिःशेषकर्मक्षयात्गुणमयंदे हंजहुरिति १० ११

ननुतथापतिश्चादीनांवस्तुतोब्रह्मत्वेऽपिनतद्भजनान्मोक्ष तथाबुद्ध्यभावात् एवंकृष्णोऽपिब्रह्मस्वरूपभावेनतत्सङ्गति कथंमोक्षहेतुरितिशङ्कते कृष्णंविदुरि
ति परंकेवलंकान्तंकमनीयंविदु नब्रह्म १२ परिहरति उक्तमिति अयंभाव आवेशमात्रंब्रह्मत्वंकृष्णस्यतुहृषीकेशत्वादनावृतमतोनतद्बुद्ध्यपेक्षेति १२
ननुदेहोरूपमनावृतं स्यादतआह नृणामिति गुणात्मन गुणनियन्तु भगवतएवरूपाभिव्यक्ति अतोनदेहिसादृश्यमत्रवस्तुयुज्यतइतिभावः १४ अतोयथाक
थंचित्तदासक्तिर्मुक्तिकारणमित्याह काममिति ऐक्यंसंबंधंसौहृदंभक्तिम् १५ नचभगवतोऽयमतिभारइत्याह नचैवमिति यत श्रीकृष्णादेतत्स्थावरादिकमपिवि
मुच्यते १६ प्रस्तुतमाह तादृष्ट्वेति वाच पेशैर्विलासैः १७ ससंभ्रममागताविलोक्यससंभ्रममिवाह व्रजस्येति १८ उज्ज्वलामदहसितमालक्ष्याह रजन्येषेति १९

राजोवाच कृष्णंविदु परंकान्तंनतुब्रह्मतयामुने गुणप्रवाहोपरमस्तासांगुणधियांकथम् १२ श्रीशुकउवाच उक्तं
पुरस्तादेतत्तेचैद्य सिद्धिंयथागत द्विषन्नपिहृषीकेशंकिमुताधोक्षजप्रियाः १३ नृणांनिःश्रेयसार्थायव्यक्तिर्भगवतोनृप अ
व्ययस्याप्रमेयस्यनिर्गुणस्यगुणात्मन १४ कामंक्रोधंभयंस्नेहमैक्यंसौहृदमेवच नित्यंहरौविदधतोयान्तितन्मयतांहिते १५ न
चैवंविस्मय कार्योभवताभगवत्यजे योगेश्वरेश्वरेकृष्णेयतएतद्विमुच्यते १६ तादृष्ट्वाऽन्तिकमायाताभगवान्व्रजयोषित अवद
द्वदतांश्रेष्ठोवाच पेशैर्विमोहयन् १७ श्रीभगवानुवाच स्वागतंवोमहाभागा प्रियंकिंकरवाणिव व्रजस्यानामयं
कच्चिद्ब्रूतागमनकारणम् १८ रजन्येषाघोररूपाघोरसत्त्वनिषेविता प्रतियातव्रजंनेहस्थेयंस्त्रीभि सुमध्यमा १९ मातर पित
र पुत्रा भ्रातर पतयश्चव विचिन्वन्तिह्यपश्यन्तोमाकृढ्वंबन्धुसाध्वसम् २० दृष्टंवनंकुसुमितंराकेशकररञ्जितम् यमुनाऽनि
ललीलैजत्तरुपल्लवशोभितम् २१ तद्यातमाचिरंगोष्ठंशुश्रूषध्वंपतीन्सती क्रन्दन्तिवत्साबालाश्चतान्पाययतदुह्यत २२ अथ
वामदभिस्नेहाद्भवत्योयन्त्रिताशया आगताह्युपपन्नंव प्रीयन्तेमयिजन्तव २३ भर्त्तु शुश्रूषणंस्त्रीणांपरोधर्मोह्यमायया त
द्बन्धूनांचकल्याण्य प्रजानांचानुपोषणम् २४ दु शीलोदुर्भगोवृद्धोजडोरोग्यधनोऽपिवा पति स्त्रीभिर्नहातव्योलोकेप्सुभिर
पातकी २५ अस्वर्ग्यमयशस्यंचफल्गुकृच्छ्रंभयावहम् जुगुप्सितंचसर्वत्रऔपपत्यंकुलस्त्रिया २६ श्रवणाद्दर्शनाद्ध्यानान्मयि
भावोऽनुकीर्त्तनात् नतथासन्निकर्षेणप्रतियाततततोगृहान् २७ श्रीशुकउवाच इतिविप्रियमाकर्ण्यगोप्योगोविन्दभाषि
तम् विषण्णाभग्नसङ्कल्पाश्चिन्तामापुर्दुरत्ययाम् २८

किंच मातरइति विचिन्वन्ति मृगयन्ते बन्धूनांसाध्वसंमाकृढ्वं माकुरुतेत्यर्थः २० ईषत्प्रणय
कोपेनान्यतोविलोकयन्तीर्मत्वाह दृष्टमिति राकेशस्यपूर्णचन्द्रस्यकरैरञ्जितम् यमुनास्पर्शिनोऽनिलस्यलीलामन्दगतिस्तयाएजन्त कम्पमानास्तरूणांपल्ल
वास्तै शोभितम् २१ सती हे सत्य २२ सरभसोत्थितदृष्टीर्मत्वाह अथवेति यन्त्रिताशया वशीकृतचित्ता उपपन्नंयुक्तम् प्रीयन्ते प्रीताभवन्ति २३ दृष्टा
दृष्टभयप्रदर्शनेननिवर्त्तयति भर्त्तुरित्यादिश्लोकत्रयेण २४ २५ फल्गुतुच्छंकृच्छ्रं दु खसंपादकम् औपपत्यंजारसौख्यम् २६ किंच श्रवणादिति २७ २८

चिंतां प्राप्तानां स्थितिमाह कृत्वेति शुचः शोकादुद्भवेन श्वसनेन शुष्यंतो बिंबफलसदृशा अधरा येषु मुखेषु तानि अव अवांचि कृत्वा तथा अंगुष्ठेन महीं लिखंत्यः त
था गृहीतकज्जलैरश्रुभिः कुचकुंकुमानि क्षालयंत्यः तूष्णीं स्थिताः यतः उरुर्दुःखभरो भारो यासां ताः २९ किंच प्रेष्ठमिति किंचित्संरंभेण कोपावेशेन गद्गदा
गिरो यासां ताः अब्रुवतस्म संरंभे कारणं प्रेष्ठमित्यादि प्रियेतरमिव प्रतिभाषमाणं प्रत्याचक्षाणम् ३० नृशंसं क्रूरम् दुरवग्रह हे स्वच्छंद तव पादमूलं भक्ताः से
वितवृत्तीः अस्मान्भजस्व मा त्यजेति ३१ अपिच यदुक्तं यत्पत्यपत्येत्यादि त्वया धर्मविदेति सोपहासमेवमेतदुपदेशानां पदे विषये त्वय्येवास्तु उपदेशपदत्वे हे
तुः ईश इति विधिद्विधावाक्येन सर्वोपदेशानामीशपरत्वावगमादिति भावः ईशत्वे हेतुः आत्मा किल भवानिति भोग्यस्य हि सर्वस्य भोक्ता आत्मैवेश इति अ
तः प्रेष्ठो बंधुश्च भवानेवेति सर्वबंधुशुश्रूषणं त्वय्येवास्त्वित्यर्थः अथवा धर्मोपदेशानां पदे स्थाने धर्मोपदेष्टरि त्वयि सति अस्मासु च धर्मं जिज्ञासमानासु सती

कृत्वा मुखान्यव शुचः श्वसनेन शुष्यद्बिंबाधराणि चरणेन भुवं लिखंत्यः अस्रैरुपात्तमषिभिः कुचकुंकुमानि तस्थुर्मृजंत्य उरुदुः
खभराः स्म तूष्णीम् २९ प्रेष्ठं प्रियेतरमिव प्रतिभाषमाणं कृष्णं तदर्थविनिवर्तितसर्वकामाः नेत्रे विमृज्य रुदितोपहते स्म किंचित्सं
रंभगद्गदगिरोऽब्रुवतानुरक्ताः ३० गोप्य ऊचुः मैवं विभोऽर्हति भवान्गदितुं नृशंसं संत्यज्य सर्वविषयांस्तव पादमूलम्
भक्ता भजस्व दुरवग्रह मा त्यजास्मान्देवो यथादिपुरुषो भजते मुमुक्षून् ३१ यत्पत्यपत्यसुहृदामनुवृत्तिरंग स्त्रीणां स्वधर्म इति धर्म
विदा त्वयोक्तम् अस्त्वेवमेतदुपदेशपदे त्वयीशे प्रेष्ठो भवांस्तनुभृतां किल बंधुरात्मा ३२ कुर्वंति हि त्वयि रतिं कुशलाः स्व आत्मन्नित्य
प्रिये पतिसुतादिभिरार्तिदैः किम् तन्नः प्रसीद परमेश्वर मा स्म छिंद्या आशां भृतां त्वयि चिरादरविंदनेत्र ३३ चित्तं सुखेन भवताऽ
पहृतं गृहेषु यन्निर्विशत्युत करावपि गृह्यकृत्ये पादौ पदं न चलतस्तव पादमूलाद्यामः कथं व्रजमथो करवाम किं वा ३४ सिंचांग नस्त्व
दधरामृतपूरकेण हासावलोककलगीतजहृच्छयाग्निम् नो चेद्वयं विरहजाग्न्युपयुक्तदेहा ध्यानेन याम पदयोः पदवीं स
खे ते ३५ पु त्वया धर्मविदा यदुक्तमेवमेतदस्तु न तु त्वं धर्मोपदेष्टा किंतु भवानात्मेति अथवा यदुक्तमेतदुपदेशपदे तज्ज्ञोऽचरेषु रुषे अस्तु
नाम त्वयि तु ईशे स्वामिनि एवं का क्षतिर्नैवमित्यर्थः यस्तनुभृतां त्वमात्मा फलरूप इति यद्वा यदुक्तं पत्यादिशुश्रूषणं धर्म इति एवमेतत्त्वय्येवास्तु कुतः
उपदेशपदे शुश्रूषणीयत्वेनोपदिश्यमानानां पत्यादीनां पदे अधिष्ठाने कुतः ईशे न हीश्वरमधिष्ठानं विना कोऽपि पतिपुत्रादिर्नामेति अन्यत्समानमलंग
ति विस्तरेण ३२ एतत्सदाचारेण द्रढयंत्यः प्रार्थयंते कुर्वंतीति शास्त्रनिपुणाः तथा च शास्त्रम् किं प्रजया करिष्यामो येषां नोऽयमात्मा लोक इत्यादि ३३ किंच प्र
ति यातेति यदुक्तं तदशक्यं त्वयैव चित्तादीनामपहृतत्वादित्याहुः चित्तमिति यदस्माकं चित्तमेतावंतं कालं सुखेन गृहेषु निर्विशति तत्त्वयाऽपहृतं करावपि यौ गृह्य
कृत्ये निर्विशतस्तावपि सुखान्निवर्तयाइतिवा ३४ अतः अंग हे कृष्ण नः अस्माकं तवाधरामृतपूरकेण तवैव हाससहितेनावलोकेन कलगीतेन च जातो यो हृच्छया
ग्निः कामाग्निस्तं सिंच नो चेद्वयं भावदेको ऽग्निस्त्वद्विरहाज्जनिष्यते यो ऽग्निस्तेन च उपयुक्तदेहाः दग्धशरीराः योगिन इव ते पदवीमंति कध्यानेन याम प्राप्नुयाम
३५

ननुसपतिनेपोपगच्छनतएवाग्निधिन्वेयुरितिचेत्तत्राहु यहीति रमायालक्ष्म्या दत्तक्षणदत्तोत्सवदत्तावसरधातदपिक्वचिदेव नसर्वदा अरण्यजना भिया
यस्यतस्यतवअरण्यजनप्रियत्वादरण्येक्वचित् यर्हि अस्मासु स्पृष्टवत्सोवयतन्नत्वया ऽभिरमिताआनंदिता सत्य तदारभ्यान्यसमक्षस्थातुमपिनपारया
मः तुच्छास्तेनरोनतदृश्यं ३६ तत्प्रसादसौभाग्यत्वात्तिनिनमित्याह श्रीरिति यत्पादाब्जअसापत्न्यस्थानलब्ध्वा ऽपितुलस्यासपत्न्यासहतवपदाब्जरज का
मयतेस्म भृत्यैः सर्वैर्जुष्टमितिसौभाग्यातिरेकोक्तिः यस्या स्ववीक्षणकृते श्रीरामानविलोकयत्वित्येतदर्थमन्येपाब्रह्मादीनातपोभिः प्रयास सातद्रज
तदद्वयमधिप्रपन्नाइति ३७ हेवृजिनार्दन दुःखहृत, त्वदुपासनेत्वद्भजनएवआशायासातावयंवसतीर्गृहानविसृज्यहित्वायोगिनइवप्राप्ता तवसुन्दरस्मित
विलसितनिरीक्षणेनय तीव्र कामः तेनतप्तचित्तानां हेपुरुषरत्नदास्यदेहि ३८ ननुगृहस्वाम्यंविहायदास्यंकिमितिप्रार्थ्यतेअतआहु वीक्ष्येति अल

यर्त्यम्बुजाक्षतवपादतलंरमायादत्तक्षणंक्वचिदरण्यजनप्रियस्य अस्प्राक्ष्मतत्प्रभृतिनान्यसमक्षमगस्थातुंत्वयाऽभिरमिता
स्मतपारयाम ३६ श्रीर्यत्पदाम्बुजरजश्चकमेतुलस्यालब्ध्वाऽपिवक्षसिपदंकिलभृत्यजुष्टम् यस्याः स्ववीक्षणकृतेऽन्यसुरप्रयास
स्तद्वद्वयंचतवपादरजःप्रपन्नाः ३७ तन्नःप्रसीदवृजिनार्दनतेऽघ्रिमूलंप्राप्ताविसृज्यवसतीस्त्वदुपासनाशाः त्वत्सुन्दरस्मित
निरीक्षणतीव्रकामतप्तात्मनांपुरुषभूषणदेहिदास्यम् ३८ वीक्ष्यालकावृतमुखंतवकुण्डलश्रीगण्डस्थलाधरसुधंहसितावलो
कम् दत्ताभयंचभुजदण्डयुगंविलोक्यवक्षःश्रियैकरमणंचभवामदास्यः ३९ कास्त्र्यङ्गतेकलपदायतवेणुगीतसम्मोहितार्यच
रितान्नचलेत्त्रिलोक्याम् त्रैलोक्यसौभगमिदंचनिरीक्ष्यरूपंयद्गोद्विजद्रुममृगाः पुलकान्यबिभ्रन् ४० व्यक्तंभवान्व्रज
भयार्तिहरोऽभिजातोदेवोयथाऽऽदिपुरुषःसुरलोकगोप्ता तन्नोनिधेहिकरपङ्कजमार्तबन्धोतप्तस्तनेषुचशिरःसुचकिंकरीणाम्
४१ श्रीशुकउवाच इतिविक्लवितंतासांश्रुत्वायोगेश्वरेश्वरः प्रहस्यसदयंगोपीरात्मारामोप्यरीरमत् ४२ ताभिःस
मेताभिरुदारचेष्टितःप्रियेक्षणोत्फुल्लमुखीभिरच्युतः उदारहासद्विजकुन्ददीधितिर्व्यरोचतैणाङ्कइवोडुभिर्वृतः ४३ उपगीयमान
उद्गायन्वनिताशतयूथपः मालांबिभ्रद्वैजयन्तींव्यचरन्मण्डयन्वनम् ४४

कावृतमुखमलकैरावृतमुखं तथाकुण्डलयो श्रीर्यस्तोत्तगण्डस्थ
लेयस्मिन् अधरेसुधायस्मिन्तच्चतच्चहसितावलोकंदत्ताभयभुजदण्डयुग्मंवक्षःश्चश्रियाएकमेवरमणरतिजनकंवीक्ष्यदास्यएवभवामेति ३९ ननुजुगुप्सि
तमौपपत्यमित्युक्तत्राह कास्त्रीति अगहेकृष्ण कलानिपदानियस्मिन्तत् आयतदीर्घमूर्च्छितस्वरालापभेदस्तत्पाठांतरेकलपदामृतमयवेणुगीततेनसमा
हिताकावार्य्याआर्यचरितान्निजधर्मान्नचलेत् यन्मोहितापुरुषाअपिचलिता किंच त्रैलोक्यसौभगमिति यत्यत अबिभ्रन् अबिभरुः त्वद्घोतकशब्द
श्रवणमात्रेणापितावन्निजधर्मत्यागोयुक्तः किंपुनस्त्वदनुभवेनेतिभावः ४० व्यक्तंनिश्चितम् ४१ विक्लवितंपारवश्यप्रलपितम् गोपीररीरमत् रमयामास
४२ प्रियस्येक्षणेनउत्फुल्लानिमुखानियासांताभिः उदारहासस्यद्विजाश्चतेषुकुन्दकुसुमवत्दीधितिर्यस्यसः एणाङ्कश्चन्द्र ४३ ४४ ६९ ६९

४५ बाहुप्रसारश्चपरिरंभश्चकरादीनामालभनंस्पर्शश्चनर्मपरिहासश्चनखाग्रपातश्चतैः क्ष्वेल्याक्रीडया अवलोकैश्चहसितैश्चकामंतासांउद्दीपयन् ताः रमयामास ४६ महात्मनोविमुक्तचित्तात् ४७ तत्सौभगमदंस्वाधीनताम् मानंगर्वम् केशवः कश्चईशश्चतौवशयतइतितथासः अंतर्धानंगतः ४८ इतिदशमेटीकायामेकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ त्रिंशेविरहसंतप्तगोपीभिः कृष्णमार्गणम् उन्मत्तवन्नियतंभ्रमंतीभिर्वनेवने १ अचक्षाणाः अपश्यंत्यः १ गत्याचअनुरागस्मिताभ्यांविभ्रमेक्षितानिसविलासनिरीक्षणानितैश्चमनोरमाआलापाश्चविहाराः क्रीडाश्चविभ्रमाअन्येचविलासास्तैरमापतेर्गत्यादिभिरेतैराक्षिप्तानि आकृष्टानिचित्तानियासां अतस्तस्मिन्नेवआत्माययासांताः तस्यविविधाश्चेष्टाजगृहुः तदनुकरणेनाक्रीडन् २ अपिच गतिस्मितेति प्रियस्यगत्यादिषु

नद्याः पुलिनमाविश्यगोपीभिर्हिमवालुकम् रेमेतत्तरलानंदकुमुदामोदवायुना ४५ बाहुप्रसारपरिरंभकरालकोरुनीवीस्तनालभननर्मनखाग्रपातैः क्ष्वेल्याऽवलोकहसितैर्व्रजसुंदरीणामुत्तंभयन्रतिपतिंरमयांचकार ४६ एवंभगवतः कृष्णाल्लब्धमानामहात्मनः आत्मानंमेनिरेस्त्रीणांमानिन्योऽभ्यधिकंभुवि ४७ तासांतत्सौभगमदंवीक्ष्यमानंचकेशवः प्रशमायप्रसादायतत्रैवांतरधीयत ४८ इतिश्रीभाग० महा० दश० भगवतोबालचरित्रवर्णनंनामैकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ श्रीशुकउवाच अंतर्हितेभगवति सहसैवव्रजांगनाः अतप्यंस्तमचक्षाणाः करिण्यइवयूथपम् १ गत्यानुरागस्मितविभ्रमेक्षितैर्मनोरमालापविहारविभ्रमैः आक्षिप्तचित्ताः प्रमदारमापतेस्तास्ताविचेष्टाजगृहुस्तदात्मिकाः २ गतिस्मितप्रेक्षणभाषणादिषुप्रियाः प्रियस्यप्रतिरूढमूर्त्तयः असावहंत्वित्यबलास्तदात्मिकान्यवेदिषुः कृष्णविहारविभ्रमाः ३ गायंत्यउच्चैरमुमेवसंहताविचिक्युरुन्मत्तकवद्वनाद्वनम् पप्रच्छुराकाशवदंतरंबहिर्भूतेषुसंतंपुरुषंवनस्पतीन् ४ दृष्टोवः कच्चिदश्वत्थप्लक्षन्यग्रोधनोमनः नंदसूनुर्गतोहृत्वाप्रेमहासावलोकनैः ५ कच्चित्कुरबकाशोकनागपुन्नागचंपकाः रामानुजोमानिनीनामितोदर्पहरस्मितः ६ कच्चित्तुलसिकल्याणिगोविंदचरणप्रिये सहत्वाऽलिकुलैर्बिभ्रद्दृष्टस्तेऽतिप्रियोऽच्युतः ७ मालत्यदर्शिवः कच्चिन्मल्लिकेजातियूथिके प्रीतिंवोजनयन्यातः करस्पर्शेनमाधवः ८

प्रतिरूढा आविष्टामूर्त्तयोयासांताः अतः कृष्णविहारविभ्रमाः कृष्णस्येवविहारविभ्रमाः क्रीडाविलासायासांताः अहमेवकृष्णइतिपरस्परंनिवेदितवंत्यः ३ किंच गायंत्यइतिवनाद्वनांतरंगच्छंत्योविचिक्युरमृगयन् उन्मत्ततुल्यत्वमाह वनस्पतीन्पप्रच्छुः भूतेषु अंतरंमध्ये संतंपुरुषंबहिश्चसंतमिति ४ तत्प्रपंचयतिनवभिः तत्रमहत्त्वादेतेपश्येयुरित्याशयाऽश्वत्थादीन्पृच्छंति दृष्टइति प्रेमहासविलसितैरवलोकनैरस्माकंमनोहृत्वा चोरइवगतोवोयुष्माभिः किंदृष्टइति ५ महांतः स्वपुष्पैः बहूपकारिणश्चेतिकुरुबकादीन्पृच्छंति कच्चिदिति हेकुरुबकादयः दर्पहरंस्मितंयस्यसः इतोगतः कच्चिदिति ६ अलिकुलैःसह गत्वांबिभ्रत् तवातिप्रियस्त्वयाकिंदृष्टइति ७ गुणातिरेकेऽपिनम्रत्वादिमाः पश्येयुरितिपृच्छंति मालतीति मल्लिकेजातियूथिके वः युष्माभिः किं अदर्शि दृष्टः करस्पर्शेनवः प्रीतिंजनयन् किंयातइति अत्रमालतीजात्योरर्थांतरविशेषोद्रष्टव्यः ८ ६९ ६९ ६९ ६९

फलादिभिः सर्वप्राणिनां सन्तर्पका एतपस्य पुरीतिपृच्छति चूतेति चूताम्रयोरवान्तरजातिभेदः कदम्बनीपयोश्च हे चूतादयः येऽन्येऽपरार्थभवकाः परार्थमेव
भवो जन्म येषां ते यमुनोपकूला तस्याः कूलसमीपे वर्तमानाः तीर्थवासिन इत्यर्थः ते भवन्त रहितात्मनां शून्यचेतसां कृष्णापदवीं कृष्णस्य मार्गं शंसन्तु कथयन्तु
९ हे क्षिति क्षिते त्वया किं तपः कृतम् यात्केशवाङ्घ्रिस्पर्शोत्सवा केशवाङ्घ्रिस्पर्शेन उत्सवो यस्याः साकुत अगरुहैरुत्पुलकितारोमाञ्चिता विभासि शोभसे त
स्य विशेषं पृच्छति अपि किमयमुत्सव अङ्घ्रिसम्भव अधुनातनकेशवाङ्घ्रिस्पर्शसम्भूतः यद्वा नैतावत् किन्तु उरुक्रमविक्रमात्पूर्वमेव त्रिविक्रमस्य पदा सर्वाक्रमणात्
अहो अथवा नैतावदेव अपि तु ततोऽपि पूर्वं वराहस्य वपुषः परिरम्भणेनेति अतस्त्वमानून दृष्टवती दर्शयेति १० हरिण्या दृष्टिभक्त्या सुत्याकृष्णदर्शनसम्भाव्याहु
अपीति हे सखि एणपत्नि अपि किमुपगतः समीपे गतः गात्रैः सुन्दरैः सुखयन् आह्लादिभिः प्रियया सहेति यदुक्तं तत् द्योतकः कान्ताया अङ्गसङ्गकुचकुङ्कुमेन रञ्जिता

चूतप्रियालपनसासनकोविदारजम्ब्वर्कबिल्वबकुलाम्रकदम्बनीपाः येऽन्ये परार्थभवका यमुनोपकूलाः शंसन्तु कृष्णपदवीं रहितात्म
नां नः ९ किं ते कृतं क्षिति तपो बत केशवाङ्घ्रिस्पर्शोत्सवोत्पुलकिताङ्गरुहैर्विभासि अप्यङ्घ्रिसम्भव उरुक्रमविक्रमाद्वा आहो वरा
हवपुषः परिरम्भणेन १० अप्येणपत्न्युपगतः प्रिययेह गात्रैस्तन्वन् दृशां सखि सुनिर्वृतिमच्युतो वः कान्ताङ्गसङ्गकुचकुङ्कुमरञ्जि
ताया कुन्दस्रजः कुलपतेरिह वाति गन्धः ११ बाहुं प्रियांस उपधाय गृहीतपद्मो रामानुजस्तुलसिकालिकुलैर्मदान्धैः अन्वीयमान
इह वस्तरवः प्रणामं किं वाभिनन्दति चरन् प्रणयावलोकैः १२ पृच्छतेमा लता बाहूनप्याश्लिष्टा वनस्पतेः नूनं तत्करजस्पृष्टा
बिभ्रत्युत्पुलकान्यहो १३ इत्युन्मत्तवचो गोप्यः कृष्णान्वेषणकातराः लीला भगवतस्तास्ता ह्यनुचक्रुस्तदात्मिकाः १४
कस्याश्चित्पूतनायन्त्याः कृष्णायन्त्यपिबत्स्तनम् तोकायित्वा रुदत्यन्या पदाहन् शकटायतीम् १५

या कुन्दकुसुमस्रजो गन्धः कुलपते श्रीकृष्णस्य वाति आगच्छति ११ फलभारेण नतांस्तरून् कृष्णः इमान्प्रणतान्दृष्ट्वा इति मत्वा प्रियया सह तस्य गतिविलाससम्भा
वयन्त्यः पृच्छति बाहुमिति तुलसिकाया अलिकुलैस्तत्तदामोदमदान्धैरन्वीयमान गम्यमान इह चरन्निति १२ काश्चिदाहुः हे सख्य इमा लता कृ
ष्णेन सङ्गवानूनमतः इमाः पृच्छत ननु स्वपतिसङ्गतोऽतत्सङ्गतिर्दुर्घटा भूः वनस्पतेः पत्युर्बाहूनाश्लिष्टा अपि अहो भाग्यं नूनं तन्नखैः स्पृष्टा यत उत्पु
लकानि बिभ्रति नहि स्वपतिसङ्गतादीदृक्पुलकसम्भव इति भावः १३ उन्मत्तवत् पप्रच्छुरित्येतत् प्रपञ्चितम् इदानीं रमापतेर्लीलास्ताश्च राजगृहु तदा
त्मिका इति यदुक्तं तत्प्रपञ्चयति इतीति उन्मत्तवचो गोप्यः उन्मत्तवचसः ता गोप्यश्च कृष्णान्वेषणेन कातरा अतिविह्वला अनुचक्रुः अनुकृतवत्यः
१४ कस्याश्चिदित्यादिभिश्चतुर्भिरनुकरणं प्रपञ्च्यते तत्र चतुर्भिस्तन्मयत्वं पुनरेकेनानुकरणमिति विवेकः पूतनायन्त्याः पूतनावदाचरन्त्याः कृष्णवदा
चरन्ती स्तनमपिबत् तोकायित्वा तोकवदात्मानं कृत्वा १५ ५ ५ ५ ५ ५
गोपीजनमनरञ्जनाय नतिं सततम् ५ ५ ५ ५ ५

दैत्यायित्वा दैत्यवदात्मानंकृत्वा एका कृष्णार्भभावनांकृष्णस्यार्भबाल्यंभावयतितामन्यांजहार १६ १७ दूरगाद्दूरे वर्त्तमानागाः यद्वत् यथाकृष्णस्तथाहूयतंकृष्णमनु
वर्त्ततीमनुवर्त्तमानाम् अनुकुर्वतीमितिवापाठः १८ १९ यतंतीप्रयत्नंकुर्वतीअंबरमुत्तरीयंवस्त्रंउन्निदधे ऊर्ध्वंधृतवती २० २१ अपिदध्वंनिमीलयत २२ सु
दृक्सुनयनमास्यंपिधाय सुदृक्वराक्षीतिवा भीतिविडंबनंभयानुकरणम् २३ एवंपुनरपिवृंदावनेलतास्तरूंश्चकृष्णंपृच्छंत्योवनोद्देशेवनप्रदेशेव्यचक्षत अ
पश्यन् २४ २५ सुपृक्तानिसंमिश्राणि २६ तेनअंसेन्यस्तः प्रकोष्ठोयस्याःकरेणोःहस्तिन्याः २७ रहःएकांतस्थानम् २८ हेआल्यःसख्यः अहोधन्या

दैत्यायित्वांजहारान्यामेकाकृष्णार्भभावनाम् रिंगयामासकाऽप्यंघ्रीकर्षंतीघोषनिस्स्वनैः १६ कृष्णरामायितेद्वेतुगोपायंत्यश्चका
श्चन वत्सायतींहंतिचान्यातत्रैकातुबकायतीम् १७ आहूयदूरगायद्वत्कृष्णस्तमनुकुर्वतीम् वेणुंक्वणंतींक्रीडंतीमन्याःशंसं
तिसाध्विति १८ कस्यांचित्स्वभुजंन्यस्यचलंत्याहापराननु कृष्णोऽहंपश्यतगतिंललितामितितन्मनाः १९ माभैष्टवातवर्षा
भ्यांतत्त्राणंविहितंमया इत्युक्त्वैकेनहस्तेनयतंत्युन्निदधेऽंबरम् २० आरुह्यैकापदाक्रम्यशिरस्याहापरांनृप दुष्टाहेगच्छजा
तोऽहंखलानांननुदंडधृक् २१ तत्रैकोवाचहेगोपादावाग्निंपश्यतोल्बणम् चक्षूंष्याश्वपिदध्वंवोविधास्येक्षेममंजसा २२ बद्धा
न्ययास्रजाकाचित्तन्वीतत्रउलूखले भीतासुदृक्पिधायास्यंभेजेभीतिविडंबनम् २३ एवंकृष्णंपृच्छमानावृंदावनलतास्तरून्
व्यचक्षतवनोद्देशेपदानिपरमात्मनः २४ पदानिव्यक्तमेतानिनंदसूनोर्महात्मनः लक्ष्यंतेहिध्वजांभोजवज्रांकुशयवादिभिः २५
तैस्तैःपदैस्तत्पदवीमन्विच्छंत्योऽग्रतोऽबलाः वध्वाःपदैःसुपृक्तानिविलोक्यार्ताःसमब्रुवन् २६ कस्याःपदानिचैतानियातायानं
दसूनुना अंसन्यस्तप्रकोष्ठायाःकरेणोःकरिणायथा २७ अनयाऽराधितोनूनंभगवान्हरिरीश्वरः यन्नोविहायगोविंदःप्री
तोयामनयद्रहः २८ धन्याअहोअमीआल्योगोविंदांघ्र्यब्जरेणवः यान्ब्रह्मेशौरमादेवीदधुर्मूर्ध्न्यघनुत्तये २९ तस्याअमूनि
नःक्षोभंकुर्वंत्युच्चैःपदानियत् यैकाऽपहृत्यगोपीनांरहोभुंक्तेऽच्युताधरम् ३० नलक्ष्यंतेपदान्यत्रतस्यानूनंतृणांकुरैः खिद्यत्सु
जातांघ्रितलामुन्निन्येप्रेयसींप्रियः ३१ अत्रप्रसूनावचयःप्रियार्थेप्रेयसाकृतः प्रपदाक्रमणेएतेपश्यतासकलेपदे ३२ केशप्र
साधनंत्वत्रकामिन्याःकामिनाकृतम् तानिचूडयताकांतामुपविष्टमिहध्रुवम् ३३

अतिपुण्यागोविंदांघ्र्यब्जरेणवः तत्रहेतुः यानिति
अस्माभिरप्येतद्रेणुभिषेकेण तथैवकृष्णःप्राप्तुंशक्यतइतिभावः २९ अन्याआहुः तस्याइति गोपीनांसर्वस्वम् अयंभावः भवेदेवंयदितस्याःपदानिसंपृ
क्तानिनभवेयुः तानितुनोदुःखंकुर्वंतीति ३० तदसंपृक्तान्केवलकृष्णपादरेणूनेवविचिन्वंत्यः तान्दृष्ट्वापुनरत्यंतंसमतपन् तदाहश्लोकत्रयेण नलक्ष्यंतइति
खिद्यती सुजातेसुकुमारे अंघ्रितलेयस्यास्तामुन्निन्ये स्कंधमारोपितवान् ३१ प्रपदाभ्यामाक्रमणंक्षोणीमर्दनंययोः अतएवासकलेपदेपश्यतेति ३२ तस्याःकृ
ष्णाजान्वंतउपविष्टायाः चिन्हंदृष्ट्वाऽहुः केशप्रसाधनमिति कांतामधिकृत्यतानिप्रसूनानिचूडयताचूडानुकारेणबध्नताध्रुवमुपविष्टम् ३३

रमेइन्यमदिसुकोक्ति आत्मरत स्वतस्तुष्ट आत्माराम स्वक्रीड अस्वडित स्त्रीविभ्रमैरनाकृष्टोऽपितयान्वेत किमितिरेमे अतआह कामिनामिति ३५ ३५ स्त्री
णमदुरात्मनामाह सान्वेति हाम्याम् समोयानमागमनसाधनयासातागोपी हित्वामामभजनइतिहेतोरस्मानपरिष्ठमेनइति ३६ ३७ कामिनादैन्यदर्शयति स्त्र
भुक्तइति अस्वडितत्वमाह ततश्चेति तस्यास्कधारोहोद्यतायामतर्द्दितइत्यर्थ ३८ अनुतापमाह हानाथेति ३९ अन्विच्छन्त्योमृगयमाणा अविदूरत समीपे
४० ४१ ततस्तयाऽपिसहिता कृष्णान्वेषणायवनमविशन् ततोहरेरन्वेषणान्निवृत्ता ४२ एवंतमप्राप्ताअपिस्वगृहान्नवस्मृतवत्य तदात्मिका सएवात्मायासा
ता तन्मय्यइत्यर्थ ४३ कितु पूर्वयत्रश्रीकृष्णेनसगतिरासीत्तदेवकालिंद्या पुलिनमागत्यकृष्णभावयाति ध्यायंतीतितथाता कृष्णस्यागमनकांक्षिन्यसा

रमेतयाचात्मरत आत्मारामोऽप्यखडित कामिनादर्शयन्दैन्यस्त्रीणाचैवदुरात्मताम् ३४ इत्येवंदर्शयत्यस्तास्चेरुर्गोप्योवि
चेतस यागोपीमनयत्कृष्णोविहायान्या स्त्रियोवने ३५ साचमेनेतदात्मानवरिष्ठसर्वयोषिताम् हित्वागोपी कामयानामाम
सौभजतेप्रिय ३६ ततोगत्वावनोद्देशंदृप्ताकेशवमब्रवीत् नपारयेऽहचलितुनयमायत्रतेमन ३७ एवमुक्त प्रियामाहस्कंध
मारुह्यतामिति ततश्चांतर्दधेकृष्ण सावधूरन्वतप्यत ३८ हानाथरमणप्रेष्ठक्वासिक्वासिमहाभुज दास्यास्तेकृपणायामेसखे
दर्शयसन्निधिम् ३९ श्रीशुकउवाच अन्विच्छन्त्योभगवतोमार्गंगोप्योविदूरत ददृशु प्रियविश्लेषमोहि
तादु खितासतीम् ४० तयाकथितमाकर्ण्यमानप्राप्तिचमाधवात् अवमानचदौरात्म्याद्विस्मयपरमययु ४१ ततोविशन्
वनंचद्रज्योत्स्नायावद्विभाव्यते तम प्रविष्टमालक्ष्यततोनिववृतु स्त्रिय ४२ तन्मनस्कास्तदालापास्तद्विचेष्टास्तदात्मिका
तद्गुणानेवगायत्योनात्मागाराणिसस्मरु ४३ पुन पुलिनमागत्यकालिंद्या कृष्णभावना समवेताजगु कृष्णतदागमनका
क्षिता ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेरासक्रीडायांत्रिंशत्तमोऽध्याय ३० गोप्यऊचु जय
तितेऽधिकजन्मनाव्रज श्रयतइंदिराशश्वदत्रहि दयितदृश्यतादिक्षुतावकास्त्वयिधृतासवस्त्वाविचिन्वते १

ता मिलिता सत्य कृष्णमेवजगुरिति ४४ इतिदशमेटीकायांत्रिंशत्तमोऽध्याय ३० एकत्रिंशेनिराशास्ता पुन पुलिनमागता कृष्णमेवानु
गायत्य प्रार्थयतेतदागमम् १ जयतीति हे दयित तेजन्मनाव्रज अधिकयथाभवतितथाजयति उत्कर्षेणवर्त्तते यस्मात्समत्रजातस्तस्मादिंदिरालक्ष्मी
अत्रहिदृश्यते व्रजमलकृत्यवर्त्तते एवंव्रजेसर्वस्मिन्मोदमानेअनतावकास्त्वदीयागोपीजनास्त्वयित्वदर्थमेवकथंचित् धृताअसवोयैस्तेत्वांविचिन्वते अत
स्त्वया दृश्यताप्रत्यक्षीभूयतामिति यद्वा अस्माभिर्भवान्दृश्यताम् यद्वा एवत्वयादृश्यतामेतेविचिन्वतइति १ ७ ५ ७

अत्रस्यतत्राणा बहूनांवक्तृत्वादपराआहुरितिसर्वश्लोकेष्ववतारणा अथापिसंगतिरुच्यते तन्नविचिन्वंतु ममकिमितिचेत्तत्राहु. शरदिति शरदुदाशयेशरत्काला नेसरसिसाधुजात सम्यक्जातयत्सरसिजंविकसितंपद्मंतस्यउदरेगर्भेयाश्रीस्तांमुष्णातिहरतीतितथातयादृशानेत्रेण हेसुरतनाथसंभोगपते वरद अभीष्टप्रद अ शुल्कदासिकाअमूल्यदासी: निघ्नतोमारयतस्तेतवत्वयाक्रियमाण इहलोकेऽयंवधोनभवतिकिंशस्त्रेणैववधोवधः किंदृशावधोनभवति किंतु भवत्येव अतस्तवदृ शाऽपहृतप्राणप्रत्यर्पणाय त्वयादृश्यतामिति यथासंभवसर्वत्रवाक्यशेषः २ किंच बहुभ्योमृत्युभ्यःकृपयारक्षित्वाकिमितीदानींदृशामन्मथप्रेष्यघातयसीत्या हु: विषेति हेऋषभश्रेष्ठ विषमयाज्जलाद्योऽप्ययोनाशस्तस्मात्तथाव्यालराक्षसात् अघासुरात् वर्षात् मारुतात् वैद्युतानलात् अशनिपातात् वृषोऽरिष्टःतस्मा त् मयात्मजात् व्योमात् विश्वतःअन्यस्मादपिसर्वतोभयाच्चकालियदमनादिनारक्षिताः किमिदानीमुपेक्षसइतिभाव: ३ अपिच विश्वपालनायावतीर्णस्य तवभक्तोपेक्षाऽत्यंतमनुचितेत्याशयेनाहुः नखल्विति हेसखे भवान् खलुनिश्चितंयशोदासुतोनभवति किंतु सर्वप्राणिनांबुद्धिसाक्षी ननुसकिंदृश्योभ

शरदुदाशयेसाधुजातसत्सरसिजोदरश्रीमुषादृशा सुरतनाथतेऽशुल्कदासिकावरदनिघ्नतोनेहकिंवधः २ विषजलाप्यया द्व्यालराक्षसाद्वर्षमारुताद्वैद्युतानलात् वृषमयात्मजाद्विश्वतोभयादृषभतेवयंरक्षितामुहुः ३ नखलुगोपिकानंदनोभवान खिलदेहिनामंतरात्मदृक् विखनसाऽर्थितोविश्वगुप्तयेसखउदेयिवान्सात्वतांकुले ४ विरचिताभयंवृष्णिधुर्यतेचरण मीयुषांसंसृतेर्भयात् करसरोरुहंकांतकामदंशिरसिधेहिनःश्रीकरग्रहम् ५ व्रजजनार्त्तिहन्वीरयोषितांनिजजनस्मयध्वंस नस्मित भजसखेभवत्किंकरीःस्मनोजलरुहाननंचारुदर्शय ६ प्रणतदेहिनांपापकर्शनंतृणचरानुगंश्रीनिकेतनम् फणिफ णार्पितंतेपदांबुजंकृणुकुचेषुनःकृंधिहृच्छयम् ७ मधुरयागिरावल्गुवाक्ययाबुधमनोज्ञयापुष्करेक्षण विधिकरीरिमावीर मुह्यतीरधरसीधुनाऽप्याययस्वनः ८

वतितत्राहुः विखनसाब्रह्मणाविश्वपालनायप्रार्थितःसन्सात्वतांकुलेउदेयिवान् उदितइति ४ तस्मात्त्वद्भ क्तानामस्माकमेतत्प्रार्थनाचतुष्टयंसंपादयेत्याहुः विरचिताभयमित्यादिचतुर्भिः हेवृष्णिधुर्य संसृतेर्भयात्तेचरणमीयुषांशरणंप्राप्तानांप्राणिनांविरचितंदत्तमभयं येनतत्तथा हे कांत कामदंवरदंतथाश्रियःकरंगृह्णातीतितथातत् भवत्करसरोरुहंनः शिरसिधेहि ५ हेव्रजजनार्त्तिहन् हेवीरनिजजनानांयस्स्मयोगर्वस्तस्यध्वं सनंनाशकंस्मितंयस्य तथाभूत हे सखे भवत्किंकरीर्नः अस्मान्भजआश्रय स्मेतिनिश्चितम् प्रथमंतावज्जलरुहाननंचारुयोषितांनोदर्शय ६ अविशेषे णप्रणतानांदेहिनांपापकर्शनंपापहंतृ तृणचरान्पशूनप्यनुगच्छतिकृपयेतितथासौभाग्येनश्रियोनिकेतनम् वीर्यातिरेकेणफणिनः फणास्वर्पितंतेपदांबुजंनःकुचे षुकृणुकुरु किमर्थंहृच्छयंकामंकृंधिछिंधि ७ हेपुष्करेक्षण तवैव मधुरयागिरावल्गूनिवाक्यानियस्यांतया बुधानांमनोज्ञयात्हृद्ययागंभीरयेत्यर्थः मुह्यतीः इमाः नोविधिकरीः किंकरीः अधरसीधुना आप्याययस्व संजीवयेति ८

किंच अस्माकं त्वद्विरहे प्राणमेव मरणम् किंतु त्वत्कथाऽमृतपानपराः सुकृतिनः सर्वोत्तमिस्याहु तवेति कथैवामृतम् अत्र हेतु तप्तजीवनम् भक्तस्यामृतादुत्कर्ष
माह कविभि ब्रह्मादिभिरपीडितं स्तुतम् देवभोग्यत्वमृतं तैस्तुच्छीकृतम् किंच कल्मषपापहं कामकर्मनिरसनम् तत्त्वमृतं नैव मृतम् किंच श्रवणमंगलं श्रवण
मात्रेणमंगलप्रदम् तत्त्वनुष्ठानापेक्षम् किंच श्रीमत्सुशांतं तु मादकम् एवंभूतं त्वत्कथामृतं भुवि यथा भवति तथा ये भुवि गृणंति निरूपयंति ते जना भू
रिदा बहुदातारः जीवितं ददतीत्यर्थ यद्वा एवंभूतं त्वत्कथाऽमृतं ये भुवि गृणंति ते भूरिदाः पूर्वजन्मसु बहुदत्तवंत सुकृतिन इत्यर्थ एतदुक्तं भवति ये केवलं
कथाऽमृतं गृणंति तेऽपि तावदतिधन्याः किंपुनः ये त्वां पश्यंति अत भावयामहे त्वया दर्शनामिति ९ ननु मत्कथाश्रवणेनैव निर्वृता भवत्य तत्किं मद्दर्शनेन
त्वद्विलाससुभितचित्ता वयम् तथापि शांतिं न विंदाम इत्याहु प्रहसितमिति हे प्रिय कुहक कपट संविद संकेतनर्माणि १० किंच त्वयि वयमति प्रेमार्द्रचित्ता
त्वं पुनरस्मासु केन हेतुना कपटमाचरसीत्याहुः श्लोकद्वयेन चलसीति हे नाथ हे कांत यत्त्वं यदा व्रजाच्चलसि पशून्चारयन् तदा ते नलिनसुंदरं कोमलं ते पदं शि
लैः कठिनैः तृणैरंकुरैश्च सीदति क्लिश्यते इति नो मनः कलिलतामस्वास्थ्यं गच्छति प्राप्नोति एवंभूतास्त्वद्धु त्वच्छंकितचित्ता वयम् ११ त्वं तु दिनपरिक्षये सायं

तवकथाऽमृतंतप्तजीवनंकविभिरीडितंकल्मषापहम् श्रवणमंगलंश्रीमदाततंभुविगृणंतितेभूरिदाजना ९ प्रहसितंप्रियप्रेमवीक्षणंवि
हरणंचतेध्यानमंगलम् रहसिसंविदोयाहृदिस्पृशः कुहकनोमन क्षोभयंतिहि १० चलसियद्व्रजाच्चारयन्पशून्नलिनसुंदरंनाथते
पदम् शिलतृणांकुरैः सीदतीतिन कलिलतांमन कांतगच्छति ११ दिनपरिक्षयेनीलकुंतलैर्वनरुहाननंबिभ्रदावृतम् घनरजस्वलं
दर्शयन्मुहुर्मनसिनस्मरंवीरयच्छसि १२ प्रणतकामदंपद्मजार्चितंधरणिमंडनंध्येयमापदि चरणपंकजंशंतमंचतेरमणनःस्तनेष्वर्पयाधिह
न् १३ सुरतवर्धनंशोकनाशनंस्वरितवेणुनासुष्ठुचुंबितम् इतररागविस्मारणंनृणांवितरवीरनस्तेऽधरामृतम् १४ अटतियद्भवानह्निका
ननंत्रुटिर्युगायतेत्वामपश्यताम् कुटिलकुंतलंश्रीमुखंचतेजडउदीक्षतांपक्ष्मकृद्दृशाम् १५

काले नीलकुंतलैरावृतं घनरजस्वलं गोरजश्छुरितं वनरुहा
ननं अलिमालाकुलपरागच्छुरितपद्मतुल्यमाननं बिभ्रत् त्वं मुहुर्मुहुर्दर्शयन् नो मनसि केवलं स्मरं यच्छसि अर्पयसि न तु संगं ददासीति कपट इति भाव १२ अतोऽधुना
कपटं विहाय एवं कुर्विति प्रार्थयंति श्लोकद्वयेन प्रणतकामदमिति हे आधिहन् हे रमण पद्मजेनार्चितं आपदि ध्येयं ध्यानमात्रेणापन्निवर्तकम् शंतमं च सेवास
मयेऽपि सुखतमं ते चरणपंकजं कामतापशांतये नः स्तनेष्वर्पयेति १३ अपिच हे वीर तेऽधरामृतं नो वितर देहि स्वरितेन नादितेन वेणुना सुष्ठु चुंबितमिति मा
दामृतवासितमिति भाव इतररागविस्मारणम् नृणामितरेषु सार्वभौमादिसुखेषु रागमिच्छां विस्मारयति विलापयतीति तथा तत् १४ किंच क्षणमपि त्वद
दर्शने दुःखं दर्शने च सुखं रस्या सर्वसंगपरित्यागेन यत्तद्वयं त्वामुपागतास्त्वं तु कथमस्मान् त्यक्तुमुत्सहसे इति सकरुणमूचु अटतीति द्वयेन यद्यदा भवान्
काननं वृंदावनं प्रति अटति गच्छति तदा त्वामपश्यतां प्राणिनां त्रुटिः क्षणार्द्धमपि युगवद्भवति एवमदर्शने दुःखमुक्तम् पुनश्च कथंचिदह्नांते तव श्रीमन्मुखं पु
दृश्यमीक्षमाणानां ते पक्ष्मकृत् ब्रह्मा जडो मंद एव निमेषमात्रमपि अंतरमसह्यमिति दर्शने सुखमुक्तम् १५

यस्मात् हे अच्युत पतीन् सुतान् अन्वयान् तत्संबंधिनः भ्रातॄन् बांधवांश्चातिविलंघ्य तवसमीपमागताः वयम् कथंभूतस्य गतिविदः अस्मदागमनं जानतः गीतगतीर्जानतः गतिविदो वयंवा तवोद्गीतेनोच्चैर्गीतेन मोहिताः हे कितव शठ एवंभूता योषितः निशि स्वयमागतास्त्वां ऋते कस्त्यजेत् नकोऽपीत्यर्थः १६ अतस्त्वयात्यक्तानामस्माकं भाक्तनत्वद्दर्शनं निदानं तद्द्रोगस्य त्वत्संगएवचिकित्सा कुर्वित्याशयेनाहुः द्वयेन रहसीति श्रियो धाम ते बृहद्विशालमुरश्च वीक्ष्य अतिस्पृहा भवति तथाच मुहुर्मुहुर्मनो मुह्यतीति १७ तवच व्यक्तिराभिव्यक्तिर्व्रजवनौकसां सर्वेषामविशेषेण वृजिनहंत्री दुःखनिरसनीति विश्वमंगलं सर्वमंगलरूपाच अतस्त्वत्स्पृहारूढमनसां नः मनाक् ईषत्किमपि त्यज मुंच कार्पण्यं अकुर्वन् देहीत्यर्थः किंतत् स्वजनहृद्रोगाणां यदतिगोप्यं निषूदनं निवर्त्तकमौषधं तत् त्वमेव वेत्सीति गूढाभिप्रायम् १८ अतिप्रेमधर्षिताः रुदंत्य आहुः यदिति हे प्रिय यत्ते तव सुकुमारपदाब्जं कठिनेषु कुचेषु संमर्दनशंकिताः शनैर्दधी

पतिसुतान्वयभ्रातृबांधवानतिविलंघ्य तेऽन्त्यच्युतागताः गतिविदस्तवोद्गीतमोहिताः कितवयोषितः कस्त्यजेन्निशि १६ रहसि संविदं हृच्छयोदयं प्रहसिताननं प्रेमवीक्षणम् बृहदुरः श्रियो वीक्ष्य धाम ते मुहुरतिस्पृहा मुह्यते मनः १७ व्रजवनौकसां व्यक्तिरंग ते वृजिनहंत्र्यलं विश्वमंगलम् त्यज मनाक् च नस्त्वत्स्पृहात्मनां स्वजनहृद्रुजां यन्निषूदनम् १८ यत्ते सुजातचरणांबुरुहं स्तनेषु भीताः शनैः प्रिय दधीमहि कर्कशेषु तेनाटवीमटसि तद्व्यथते न किंस्वित् कूर्पादिभिर्भ्रमति धीर्भवदायुषां नः १९ इति श्रीभाग० महा० दश० गोपीकृतकृष्णस्तुतिर्नाम एकत्रिंशोऽध्यायः ३१ श्रीशुक उवाच इति गोप्यः प्रगायंत्यः प्रलपंत्यश्च चित्रधा रुरुदुः सुस्वरं राजन् कृष्णदर्शनलालसाः १ तासामाविरभूच्छौरिः स्मयमानमुखांबुजः पीतांबरधरः स्रग्वी साक्षान्मन्मथमन्मथः २ तं विलोक्यागतं प्रेष्ठं प्रीत्युत्फुल्लदृशोऽबलाः उत्तस्थुर्युगपत्सर्वास्तन्वः प्राणमिवागतम् ३ काचित्करांबुजं शौरेर्जगृहेऽञ्जलिना मुदा काचिद्दधार तद्बाहुमंसे चंदनभूषितम् ४ काचिदंजलिनाऽगृह्णात्तन्वी तांबूलचर्वितम् एका तदंघ्रिकमलं संतप्ता स्तनयोरधात् ५ एका भ्रुकुटिमाबध्य प्रेमसंरंभविह्वला घ्नंतीवैक्षत्कटाक्षेपैः संदष्टदशनच्छदा ६ अपराऽनिमिषद्दृग्भ्यां जुषाणा तन्मुखांबुजम् आपीतमपि नातृप्यत्संतस्तच्चरणं यथा ७

महि धारयेम वयम् त्वं तु तेनाटवीमटसि नयसीति पाठे पशून्वा कांश्चिदन्यान्वा आत्मानमेव वा नयसि आपयसि तत्तत्र तत्पदांबुजं वा कूर्पादिभिः सूक्ष्मपाषाणादिभिः किंस्विन्न व्यथते कथं तु नाम न व्यथेतेति भवानेवायुर्जीवनं यासां तासां नो धीर्भ्रमति मुह्यतीति १९ इति दशमे टीकायामेकत्रिंशोऽध्यायः ३१ द्वात्रिंशे विरहालापविक्लिन्नहृदयो हरिः तत्राविर्भूय गोपीस्ताः सांत्वयामास मानयन् १ स्वप्रेमाम्बुलकल्लोलविह्वलीकृतचेतसः सदयं नंदयन् गोपीरुद्गतो नंदनंदनः २ इति गोप्य इति इति एवंप्रकाराणि चित्रधा अनेकधा सुस्वरमुच्चैः कृष्णदर्शने लालसा अतिस्पृहा यासां ताः १ साक्षान्मन्मथमन्मथः जगन्मोहनस्य कामस्यापि मनस्युद्भूतः कामः साक्षात्तस्यापि मोहक इत्यर्थः २ तन्वः करचरणादयः ३ ४ अंजलिना संहतहस्तद्वयेन ५ भ्रुकुटीं भ्रुवावाब्ध्य कुटिलीकृत्य प्रेमसंरंभेण प्रणयकोपावेशेन विह्वला विवशा दष्टाधरोष्ठा कटाक्षाः कटाक्षास्त एव क्षेपा आक्षेपाः परिभवास्तैः ताडयंतीव ऐक्षत ६ अनिमिषंतीभ्यामनिमीलंतीभ्यां दृग्भ्यामापीतमपि सम्यक् दृष्टमपि पुनः पुनः जुषाणा नातृप्यत् ७

तदिकृत्यहृदयन्यंतेस्यर्थ ८ प्राज्ञमीश्वरमाप्ययथामुमुक्षवोजना यद्वा मातवत्सत्त्वमाप्ययथासंसारिणः यद्वा मातसौषुप्तमाप्ययथाविश्वतैजसावस्थाजीवा ९ पुरुषः परमात्मशक्तिभिः सत्त्वादिभिर्यथा यद्वा उपासकःपुरुषोज्ञानवैराग्यादिभिः यद्वा पुरुषोऽनुयायीमहत्त्वाद्युपाधिभिर्वृतोयथाऽधिकविरोचतेतद्वत् १० विकसत्कुंदमंदारैः सुरभिर्योऽनिलस्तस्मात्षट्पदायस्मिन्तत् ११ शरच्चंद्रांशूनांसंदोहैः समूहैर्ध्वस्तदोषातम यस्मिन्गत तमोयस्मिन्तत् अतःशिवंसुखकरं हस्तरूपैस्तरलैस्तरंगैराचिताआस्तृताकोमलावालुकायस्मिन् एवंभूतपुलिनंताःसमादायनिर्विश्यताभिर्वृतोऽधिकव्यरोचतेतिपूर्वेणान्वयः १२ तासांमनोरथानां यथा पूर्णकामावभूवुः श्रुतयोयथैव अपमर्ये यथाकर्मकांडेश्रुतयः परमेश्वरमपश्यन्त्यस्तत्तत्कामानुबंधैरपूर्णाइवभवंति ज्ञानकांडेतुपरमेश्वरदर्शनाद्वदाह्लादपूर्णा कामानुबंधंजहति तद्वदिति आसनमात्मप्रियस्यात्मभजनमित्याह स्वैरिति अचीक्लृपन्रचयामासुः आत्मबंधवे अंतर्यामिणे १३ गोपीसभागतस्ताभिः

तांकाचिन्नेत्ररंध्रेणहृदिकृत्वानिमील्यच पुलकांग्युपगुह्यास्तेयोगीवानंदसंप्लुता ८ सर्वास्ताः केशवालोकपरमोत्सवनिर्वृताः जहुर्विरहजंतापंप्राज्ञंप्राप्ययथाजनाः ९ ताभिर्विधूतशोकाभिर्भगवानच्युतोवृतः व्यरोचताधिकंतातपुरुषः शक्तिभिर्यथा १० ताःसमादायकालिंद्यानिर्विश्यपुलिनंविभुः विकसत्कुंदमंदारसुरभ्यनिलषट्पदम् ११ शरच्चंद्रांशुसंदोहध्वस्तदोषातमःशिवम् कृष्णायाहस्ततरलाचितकोमलवालुकम् १२ तद्दर्शनाह्लादविधूतहृद्रुजोमनोरथांतंश्रुतयोयथाययुः स्वैरुत्तरीयैः कुचकुंकुमांकितैरचीक्लृपन्नासनमात्मबंधवे १३ तत्रोपविष्टोभगवान्सईश्वरोयोगेश्वरांतर्हृदिकल्पितासनः चकासगोपीपरिषद्गतोऽर्चितस्त्रैलोक्यलक्ष्म्येकपदंवपुर्दधत् १४ सभाजयित्वातमनंगदीपनंसहासलीलेक्षणविभ्रमभ्रुवा संस्पर्शनेनांककृतांघ्रिहस्तयोः संस्तुत्यईषत्कुपिता बभाषिरे १५ गोप्यऊचुः भजतोऽनुभजंत्येकएकएतद्विपर्ययम् नोभयांश्चभजंत्येकएतन्नोब्रूहिसाधुभोः १६ श्रीभगवानुवाच मिथोभजंतियेसख्यः स्वार्थैकांतोद्यमाहिते नतत्रसौहृदंधर्मः स्वार्थार्थंतद्धिनान्यथा १७ भजंत्यभजतोयेवैकरुणाःपितरोयथा धर्मोनिरपवादोऽत्रसौहृदंचसुमध्यमाः १८

ममानिति सनुचकास शुशुभे त्रैलोक्येयालक्ष्मीःशोभातस्याःएकमेवपदंस्थानंतद्वपुर्दधत्सन् १४ सहासलीलेक्षणेनविभ्रमोविलासोयस्यातयाभ्रुवाउपलक्षितं संस्पर्शनेनसमर्दनेन १५ तत्रभगवतोऽकृतज्ञतांतद्वचनेनैवापादयितुकामा गूढाभिप्रायमेकंप्रश्नमिवपृच्छंति भजतइति भजतः प्राणिनः अनु अनंतरंकेचिन्तद्भजनानुसारेणभजंति केचिदेतद्विपर्ययंयथाभवतितथा तद्भजनानपेक्षमभजतोऽपि भजंति अन्येतुनोभयानिति १६ विदिताभिप्रायउत्तरमाह मिथइति हेसख्यः उपकारमप्युपकारतयायेमिथोभजंति तेअन्यंनभजंति किंत्वात्मानमेव कुतः हि यस्मात्स्वार्थएवैकांततःउद्यमोयेषांते तत्रचनसौहृदंयतोनसुखंनचधर्मोदृष्टोद्देशात् गोभक्ष्यादिभजनवदित्यर्थः १७ येत्वभजतोभजंतितेद्विविधा करुणाः स्निग्धाश्च तत्रतुयथाक्रमंधर्मकामौभवतइत्याह भजंत्यभजतइति १८ ५ ७ ५ ६ ६

तृतीयप्रश्नोत्तरं भजतोऽपीति अयमर्थः तेतु चतुर्विधाः एके आत्मारामाः अपरागदृशः केचिदाप्तकामाः प्रियदर्शनेऽपि पूर्णकामत्वेन भोगेच्छारहिताः अन्येऽकृतज्ञा मूढाः अन्येतु गुरुद्रुहः अतिकठिनाः सपितायस्तु पोषक इति न्यायादुपकर्त्ता गुरुतुल्यस्तस्मै द्रुह्यंतीति तथा ते १९ अत्र चरमकोटिगतमात्मानं मत्वा अक्षिसंकोचैः परस्परं गूढस्मितमुखीस्ता दृष्ट्वाह नाहंत्विति हेसख्यः अहं तेषामध्येन कोऽपि किंतु परमकारुणिकः परमसुहृच्च कथम् अमीषां भजतामनुवृत्तिवृत्तये निरंतरध्यानप्रवृत्त्यर्थं तान् न भजामि एतत्सदृष्टांतमाह यथेति तस्य धनस्यैव चिंतया निभृतः पूर्णो व्याप्त इति यावत् अन्यत् क्षुत्पिपासाद्यपि न वेद २० एवं मदर्थोज्झितलोकवेदस्वानां मदर्थे उज्झितः लोकः युक्तायुक्तप्रतीक्षणाद्वेदश्च धर्माधर्मप्रतीक्षणात्स्वाः ज्ञातयश्च स्नेहत्यागात् याभिस्तासां वो युष्माकं परोक्षं मदर्शनं यथा भवति तथा भजता युष्मत्प्रेमालापान् शृण्वतैव तिरोहितम् अंतर्धानेन स्थितम् तत्तस्मात् हे अबलाः हे प्रियाः मा माम् असूयितुं दोषारोपेण द्रष्टुं यूयं मार्हथ न योग्याः स्थ २१ आस्तामिदं परमार्थं तु शृणुतेत्याह नेति निरवद्या संयुक् संयोगो यासां तासां वः विबुधानामायुषाऽपि चिरकालेनापि स्वीयसाधुकृत्यं प्रत्युपकारं कर्त्तुं न पारये न शक्नोमि कथंभूतानां या मा भजन्

भजतोऽपि न वै केचित् भजंत्यभजतः कुतः आत्मारामा ह्याप्तकामा अकृतज्ञा गुरुद्रुहः १९ नाहं तु सख्यो भजतोऽपि जंतून् भजाम्यमीषामनुवृत्तिवृत्तये यथाऽधनो लब्धधने विनष्टे तच्चिंतयाऽन्यन्निभृतो न वेद २० एवं मदर्थोज्झितलोकवेदस्वानां हि वो मय्यनुवृत्तयेऽबलाः मयापरोक्षं भजता तिरोहितं मासूयितुं माऽर्हथ तत्प्रियं प्रियाः २१ न पारयेऽहं निरवद्यसंयुजां स्वसाधुकृत्यं विबुधायुषाऽपि वः या माऽभजन् दुर्जरगेहशृंखलाः संवृश्च्य तद्वः प्रतियातु साधुना २२ इति श्रीभाग० महा० दश० द्वात्रिंशोऽध्यायः ३२ श्रीशुक उवाच

इत्थं भगवतो गोप्यः श्रुत्वा वाचः सुपेशलाः जहुर्विरहजं तापं तदंगोपचिताशिषः १ तत्रारभत गोविंदो रासक्रीडामनुव्रतैः स्त्रीरत्नैरन्वितः प्रीतैरन्योन्याबद्धबाहुभिः २ रासोत्सवः संप्रवृत्तो गोपीमंडलमंडितः योगेश्वरेण कृष्णेन तासां मध्ये द्वयोर्द्वयोः प्रविष्टेन गृहीतानां कंठे स्वनिकटं स्त्रियः ३ यं मन्येरन्नभस्तावद्विमानशतसंकुलम् दिवौकसां सदाराणामौत्सुक्यापहृतात्मनाम् ४

दुर्जराः अजरया गेहशृंखलास्ताः संवृश्च्य निःशेषं छित्वा माम् आमाम भजन् तासां मच्चित्तं तु बहुषु प्रेमयुक्तं तया नैवमेकनिष्ठम् तस्माद्वो युष्माकमेव साधुना साधुकृत्येन तद्युष्मत्साधुकृत्यं प्रतियातु प्रतिकृतं भवतु युष्मत्सौशील्येनैव ममानृण्यं न तु मत्कृतप्रत्युपकारेणेत्यर्थः २२ इति दशमे टीकायां द्वात्रिंशोऽध्यायः ३२ त्रयस्त्रिंशे ततो गोपीमंडलीमध्यगो हरिः प्रियास्ता रमयामास सद्गदिनी वनकेलिभिः १ तत्तदा अंग हे राजन् यद्वा तस्य भगवतोऽगेन वपुषा करचरणाद्यवयवैर्वा उपचिताः समृद्धाः आशिषः यासां ताः १ रासक्रीडाम् रासो नाम बहुनर्त्तकीयुक्तो नृत्यविशेषः तां क्रीडाम् अन्योऽन्यमाबद्धाः संग्रथिता बाहवो यैस्तैः सह २ तत्साहित्यमभिनयेन दर्शयति रासोत्सव इत्यक्षरचतुष्टयाधिकेन सार्द्धेन तासां मंडलरूपेणावस्थितानां द्वयोर्द्वयोर्मध्ये प्रविष्टेन तेनैव कंठे गृहीतानाम् उभयत आलिंगितानाम् कथंभूतेन यं सर्वाः स्त्रियः स्वनिकटं ममैवाश्लिष्टवानिति मन्येरन् तेन एतदर्थं द्वयोर्द्वयोर्मध्ये प्रविष्टेनेत्यर्थः नन्वेकस्य कथं तथा प्रवेशः सर्वसन्निहितत्वेवा कुतः स्वैकनिकटत्वाभिमानस्तासामित्यत उक्तं योगेश्वरेणेति अचिंत्यशक्तिनेत्यर्थः ३ तावत् तत्क्षणमेव औत्सुक्यव्याप्तमनसां सस्त्रीकाणां देवानां विमानशतैः संकीर्णं नभो बभूव ४ ७ ७ ७ ७

५ सामियायांकृष्णसहितानाम् तुमुल सङ्कीर्णः ६ महामरकतोनीलमणिरिव हैमानांमणीनामध्येमध्येताभिःस्वर्णवर्णाभिर्याभिःशुशुभे गोपीरत्याभिप्रायेण
जातिनैवमध्यपदावृत्तिमेकवचनम् ७ सप्रयत्नाभिःशुशुभे तथानात्राप्रियेतेनाविरेजुरित्याह पादन्यासैरिति भुजविधुतिभिः करचालनैर्भज्यमानैश्चमध्यैश्चलद्भिः
कुचैश्चपटैश्चगण्डलोलैः गण्डेषुचञ्चलैः स्विद्यन्मुख्य स्विद्यन्तिस्वेदयुक्तानिमुखानियासांता कबरेसुरशनाग्रन्थयश्चयोरदापासाम् यद्वा तेषुतत्सुचग्रन्थयः शिथि
लग्रन्थयश्चयस्य तत्रनानामूर्तिः कृष्णोमेघचक्रमिव तास्तुबहुविधास्तडित इव स्वेदस्तुषार इव गीतगर्जितमिवेतियथासम्भवमूह्यम् ८ नृत्यमाना नृत्यन्त्य रक्त
कण्ठ्य नानारागैरनुरञ्जितकण्ठ्य कृष्णस्याभिमर्शेनसंस्पर्शेनमुदिता इदंविश्वम् ९ मुकुन्देनसहस्वरजाती षड्जादिस्वरान्नालापगती अमिश्रिता कृष्णोन्नीताभि
रसङ्कीर्णा प्रीयमाणेनसमानिता तदेवास्तुन्नपनयेचध्रुवध्रुवाख्यतालविशेषयुक्ताउन्निन्ये उन्नीतवती १० एवंनृत्यगीतादिनाश्रीकृष्णसमानितानांतासामतिप्रीति

ततोदुंदुभयोनेदुर्निपेतु पुष्पवृष्टय जगुर्गंधर्वपतय सस्त्रीकास्तद्यशोमलम् ५ वलयानांनूपुराणांकिंकिणीनांचयोषिताम् सप्रिया
णामभूच्छब्दस्तुमुलोरासमण्डले ६ तत्रातिशुशुभेताभिर्भगवान्देवकीसुत मध्येमणीनांहैमानांमहामरकतोयथा ७ पादन्यासैर्भुज
विधुतिभिःसस्मितैर्भ्रूविलासैर्भज्यन्मध्यैश्चलकुचपटै कुण्डलैर्गण्डलोलैः स्विद्यन्मुख्य कबररशनाग्रन्थय कृष्णवध्वो गायन्त्यस्तंतडितइव
तामेघचक्रेविरेजु ८ उच्चैर्जगुर्नृत्यमानारक्तकण्ठ्योरतिप्रिया कृष्णाभिमर्शमुदितायद्गीतेनेदमावृतम् ९ काचित्समंमुकुन्देनस्व
रजातीरमिश्रिता उन्निन्येपूजितातेनप्रीयतासाधुसाध्विति तदेवध्रुवमुन्निन्येतस्यैमानंचबह्वदात् १० काचिद्रासपरिश्रान्तापा
र्श्वस्थस्यगदाभृत जग्राहबाहुनास्कन्धंश्लथद्वलयमल्लिका ११ तत्रैकांसगतंबाहुंकृष्णस्योत्पलसौरभम् चन्दनालिप्तमाघ्रायहृ
ष्टरोमाचुचुम्बह १२ कस्याश्चिन्नाट्यविक्षिप्तकुण्डलत्विषमण्डितम् गण्डंगण्डेसन्दधत्याअदात्ताम्बूलचर्वितम् १३ नृत्यतीगायतीकाऽ
पिकूजन्नूपुरमेखला पार्श्वस्थाच्युतहस्ताब्जंश्रान्ताधात्स्तनयोः शिवम् १४ गोप्योलब्ध्वाऽच्युतंकान्तंश्रियएकान्तवल्लभम् गृहीत
कण्ठ्यस्तद्दोर्भ्यांगायन्त्यस्तंविजह्रिरे १५ कर्णोत्पलालकविटङ्ककपोलघर्मवक्त्रश्रियोवलयनूपुरघोषवाद्यैः गोप्य समंभगवताननृतु
स्स्वकेशस्रस्तस्रजोभ्रमरगायकरासगोष्ठ्याम् १६

विलसितवृत्तमाह काचिदिति श्लथन्तिवलयानिमल्लिकाश्चयस्या सा ११ उत्पलस्यसौरभमिव
सौरभंयस्यतंबाहुम् १२ नाट्येननृत्येनविक्षिप्तयो श्चलयो कुण्डलयोस्त्विषेणालिप्तामण्डितगण्डकपोलंतथाभूतेस्वगण्डेसन्दधत्या संयोजयन्त्या १३ कूजन्तीनूपुरमे
खलाचयस्या सा १४ एवमन्याअपिगोप्योयथायथंनानाविभ्रमैर्विजह्रुरित्याह गोप्यइति १५ तत्रवादकेषुगायकेषुचसस्त्रीकेषुगन्धर्वकिन्नरादिषुरसावेशेन
मुग्धेषुनृत्यत्सुतान्याभेववाद्यादिसम्पत्तिदर्शयन्रासस्यसम्भ्रममाह कर्णोत्पलेति कर्णोत्पलैश्चअलकविटङ्कैः अलकालङ्कृतैः कपोलैश्चघर्मैश्चवक्त्रेषुश्री शोभायासां
ताःघोषाः किंकिण्य वलयनूपुरघोषैर्वाद्यैः वाद्यैः स्वकेशेभ्य स्रस्ता स्रजायासांता एतेनतालगतिसन्तुष्टा केशा सविरं कपपादेषुपुष्पवृष्टिमिवाकुर्वन्निस्रु
स्योक्तिम् भगवतासहननृतुः कृभ्रमराएवगायकायस्यारासस्सभायाम् १६ ५ ५ ५ ५ ५

यथागोप्योनानाविभ्रमैर्भगवतासहविजह्रुः एवंभगवानपिस्वविलासैस्ताभिः सहरेमइत्याह एवमिति तद्विलासानभिभूतस्यैवरतौदृष्टांतः यथाऽर्भकइति स्व
प्रतिबिंबैर्विभ्रमः क्रीडायस्यसइव अनेनैतद्दर्शितंस्वीयमेवसर्वकलाकौशलसौगंध्यलावण्यमाधुर्यादिचतासुसंचार्यताभिःसहरेमे यथाऽर्भकःस्वप्रतिबिंबैरि
ति १७ तास्तुभगवद्विलासैराकुलाबभूवुरित्याह तदंगेति तस्यांगसंगेनप्रकृष्टामुत्प्रीतिस्तयाकुलानिअवशानींद्रियाणियासांताः विश्लथबंधान्केशादीन
जसाप्रतिव्योढुं यथापूर्वंधर्तुंनालंनसमर्थाबभूवुः विस्रस्तामालाआभरणानिचयासांताः १८ नकेवलंताएवाकुलेंद्रियाः किंतुदेव्योपीत्याह कृष्णविक्रीडितमि
ति किंच शशांकश्चेति अनेनैतत्सूचितम् शशांकेनविस्मितेनगतौविस्मृतायांततः प्रभृतिनाः सर्वेऽपिग्रहाः तत्रतत्रैवतस्थुः ततश्चातिदीर्घासुरात्रिषुयथासु
खंविजह्रुरिति १९ किंच कृत्वेति अयंभावः कात्यायनिमहामायेमहायोगिन्यधीश्वरि नंदगोपसुतंदेविपतिंमेकुरुतेनमइतिप्रत्येकंताभिःप्रार्थनात् भगव

एवंपरिष्वंगकराभिमर्शस्निग्धेक्षणोद्दामविलासहासैः रेमेरमेशोव्रजसुंदरीभिर्यथाऽर्भकःस्वप्रतिबिंबविभ्रमः १७ तदंगसंग
प्रमदाकुलेंद्रियाः केशान्दुकूलंकुचपट्टिकांवा नांजःप्रतिव्योढुमलंव्रजस्त्रियोविस्रस्तमालाभरणाःकुरूद्वह १८ कृष्णविक्रीडितं
वीक्ष्यमुमुहुःखेचरस्त्रियः कामार्दिताःशशांकश्चसगणोविस्मितोऽभवत् १९ कृत्वातावंतमात्मानंयावतीर्गोपयोषितः रेमेसभ
गवांस्ताभिरात्मारामोऽपिलीलया २० तासामतिविहारेणश्रांतानांवदनानिसः प्रामृजत्करुणःप्रेम्णाशंतमेनांगपाणिना २१ गो
प्यःस्फुरत्पुरटकुंडलकुंतलत्विड्गंडश्रियासुधितहासनिरीक्षणेन मानंदधत्यृषभस्यजगुःकृतानिपुण्यानितत्कररुहस्पर्शप्रमोदाः
२२ ताभिर्युतःश्रममपोहितुमंगसंगघृष्टस्रजःसकुचकुंकुमरंजितायाः गंधर्वपालिभिरनुद्रुतआविशद्वाः श्रांतोगजीभिरिभराडि
वभिन्नसेतुः २३ सोऽम्भस्यलंयुवतिभिःपरिषिच्यमानःप्रेम्णेक्षितःप्रहसतीभिरितस्ततोऽंग वैमानिकैःकुसुमवर्षिभिरीड्य
मानोरेमेस्वयंस्वरतिरत्रगजेंद्रलीलः २४ ततश्चकृष्णोपवनेजलस्थलप्रसूनगंधानिलजुष्टदिक्तटे चचारभृंगप्रमदागणावृतो
यथामदच्युद्द्विरदःकरेणुभिः २५ ताऽपियातावलाव्रजंसिद्धामयेमारंस्यथक्षपाइतितथैवप्रतिश्रुतत्वात् तावंतमात्मानंकृत्वारेमेइति यावतीःयाव
त्यः २० कृपातिशयमाह तासामिति २१ ततोऽतिहृष्टानांगोपीनांचरितमाह गोप्यइति स्फुरतांस्वर्णकुंडलानांकुंतलानांचत्विषागंडेषुयाश्रीःतयासुधितेनामृ
तायितेनहाससहितेननिरीक्षणेनचऋषभस्यपत्युःकृष्णस्यमानंदधत्यःपूजांकुर्वत्यः तत्कर्माणिजगुः तस्यकररुहैःनखैःस्पर्शेनप्रमोदोयासांताः २२ अथज
लकेलिमाह ताभिरिति तासामंगसंगेनघृष्टासंमर्दितायास्रक्तस्याअतएवतासांकुचकुंकुमेनरंजितायाःसंबंधिभिर्गंधर्वपालिभिः गंधर्वपाःगंधर्वपतयस्तद्व
गायंतोयेअलयस्तैरनुद्रुतः अनुगतःसःकृष्णःवाःउदकमाविशत् भिन्नसेतुःविदारितवप्रः स्वयंचातिक्रांतलोकवेदमर्यादः २३ स्वरतिःआत्मारामोऽपि अत्र
गोपीमंडलेअंभसिवा २४ स्थलजलक्रीडेदर्शिते वनक्रीडांदर्शयति ततश्चेति यमुनायाउपवनेजलस्थलप्रसूनानांगंधोयस्मिन्तेनानिलेनजुष्टानिदिशां
तटानिअंतायस्मिन् यद्वा दिशश्चतटस्थलंचयस्मिन्नुपवनेभृंगाणांप्रमदानांचगणैरावृतः २५

रासक्रीडानिगमयति एवमिति स कृष्ण सत्यसंकल्प अनुरागिण्योऽबलागण यस्य एवं सर्वा निशा सेवितवान् शरत्काव्यकथारसाश्रया शारदीभवा का
व्येषु कथ्यमाना ये रसा तेषामाश्रयभूता निशा यद्वा निशा इति द्वितीया अत्यन्तसंयोगे शृङ्गाररसाश्रया शारदीप्रसिद्धा काव्येषु या कथास्ता सिषेवे इति
एवमप्यात्मन्येवावरुद्ध सौरत चरमधातु न तु स्खलितो यस्येति कामजयोक्ति २६ २७ प्रतीपं प्रतिकूलमधर्ममित्यर्थ आचरत् कृतवान् ननु इदमधर्मो
मा न कलञ्जभक्षणादिवत् किंतु महासाहसमित्याह परदाराभिमर्शनमिति २८ आप्तकामस्य नायमधर्म इति चेत् यद्येवं कामाभावान्निन्दितं केनाभिप्रायेण कृत
वानिति पृच्छति आप्तकाम इति २९ परमेश्वरे कैमुतिकन्यायेन परिहर्तुं सामान्यतो महतां वृत्तमाह धर्मव्यतिक्रम इति साहसं च दृष्टम् प्रजापतीन्द्रसोमविश्वामि
त्रादीनां च तेषां तेजस्विनां दोषाय न भवतीति ३० तर्हि यद्यदाचरति श्रेष्ठ इति न्यायेनान्योऽपि कुर्यादित्याशङ्क्याह नैतदिति अनीश्वरो देहादिपरतन्त्र तथारु

एवंशशाङ्कांशुविराजिता निशा ससत्यकामोऽनुरताबलागण सिषेवआत्मन्यवरुद्धसौरत सर्वा शरत्काव्यकथारसाश्रया २६ राजो
वाच संस्थापनाय धर्मस्य प्रशमायेतरस्य च अवतीर्णो हि भगवानंशेन जगदीश्वर २७ सकथंधर्मसेतूनां वक्ता कर्त्ताऽभिरक्षिता
प्रतीपमाचरद्ब्रह्मन्परदाराभिमर्शनम् २८ आप्तकामो यदुपति कृतवान्वै जुगुप्सितम् किमभिप्राय एतन्न संशयं छिन्धि सुव्रत २९
श्रीशुक उवाच धर्मव्यतिक्रमो दृष्ट ईश्वराणां च साहसम् तेजीयसां न दोषाय वह्ने सर्वभुजो यथा ३० नैतत्समाचरेज्जातु मनसाऽ
प्यनीश्वर विनश्यत्याचरन्मौढ्याद्यथारुद्रोऽब्धिजं विषम् ३१ ईश्वराणां वच सत्यं तथैवाचरितं क्वचित् तेषां यत्स्ववचोयुक्तं
बुद्धिमांस्तत्समाचरेत् ३२ कुशलाचरितेनैषामिह स्वार्थो न विद्यते विपर्ययेण वानर्थो निरहंकारिणां प्रभो ३३ किमुताखिलसत्त्वा
नां तिर्यङ्मर्त्यदिवौकसाम् ईशितुश्चेशितव्यानां कुशलाकुशलान्वय ३४ यत्पादपङ्कजपरागनिषेवतृप्ता योगप्रभावविधुताखिल
कर्मबन्धा स्वैरं चरन्ति मुनयोऽपि न नह्यमानास्तस्येच्छयात्तवपुष कुत एव बन्ध ३५ गोपीनां तत्पतीनां च सर्वेषामेव देहिनाम् योऽन्त
श्चरति सोऽध्यक्ष क्रीडनेनेह देहभाक् ३६ अनुग्रहाय भक्तानां मानुषं देहमास्थित भजते तादृशी क्रीडा या श्रुत्वा तत्परो भवेत् ३७

द्रव्यतिरिक्तो विषं भक्षयन् ३१ कथं तर्हि सदाचारस्य प्रामाण्यमत आह ईश्वराणामिति तेषां वच सत्यमतस्तदुक्तमाचरेदेव आचरितं क्वचित्सत्यमत
स्ववचोयुक्तम् तेषां च सा यदुक्तमविरुद्धं तत्तदेवाचरेत् ३२ ननु तर्हि तेऽपि किमेवं साहसमाचरन्ति तत्राह कुशलेति प्रारब्धकर्मक्षपणमात्रमेव तेषां कृत्यं नत्वा
न्यदित्यर्थ ३३ प्रस्तुतमाह किमुतेति कुशलाकुशलान्वयो न विद्यत इति किं पुनर्वक्तव्यमित्यर्थ ३४ एतदेव स्फुटीकरोति यस्य पादपङ्कजपरागस्य निषेवणेन तृप्ता
यद्वा यस्य पादपङ्कजपरागे निषेवा येषां ते तथा ते च ते तृप्ताश्चेति सत्कृतादित्यर्थ तथा ज्ञानिन न नह्यमाना बन्धनमप्राप्नुवन्त परदारत्वं गोपीनामङ्गीकृत्य परिहृतम्
३५ इदानीं भगवत सर्वान्तर्यामित्वेन परदारसेवा नाम न काचिदित्याह गोपीनामिति योऽन्तश्चरति अध्यक्षो बुद्ध्यादिसाक्षी स एव क्रीडनेन देहभाक् न त्वस्मदादितुल्यःऽये
न दोषः स्यादिति ३६ नन्वेवं चेदाप्तकामस्य निन्दितेषु कुत प्रवृत्तिरित्यत आह अनुग्रहायेति शृङ्गाररसाकृष्टचेतसोऽतिबहिर्मुखानपि स्वपरान् कर्तुमिति भाव ३७

नन्वन्येऽपिभिन्नाचाराःस्वचेष्टितमेवमेवेतिवदंतितत्राह नासूयन्निति एवंभूतैश्वर्याभावेतथाकुर्वंतःशापाज्ञेयाइतिभावः ३८ ब्रह्मरात्रेब्राह्ममुहूर्तेउपावृत्तेप्राप्ते ३९ भगवतःकामविजयरूपरासक्रीडाश्रवणादेःकामविजयमेवफलमाह विक्रीडितमिति अचिरेणधीरःसन्हृद्रोगंकाममाशुअपहिनोति परित्यजतीति ४० सेयंश्रीपरमानंदसेविश्रीधरनिर्मिता श्रीभागवतभावार्थदीपिकादशमाश्रया १ इतिदशमेटीकायांत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ३३ चतुस्त्रिंशेऽहिनाग्रस्तं नंदंहरिरमूमुचत् विद्याध्रंचांगिरःशापाच्छंखचूडंतथाऽवधीत् १ रासापदेशतःकामंकिंकरीकृत्यकामतः अनुगृह्णन्वशंनिन्येतथाविद्याधराधिपम् २ तदेवं

नासूयन्खलुकृष्णायमोहितास्तस्यमायया मन्यमानाःस्वपार्श्वस्थान्स्वान्स्वान्दारान्व्रजौकसः ३८ ब्रह्मरात्रउपावृत्तेवासुदेवानुमोदिताः अनिच्छंत्योययुर्गोप्यःस्वगृहान्भगवत्प्रियाः ३९ विक्रीडितंव्रजवधूभिरिदंचविष्णोःश्रद्धान्वितोऽनुशृणुयादथवर्णयेद्यः भक्तिंपरांभगवतिप्रतिलभ्यकामंहृद्रोगमाश्वपहिनोत्यचिरेणधीरः ४० इतिश्रीभाग०महा०दश०रासक्रीडावर्णनंनामत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ३३ श्रीशुकउवाच एकदादेवयात्रायांगोपालाजातकौतुकाः अनोभिरनडुद्युक्तैःप्रययुस्तेंऽबिकावनम् १ तत्रस्नात्वासरस्वत्यांदेवंपशुपतिंविभुम् आनर्चुरर्हणैर्भक्त्यादेवींचनृपतेंऽबिकाम् २ गावोहिरण्यंवासांसिमधुमध्वन्नमादृताः ब्राह्मणेभ्योददुःसर्वेदेवोनःप्रीयतामिति ३ ऊषुःसरस्वतीतीरेजलंप्राश्ययधृतव्रताः रजनींतांमहाभागानंदसुनंदकादयः ४ कश्चिन्महानहिस्तस्मिन्विपिनेऽतिबुभुक्षितः यदृच्छयागतोनंदंशयानमुरगोऽग्रसीत् ५ सचुक्रोशाहिनाग्रस्तःकृष्णकृष्णमहानयम् सर्पोमांग्रसतेतातप्रपन्नंपरिमोचय ६ तस्यचाक्रंदितंश्रुत्वागोपालाःसहसोत्थिताः ग्रस्तंचदृष्ट्वाविभ्रांताःसर्पंविव्यधुरुल्मुकैः ७ अलातैर्हन्यमानोऽपिनामुंचत्तमुरंगमः तमस्पृशत्पदाभ्येत्यभगवान्सात्वतांपतिः ८ सवैभगवतःश्रीमत्पादस्पर्शहताशुभः भेजेसर्पवपुर्हित्वारूपंविद्याधरार्चितम् ९ तमपृच्छद्धृषीकेशःप्रणतंसमुपस्थितम् दीप्यमानेनवपुषापुरुषंहेममालिनम् १० कोभवान्परयालक्ष्म्यारोचतेऽद्भुतदर्शनः कथंजुगुप्सितामेतांगतिंवाप्रापितोऽवशः ११ सर्पउवाच अहंविद्याधरःकश्चित्सुदर्शनइतिश्रुतः श्रियास्वरूपसंपत्त्याविमानेनाचरन्दिशः १२ ऋषीन्विरूपानांगिरसःप्राहसंरूपदर्पितः तैरिमांप्रापितोयोनिंप्रलब्धैःस्वेनपाप्मना १३

कामानुग्रहमुखेनकामजयंप्रतिपाद्यतथैवविद्याधरजयंप्रतिपादयितुंतत्प्रसंगंदर्शयति एकदेति १ २ गावः गाःमधुमधुरंमध्वन्नंमधुनासहितमन्नम् ३ जलमात्रंप्राश्ययोपोषिताःतांनिशांतत्रऊषुःन्यवसन् ४ महानहिरजगरःउरगःउरसागच्छन्नित्यलक्षितलमुक्तम् अग्रसीत्जग्रास ५ ६ विव्यधुःताडयामासुःउल्मुकैर्ज्वलत्काष्ठैः ७ अलातैःतैरेवोल्मुकैःहन्यमानोऽपितंनंदंयदानामुंचत् तदाभगवान्पदातमस्पृशत् ८ भगवतश्चरणस्पर्शमात्रेणैवहताशुभः विद्याधरैरर्चितंपूजितम् ९ गोपेभ्यात्मनऐश्वर्यंप्रकाशयितुमविद्वानिवतमपृच्छत् दीप्यमानेनवपुषासमवस्थितम् १० यःपरयाशोभयाप्रकाशतेसभवान्कइति ११ १२ प्राहसंउपहसितवानस्मि प्रलब्धैरुपहसितैःमदीयेनैवपापेननिमित्तेन १३

यत् यत शापत् १४ आपृच्छे स्वर्लोकं गन्तुमनुज्ञापान हेअमीवहन् दुःखनाशन १५ १६ १७ १८ १९ अहिदेहनिरस्तैवेमागुन्मत्तसुदर्शनम्
तद्दृष्ट्वादिनकृष्ण शङ्खचूडमताडयत् १ तत्रासमगात् कदाचिदिति २० विरजोऽम्बराविति विरजसौनिर्मलअम्बरेययोस्तौ २१ किञ्च निशामवेशसत्कुर्वती
उदितउडुपस्तारकाश्चयस्मिन्तत् मल्लिकागन्धेनमत्ता अलयोयस्मिन्तत् २२ अविस्ड्लादन्यैर्युगपत्कल्पयितुमशक्यमपितौस्वरमण्डलमूर्च्छितयुगपत्कल्पय

शापोमेऽनुग्रहायैवकृतस्तैः करुणात्मभिः यदहंलोकगुरुणापदास्पृष्टोहताशुभः १४ तत्वाऽहंभवभीतानांप्रपन्नानांभयापहम् आपृच्छे
शापनिर्मुक्तः पादस्पर्शादमीवहन् १५ प्रपन्नोऽस्मिमहायोगिन्महापुरुषसत्पते अनुजानीहिमांदेवसर्वलोकेश्वरेश्वर १६ ब्रह्मदण्डाद्वि
मुक्तोऽहंसद्यस्तेऽच्युतदर्शनात् यन्नामगृह्णन्नखिलान्श्रोतृनात्मानमेवच १७ सद्यः पुनातिकिंभूयस्तस्यस्पृष्टः पदाहिते इत्यनुज्ञाप्य
दाशार्हंपरिक्रम्याभिवन्द्यच सुदर्शनोदिवंयातःकृच्छ्रान्नन्दश्चमोचित १८ निशाम्यकृष्णस्यतदात्मवैभवंव्रजौकसोविस्मितचेतस
स्तत समाप्यतस्मिन्नियमंपुनर्व्रजंनृपाययुस्तत्कथयन्तआदृताः १९ कदाचिदथगोविन्दोरामश्चाद्भुतविक्रमः विजह्रतुर्वनेरात्र्यांमध्य
गौव्रजयोषिताम् २० उपगीयमानौललितंस्त्रीजनैर्बद्धसौहृदैः स्वलंकृतानुलिप्ताङ्गौस्रग्विणौविरजोऽम्बरौ २१ निशामुखंमानयन्ता
वुदितोडुपतारकम् मल्लिकागन्धमत्तालिजुष्टंकुमुदवायुना २२ जगतुः सर्वभूतानांमनःश्रवणमङ्गलम् तौकल्पयन्तौयुगपत्स्वरमण्डल
मूर्च्छितम् २३ गोप्यस्तद्गीतमाकर्ण्यमूर्च्छितानाविदन्नृप स्रंसद्दुकूलमात्मानंस्रस्तकेशस्रजंततः २४ एवंविक्रीडतोःस्वैरंगायतोःसंप्र
मत्तवत् शङ्खचूडइतिख्यातोधनदानुचरोऽभ्यगात् २५ तयोर्निरीक्षतोराजंस्तन्नाथंप्रमदाजनम् क्रोशन्तंकालयामासदिश्युदी
च्यामशङ्कित २६ क्रोशन्तंकृष्णरामेतिविलोक्यस्वपरिग्रहम् यथागादस्युनाग्रस्ताभ्रातरावन्वधावताम् २७ माभैष्टेत्यभयारावौशा
लहस्तौतरस्विनौ आसेदतुस्तंतरसात्वरितंगुह्यकाधमम् २८ सवीक्ष्यतावनुप्राप्तौकालमृत्युइवोद्विजन् विसृज्यस्त्रीजनंमूढःप्राद्रव
ज्जीवितेच्छया २९ तमन्वधावद्गोविन्दोयत्रयत्रसधावति जिहीर्षुस्तच्छिरोरत्नंतस्थौरक्षन्स्त्रियोबलः ३० अविदूरइवाभ्येत्यशि
रस्तस्यदुरात्मनः जहारमुष्टिनैवाङ्गसहचूडामणिंविभुः ३१ शङ्खचूडंनिहत्यैवंमणिमादायभास्वरम् अग्रजायाददात्प्रीत्यापश्य
न्तीनांचयोषिताम् ३२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कन्धेशङ्खचूडवधोनामचतुस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ३४

तौ मनःश्रवणयोर्मङ्गलंयथाभवतितथा जगतुः अगायतामिति २३ मूर्च्छितास्तद्गीतलीनचित्ताः स्रंसत् भ्रश्यत् दुकूलं यस्मात्तमात्मानं देहम्
स्रस्ताः केशेभ्यः स्रजोयस्यतंच ततोनाविदन् २४ २५ निरीक्षतो निरीक्षमाणयोः तौनाथौयस्यतम् प्रमदाजनं कालयामास २६
दस्युनाव्याघ्रेण २७ माभैष्ट भयंमाभुतेत्यभयवाचौ २८ २९ ३० शिरसासहचूडामणिंजहारेत्यर्थः ३१ ३२ इति
दशमेटीकायांचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ३४ ५२ ५५ ५७ ५२ ६५

पंचत्रिंशेतनंयातेकृष्णेगोकुलयोषितः उत्तमश्लोकानुगीतेननिन्युर्दुःखेनवासरान् १ एवंरात्रिषुकृष्णेनस्वैरमभिरमितानांदिवातद्विरहितानामनुगीतेनदिनानिस्तार
प्रकारमाह गोप्यइतिदुःखेनकृच्छ्रेण १ वामबाहुकृतवामकपोलइत्यादीनिद्वादशयुगलानि हेगोप्यः वामेबाहौतन्मूलेकृतः अर्पितःवामकपोलोयेनसःवल्गिते
नर्त्तितेभ्रुवौयेनसःवल्गितभ्रुःमुकुंदःअधरेऽर्पितंवेणुंकोमलाभिरंगुलिभिराश्रितामार्गाःसप्तस्वरच्छिद्राणियस्यतम् यत्रयदाईरयतिवादयति २ तदाव्योमयाना
नांसिद्धानांवनिताःसिद्धैःस्वपतिभिःसहवर्त्तमानाअपितद्वेणुवादितमुपधार्याकर्ण्यप्रथमंविस्मिताःततःकाममार्गेणेष्वःसमर्पितानिचित्तानियाभिस्तास्तस्यव
शाइत्यर्थःसलज्जाःसत्यःकश्मलंमोहंययुःअत्रलिंगंअपस्मृताःविस्मृताःनीव्योयाभिरिति अतएवंभूतस्यकृष्णस्यविरहंकथंसहामइतिसर्वत्रवाक्यशेषः ३
हंत हेअबलाःइदंचित्रंशृणुत हारहासःहारवद्विशदोहासोयस्यसः यद्वावेणुवादनेनअधोवदनेनहसतःहारेषुस्फुरन्हासोयस्यसः यद्वा हारवत्वक्षसिशो
भमानोहासोयस्यसः यद्वाहाराणांहासइवविशदास्फूर्तिर्यस्मिन्नुरसीति उरसिस्थिराविद्युदिवलक्ष्मीर्यस्यसःयर्हियदाकूजितवेणुर्नादितवेणुर्भवति ४

श्रीशुकउवाच गोप्यःकृष्णेवनंयातेतमनुद्रुतचेतसः कृष्णलीलाःप्रगायंत्योनिन्युर्दुःखेनवासरान् १
गोप्यऊचुः वामबाहुकृतवामकपोलोवल्गितभ्रुरधरार्पितवेणुम् कोमलांगुलिभिराश्रितमार्गं गोप्यईरयतियत्रमुकुंदः २
व्योमयानवनिताःसहसिद्धैर्विस्मितास्तदुपधार्यसलज्जाः काममार्गणसमर्पितचित्ताःकश्मलंययुरपस्मृतनीव्यः ३ हंतचित्रमब
लाःशृणुतेदंहारहासउरसिस्थिरविद्युत् नंदसूनुरयमार्त्तजनानांनर्मदोयर्हिकूजितवेणुः ४ वृंदशोव्रजवृषामृगगावोवेणुवाद्य
हृतचेतसआरात् दंतदष्टकवलाधृतकर्णानिद्रितालिखितचित्रमिवासन् ५ बर्हिणस्तबकधातुपलाशैर्बद्धमल्लपरिबर्हविडंबः
कर्हिचित्सबलआलिसगोपैर्गाःसमाह्वयतियत्रमुकुंदः ६ तर्हिभग्नगतयःसरितोवैतत्पदांबुजरजोऽनिलनीतम् स्पृहयतीर्वयमि
वाबहुपुण्याःप्रेमवेपितभुजास्तिमितापः ७ अनुचरैःसमनुवर्णितवीर्यआदिपूरुषइवाचलभूतिः वनचरोगिरितटेषुचरंतीर्वेणु
नाऽह्वयतिगाःसयदाहि ८

तदाव्रजे वृषामृगाः गावश्चवेणुवाद्येन हृतानिचेतांसियेषांते आरात् दूरादेवदंतैर्दष्टाःकवलाग्रासायैस्ते
धृता उत्तंभिताः कर्णायैस्तेनिद्रिताइव लिखितचित्रमिवचासन् अविदुषांतिरश्चामिदमतिचित्रमित्यर्थः ५ किंच अचेतनास्वसरित्सुतदतीव
चित्रमित्याहुः हेआलि सखि बर्हिणःमयूरस्यस्तबकाः मयूरपिच्छाः धातवोगैरिकादयश्चपलाशानिपल्लवाश्चतैर्बद्धश्चासौमल्लानांपरिबर्हःपरिकरस्तं
विडंबयतिअनुकरोतीतितथासमुकुंदःगोपैःसहवेणुनेतिउपरितनमत्रापिज्ञातव्यम् यत्रयदागाःसम्यगाह्वयति ६ तर्हितदातद्ध्वनिश्रवणात् अनिलेना
नीतंतस्यपदांबुजरजःस्पृहयत्यइवभग्नगतयःसरितःवैनिश्चितंवयमिवताअपिअबहुपुण्याः यतोनप्राप्नुवंति केवलंप्रेम्णावेपिताःभुजाःतरंगाः यासांताःस्ति
मितानिश्चलाआपोयासांताः गोप्योऽपिलोचनयोस्तिमितजलाभवंतीति ७ स्थावरेष्वप्यतिचित्रंपश्यतइत्याहुः अनुचरैर्गोपैःदेवादिभिर्वा मुग्धानांवाक्य
मादिपुरुषइवेति अचलभूतिर्निश्चलश्रीः वेणुनातत्तन्नाम्नागानेन ८

५ ५ ५ ५ ५

पृ॰ नताभणताभारेणविटपा शाखायासांतावनलतालता स्वस्मिन्विष्णुंप्रकाशमानंसूचयन्त्यइवमधुधारावर्वृषु स्फीतंविस्मये तरवश्चतथातरूतीनामपितथैवा नदइतिभाव एतानिविष्णुभक्तिलक्षणानि ९ किंच सरसिकमलवनेषुविहरतांपक्षिणामप्याकर्षणंतद्वाक्किंपुनरन्येषामित्याहु दर्शनीयतिलकोय स्य दर्शनीयानांसुदृशांमध्येसुरश्रेष्ठइतिवा वनमालासुयादिव्यगंधातुलसीतस्या मधुनामत्तै अलिकुलै अलघुउच्चैरभीष्टमनुकूलंगीतंयादियन्आदरेणगृ ह्णन् यर्हि अधरेसंधितवेणुर्भवति १० तर्हिसरसिसारसहंसा अन्येचविहंगास्तेचारुणागीतेनहृतचेतसएत्यततआगत्यहरिमुपासत अभजत तत्स मीपेउपविविश्युर्वा हंतेतिविस्मये ११ मेघोऽपिहरिंसेवतइत्याहु सहबलइति भाव्रजदेव्योगोप्य सहबल सराम कृष्ण स्रग्भिर्निर्मितावंतसास्त्या कर्णभूषणास्त्याविलासोयस्य यद्वा मुक्ताफलस्रगापीडेनविलासोयस्येति क्षितिभृत सानुषुगिरेस्तटेषुवर्तमान स्वयंजातहर्ष विश्वंहर्षयन् यदावेणु रवेणोपरंभति निनादयति नादेनपूरयतीत्यर्थ १२ तदामेघ महत कृष्णस्यातिक्रमणेशंकितचेतोयस्यस नपुरतोयातिनचोच्चैर्गर्जति किंतुतमेवस्थि

वनलतास्तरवआत्मनिविष्णुंव्यंजयंत्यइवपुष्पफलाढ्या प्रणतभारविटपामधुधारा प्रेमहृष्टतनवससृजुःस्म ९ दर्शनीय तिलकोवनमालादिव्यगंधतुलसीमधुमत्तै अलिकुलैरलघुगीतमभीष्टमाद्रियन्यर्हिसंधितवेणु १० सरसिसारसहंस विहंगाश्चारुगीतहृतचेतसएत्य हरिमुपासततेयतचित्ताहंतमीलितदृशोधृतमौना ११ सहबल स्रगवतंसविलास सा नुषुक्षितिभृतोव्रजदेव्यः हर्षयन्यर्हिवेणुरवेणजातहर्षउपरंभतिविश्वम् १२ महदतिक्रमणशंकितचेतामंदमंदमनु गर्जतिमेघ सुहृदमभ्यवर्षत्सुमनोभिश्छायायाचविदधत्प्रतपत्रम् १३ विविधगोपचरणेषुविदग्धोवेणुवाद्यउरुधानि जशिक्षा तवसुत सतियदाधरबिंबेदत्तवेणुरनयन्स्वरजाती १४ सवनशस्तदुपधार्यसुरेशा शक्रशर्वपरमेष्ठिपुरोगा कवयआनतकंधरचित्ता कश्मलंययुरनिश्चिततत्त्वा १५ निजपदाब्जदलैर्ध्वजवज्रनीरजांकुशविचित्रललामै व्र जभुव शमयन्खुरतोदंवर्ष्मधुर्यगतिरीडितवेणु १६ त सन्नेणुरवमनुमंदगर्जतीति किंच सुहृदंविश्वार्तिहरणादिसाम्यात्सुहृत्तंकृष्णं स्वसुमनोभिरभ्यवर्षत् अदृश्यैर्देवै क्रियमाणकुसुमवर्षमेघेकल्पयित्वोक्तम् तुषारोवाकुसुमतयाकल्पित सएववादेवतारूपोऽभ्यवर्षदिति प्रतपादातपा त्त्रायतइतिप्रतपत्रंछत्रंतच्छाययाकुर्वन्निति १३ अपिच महदेतदाश्चर्यमित्याहु विविधेति हेसति यशोदेतवसुत नानागोपक्रीडासुविदग्धोनिपुणोवे णुवाद्यविषयेनिजैरशिक्षायासुता स्वोत्प्रेक्षितानत्वन्यतःश्रुतानीत्यर्थ स्वरजातीर्निषादऋषभादिस्वरालापभेदाननयत् उन्नीतवान् १४ ततुताःस्वरजाती सवनशः मंद्रमध्यमतारभेदेन यतोगीतध्वनिरागत ततश्चाननाकंधराचित्तंचयेषांते उपधार्यसमाकर्ण्यकवय कोविदाअपिनिश्चिततत्त्वतद्भेदोयैस्तेकश्मलं मोहंययुरिति १५ अस्माकंतुमोहकिंब्रूमइत्याहु निजपदाब्जदलैरिति ध्वजादीनिविचित्राणिललामानिचिन्हानियेषांतै निजानिपदान्येवाब्जदलानितैर्व्र जभुव खुरतोदखुरक्रमणव्यथांशमयन्वर्ष्मणादेहेनधुर्योगज तद्वद्गतिर्यस्यसकृष्णोवादितवेणु सन् १६

यद्व्रजतितेननिमित्तेनसविलासवीक्षणेनार्पितमनोभववेगोयासुतावयम् कुजावृक्षास्तेषागतिंगमिता:सत्यः मोहेननविदामः कबरंवावसनंवेति १७ किंच मणिधरः
मणीन्ग्रथितान्गोगणनार्थंधरतीतिमणिधरः क्वचिद्देशे एतैर्मणिभिर्गाः आसमंताद्गणयन् तथादयितगंधायातुलसीतस्याःमालयासहवर्त्तमानः प्रणयिनःप्रिय-
स्यानुचरस्यांसेभुजंप्रक्षिपन् यत्रयदाकदाचिदगायत १८ तदाक्वणितवेणुरवेणवंचितानिअपहृतानिचित्तानियासांताःकृष्णहरिणस्यगृहिण्योभार्याःगुणगणा
र्णगुणगणसमुद्रंकृष्णमनुगत्यप्राप्यताःकृष्णमेवान्वसत नन्यवर्त्तंतइत्यर्थः कुतः यतोविमुक्तागृहाशायाभिस्ताः गोपिकाइवताअपित्वेवमेवान्वासतेति १९ तदे
वंवृंदावनप्रदेशेपुर्क्रीडिलासायाङ्कगोधनानिपरावर्त्यप्रमुनायांक्रीडतस्तस्यसौभाग्यमनुवर्णयंति कुंदेति कुंददामकृतकौतुकवेषइतिगोपीनामुत्सवायकुंददाम
भिःकृतःकौतुकेनउत्सवेनवेषोऽलंकारोयेनसः हेअनघेयशोदेतववत्सःपुत्रःनंदसूनुःकृष्णः यद्वा सहैवबह्व्यःकथयंत्यःकाश्चित्तववत्सइतिकाश्चिन्नंदसू
नुरितिचाहुः नर्मदःहर्षदःसन्यदाविजहार क्रीडतिस्म २० तदामलयजस्पर्शेनमलयजस्यचंदनस्येवसुरभिःशीतश्चयःस्पर्शस्तेनतंकृष्णंमानयन्अनुकू

व्रजतितेनवयंसविलासवीक्षणार्पितमनोभववेगाः कुजगतिंगमितानविदामःकश्मलेनवसनंकबरंवा १७ मणिधरःक्वचिदागणयन्
गामालयादयितगंधतुलस्याः प्रणयिनोऽनुचरस्यकदांऽसेप्रक्षिपन्भुजमगायतयत्र १८ क्वणितवेणुरववंचितचित्ताःकृष्णमन्व
सतकृष्णगृहिण्यः गुणगणार्णमनुगत्यहरिण्योगोपिकाइवविमुक्तगृहाशाः १९ कुंददामकृतकौतुकवेषोगोपगोधनवृतोयमुनायाम्
नंदसूनुरनघेतववत्सोनर्मदःप्रणयिनांविजहार २० मंदवायुरुपवात्यनुकूलंमानयन्मलयजस्पर्शेन बंदिनस्तमुपदेवगणाये
वाद्यगीतबलिभिःपरिवव्रुः २१ वत्सलोव्रजगवांयदगध्रोवंद्यमानचरणःपथिवृद्धैः कृत्स्नगोधनमुपोह्यदिनांतेगीतवेणुरनुगेडि
तकीर्तिः २२ उत्सवंश्रमरुचाऽपिदृशीनामुन्नयन्खुररजश्छुरितस्रक् दित्सयैतिसुहृदाशिषएषदेवकीजठरभूरुडुराजः २३
मदविघूर्णितलोचनईषन्मानदःस्वसुहृदांवनमाली बदरपांडुवदनोमृदुगंडंमंडयन्कनककुंडललक्ष्म्या २४

लंयथातथाउपवातिवीजयति यद्वा मलयजोदक्षिणोवायुः यद्वामलयजस्यकृष्णेनस्वांगेऽनुलिप्तस्यस्पर्शेनमानयन्निति किंच बंदिनइवस्तावकाःसंतःगंधर्वा
दिगणाःवाद्यगीतपुष्पवर्षादिभिःपरिवव्रुःपरितउपासत २१ आयांतमालोक्यतद्ध्यंत्यःपरस्परमूचुः वत्सलइतिव्रजस्यगवांच यद्वाव्रजेनिबद्धानांगवामनुकं
प्यानामस्माकमित्यर्थः वत्सलःहितकृत्कुतःयद्यस्मात्अगध्रःअगंधरतीतिगोवर्द्धनोद्धरणःबहुशोरक्षणस्योपलक्षणमेतत् वृद्धैर्ब्रह्मादिभिःसेर्ष्यम् पथीतिवंद्यमा
नचरणःसायंशीघ्रमागंतुनंदयतीत्यर्थः उपोह्यएकीकृत्य गीतयुक्तोवेणुर्यस्यसः २२ श्रमयुक्तयाऽपिकांत्यानेत्राणांहर्षमुन्नयन्उच्चैःप्रापयन् खुररजोभिः
छुरिताव्याप्ता स्रजोयस्यसुहृदामस्माकमाशिषःमनोरथस्यादित्सयादातुमिच्छयादेवक्याजठरेभवतीतितथासएवोडुराजश्चंद्रःनिर्वृतिहेतुत्वेनसएषएती
ति २३ अतिसंभ्रमेणकाश्चित्समीपमायांतंकथयति ईषन्मदेनविघूर्णितेविह्वलितेलोचनेयस्यसः बदरपांडुवदनःईषत्पक्वबदरवत्पांडुरंवदनंयस्य
सः अत्रहेतुःकनककुंडलयोर्लक्ष्म्याकांत्यामृदूकोमलौगंडौयस्मिंस्तद्वदनंमंडयन्निति कोमलगंडस्थलंवाशोभयन्निति २४ ६९

यदुपतिरिति देवकीजठरभूरिति च प्रागयं वसुदेवस्य क्वचिज्जातस्तवात्मज इत्यादिगर्गवाक्यप्रसिद्धोक्तम् यद्वा सम्यगुदधिवान् सा च लकुल इति मत् ज्ञात्वा रथ्वि
हूतीति गजेन्द्रलीलः गजेन्द्रगतिरिति वा यद्वदनसन्नवक्त्रः व्रजगवां अस्माकं मनत दिननापं च शमयन् उपयाति एषसमीपमायातीति २५ एवं विरहदुःखेनापि
नु अहो कृष्णलीला एवं गायन्त्य तस्मिन् चित्तचेतनाजीवितया सातास्तस्मिन्नेव मन संकल्पकृपया साता अतो महानुदयउत्सवो यासांता अहःस्वपि रेमिरे २६
इति दशमे टीकायां पञ्चत्रिंशोऽध्याय ३५ षट्त्रिंशेतु हतेऽरिष्टे नारदोक्त्या बलाच्युतौ वसुदेवसुतौ ज्ञात्वा कंसोऽक्रूरं समादिशत् १ गोपीरासानुरागार्त
शरवचूडनिहत्यस अहन् गोपीमहानदाः सहदुष्टमरिष्टकम् २ एवं देवगन्धर्वादिगीतं तूर्याद्यकुसुमवर्षादिभि कृष्णाममहत्त्वा व्रजस्य परमोत्सवे वर्तमाने त

यदुपतिर्द्विरदराजविहारो यामिनीपतिरिवैष दिनान्ते मुदितवक्त्र उपयाति दुरन्तं मोचयन् व्रजगवां दिनतापम् २५ श्रीशुक उ
वाच एवं व्रजस्त्रियो राजन् कृष्णलीलानुगायतीः रेमिरेऽहःसु तच्चित्तास्तन्मनस्का महोदयाः २६ इति श्रीभागवते
महा० दश० गोपिकागीतं नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ३५ श्रीशुक उवाच अथ तर्ह्यागतो गोष्ठमरिष्टो वृषभासुरः महीं महा
ककुत्कायः कम्पयन् खुरविक्षताम् १ रम्भमाणः खरतरं पदा च विलिखन् महीम् उद्यम्य पुच्छं वप्राणि विषाणाग्रेण चोद्धरन् २ किंचित्
किंचिच्छकृन्मुञ्चन्मूत्रयन्स्तब्धलोचनः यस्य निर्ह्रादितेनाङ्ग निष्ठुरेण गवां नृणाम् ३ पतन्त्यकालतो गर्भाः स्रवन्ति स्म भयेन वै निर्विश
न्ति घना यस्य ककुद्यचलशङ्कया ४ तं तीक्ष्णशृङ्गमुद्वीक्ष्य गोप्यो गोपाश्च तत्रसुः पशवो दुद्रुवुर्भीता राजन् संत्यज्य गोकुलम् ५ कृष्ण कृ
ष्णेति ते सर्वे गोविन्दं शरणं ययुः भगवानपि तद्वीक्ष्य गोकुलं भयविद्रुतम् ६ मा भैष्टेति गिराश्वास्य वृषासुरमुपाह्वयत् गोपालैः प
शुभिर्मन्द त्रासितैः किमसत्तम ७ बलदर्पहाऽहं दुष्टानां त्वद्विधानां दुरात्मनाम् इत्यास्फोट्याच्युतोऽरिष्टं तलशब्देन कोपयन्
८ सख्युरंसे भुजाभोगं प्रसार्यावस्थितो हरिः सोऽप्येवं कोपितोऽरिष्टः खुरेणावनिमुल्लिखन् उद्यत्पुच्छभ्रमन्मेघः क्रुद्धः कृष्णमुपाद्रवत्
९

द्विरुक्त्यायतिशयाधिकार्यर्थमय शब्दः तर्हि तदा वृषभाकृतिरसुरस्तं वर्णयति सार्द्धनवेन महान् लोककुत् कायो यस्य खुरैर्विदारिता मही कम्पयन् १
रम्भमाणः वृषभजातिशब्दं कुर्वन् विलिखन् विदारयन् उद्यम्य ऊर्ध्वं कृत्वा वप्राणि तटानि उत्क्षिपन् २ किंचित्किंचित् शकृन् मध्ये मध्ये ईषदीषत् पुरी
षमुञ्चन् तथा मूत्रयन् मूत्रमुत्सृजन् स्तब्धलोचनः अनिमेषलोचन ३ यस्य ध्वनिना गवां नारीणां च तत्र आ चतुर्थात् स्रवेत्स्राव पात पञ्चमषष्ठयो
अतूर्ध्वं प्रसूतिः स्यादिति विभाग ककुदि गलपृष्ठशृङ्गे ४ ५ कृष्ण कृष्ण रक्षेति ६ ७ एवं वदन् आस्फोट्य करतलेन बाहुमाहत्य तेन तल
शब्देन कोपयन् ८ भुजाभोगं भुजाभुजः सएव भोगः सर्पदेहः तं सर्पदेहाकारं भुजमित्यर्थः स्वयमच्युत अन्यान् दुष्टान् हरतीति हरिः उद्यता ऊर्ध्वं ग
च्छता पुच्छे भ्रमन्तो मेघा यस्मिन् ९ ५ ५ ५ ५ ५

अग्रेन्यस्तेविषाणाग्रेयेनसः स्तब्धेअसृक्तुल्येलोचनेयस्यसः कटाक्षिप्यकटाक्षेणतिर्यक्निरीक्ष्य १० प्रत्यपोवाह प्रतिलोमंव्यनुदत् ११ अपविद्धः अपक्षिप्तः
आपतत् आद्रवत् स्विन्नानिस्वेदयुक्तानिसर्वांगानियस्यसः क्रोधमूर्च्छितः क्रोधेनव्याप्तः १२ कृत्वाविषाणमुत्पाट्यतेनैवजघान सचापतत् १३ मूत्रंचशकृच्चमूत्रश
कृत् एकवद्भावः तदुभयंसमुत्सृजन्निरस्यन् पादांश्चक्षिपन्इतस्ततश्चालयन् अनवस्थितेक्षणः प्रचलितनेत्रः कृच्छ्रंकष्टंजगाम अथनिर्ऋतेर्मृत्योः क्षयंनिवासंज
गाम कृच्छ्रंयथाभवतितथा मृतइतिवा १४ नयनोत्सवः नयनानांमूर्त्तिमानुत्सवः १५ कामंव्रजेवसंतंतंकृष्णंतेनतुविस्मृतम् नारदःस्मारयामासकंसंदूतगिरेतु
तदाह अरिष्टइति देवदर्शनः देवर्षिः यद्वा एवंकथितेएवंभविष्यतीतिसाक्षाद्देववद्दर्शनज्ञानंयस्यसः १६ आसन्नेवनारदेनोक्तमाह यशोदायाइति देवक्याअष्ट

अग्रन्यस्तविषाणाग्रःस्तब्धासृग्लोचनोऽच्युतम् कटाक्षिप्याद्रवत्तूर्णमिंद्रमुक्तोऽशनिर्यथा १० गृहीत्वाशृंगयोस्तंचअष्टादशपदानिसः
प्रत्यपोवाहभगवान्गजःप्रतिगजोयथा ११ सोपविद्धोभगवतापुनरुत्थायसत्वरः अपतत्स्विन्नसर्वांगोनिःश्वसन्क्रोधमूर्च्छितः १२ तमा
पतंतंसनिगृह्यशृंगयोःपदासमाक्रम्यनिपात्यभूतले निष्पीडयामासयथाऽर्द्रमंबरंकृत्वाविषाणेनजघानसोऽपतत् १३ असृग्वमन्मूत्र
शकृत्समुत्सृजन्क्षिपंश्चपादाननवस्थितेक्षणः जगामकृच्छ्रंनिर्ऋतेरथक्षयंपुष्पैःकिरंतोहरिमीडिरेसुराः १४ एवंककुद्मिनंहत्वास्तूय
मानःस्वजातिभिः विवेशगोष्ठंसबलोगोपीनांनयनोत्सवः १५ अरिष्टेनिहतेदैत्येकृष्णेनाद्भुतकर्मणा कंसायाथाहभगवान्नारदोदेवद
र्शनः १६ यशोदायाःसुतांकन्यांदेवक्याःकृष्णमेवच रामंचरोहिणीपुत्रंवसुदेवेनबिभ्यता १७ न्यस्तौस्वमित्रेनंदेवैयाभ्यांतेपुरुषाह
ताः निशम्यतद्भोजपतिःकोपात्प्रचलितेंद्रियः १८ निशातमसिमादत्तवसुदेवजिघांसया निवारितोनारदेनतत्सुतौमृत्युमात्मनः १९
ज्ञात्वालोहमयैःपाशैर्बबंधसहभार्यया प्रतियातेतुदेवर्षौकंसआभाष्यकेशिनम् २० प्रेषयामासहन्येतांभवतारामकेशवौ ततोमुष्टि
कचाणूरशलतोशलकादिकान् २१ अमात्यान्हस्तिपांश्चैवसमाहूयाहभोजराट् भोभोनिशम्यतामेतद्वीरचाणूरमुष्टिकौ। २२ नंदव्रजे
किलासातेसुतावानकदुंदुभेः रामकृष्णौततोमह्यंमृत्युःकिलनिदर्शितः २३ भवद्भ्यामिहसंप्राप्तौहन्येतांमल्ललीलया मंचाःक्रियंतांवि
विधामल्लरंगपरिश्रिताः २४ पौराजानपदाःसर्वेपश्यंतुस्वैरसंयुगम् महामात्रत्वयाभद्ररंगद्वार्युपनीयताम् २५ द्विपःकुवलयापीडो
जहितेनममाहितौ आरभ्यतांधनुर्यागश्चतुर्दश्यांयथाविधि विशसंतुपशून्मेध्यान्भूतराजायमीढुषे २६

मगर्भत्वेनप्रसिद्धांकन्यांयशोदायाःसुतामाह यशोदायाःसुतत्वेनप्रसिद्धंकृष्णंदेवक्याःसुतमाह रोहिणीपुत्रंरामंचदेवक्याःसप्तमंसुतमाह यद्वा नंदसुतत्वेनप्रसि
द्धंरामंच वसुदेवभार्यायाःरोहिण्याःपुत्रमाह तौवसुदेवसुतौचेत्कथंव्रजंगतौतत्राह वसुदेवेनेति १७ १८ निवारितइति हतेवसुदेवेतौपलायेताम् अतोआ
सध्यतामितिमंत्रंवदतानारदेननिवारितइति १९ २० २१ २२ मह्यंममनिदर्शितः विधात्रानारदेनवा २३ व्रजंगंतुमुद्यतौतावाह भवद्भ्यामिति
मंचाउत्तुंगस्तंभादिरचितस्थानानि २४ २५ अहितौशत्रू मीढुषेवरदाय २६ ६९ ६९ ६९ ६९

अर्थतंत्रज्ञ अर्थसिद्धांतमेवजानातीति २७ हेदानपतेअक्रूर मैत्रंमित्रकृत्यंनःयत्क्रियताम् नत्वत्तोऽन्यआदृत सादरोहिततमश्चनविद्यतइति २८ २९ ३०नौ मेमृत्युर्निसृष्टः वैकुंठसंश्रयैर्विष्णुसंश्रयैर्देवैः ३१ किंततस्तत्राह घातयिष्यइतिकालकल्पेनमृत्युतुल्येन वैद्युतोपमैः अशनितुल्यैः ३२ ३३ ३४ नष्टकंटका नष्टशत्रु ननुकतिपयासुहृद्भिःनष्टकंटकाकथंस्यादितितत्राह जरासंधइति ३५ ३६ यदुपुरश्रियंद्रष्टुंचेति ३७ तवस्वमनोषितंविचारितंसम्यक् स्वावद्य मरणंतन्मार्जनंतथाऽप्येतावानभिनिवेशोनकार्यइतिभविष्यत्सूचयन्नाह सिद्ध्यसिद्ध्योरिति ३८ पुरुषकारस्यसव्यभिचारतामाह मनोरथानिति ३९ ४०

इत्याज्ञाप्यार्थतंत्रज्ञआहूययदुपुंगवम् गृहीत्वापाणिनापाणिंततोऽक्रूरमुवाचह २७ भोभोदानपतेमह्यंक्रियतांमैत्रमादृत नान्यस्त्वत्तोहिततमोविद्यतेभोजवृष्णिषु २८ अतस्त्वामाश्रितःसौम्यकार्यगौरवसाधनम् यथेंद्रोविष्णुमाश्रित्यस्वार्थमध्यगमद्विभुः २९ गच्छनंदव्रजंतत्रसुतावानकदुंदुभेः आसातेताविहानेनरथेनानयमाचिरम् ३० निसृष्टःकिलमेमृत्युर्देवैर्वैकुंठसंश्रयैः तावानयसमंगोपैर्नंदाद्यैःसाभ्युपायनैः ३१ घातयिष्यइहानीतौकालकल्पेनहस्तिना यदिमुक्तौततोमल्लैर्घातयेवैद्युतोपमैः ३२ तयोर्निहतयोस्तप्तान्वसुदेवपुरोगमान् तद्बंधून्निहनिष्यामिवृष्णिभोजदशार्हकान् ३३ उग्रसेनंचपितरंस्थविरंराज्यकामुकम् तद्भ्रातरंदेवकंचयेचान्येविद्विषोमम ३४ ततश्चैषामहीमित्रभवित्रीनष्टकंटका जरासंधोममगुरुर्द्विविदोदयितःसखा ३५ शंबरोनरकोबाणोमय्येवकृतसौहृदाः तैरहंसुरपक्षीयान्हत्वाभोक्ष्येमहींनृपान् ३६ एतज्ज्ञात्वाऽनयक्षिप्रंरामकृष्णाविहार्भकौ धनुर्मखनिरीक्षार्थंद्रष्टुंयदुपुरश्रियम् ३७ अक्रूरउवाच राजन्मनीषितंसम्यक्तवस्वावद्यमार्जनम् सिद्ध्यसिद्ध्योःसमंकुर्याद्दैवंहिफलसाधनम् ३८ मनोरथान्करोत्युच्चैर्जनोदैवहतानपि युज्यतेहर्षशोकाभ्यांतथाऽप्याज्ञांकरोमिते ३९ एवमादिश्यचाक्रूरंमंत्रिणश्चविसृज्यसः प्रविवेशगृहंकंसस्तथाऽक्रूरःस्वमालयम् ४० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअक्रूरसंप्रेषणंनामषट्त्रिंशोऽध्यायः ३६ श्रीशुकउवाच केशीतुकंसप्रहितःखुरैर्महींमहाहयोनिर्जरयन्मनोजवः सटावधूताभ्रविमानसंकुलंकुर्वन्नभोहेषितभीषिताखिलः १

इतिदशमेटीकायांषट्त्रिंशोऽध्यायः ३६ सप्तत्रिंशेहतौकेशिव्योमौ अच्युतोभाविकर्मभिः नारदेनस्तुतः क्रीडन्व्योमासुरमथावधीत् १ वृषवेषासुरंहत्वाकेशिनंहयवेषिणम् प्रसमाणसरवहन्ताकंसस्यसुमिवाकरोत् २ केशीत्विति प्रथमश्लोकेनयएवंभूतःकेशीत्यनूद्यतंभगवानुपाह्वयदितिद्वितीयेनान्वयः महाहयःसन्महींनिर्जरयन् ध्वंसयन् विदारयन्नित्यर्थः सटाभिः केसरैः अवधूतानिइतस्ततःक्षिप्तानि अभ्राणिविमानानिचतैःसंकीर्णंनभःकुर्वन् हेषितेन अश्वजातिशब्देन भीषितमखिलम् विश्वंयेनसः १

तद्धेषितैस्तैरतिनिष्ठुरैर्हेषितैः वालैःपुच्छलोमभिर्विघूर्णिताःपरिभ्रामिताःअंबुदायेनतम् आजौसंग्रामार्थंआत्मानंकृष्णम् अग्रणीःपुरतोनिर्गतःसन्उपाह्वयत्
स्वसमीपमाजुहाव सचकेशीतत्निशम्यमृगेंद्रवत्नादमकरोत् २ ततःकेशीतंकृष्णंदृष्ट्वामुखेनखंपिबन्निवमुखंविवृत्याभिमुखःसन्नभिजगाम किंच अत्यमर्षणः
अतिकुपितःअत्यंतमसहमानोवाप्रत्यक् पद्भ्यांजघान दुरासदःअन्यैरभिभवितुमशक्यःदुरत्ययःउद्यतःसन्दुरतिक्रमः अत्रहेतुःचंडजवः ३ तद्धननंवंचयि
त्वातंचहननायप्रसारितयोःपादयोःहस्ताभ्यांगृहीत्वापरिविध्यभ्रामयित्वाव्यवस्थितःतथैवस्थितोबभूव ४ व्यादायमुखंप्रसार्यवेगेनहरिंप्रत्याद्रवत् सोऽपिहरिः
हसन्उत्तरंसव्यंभुजम् निर्भयत्वेदृष्टांतःयथोरगंबिलइति ५ ततःकिंतदाह दंताइति चर्वणायभगवद्भुजंस्पृशंतीतितस्यातेव्यादानेनपेदंताःविवृताःअ
योलोहंस्पृशतीतिस्पृशःयद्वा तप्तमयःअतितप्तलोहादिस्पृशंतोयथेति आमयःजलोदरम् ६ लेंडंपुरीषमुत्सृजन् ७ कर्कटिकाफलंहिपक्वंसदत्यंतंवि
दीर्णंभवति तद्वद्विदीर्णात्तस्यदेहात्विगतप्राणात् अविस्मितःगर्वरहितःअयत्नेनहतोऽरिर्येनसः ८ कंसायकृष्णमादिशतदहस्यादिपैशुनैः कंसघातादि

तंत्रासयंतंभगवान्स्वगोकुलंतद्धेषितैर्वालविघूर्णितांबुदम् आत्मानमाजौमृगयंतमग्रणीरुपाह्वयत्सव्यनदन्मृगेंद्रवत् २ सतंनिशा
म्याभिमुखोमुखेनखंपिबन्निवाभ्यद्रवदत्यमर्षणः जघानपद्भ्यामरविंदलोचनंदुरासदश्चंडजवोदुरत्ययः ३ तद्वंचयित्वातमधो
क्षजोरुषाप्रगृह्यदोर्भ्यांपरिविध्यपादयोः सावज्ञमुत्सृज्यधनुःशतांतरेयथोरगंतार्क्ष्यसुतोव्यवस्थितः ४ सलब्धसंज्ञःपुनरुत्थि
तोरुषाव्यादायकेशीतरसाऽपतद्धरिम् सोऽप्यस्यवक्त्रेभुजमुत्तरंस्मयन्प्रवेशयामासयथोरगंबिले ५ दंतानिपेतुर्भगवद्भुजस्पृ
शस्तेकेशिनस्तप्तमयःस्पृशोयथा बाहुश्चतद्देहगतोमहात्मनोयथाऽमयःसंववृधेउपेक्षितः ६ समेधमानेनसकृष्णबाहुनानिरुद्ध
वायुश्चरणांश्चविक्षिपन् प्रस्विन्नगात्रःपरिवृत्तलोचनःपपातलेंडंविसृजन्क्षितौव्यसुः ७ तद्देहतःकर्कटिकाफलोपमाद्व्यसोर
पाकृष्यभुजंमहाभुजः अविस्मितोऽयत्नहतारिरुत्स्मयैःप्रसूनवर्षैर्दिविषद्भिरीडितः ८ देवर्षिरुपसंगम्यभागवतप्रवरोनृप कृष्ण
मक्लिष्टकर्माणंरहस्येतदभाषत ९ कृष्णकृष्णाप्रमेयात्मन्योगेशजगदीश्वर वासुदेवाखिलावाससात्वतांप्रवरप्रभो १० त्वमात्मासर्व
भूतानामेकोज्योतिरिवैधसाम् गूढोगुहाशयःसाक्षीमहापुरुषईश्वरः ११

कृष्णस्यकार्यमावेदयन्मुनिः तदाहदेवर्षिरित्यादिना नचायंसूचकःकिंतुसर्वसुहृदि
त्याह भागवतप्रवरइति ९ अस्मद्रहस्यंवैरिणिकंसेसूचितवानितिमाशंकीत्याह कृष्णकृष्णेत्यादिना अयंभावःत्वमीश्वरोभूभारदैत्यसंहारायावतीर्णोऽसि अतस्तदनुरूपाचर
णेनविश्वंपरिपालयेति तत्रत्वयितावत्भयशंकैवनास्तीत्याह अप्रमेयात्मन्अपरिच्छिन्नरूपयोगेशअचिंत्यप्रभावजगदीश्वरविश्वनियंतःवासुदेवसर्वभूतेषुवर्तमानअखिला
वाससर्वस्याश्रयसंप्रतिसात्वतांप्रवरश्रेष्ठप्रभोसर्वशक्ते १० कथमेवंरूपोऽहमितिचेदत्रआह त्वमात्मेति नहित्वंजीववत्परिच्छिन्नःकिंतुसर्वभूतानामांतरएकोऽनुस्यूतआत्माअंत
रनुस्यूतत्वेदृष्टांतःएधसांकाष्ठानामंतर्ज्योतिरिवेतिभूतेषुस्थितोऽपितैर्नदृश्यसइत्याह गूढइति अत्रहेतवःगुहाशयःबुद्धेरभ्यंतरः किंच साक्षीनहिसाक्षीदृश्यतइत्यर्थःअ
पिचमहापुरुषःअतःपरिच्छिन्नमतिभिर्नज्ञायसइत्यर्थः तर्हिसर्वांतरत्वेकिंप्रमाणमतआह ईश्वरइति नहीश्वरंविनापरतंत्राणांजीवानांप्रवृत्तिर्घटतइत्यर्थः ११

अहमीश्वरः अन्यत्सर्वमीशितव्यमित्येतदेवकुत इत्यत आह आत्मनेति साधनांतरनिरपेक्षएवात्माश्रय सर्वज्ञ मायया आत्मशक्त्या गुणान्ससृजे सृष्टवान् तैः सृष्टैः
गुणैरिदं विश्वंसृजसि अत्सिसंहरसि अवसिपालयसि ननुसृष्ट्यादिक्रियासहकारिकारकसाध्यैवदृष्टेत्याह सत्यसंकल्पइति नहिसंकल्पैकसाध्येष्वर्थेषु साधनापेक्षेति
भाव अतस्त्वमीश्वरइत्युपसंहार १२ प्रस्तुतमाह सत्वमिति भूधरभूतानां भुवंधरतीतिभूधराराजानस्तद्रूपाणाम् १३ १४ परश्वोहनीति अद्यैवाक्रूरएष्यतिश्वोमथु
रांगता ऽपि परश्वश्चाणूरादीन्मल्लाननिहतान् द्रक्ष्यामीतिसिद्धवन्निर्देशोविस्मापनप्रकारविशेष १५ तस्यानुतदनंतरंशंखादीनांशंखयवनमुराणांनरकस्य वधंद्रक्ष्यामीतिशेष
भावनिर्देशमात्रमेतत् नत्वानंतर्यंविवक्षितम् १६ १७ भार्यया जाम्बवत्यासह स्वधामतः महाकालपुरात् १८ १९ द्वारकामावसन् द्वारकायांवसन् कर्त्ताकरिष्यति २०
अमुष्यविश्वस्यक्षपयिष्णोः २१ एवंविज्ञाप्यकृताभिनंदनंभगवंतंनमस्यति द्वाभ्याम् विशुद्धविज्ञानघनमितिकेवलज्ञानैकमूर्तिम् अतएवस्वसंस्थयास्वरूपसम्यक्स्थि

आत्मनात्माश्रय पूर्वंमाययाससृजेगुणान् तैरिदंसत्यसंकल्प सृजस्यत्स्यवसीश्वर १२ सत्वंभूधरभूतानांदैत्यप्रमथरक्षसाम् अव
तीर्णोविनाशायसेतूनांरक्षणायच १३ दिष्ट्यातेनिहतोदैत्योलीलयाऽयंहयाकृतिः यस्यहेषितसंत्रस्तास्त्यजंत्यनिमिषादिवम् १४ चा
णूरंमुष्टिकंचैवमल्लानन्यांश्चहस्तिनम् कंसंचनिहतंद्रक्ष्येपरश्वोऽहनितेविभो १५ तस्यानुशंखयवनमुराणांनरकस्यच पारिजातापह
रणमिंद्रस्यचपराजयम् १६ उद्वाहंवीरकन्यानांवीर्यशुल्कादिलक्षणम् नृगस्यमोक्षणंपापाद्द्वारकायांजगत्पते १७ स्यमंतकस्यचमणेरादा
नंसहभार्यया मृतपुत्रप्रदानंचब्राह्मणस्यस्वधामतः १८ पौंड्रकस्यवधंपश्चात्काशिपुर्याश्चदीपनम् दंतवक्रस्यनिधनंचैद्यस्यचमहाक्रतौ
१९ यानिचान्यानिवीर्याणिद्वारकामावसन्भवान् कर्ताद्रक्ष्याम्यहंतानिगेयानिकविभिर्भुवि २० अथतेकालरूपस्यक्षपयिष्णोरमुष्यवै अ
क्षौहिणीनांनिधनंद्रक्ष्याम्यर्जुनसारथेः २१ विशुद्धविज्ञानघनंस्वसंस्थयासमाप्तसर्वार्थममोघवांछितम् स्वतेजसानित्यनिवृत्तमायागुण
प्रवाहंभगवंतमीमहि २२ त्वामीश्वरंस्वाश्रयमात्ममाययाविनिर्मिताशेषविशेषकल्पनम् क्रीडार्थमद्यात्तमनुष्यविग्रहंनतोऽस्मिधुर्यंयदुवृ
ष्णिसात्वताम् २३ श्रीशुकउवाच एवंयदुपतिंकृष्णंभागवतप्रवरोमुनिः प्रणिपत्याभ्यनुज्ञातोययौतद्दर्शनोत्सवः २४ भगवानपिगोविंदोह
त्वाकेशिनमाहवे पशूनपालयत्पालैःप्रीतैर्व्रजसुखावहः २५ एकदातेपशून्पालाश्चारयंतोऽद्रिसानुषु चक्रुर्निलायनक्रीडाश्चोरपालापदेशतः २६

त्यैवपरमानंदरूपयासम्यगाप्ता सर्वेऽर्थायेनतं आप्तकाममतोऽकामत्वात्सत्यसंकल्पत्वमाह अमोघवांछितमिति ननुवांछाचेदस्तितर्हिदुर्निवारासक्तिरिति अतआह स्वतेजसेति चिच्छ
क्त्यानित्यनिवृत्तोमायाकार्यरूपोगुणप्रवाहोयस्मात्तम् अतोभगवंतंनिरतिशयैश्वर्यमीमहि शरणंव्रजेमेति २२ ननुचिरकालजस्त्वंकथमद्यतनंनजानासि जानासिचेत्कथ
मगुणप्रवाहंमनीषिणत्वाह त्वामिति ईश्वरमन्यस्यवशयितारंस्वाश्रयमन्यस्यावशम् अत आत्ममायया आत्माधीनयामाययाविनिर्मितअशेषविशेषामहदादयान्यादर्शादिकल्पनाकल्पना
येनतं धुर्यंश्रेष्ठंनतोऽस्मीति २३ २४ २५ ननुनारदेनव्योमवधोनदृष्ट तत्कथंव्योमवधप्रसक्तिरितितत्रोच्यते अनंतरमेवकेशिवधानंतरंनारदेनोपक्रमणीयत्वात्पुनरुक्तयैनपशूनपालयताव्योमो
हत पदा व्योमवध पूर्वमेवहतोऽपिवेषधारिवधप्रसंगादयोऽन्यतइतिद्रष्टव्यम् केचित्तुनशंखचूडवधात्पूर्वमेवपठंतिच तमाह एकदेति २६ ७ ५

२७ मेषायितान् मेषवदाचरितान् स्वयं चोरवदाचरितः सन् अपोवाह अपकृष्य निनाय २८ पिदधे छादितवान् २९ शरणदः आश्रयप्रदः हरिः सिंह इव ३० ३१ पशुमारं पशुमारं यथा भवति तथा अनिश्वासमित्यर्थः ३२ भुवि गोपैः स्तूयमानः उपरि वैमानिकैः देवैरिति ३३ इति दशमे टीकायां सप्तत्रिंशोऽध्यायः ३७ अष्टत्रिंशे यथा ध्यायन्नक्रूरो गोकुलं गतः तथैव रामकृष्णाभ्यां गृहं नीत्वा सत्कृतः १ प्रातः केशिवधे वृत्ते द्वादश्यां निर्गते मुनौ ततो व्योमे हतेऽक्रूरः सायं गोकुलमागमत् २ तदेवं नारदेन कंसवधादिकार्ये विज्ञापिते श्रीकृष्णो मथुरागन्तुमुद्यतो वर्त्तते तदाऽक्रूरोऽपि गोकुलमागमत् इत्याह अक्रूरोऽपीति अपीति संभावनायाम् १ २ अर्हते

तत्रासन् कतिचिच्चोराः पालाश्च कतिचिन्नृप मेषायिताश्च तत्रैके विजह्रुरकुतोभयाः २७ मयपुत्रो महामायो व्योमो गोपालवेषधृक् मेषायितानपोवाह प्रायश्चोरायितो बहून् २८ गिरिदर्यां विनिक्षिप्य नीतं नीतं महाऽसुरः शिलया पिदधे द्वारं चतुःपञ्चावशेषिताः २९ तस्य तत्कर्म विज्ञाय कृष्णः शरणदः सताम् गोपान्नयन्तं जग्राह वृकं हरिरिवौजसा ३० स निजं रूपमास्थाय गिरीन्द्रसदृशं बली इच्छन्विमोक्तुमात्मानं नाशक्नोद्ग्रहणातुरः ३१ तं निगृह्याच्युतो दोर्भ्यां पातयित्वा महीतले पश्यतां दिवि देवानां पशुमारममारयत् ३२ गुहापिधानं निर्भिद्य गोपान्निःसार्य कृच्छ्रतः स्तूयमानः सुरैर्गोपैः प्रविवेश स्वगोकुलम् ३३ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे व्योमासुरवधो नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ३७ श्रीशुक उवाच अक्रूरोऽपि च तां रात्रिं मधुपुर्यां महामतिः उषित्वा रथमास्थाय प्रययौ नन्दगोकुलम् १ गच्छन् पथि महाभागो भगवत्यम्बुजेक्षणे भक्तिं परामुपगत एवमेतदचिन्तयत् २ किं मयाचरितं भद्रं किं तप्तं परमं तपः किं वाऽथाप्यर्हते दत्तं यद्द्रक्ष्याम्यद्य केशवम् ३ ममैतद्दुर्लभं मन्य उत्तमश्लोकदर्शनम् विषयात्मनो यथा ब्रह्मकीर्त्तनं शूद्रजन्मनः ४ मैवं ममाधमस्यापि स्यादेवाच्युतदर्शनम् ह्रियमाणः कालनद्या क्वचित्तरति कश्चन ५ ममाद्यामंगलं नष्टं फलवांश्चैव मे भवः यन्नमस्ये भगवतो योगिध्येयाङ्घ्रिपङ्कजम् ६ कंसो बताद्याकृत मेऽत्यनुग्रहं द्रक्ष्येऽङ्घ्रिपद्मं प्रहितोऽमुना हरेः कृतावतारस्य दुरत्ययं तमः पूर्वेऽतरन् यन्नखमण्डलत्विषा ७

योग्याय ३ श्रीकृष्णस्य दर्शनेऽसंभवमाशंक्य पुनः संभावयति ममैतदिति द्वयेन विषयात्मनो विषयाविष्टचित्तस्य शूद्रात् जन्म यस्य तस्य ब्रह्मकीर्त्तनं वेदोच्चारणं यथेति ४ यद्वा मैवं किंतु अधमस्य नीचस्यापि मम स्यादेव कुत इत्यत आह ह्रियमाणः कालनद्येति अयं भावः यथा नद्या ह्रियमाणानां तृणादीनां मध्ये किंचित् कदाचित्तरति कूलं प्राप्नोति तथा कर्मवशेन कालेन ह्रियमाणानां जनानां जीवानामपि मध्ये कश्चित्तरेदिति संभवतीति ५ अतोऽनया प्रवृत्त्यैव ममामंगलं ध्रुवं नष्टमेव ज्ञायते भवो जन्म च सफलं जातमिति यद्यतः नमस्करिष्यामि ६ अमंगलनाशे सूचकांतरमाह कंस इति बतेत्याश्चर्ये अतिखलः कंसोऽपि ममात्यंतमनुग्रहं कृतवान् यतोऽमुना कंसेन प्रहितो हरेः अंघ्रिपद्मं द्रक्ष्ये द्रक्ष्यामीति पूर्वे अंबरीषादयः तमः संसारमतरन् तीर्णाः ७

अभिप्रममित्याचष्टे यदिति ब्रह्मादिभिरर्चितमिति परमैश्वर्यमाह श्रियाचेति सौभाग्यातिशयम् मुनिभिः सात्वतैः सहितैरिति परमपुरुषार्थत्वम् गोचारणायेति रूपातुलम् यद्गोपिकानामिति प्रेममार्धमवलम्ब्यतम् ८ मनोरथान्तरं करोति द्रक्ष्यामीति शोभनौ कपोलौ नासिका च यस्मिन्तत् स्मितसहितः अवलोको यस्मिन् अरुणे कञ्जवल्लोचने यस्मिन्तच्च तच्च मुखं गुडालकावृतं वक्रकेशसंवृतम् तदानीमेव शुभसूचकं दृष्ट्वा अभितिन्दृष्टमाह प्रदक्षिणमिति ९ पुनरप्यन्यचिन्तयति अप्यद्येति ईयुषः प्राप्तवत लावण्यस्य धामआश्रय तस्य विष्णोः यदा विष्णोर्लावण्यपुञ्जस्य द्रागमवपुञ्जस्य उपलम्भन दर्शनं भविता भविष्यति अपि यद्येवस्यात् तर्हि मद्यं मम दृशो लोचनस्य फलं न स्यादिति न अपि तु स्यादेवेत्यर्थः १० यईक्षितेत्यादिचतुर्भिः कुलकम् तत्रैव शङ्का अन्वयसङ्गादिव देवमोक्तुं कर्तृत्वादिधर्मं तमेतच्च मत्तीयमनस्य कथं विष्णुत्वमितीमां शङ्कां श्लोकत्रयेणापाकुर्वन् हेतुर्येन तमहं द्रक्ष्यामीति मनोरथं करोति तथाहि यईक्षितेति असत्सतोः का

यदर्चितम्ब्रह्मभवादिभिः सुरैः श्रियाचदेव्यामुनिभिः ससात्वतैः गोचारणायानुचरैश्चरद्वने यद्गोपिकानाङ्कुचकुङ्कुमाङ्कितम्
८ द्रक्ष्यामिनूनंसुकपोलनासिकं स्मितावलोकारुणकञ्जलोचनम् मुखंमुकुन्दस्यगुडालकावृतं प्रदक्षिणंमेप्रचरन्तिवैमृगाः
९ अप्यद्यविष्णोर्मनुजत्वमीयुषो भारावतारायभुवोनिजेच्छया लावण्यधाम्नोभवितोपलम्भनं मह्यन्ननस्यात्फलमञ्जसादृशः १० यईक्षिताऽहंरहितोऽप्यसत्सतोः स्वतेजसाऽपास्ततमोभिदाभ्रमः स्वमाययाऽऽत्मन्रचितैस्तदीक्षया प्राणाक्षधीभिःसदनेष्वभीयते ११ यस्याखिलामीवहभिः सुमङ्गलैर्वाचोविमिश्रागुणकर्मजन्मभिः प्राणन्तिशुम्भन्तिपुनन्तिवैजगद्यास्तद्विरक्ताः शवशोभनामताः १२ सचावतीर्णः किलसात्वतान्वये स्वसेतुपालामरवर्यशर्मकृत् यशोवितन्वन्व्रजआस्तईश्वरो गायन्तिदेवायदशेषमङ्गलम् १३

यः कारणयोः ईक्षिता अपि ईक्षणमात्रेण कर्ता अपि अहंरहितः अहङ्कारहीनः तथा अपास्ततमोभिदाभ्रमः तमः स्वाज्ञानम् अज्ञानात् भिदा भेदः ततो भ्रम आभिनिवेशादि अपास्ता अपाकृताः तम आदयो यस्मिन्स कुत एतत्तत्राह स्वतेजसा चिच्छक्त्या नित्यस्वरूपसाक्षात्कारेण तथाऽपि स्वमायया स्वाधीनया मायया तदीक्षया तत्सर्वेक्षया प्राणाक्षधीभिः सहिते आत्मन् आत्मनि स्वस्मिन्नेव रचिते जीवे सदनेषु वृन्दावनतरुषु गोपीगृहेषु च लीलया कर्माणि कुर्वन्नुपलक्ष्य वदभीयते आभिमुख्येन प्रतीयते ११ ननु सर्वथाऽहङ्कारादिरहितस्यात्मारामस्य लीलाऽपि कुत इत्याशङ्क्य परानुग्रहार्थं इत्याशयेनाह यस्येति अखिलानि अखिलस्य वा अमीवानि पापानि घ्नन्तीत्यखिलामीवहाभिः तथा सुमङ्गलैः शोभनानि मङ्गलानि येभ्यस्तैः गुणाः करुणाद्याः कर्माणि जन्मानि च तैर्विमिश्रा युक्ता वाचः जगत् प्राणन्ति जीवयन्ति शुम्भन्ति शोभयन्ति पुनन्ति पवित्रयन्ति व्यतिरेकमाह या इति तैर्विरक्ता रहितास्ताः सुस्वलङ्कृता अपि शवस्य अलङ्कृतशवस्यैव शोभा यासां ता मता सम्मताः १२ स्वपरनिर्मितान् सेतून् वर्णाश्रमधर्मान् पालयतामभरवर्याणां शर्मकर्ताऽवतीर्णः यशोधा १३ ७ ५ ५

त्रैलोक्येएकमेवकांतंदृशिदृष्टि. तद्वतामद्वान्नुत्सवोयस्मात् यद्वा महानुत्सवएवं अंतएवश्रियईप्सितमास्पदम् एवंभूतंरूपंश्रीमूर्त्तिंदधानंतमीश्वरंद्रक्ष्यामीति
अत्रलिंगम् उषसः प्रभातसमयाः सुदर्शनाः शुभदर्शनाः संवृत्ताः मातारजन्यः शुभसूचकावभूवुरित्यर्थः १४ किंच अथदर्शनानंतरंसपदितत्क्षणमेवरथादव
तीर्णःसन्प्रधानपुरुषयोःरामकृष्णयोश्चरणं योगिभिरपिआत्मलाभायकेवलंधियैवधृतंसाक्षादहंनमस्यामि आभ्यांसहअनयोःसखीन्गोपांश्चनमस्यामीति १५
किंच अपीति अधास्यत् धास्यति तद्विभावयति दत्ताभयमितिसार्द्धेन १६ बलिनातावत्पदत्रयपरिमितभूदानसमयेतस्यहस्तेउदकंनिहितम् कौशिकइंद्रस्ते
नापि कदाचित् किंचिन्निहितमिति ज्ञानत्वम् मुमुक्षूणांसंसारभयनिवर्त्तकम् सकामानामभ्युदयप्रदंचेत्युक्तम् अनुरक्तानापरमसुखदंचेत्याह यद्वा वाश
ब्दोवितर्के विहारेरासक्रीडायाम् सौगंधिकस्यगंधइवगंधोयस्यतत्सौगंधिकंगंधि १७ एवंपरमानुग्रहंसंभाव्यपुनरप्यसंभवमाशंक्यपरिहरति नमयीति यद्य

तंत्वद्यनूनंमहतांगतिंगुरुंत्रैलोक्यकांतंदृशिमन्महोत्सवम् रूपंदधानंश्रियईप्सितास्पदंद्रक्ष्येममासन्नुषसःसुदर्शनाः १४
अथावरूढःसपदीशयोरथात्प्रधानपुंसोश्चरणंस्वलब्धये धियाधृतंयोगिभिरप्यहंध्रुवंनमस्यआभ्यांचसखीन्वनौकसः १५
अप्यंघ्रिमूलेपतितस्यमेविभुःशिरस्यधास्यन्निजहस्तपंकजम् दत्ताभयंकालभुजंगरंहसाप्रोद्वेजितानांशरणैषिणांनृणाम्
१६ समर्हणंयत्रनिधायकौशिकस्तथाबलिश्चापजगत्त्रयेंद्रताम् यद्वाविहारेव्रजयोषितांश्रमंस्पर्शेनसौगंधिकगंध्यपानुदत्
१७ नमय्युपैष्यत्यरिबुद्धिमच्युतःकंसस्यदूतःप्रहितोऽपिविश्वदृक् योऽन्तर्बहिश्चेतसएतदीहितंक्षेत्रज्ञईक्षत्यमलेनचक्षुषा
१८ अप्यंघ्रिमूलेऽवहितंकृतांजलिंमामीक्षितासस्मितमार्द्रयादृशा सपद्यपध्वस्तसमस्तकिल्बिषोवोढामुदंवीतविशंकऊर्जि
तां १९ सुहृत्तमंज्ञातिमनन्यदैवतंदोर्भ्यांबृहद्भ्यांपरिरप्स्यतेऽथमाम् आत्माहितीर्थीक्रियतेतदैवमेबंधश्चकर्मात्मकउच्छ्वसि
त्यतः २० लब्ध्वांगसंगंप्रणतंकृतांजलिंमांवक्ष्यतेऽक्रूरततेत्युरुश्रवाः तदावयंजन्मभृतोमहीयसानैवादृतोयोधिगमुष्यजन्मतत् २१

प्यहंकंसेनप्रहितः अतस्तस्यदूतः तथाऽपिमयिअरेरयमितिबुद्धिंनउपैष्यति नकरिष्यतीत्यर्थः यतोविश्वदृक्सर्वज्ञः अतोममचेतसोऽतश्चबहिश्चयदी
हितंचेष्टितमेतत्प्रक्षेत्रज्ञः अंतर्यामी नित्यज्ञानेनेक्षते अयंभावः चेतसोबहिरेवकंसमनुवर्त्ते अंतस्तुकृष्णमेवतदेतदसौह्यदिस्थितोजानातीति यद्वा एत
स्यजगतः ईहितमिति १८ अपियदि अंघ्रिमूलेचरणोपांते अवहितंसंयतं कृपाऽमृतेनआर्द्रयादृशामामीक्षिता द्रक्ष्यति तर्हि सपद्येवविनष्टाखिलकल्म
षः परांमुदंवोढा प्राप्स्यामीति १९ अथमापरिरप्स्यते आलिंगिष्यति यदातदैवमेआत्मादेहः तीर्थीक्रियते अतिपवित्रीकरिष्यते उच्छ्वसिति श्ल
थोभविष्यति अतोदेहात् २० ततभोः तातेति तदाजन्मभृतःसफलजन्मानः अन्यथातज्जन्मैवनभवतीत्याह महीयसेति महीयसाश्रीकृष्णेनयोना
दृतः अमुष्यतस्यजंतोस्तज्जन्माधिक् २१

॥

५३ नतुक्रदद्यारुअपरिष्वगसयन्मादयेनोविधर्मा कथमीम्सेसगच्छत्ते इत्यत आह नतस्येति दयित प्रियस्तद्विपरीतोऽप्रिय सुहृत्तमोहितनमः तद्विपरीतोद्वेष्य एत स्सर्वव्यतिरिक्तउपेक्ष्यइति दयितादयोनसन्तीतिसत्यम् तथाऽपिभक्तान्भजते नत्वभक्तान्यथायेभक्तास्तांस्तथाभजते येयथामांप्रपद्यन्तेतांस्तथैवभजाम्यहमिति भगवद्वचनात् अविषमत्वेऽपिभक्तेभ्यएवफलंददातीत्यत्रदृष्टांत यद्वत्सुरद्रुमइति २२ यामयाञ्जलि कृभिष्यतेतस्मिन्नञ्जलौगृहीतमाम् आप्तानि समस्तानिअर्घादिसत्कृतानियेनतमांम् २३ सतुमार्गमपिनवेद तथाऽपिरथेनप्राप्तइति २४ अखिलैर्लोकपालैः किरीटैर्जुष्टाअमला पादरेणवोयस्य तस्यक्षितिकौतुकानिक्षितेरलंकाररूपाणि २५ तद्दर्शनेनयआह्लादस्तेनविवृद्धःसंभ्रमोयस्यस प्रेम्णाऊर्ध्वानिरोमाणियस्यस अश्रुणांकलाभिर्व्या आकुलेईक्षणेयस्यसः अवस्कंद्यअवप्लुत्यतेषुपदेषुसोऽक्रूरः अचेष्टत व्यलुठत् अहोइतिदुर्लभताभावयन् २६ ननुकिमर्थमेवंव्यलुठत् नास्तिप्रेमस

नतस्यकश्चिद्दयितःसुहृत्तमोनचाप्रियोद्वेष्यउपेक्ष्यएववा तथाऽपिभक्तान्भजतेयथातथासुरद्रुमोयद्वदुपाश्रितोऽर्थद २२ किंचाऽग्रजोमाऽवनतंयदूत्तमःस्मयन्परिष्वज्यगृहीतमंजलौ गृहंप्रवेश्याप्तसमस्तसत्कृतंसंप्रक्ष्यतेकंसकृतंस्वबंधुषु २३ श्रीशुकउवाच इतिसंचिंतयन्कृष्णंश्वफल्कतनयोऽध्वनि रथेनगोकुलंप्राप्तःसूर्यश्चास्तगिरिंनृप २४ पदानितस्याखिललोकपालकिरीटजुष्टामलपादरेणो ददर्शगोष्ठेक्षितिकौतुकानिविलक्षितान्यब्जयवांकुशाद्यैः २५ तद्दर्शनाह्लादविवृद्धसंभ्रमः प्रेम्णोर्ध्वरोमाऽश्रुकलाकुलेक्षणः रथादवस्कंद्यसतेष्वचेष्टतप्रभोरमून्यंघ्रिरजांस्यहोइति २६ देहंभृतामियानर्थोहित्वादंभं भियंशुचम् संदेशाद्योहरेर्लिंगदर्शनश्रवणादिभिः २७ ददर्शकृष्णंरामंचव्रजेगोदोहनंगतौ पीतनीलांबरधरौशरदंबुरुहेक्षणौ २८ किशोरौश्यामलश्वेतौश्रीनिकेतौबृहद्भुजौ सुमुखौसुंदरवरौबलद्विरदविक्रमौ २९ ध्वजवज्रांकुशांभोजैश्चिह्नितैरंघ्रिभि र्व्रजम् शोभयंतौमहात्मानौसानुक्रोशस्मितेक्षणौ ३० उदाररुचिरक्रीडौस्रग्विणौवनमालिनौ पुण्यगंधानुलिप्तांगौस्नातौविरजवाससौ ३१ प्रधानपुरुषावाद्यौजगद्धेतूजगत्पती अवतीर्णौजगत्यर्थेस्वांशेनबलकेशवौ ३२ दिशोवितिमिराराजन्कुर्वाणौप्रभयास्वया यथामारकतःशैलोरौप्यश्चकनकाचितौ ३३

प्रेमफलोद्देशइत्याह देहंभृतामिति देहभाजामेतावानेवपुरुषार्थ कंसस्यसंदेशादारभ्यहरेर्लिंगदर्शनश्रवणा दिभिर्योऽयमक्रूरस्यवर्णितइति संदेशआरोपस्यार्थस्यसयावानक्रूरस्यजातइतिवा २७ ततः कृष्णरामंचददर्श गावः दुह्यंतेऽस्मिन्निति गोदोहनंतत्स्थानंगतौभासौ २८ २९ अनुक्रोशोऽनुकंपातद्विलसितस्मितयुक्तमीक्षणंययोस्तौ ३० उदाररुचिराक्रीडायययोस्तौ स्रग्विणौरत्नस्रग्भिरलंकृतौ ३१ प्रधानभूतौपुरुषौ प्रकृतिपुरुषा वकीवाकृत अथवा तदपिकृत जगद्धेतू अतएवजगत्पती विपरीतोवाचतुर्णापदानांहेतुर्हेतुमद्भाव जगत्यर्थेपृथिव्याभारापनयनाय स्वांशेन मूर्तिभेदेनबल केशवौसतौ ३२ स्वप्रभयाविगततिमिरादिशः कुर्वाणौ कनकाचितौसुवर्णव्याप्तावितिसानंकारयो शैलसादृश्यार्थमुक्तम् ३३

३४ भगवद्दर्शनाल्हादेन यद्बाष्पं तेन पर्याकुले ईक्षणे यस्य सः पुलकैराचितं व्याप्तम् अंगं यस्य सः स्वाख्याने अक्रूरोऽहं नमस्करोमीति कथनेन नाशक्नोत् ३५ अभिप्रेत्या क्रूरोऽयमेतदर्थमागत इति ज्ञात्वा कंसहननसामर्थ्यं द्योतयन्निव रथांगेन चक्रेणांकितो यः पाणिस्तेनाभ्युपाकृष्य तमालिंगितवान् ३६ पाणी अंजलिरूपेण संहतावेव गृहीत्वा ३७ मधुपर्क एवार्हणं तस्मिन् वा यदुचितमर्हणमाहरत् आनीय समर्पितवानित्यर्थः ३८ ३९ ४० सत्कृतं संमानितम् निरनुग्रहे क्रूरे कथं केन प्रकारेण स्थ जीवथेत्यर्थः सौनः पशुघाती स एव पालको येषामवीनां मेषाणां त इव तत्तुल्या इत्यर्थः ४१ निरनुग्रहतामाह योऽवधीदिति तोकान् तोकानि असुतृप् असूनेव तर्पयति यः अतः खलः तस्य कंसस्य प्रजानाम् हे अक्रूर येषां जीवनमात्रमपि दुर्लभं तेषां वः किंनु कुशलं विचारयामेति ४२ मधुर

रथात्तूर्णमवप्लुत्य सोऽक्रूरः स्नेहविह्वलः पपात चरणोपांते दंडवद्रामकृष्णयोः ३४ भगवद्दर्शनाल्हादबाष्पपर्याकुलेक्षणः पुलकाचितांग औत्कंठ्यात्स्वाख्याने नाशकन्नृप ३५ भगवांस्तमभिप्रेत्य रथांगांकितपाणिना परिरेभेऽभ्युपाकृष्य प्रीतः प्रणतवत्सलः ३६ संकर्षणश्च प्रणतमुपगुह्य महामनाः गृहीत्वा पाणिना पाणी अनयत्सानुजो गृहम् ३७ पृष्ट्वाऽथ स्वागतं तस्मै निवेद्य च वरासनम् प्रक्षाल्य विधिवत्पादौ मधुपर्कार्हणमाहरत् ३८ निवेद्य गां चातिथये संवाह्य श्रांतमादृतः अन्नं बहुगुणं मेध्यं श्रद्धयोपाहरद्विभुः ३९ तस्मै भुक्तवते प्रीत्या रामः परमधर्मवित् मुखवासैर्गंधमाल्यैः परां प्रीतिं व्यधात्पुनः ४० पप्रच्छ सत्कृतं नंदः कथं स्थ निरनुग्रहे कंसे जीवति दाशार्ह सौनपाला इवावयः ४१ योऽवधीत्स्वस्वसुस्तोकान् क्रोशंत्या असुतृप् खलः किंनुस्वित्तत्प्रजानां वः कुशलं विमृशामहे ४२ इत्थं सूनृतया वाचा नंदेन सुसभाजितः अक्रूरः परिपृष्टेन जहावध्वपरिश्रमम् ४३ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे अक्रूरागमनं नाम अष्टत्रिंशत्तमोऽध्यायः ३८ श्रीशुक उवाच सुखोपविष्टः पर्यंके रामकृष्णोरुमानितः लेभे मनोरथान्सर्वान्पथि यान्स चकार ह १ किमलभ्यं भगवति प्रसन्ने श्रीनिकेतने तथाऽपि तत्परा राजन्नहि वांछंति किंचन २ सायंतनाशनं कृत्वा भगवान्देवकीसुतः सुहृत्सु वृत्तं कंसस्य पप्रच्छान्यच्चिकीर्षितम् ३ श्रीभगवानुवाच तात सौम्यागतः कच्चित्स्वागतं भद्रमस्तु वः अपि स्वज्ञातिबंधूनामनमीवमनामयम् ४ किंनु नः कुशलं पृच्छे एधमाने कुलामये कंसे मातुलनाम्न्यंग स्वानां नस्तत्प्रजासु च ५

या वाचा इत्थं सत्कृतः तयैव वाचा परिपृष्टेन प्रश्नेन अध्वपरिश्रमं संसारश्रमम् ४३ इति दशमे टीकायां अष्टत्रिंशत्तमोऽध्यायः ३८ नवत्रिंशे पुरीं गच्छत्यच्युते गोपिकोक्तयः अक्रूरेणाथ कालिंद्यां विष्णुलोकस्य दर्शनम् १ भक्तानां मनोरथाः सत्या भवंतीति द्योतयन्नाह सुखोपविष्ट इति रामकृष्णाभ्यां सुरु अधिकं मानितः १ २ ३ हे तात हे सौम्य स्वागतं यथा तथा आगतः स्वज्ञातिबंधूनां स्वे सुहृदः ज्ञातयः सपिंडाः बंधवः असपिंडाः संबंधिनः तेषामपि किमनमीवम् अपापम् अदुःखमिति यावत् अनामयमारोग्यम् ४ एवं प्रश्नोऽपि ममनातिसंगत इत्याह किन्विति अंग हे अक्रूर पृच्छे पृच्छामि नः अस्माकं कुलस्यामये रोगे नो मातुल इति नाम यस्य तस्मिन् नः स्वानां ज्ञातीनाम् तस्य प्रजासु च ५

अभूत् अस्मन्निमित्तं वृजिनं दुःखम् आर्ययोः निरपराधयोः यद्धेतोर्य अहमेव हेतुः तस्मात् ६ हे सौम्य स्वानां वो दर्शनं मह्यं मम सञ्जातं तत् दिष्ट्या भद्रम् ७ माधव मधोर्वंशज ८ य धनुर्मखव्याजेन्दूसदेशो यस्य यदर्थं चाणूरादिभिर्घातनार्थम् अस्य कंसस्य स्वजन्म कृष्णजन्म आनकदुन्दुभेः सकाशात् ९ विजज्ञतु विशेषेण ज्ञापयामासतुः १० सोऽपि नन्दो गोपान्समादिशत् तदेव दर्शयति गृह्यतामित्यादिना गोरसः क्षीरादि उपायनानि उत्तमवस्तूनि ११ रसान् घृतादीन् शब्दच्छलेनेदं सूचयति अविवेकिस्य रोगस्य चिकित्सार्थं रसान् दास्याम इति क्षत्रा क्षत्ररक्षाऽधिकृतेन आघोषयत् सर्वतो घोषितवान् १२ ताः कृष्णैकजीवना गोप्य तत् तदा अक्रूरमागतमुपश्रुत्येति १३ व्यथाविशेषानाह पञ्चभिः काश्चिदिति तेन श्रवणेन कृतो यो हृत्तापस्तेन यः श्वास

अहो अस्मदभूद्भूरि पित्रोर्वृजिनमार्ययोः यद्धेतोः पुत्रमरणं यद्धेतोर्बन्धनं तयोः ६ दिष्ट्याऽद्य दर्शनं स्वानां मह्यं वः सौम्य काङ्क्षितम् सञ्जातं वर्ण्यतां तात तवागमनकारणम् ७ श्रीशुक उवाच पृष्टो भगवता सर्वं वर्णयामास माधवः वैरानुबन्धं यदुषु वसुदेववधोद्यमम् ८ यत्सन्देशो यदर्थं वा दूतः सम्प्रेषितः स्वयम् यदुक्तं नारदेनास्य स्वजन्मानकदुन्दुभेः ९ श्रुत्वाऽक्रूरवचः कृष्णो बलश्च परवीरहा प्रहस्य नन्दं पितरं राज्ञादिष्टं विजज्ञतुः १० गोपान्समादिशत्सोऽपि गृह्यतां सर्वगोरसः उपायनानि गृह्णीध्वं युज्यन्तां शकटानि च ११ यास्यामः श्वो मधुपुरीं दास्यामो नृपते रसान् द्रक्ष्यामः सुमहत्पर्व यान्ति जानपदाः किल एवमाघोषयत्क्षत्रा नन्दगोपः स्वगोकुले १२ गोप्यस्तास्तदुपश्रुत्य बभूवुर्व्यथिता भृशम् रामकृष्णौ पुरीं नेतुमक्रूरं व्रजमागतम् १३ काश्चित्तत्कृतहृत्तापश्वासम्लानमुखश्रियः स्रंसद्दुकूलवलयकेशग्रन्थ्यश्च काश्चन १४ अन्याश्च तदनुध्याननिवृत्ताशेषवृत्तयः नाभ्यजानन्निमं लोकमात्मलोकं गता इव १५ स्मरन्त्यश्चापराः शौरेरनुरागस्मितेरिताः हृदिस्पृशश्चित्रपदा गिरः संमुमुहुः स्त्रियः १६ गतिं सुललितां चेष्टां स्निग्धहासावलोकनम् शोकापहानि नर्माणि प्रोद्दामचरितानि च १७ चिन्तयन्त्यो मुकुन्दस्य भीता विरहकातराः समेताः सङ्घशः प्रोचुरश्रुमुख्योऽच्युताशयाः १८
गोप्य ऊचुः अहो विधातस्तव न क्वचिद्दया संयोज्य मैत्र्या प्रणयेन देहिनः तांश्चाकृतार्थान्वियुनङ्क्ष्यपार्थकं विक्रीडितं तेऽर्भकचेष्टितं यथा १९

तेन म्लाना मुखस्य श्रीर्यासां ता वध्वः स्रंसद्दुकूलानि च वलयानि च केशग्रन्थयश्च स्रस्ता दुकूलादयो यासां तथाभूता काश्चन वधूरिति १४ तस्य श्रीकृष्णस्यानुध्यानेन निवृत्ता अशेषाश्चक्षुरादिवृत्तयो यासां ता इमं लोकं देहमपि न जानन्ति स्म मुक्ता इवेति १५ अपराः स्त्रियः शौरेर्गिरः स्मरन्त्यः संमुमुहुः कथंभूता अनुरागेण यत्स्मितं तेन ईरिताः हृदिस्पृशतीति हृदिस्पृशः मनोज्ञाः चित्राणि पदानि यासु ताः १६ १७ विरहेण कातरा विक्लवा अच्युते आशयश्चित्तं यासां ताः १८ कृष्णस्य गतिं विधाय वियद्रयतीति विधातारमत्यन्तमाक्रोशन्त्य आहुः अहो इति मैत्र्या हिताचरणेन प्रणयेन स्नेहेन च अकृतार्थान् अप्राप्तभोगानपि तान् वियुनक्षि वियोजयसि तस्मात्तव दया क्वापि नास्तीत्याहुः अपार्थकमिति १९ ५ ५ ५

विगर्हितंतवेदंकर्मेत्याहुः यस्त्वमिति शोकमपनुदतीति शोकापनोदः सचासौस्मितलेशश्च गूढहासःतेनसुंदरंमुकुंदस्यवक्त्रंसकृत् प्रदर्श्यपुनस्तस्यपारोक्ष्यमदृश्यतां करोषि अतस्त्वत्कृतंकर्मअसाधु निंद्यमित्यर्थः २० किंच दत्तापहारित्वेनातिक्रूरस्त्वमित्याहुः अक्रूरस्त्वमिति नत्वक्रूरोहरतिनाहमितिचेदत्तआहुः अक्रूरसमाख्य येति नत्वेवंकर्त्तुमन्यःप्रभवति अतोनामांतरेणस्यधूर्तस्त्वमेवागतोऽसि कृष्णंहरामिनयुष्मच्चक्षुरितिचेत्येनत्वद्दत्तेनचक्षुषा मधुद्विषएकदेशेनेत्रवक्त्रादौत्वदीयं समग्रसृष्टिनैपुण्यमद्राक्ष्म दृष्टवत्योवयंतच्चक्षुःअयंभावः ममसर्वरहस्यमाभिर्ज्ञातमित्यमर्षेणेवकृष्णंवियोजयन्नस्मानंधीकरोषीतिच २१ विधातारंविहायपरस्प रमूचुः ननंदसूनुरिति बतेतिखेदे क्षणभंगमस्थिरंसौहृदंयस्यसः गृहादीन्विहायअद्धासाक्षात्तस्यैवदास्यमुपागताःस्वकृतातुराः तत्कृतेनैवस्मितादिनापरवशा अपिनः अस्मान्नसमीक्षते नवंनवंप्रियंयस्यसः अतएनंनिवारयामइतिभावः २२ सेर्ष्यमूचुः सुखंप्रभातेति व्रजस्पतेः श्रीकृष्णस्यमुखंपास्यंति आदरेणद्रक्ष्यं ति कथंभूतम् अपांगेननेत्रप्रांतेनउत्कलितमुज्जृंभितम् स्मितमेवासवोरसोयस्मिन्तत् यद्वा अपांगोत्कलितस्मितेनासवरूपंयन्मुखम् ततश्चपानमुख्यमेव

यस्त्वंप्रदर्श्यासितकुंतलावृतंमुकुंदवक्त्रंसुकपोलमुन्नसम् शोकापनोदस्मितलेशसुंदरंकरोषिपारोक्ष्यमसाधुतेकृतम् २० क्रूर स्त्वमक्रूरसमाख्ययास्मनश्चक्षुर्हिदत्तंहरसेबताज्ञवत् येनैकदेशेऽखिलसर्गसौष्ठवंत्वदीयमद्राक्ष्मवयंमधुद्विषः २१ ननंदसूनुः क्षणभंगसौहृदःसमीक्षतेनःस्वकृतातुराबत विहायगेहान्स्वजनान्सुतान्पतींस्तद्दास्यमद्धोपगतानवप्रियः २२ सुखंप्रभातार जनीयमाशिषःसत्याबभूवुःपुरयोषितांध्रुवम् याःसंप्रविष्टस्यमुखंव्रजस्पतेःपास्यंत्यपांगोत्कलितस्मितासवम् २३ तासांमुकुंदो मधुमंजुभाषितैर्गृहीतचित्तःपरवान्मनस्व्यपि कथंपुनर्नःप्रतियास्यतेबलाग्राम्याःसलज्जस्मितविभ्रमैर्भ्रमन् २४ अद्यध्रुवं तत्रदृशोभविष्यतेदाशार्हभोजांधकवृष्णिसात्वताम् महोत्सवःश्रीरमणंगुणास्पदंद्रक्ष्यंतियेचाध्वनिदेवकीसुतम् २५ मैत द्विधस्याकरुणस्यनामभूदक्रूरइत्येतदतीवदारुणः योऽसावनाश्वास्यसुदुःखितंजनंप्रियात्प्रियंनेष्यतिपारमध्वनः २६

संभावयंति २३ ननु कतिचिद्दिनानितथाभवतुनामतथाऽप्यस्मत्स्नेहाकृष्टः पित्रादिभिश्चपरावर्तितः आगमिष्यतीत्याशंक्याहुः हेअबलास्तासांमधु वन्मंजुभिभाषितैर्वशीकृतचित्तस्तथातासांसलज्जस्मितैर्विभ्रमैर्भ्रमन् परवान्पित्रादिपरतंत्रोपि यद्वा व्रजेपरेअन्येबांधवःसंतियस्य तथामनस्वीधी रोऽपिग्राम्याःअविदग्धानःकथंप्रतियास्यते प्रत्येष्यते नकथंचिदित्यर्थः २४ किंचास्मदुत्सवभाजोऽन्यएवाद्यभविष्यंतीत्याहुः अद्येति तत्रपुरेदा शार्हादीनांदृशःदृष्टेर्महानुत्सवोभविष्यते भविष्यति येदेवकीसुतंद्रक्ष्यंति तथायेचाध्वनिगच्छंतंद्रक्ष्यंतितेषामपिदृशोभविष्यतीति यद्वा दृशइतिद्वि तीया तेषांदृशोनेत्राणिमहोत्सवोभविष्यते प्राप्स्यति प्राप्त्यर्थस्यभवतेरात्मनेपदित्वात् २५ अक्रूरंशपंत्यआहुः मैतद्विधस्येति एषाविधाविधानंकर्म यस्य अतएवनिष्कृपस्यअक्रूरइतिशोभनंनाममाभूत् तत्रहेतुः अतीवदारुणइत्यादि प्रियात्प्राणादपिप्रियतरंकृष्णमध्वनःपारमस्मद्दृग्गोचरत्वादति दूरंदेशंनेष्यति २६

अहोधिगस्यजीवितमित्याहु अनार्द्रधीरिति अनार्द्राकठिनाधीर्यस्यस तावदेवकृष्णोरथमधिरूढ अन्याविनयमालस्यस्थविरैर्भोपेक्षिततेननिसारित
वतइत्यर्थः किंच दैवंचैति अयभावः यदिदैवमस्माकमनुकूलंभवेत्तर्हिविघ्नं कश्चिदेषामध्येप्रतिहन्येत अकस्माद्वज्रपातोभवेत् अन्यद्वाकिंचिदनिष्ट
स्यात् नतुनत् किंचिदस्तीति २७ परस्परसमन्यसाहसमधिरुह्याहु निवारयामइति अकरिष्यन् करिष्यति निमिषार्द्धदुस्त्यजान् मुकुंदसंगात् वि
ध्वंसितानिभिन्नियोजितानिअतएवदीनानिचेतांसियासाम् एवंभूतानामस्माकंनमृत्योरपिभयमित्यर्थ २८ इतोऽपिकारणादवश्यसाहसमेवावलंब
नीयमित्याहु हेगोप्य यस्यललितस्मितवल्गुमंत्रलीलावलोकपरिरंभणचानुरागेणैतानियस्यारासगोष्ठ्यारामक्रीडासभायानः अस्माभिःक्षणदा
रात्रय क्षणमिवनीता तममुंकृष्णाधिनादुरंततमं विरहदुःखकथंनुअतितरेम नकथंचिदित्यर्थ २९ किंच आस्तानावत्तमोऽतितरणजीवनमेवकथंस्या

अनार्द्रधीरेषसमास्थितोरथंतमन्वमीचत्वरयंतिदुर्मदा गोपाअनोभि स्थविरैरुपेक्षितंदैवंचनोऽद्यप्रतिकूलमीहते २७ निवारया
म समुपेत्यमाधवंकिंनोऽकरिष्यन्कुलवृद्धबांधवा मुकुंदसंगान्निमिषार्द्धदुस्त्यजाद्दैवेनविध्वंसितदीनचेतसाम् २८ यस्यानु
रागललितस्मितवल्गुमंत्रलीलाऽवलोकपरिरंभणरासगोष्ठ्याम् नीता स्मन क्षणमिवक्षणदाविनातंगोप्य कथंन्वतितरेमतमोदुर
तम् २९ योऽह्न क्षयेव्रजमनंतसख परीतोगोपैर्विशन्खुररजश्छुरितालकस्रक् वेणुंक्वणन्स्मितकटाक्षनिरीक्षणेनचित्तंक्षिणो
त्यमुमृतेनुकथंभवेम ३० श्रीशुकउवाच एवंब्रुवाणाविरहातुराभृशंव्रजस्त्रिय कृष्णविषक्तमानसा विसृज्यलज्जां
रुरुदु स्मसुस्वरंगोविंददामोदरमाधवेति ३१ स्त्रीणामेवंरुदंतीनामुदितेसवितर्यथ अक्रूरश्चोदयामासकृतमैत्रादिकोरथम्
३२ गोपास्तमन्वसज्जंतनंदाद्या शकटैस्तत आदायोपायनंभूरिकुंभान्गोरससंभृतान् ३३ गोप्यश्चदयितंकृष्णमनुव्रज्यानुरंजि
ता प्रत्यादेशंभगवत काङ्क्षंत्यश्चावतस्थिरे ३४ तास्तथातप्यतीर्वीक्ष्यस्वप्रस्थानेयदूत्तम सांत्वयामाससप्रेमैरायास्यइतिदौत्यकै
३५ यावदालक्ष्यतेकेतुर्यावद्रेणूरथस्यच अनुप्रस्थापितात्मानोलेख्यानीवोपलक्षिता ३६ तानिराशानिववृतुर्गोविंदविनिवर्त्तने
विशोकाअहनीनिन्युर्गायंत्य प्रियचेष्टितम् ३७

दित्याहु यइति अह्न क्षयेदिनावसानेखुररजोभि छुरिताधूसराअलका स्रजश्चयस्यस व्रज
विशन्स्मितेनयत्कटाक्षनिरीक्षणंतेनन चित्तंक्षिणोति हरति अमुंकृष्णंविनाकथंभवेम जीवेम ३० कृष्णविषक्तानिमानसानियासाम् सुस्वरमुच्चै ३१ कुरम
कूजन्त भुक्तारूसकंसनिषूदन गोपीमनोरथाराम सराम स्वपुरंययौ स्त्रीणामिति ताअनादृत्यकृतमैत्रादिक मैत्रमित्रदैवतसंध्योपासनंतदादिकर्मकृतयेन
स ३२ अन्वसज्जंत अन्वगच्छन् ३३ अनुरंजिता परावृत्यनिरीक्षणादिभि किंचिदानंदिता प्रत्यादेशप्रत्याख्यानम् ३४ तप्यती सतप्यमाना आयास्येशीघ्र
मागमिष्यामीति दूतवाक्यै ३५ कृष्णमनुप्रस्थापिता आत्मानश्चित्तानियाभिस्ता लेख्यमयपुत्तलिकाइवनिश्चला ३६ ३७ ७ ७

३८ वृक्षाणांखंडंसमूहमुपव्रज्य ३९ शत्रुभयः शंकितः सन्रथोपरिनिवेश्य ४० ब्रह्मवेदंजपन् क्वेमौ बालौक्कतोभल्लाविति शंकितचेतसे अक्रूरायजलेरूपमत्या श्चर्यंव्यदर्शयत् ४१ ४२ ४३ सिद्धादिभिःस्तूयमानम् ४४ सहस्रंशिरांसियस्यतम् सहस्रफणासुमौलयोयस्यसतीतितथातम् नीलेअंबरेयस्यतम् बिसवत्कमलनालवत्श्वेतशृंगैःशिखरैःश्वेतंकैलासमिवस्थितम् ४५ तस्योत्संगेकुंडलीकृतदेहार्द्धेविलोक्येत्येकादशेनश्लोकेनान्वयः ४६ शोभनेभ्रुवौ यस्य उन्नतानासिकायस्यतंचतंच शोभनौकपोलौयस्य अरुणोऽधरोयस्यतंचतंच ४७ तुंगौअंसौयस्यउरस्थलेश्रीर्यस्यतंचतंच वलिमत्पल्लवोदरं वलयः

भगवानपिसंप्राप्तोरामाक्रूरयुतोनृप रथेनवायुवेगेनकालिंदीमघनाशिनीम् ३८ तत्रोपस्पृश्यपानीयंपीत्वामृष्टंमणिप्रभम् वृक्षखं डमुपव्रज्यसरामोरथमाविशत् ३९ अक्रूरस्तावुपामंत्र्यनिवेश्यचरथोपरि कालिंद्याह्रदमागत्यस्नानंविधिवदाचरत् ४० निम ज्ज्यतस्मिन्सलिलेजपन्ब्रह्मसनातनम् तावेवददृशेऽक्रूरोरामकृष्णौसमन्वितौ ४१ तौरथस्थौकथमिहसुतावानकदुंदुभेः तर्हिस्विस्यंदनेनस्तइत्युन्मज्ज्यव्यचष्टसः ४२ तत्रापिचयथापूर्वमासीनौपुनरेवसः न्यमज्जद्दर्शनंयन्मेमृषाकिंसलिलेतयोः ४३ भूयस्तत्रापिसोऽद्राक्षीत्स्तूयमानमहीश्वरम् सिद्धचारणगंधर्वैरसुरैर्नतकंधरैः ४४ सहस्रशिरसंदेवंसहस्रफणमौलिनम् नीलांबरंबिसश्वेतंशृंगैःश्वेतमिवस्थितम् ४५ तस्योत्संगेघनश्यामंपीतकौशेयवाससम् पुरुषंचतुर्भुजंशांतंपद्मपत्रारुणेक्षणम् ४६ चारुप्रसन्नवदनंचारुहासनिरीक्षणम् सुभ्रून्नसंचारुकर्णंसुकपोलारुणाधरम् ४७ प्रलंबपीवरभुजंतुंगांसोरस्थलश्रियम् कंबुकंठनिम्ननाभिंवलिमत्पल्लवोदरम् ४८ बृहत्कटितटश्रोणिकरभोरुद्वयान्वितम् चारुजानुयुगंचारुजंघायुगलसंयुतम् ४९ तुंगगुल्फारुणनखव्रातदीधितिभिर्वृतम् नवांगुल्यंगुष्ठदलैर्विलसत्पादपंकजम् ५० सुमहार्हमणिव्रातकिरीटकटकांगदैः कटिसूत्रब्रह्मसूत्रहारनूपुरकुंडलैः ५१ भ्राजमानंपद्मकरंशंखचक्रगदाधरम् श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभंवनमालिनम् ५२ सुनंदनंदप्रमुखैःपार्षदैःसनकादिभिः सुरेशैर्ब्रह्मरुद्राद्यैर्नवभिश्चद्विजोत्तमैः ५३ प्रह्लादनारदवसुप्रमुखैर्भागवतो त्तमैः स्तूयमानंपृथग्भावैर्वचोभिरमलात्मभिः ५४

तिर्यक्निम्नारेखायस्यसांतितद्वलिमत् तच्चतत्पल्लवचत् अश्वत्थदलसदृशमुदरंयस्यतम् ४८ क टितटंचश्रोणिश्चकरभसदृशमूरुद्वयंच बृहच्चतत्कटितटश्रोणिकरभोरुद्वयंचतेनान्वितम् यद्वा बृहद्भ्यांकटितटश्रोणिभ्यांकरभोरुद्वयेनचान्वितम् ४९ तुंगौउ पदुन्नतौगुल्फौअरुणनखव्राताश्चतेषांदीधितिभिःतथानवाःकोमलाअंगुल्यःअंगुष्ठौचतान्येवदलानितैश्चविलसच्छोभमानंपादपंकजंयस्यतम् ५० महार्हा मणिव्रातायेषुतैःकिरीटादिभिः ५१ ५२ पृथक्पृथक्भावोऽभिप्रायोयेषांतैस्तत्रपार्षदैःस्वामीतिस्तूयमानम् सनकादिभिर्ब्रह्मेति ब्रह्मादैर्महेश्वरइति मरीच्या दिभिर्द्विजोत्तमैःपरःप्रजापतिरिति ५३ वसूरुपरिचरःप्रह्लादनारदवसवःप्रमुखायेषांतैःपरंदैवतमितिच श्रेष्ठैर्वचोभिःपृथक्भावैर्वचोभिरितिवा ५४

पू.

विद्याविद्येश्रीशानामुक्तिसंसृतिहेतूमाया तयोःकारणम् शक्तिर्ह्लादिनी संवित्ज्ञानमाभिरन्याभिश्चनिषेवितम् ५५ विलोक्यसुभृशप्रीत भक्त्याकृष्णो ऽसावेवंभूतःपर
रमेश्वरइतिज्ञात्वेति ५६ ५७ इतिदशमेटीकायामेकोनचत्वारिंशोऽध्याय ३९ चत्वारिंशेततोऽक्रूर कृष्णमत्येश्वरेश्वरम् प्रणम्यभक्त्यातुष्टावसगुणागु
णभेदतः १ श्रीकृष्णप्रणमति नतोऽस्मीति हेकृष्णत्वात्वांनतोऽस्मि त्वमस्मत्पितृव्य कुतोमावालनतोऽसितत्राह आद्यपुरुषमव्ययञ्चानादिनिधनमित्यर्थ कु
तएतत् अखिलहेतूनांहेतुम् भवतुनारायणोनाहमितिचेत् नारायणत्वाकिंनारायणइतिमास्तौषि कांत्रस्तुति सत्यमेवेत्याह यन्नाभिजातादिति यतोब्रह्मणे १
अखिलहेतुहेतुत्वमपञ्चयति भूरितिखस्यादिरहंकार अजामायातस्याआदिः पुरुषः एतेयेजगतोहेतवस्तेसर्वेतवअंगभूता अंगात्श्रीमूर्तेर्भूता उपसर्जनभूता
वा २ नन्वाति स्तुतिःकथंक्रियते अहमेवान्यतउत्पन्नस्ततस्तवभक्षैन्याशक्यतंविषामाया त्वत्सारमार्ग्यत्तुनकोऽपिवेदेत्याह नैतइति एतेअजाआदयोयतोऽत्मन
स्तेस्वरूपनविदु अनात्मतयाजडत्वेनकारणेन जडत्वेहेतु गृहीता मत्स्यादिभिर्दृष्टा नह्यजडोदृश्योचवरइतिभाव ननुजडामाभूजानन्तुजीवस्तुज्ञास्यतीत्य

भियापुस्यागिराकात्याकीर्त्यातुष्ट्येलयोर्ज्जया विद्ययाऽविद्ययाशक्त्यामाययाचनिषेवितम् ५५ विलोक्यसुभृशप्रीतोभक्त्या
परमयायुत हृष्यत्तनूरुहोभावपरिक्लिन्नात्मलोचन ५६ गिरागद्गदयाऽस्तौषीत्सत्त्वमालम्ब्यसात्वत प्रणम्यमूर्ध्नाऽवहित
कृतांजलिपुट शनै ५७ इतिश्रीभाग०महा०दश०अक्रूरप्रतियानेएकोनचत्वारिंशोऽध्याय ३९ अक्रूरउवाच
नतोऽस्म्यहंत्वाऽखिलहेतुहेतुंनारायणंपुरुषमाद्यमव्ययम् यन्नाभिजातादरविंदकोशाद्ब्रह्माऽविरासीद्यतएषलोक १ भूस्तो
यमग्नि पवन खमादिर्महानजादिर्मनइंद्रियाणि सर्वेंद्रियार्थाविबुधाश्चसर्वेयेहेतवस्तेजगतोऽगभूता २ नैतेस्वरूपंविदुरा
त्मनस्तेह्यजादयोऽनात्मतयागृहीता अजोऽनुबद्ध सगुणैरजायागुणात्परंवेदनतेस्वरूपम् ३ त्वांयोगिनोयजंत्यद्धामहापु
रुषमीश्वरम् साध्यात्मंसाधिभूतञ्चसाधिदैवञ्चसाधव ४ त्रय्याचविद्ययाकेचित्त्वांवैवैतानिकाद्विजा यजंतेविततैर्यज्ञैर्नानारू
पामराख्यया ५ तत्राह अजइति स अजोब्रह्माऽपिअजायागुणैरनुबद्ध आवृत गुणातीतंतेस्वरूपनवेद अन्य कुतोज्ञास्यतीति यद्वा प्रकृत्यादय आत्मन स्वरू
पतवस्वरूपञ्चनविदु जडत्वादेवजीवस्तुज्ञानात्मनन्नवेत्तिनपुनस्तत्स्वरूपमिति यथोक्तंहंसगुह्ये देहोऽसवोऽक्षामनवोभूतमात्रानात्मानमन्यञ्चविदुःपरंयत् सर्वपुमा
न्वेदगुणांश्चतज्ज्ञोनवेदसर्वज्ञमनन्तमीडेइति ३ ननुयदिकोऽपिनजानातिकथंतर्हिसंसारनिवृत्तिर्जीवानामित्याशंक्यसाक्षादगोचरत्वेऽपियेनकेनापिमार्गेणभजतांत्वग
म्योऽसीत्याह त्वांयोगिनइति हैरण्यगर्भादयोऽध्यात्माधिभूताधिदैवसाक्षिणमहापुरुषतदंतर्यामीश्वरनियंतारञ्चयजंति ४ तदेवंसांख्ययोगौएकीकृत्योक्तौत्रयीमार्गक
र्मज्ञानभेदेनदर्शयति त्रय्याचेतिश्लोकद्वयेनवैतानिका कर्मयोगिन त्वांवैत्वामेवयजंते ननुतेइंद्रवरुणवाय्वादीन्यजंते नतुमामिति अतआह नानारूपाण्यमराख्यानि
पाणियेषांतेषाममराणांशेषभोमामाख्यानात्वामेवयजंतइति अयंभाव एद्रवारुणादिसूक्तैरिंद्रादय सर्वैश्वर्येणप्रकाश्यंते नचसर्वेश्वरात्वहव संभवतिअतोनामभेदे
नत्वामेवयजंतइति तथाचश्रुतिः संमयम समकृतिर्भिक्ष्मकर्मासमयमोपिचानरूणोऽग्नि समयमोबृहस्पतिर्भक्तित्वात् तस्मादिंद्रायहविराजुहोतीति ५ ५

ज्ञानयज्ञेनसमाधिना ६ सांख्ययोगत्रयीमार्गाउक्ताः वैष्णवशैवमार्गावाहद्वयेन अन्येचेति संस्कृतात्मानः वैष्णवशैवदीक्षयादीक्षिताः संतः तेत्वयाभिहितेनपंच
रात्रविधिनात्वन्मयाः त्वन्मयत्वेनात्मानंचिंतयंतः त्वदेकप्रधानाइतिवा वासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धभेदेनबहुमूर्त्तिंनारायणरूपेणैकमूर्त्तिकंच त्वामेवयजंति
७ बह्वाचार्यविभेदेनेति नानाभेदपाशुपतादिमार्गेण ८ येऽपिक्षुद्रदेवताभक्तास्तेऽपित्वामेवयजंतीत्याह सर्वएवेति हेसर्वदेवमय नन्वेतेपरस्परदेवता
धिक्षेपकलहव्याकुलचित्ताः कथमेकमेवयजंतीत्युच्यतेतत्राह यद्यप्यन्यधियइति बुद्धिमात्रभेदोनवस्तुभेदइत्यर्थः ९ तस्मात्सर्वेमार्गास्त्वय्येवपर्यवस्यंतीति
सदृष्टांतमाह यथेतिअद्रेःसकाशात्सर्वतःप्रभवंतियानद्यः ताःपुनःपर्जन्येनापूरिताबहुस्रोतसःसत्यःसर्वतःसिंधुमेवाविशंति यथातद्वत्तागतयोमार्गाअंततस्त्वा
मेवविशंतीति १० अत्रहेतुमाह सत्त्वमितिभवतःशक्तिर्याप्रकृतिः तस्याःसत्त्वादयोगुणाः अतःप्राकृताः प्रकृतिकार्योपाधयोब्रह्मपर्यंताःस्थावरादयोजीवाः

एकेत्वाऽखिलकर्माणिसंन्यस्योपशमंगताः ज्ञानिनोज्ञानयज्ञेनयजंतिज्ञानविग्रहम् ६ अन्येचसंस्कृतात्मानोविधिनाऽभिहिते
नते यजंतित्वन्मयास्त्वांवैबहुमूर्त्त्येकमूर्त्तिकम् ७ त्वामेवान्येशिवोक्तेनमार्गेणशिवरूपिणम् बह्वाचार्यविभेदेनभगवान्स
मुपासते ८ सर्वएवयजंतित्वांसर्वदेवमयेश्वरम् येप्यन्यदेवताभक्तायद्यप्यन्यधियःप्रभो ९ यथाद्रिप्रभवानद्यःपर्जन्यापू
रिताःप्रभो विशंतिसर्वतःसिंधुंतद्वत्त्वांगतयोऽततः १० सत्त्वंरजस्तमइतिभवतःप्रकृतेर्गुणाः तेषुहिप्राकृताःप्रोताआब्रह्म
स्थावरादयः ११ तुभ्यंनमस्तेऽस्त्वविषक्तदृष्टयेसर्वात्मनेसर्वधियांचसाक्षिणे गुणप्रवाहोऽयमविद्ययाकृतःप्रवर्त्ततेदेवनृतिर्यगा
त्मसु १२ अग्निर्मुखंतेऽवनिरंघ्रिरीक्षणंसूर्योनभोनाभिरथोदिशःश्रुतिः द्यौःकंसुरेंद्रास्तवबाहवोऽर्णवाःकुक्षिर्मरुत्प्राणबलंप्र
कल्पितम् १३ रोमाणिवृक्षौषधयःशिरोरुहामेघाःपरस्यास्थिनखानितेऽद्रयः निमेषणंरात्र्यहनीप्रजापतिर्मेढ्रस्तुवृष्टिस्तववीर्य
मिष्यते १४

स्वोपाधिद्वारातेषुगुणेषुप्रोताःप्रविष्टाः तेचप्रकृतौसाचत्वयीति अतःक्रमेणउपाधिलयात्सर्वेऽपित्वामेवाविशंतीति यद्वा भवतःप्रकृतेर्गुणे
षुप्रोताः ब्रह्मादयोभवद्व्यतिरिक्तानसंति अतस्त्वमेवसर्वदेवमयइति ११ ननुभवतःप्रकृतेरित्थंवदन्ममापिप्रकृतिसंबंधंब्रवीषि ततश्चतेषांममचकोविशेषः
स्यादित्याशंक्यविशेषमाह तुभ्यमिति अविषक्तदृष्टये अलिप्तबुद्धये कुतः सर्वात्मनेस्वव्यतिरिक्ताभावादविषक्तदृष्टित्वमित्यर्थः किंच सर्वधियांसाक्षिणेसर्वबुद्धि
साक्षित्वान्नक्वापिबुद्धिलेपइत्यर्थः इतरेतुसंसरंतीत्याह गुणप्रवाहइति देवनृतिर्यक्षुआत्मानोयेषांतेषुदेवादिशरीराभिमानिष्वित्यर्थः अविद्याकृतोऽयंगुण
प्रवाहःप्रवर्त्तते अतोमहान्विशेषइत्यर्थः १२ सर्वात्मनइत्यनेनोक्तंसगुणंस्तौति अग्निर्मुखमितिद्वाभ्याम् अग्न्यादीननूद्येश्वरावयवताविधीयते योऽयम
ग्निःसतुतवमुखमित्यादिवचनव्यत्ययः ईक्षणंचक्षुः श्रुतिःश्रवणेंद्रियम् कंमूर्द्धा प्राणश्चबलंचतत् १३ अद्रयःपरस्यतेऽस्थिनखानि १४ ६ ६

३ नकेवलमेतावत् किंतु सर्वोऽप्ययमपवस्त्वद्वपवभूतएवेति यदन्नैवंसत्यपिमपचस्यषड्जन्मादयोविकारास्त्वयिनयमज्जाते तस्यत्वयिकल्पितत्वादित्याह त्व
यीति अव्ययात्मन्पुरुषेपूर्णेऽपिउदय सञ्जिहते प्रचलंति हे अव्ययात्मन् इतिवा कथंभूतेत्वयि मनोमयेमनःप्रधानेमनोवृत्तिव्यग्रे दृश्यते न्वग्रपाणुश्यामनसै
वानुभवव्यमित्यादिश्रुते जलेयथाजलौकसः सूक्ष्माण्यद्ययाय यथाचउडुंबरात केसंवेषुमशकाः परस्परवार्त्तानभिज्ञाएवमनन्तानिब्रह्माण्डानित्वयिसंच
रंतीत्यर्थः १५ तस्मादेवंभूतत्वत्स्वरूपंदुरवगाहमिति त्वदवतारकथाऽमृतमेवसतः सेव्यत इत्याह यानियानीति आमृष्टापरिमार्जिताशुक्दुःखायेषांते १६ अतः
स्वयमप्यवतारान्नमस्यति नमइति हयशीर्ष्णे हयग्रीवाय मधुकैटभयोर्मृत्यवेहन्त्रे १७ अकूपाराय कूर्माय क्षित्युद्धारोविहारोयस्यतस्मै १८ १९ भृगूणां

त्वय्यव्ययात्मन्पुरुषेप्रकल्पितालोकाः सपालाबहुजीवसंकुलाः यथाजलेसंजिहतेजलौकसोऽप्युदुंबरेवामशकामनोमये १५ या
नियानीहरूपाणिक्रीडनार्थंबिभर्षिहि तैरामृष्टशुचोलोकामुदागायंतितेयशः १६ नमः कारणमत्स्याय प्रलयाब्धिचरायच
हयशीर्ष्णेनमस्तुभ्यंमधुकैटभमृत्यवे १७ अकूपारायबृहतेनमोमंदरधारिणे क्षित्युद्धारविहारायनमः सूकरमूर्त्तये १८ नमस्तेऽ
द्भुतसिंहायसाधुलोकभयापह वामनायनमस्तुभ्यंक्रांतत्रिभुवनायच १९ नमोभृगूणांपतयेदृप्तक्षत्रवनच्छिदे नमस्तेरघुवर्याय
रावणांतकरायच २० नमस्तेवासुदेवायनमः संकर्षणायच प्रद्युम्नायानिरुद्धायसात्वतांपतयेनमः २१ नमोबुद्धायशुद्धाय
दैत्यदानवमोहिने म्लेच्छप्रायक्षत्रहंत्रेनमस्तेकल्किरूपिणे २२ भगवन्जीवलोकोऽयंमोहितस्तवमायया अहंममेत्यस
द्ग्राहोभ्राम्यतेकर्मवर्त्मसु २३ अहंचात्मात्मजागारदारार्थस्वजनादिषु भ्रमामिस्वप्नकल्पेषुमूढःसत्यधियाविभो २४ अनि
त्यानात्मदुःखेषुविपर्ययमतिर्ह्यहम् द्वंद्वारामस्तमोविष्टोनजानेत्वात्मनःप्रियम् २५ यथाऽबुधोजलंहित्वाप्रतिच्छन्नंतदुद्भवैः
अभ्येतिमृगतृष्णांवैतद्वत्त्वाऽहंपराङ्मुखः २६ नोत्सहेऽहंकृपणधीः कामकर्महतंमनः रोद्धुंप्रमाथिभिश्चाक्षैर्ह्रियमाणमितस्ततः
२७

पतयेपरशुरामाय २० संकर्षणयमम् चतुर्व्यूहरूपेणप्रणमति नमस्तेवासुदेवायेति २१ २२ एवंस्तुत्वाबंधमोक्षमप्रार्थयितुमाह भगवन्निति असतिदेहा
दावाह आग्रहोयस्यसः असद्ग्राहोमहाग्रहोयस्येतिवा २३ नकेवलमयंलोकः अहमपितथैवेत्याह अहंचेति २४ मूढत्वमेवप्रकटयति विपर्ययमतिरिति अनि
त्येकर्मफलेनित्यमितिअनात्मनिदेहेआत्मेति दुःखरूपेगृहादौसुखमितिविपरीतमतिरित्यर्थः द्वंद्वेषुसुखदुःखादिषुआरमतेक्रीडतीतितथाभूतः ननुदुःखेकु
तोरतिस्तत्राह तमोविष्टः तमसाव्याप्तः आत्मनःप्रियंप्रेमास्पदंत्वांनजानइत्यर्थः २५ तदेवसदृष्टांतमाह यथेति तस्माज्जलादुद्भवानितृणानितैस्तथामाया
छन्नत्वात्त्वामहंहित्वापराङ्मुखोदेहाभिमुखोवर्त्तइति २६ नन्वेवंजानतःकुतोविषयाभिमुखतातत्राह नोत्सहइति कृपणावासनायुक्ताधीर्यस्यस
मतोऽप्यकामकर्मभ्याहतंक्षुभितमिंद्रियैश्चचालितं विषयसंयुक्तंसंनिरुध्यमाणमनोरोद्धुंनियमयितुंनशक्नोमीति २७ ६९ ६९

तदेवमस्यतत्रोय: सोऽहंतवांघ्रिमुपगतः शरणंप्राप्तः नन्विंद्रियपरतंत्रस्यैतदपिकुतः तत्राह तच्चापीतिहेईश अंतर्यामिन् त्वदंघ्र्युपगमनंचासतांदुरापंअतोभव तोऽनुग्रहएवेत्यहंमन्ये अनुग्रहेसतीतिवा ननुसतांसेवयाइदंभवतीतिकिंमदनुग्रहेणेत्यतआह पुंसइति जीवस्यसंसारस्यापवर्गः समाप्तिर्यदात्वत्कृपयाभवे त्सभावनास्यदंभवति हेअब्जनाभतदासदुपासनासंपद्यते तयैवत्वयिमतिर्भवेत् त्वत्कृपांविनानसत्सेवानस्कृतरांत्वन्मतिः नतमांमुक्तिरित्यर्थः २८ पादयोः पतन्प्रार्थयते नमइतिद्वयेन विज्ञानमेवमात्रामूर्त्तिर्यस्यतस्मै अतएवसर्वप्रत्ययहेतवेसमस्तज्ञानकारणाय किंच पुरुषस्य येईशाःसुखदुःखादिप्रापकाः कालकर्मस्वभावादयस्तेषांप्रधानाय नियंत्रे कुतः ब्रह्मणेपरिपूर्णाय किंच अनंतशक्तये अनंताःशक्तयो यस्य यद्वा अनंतामायाख्याशक्तिर्यस्यतस्मै अथ वाप्रधानंप्रकृतिःपुरुषस्तत्प्रवर्तकः ईशःकालः एतत्त्रितयात्मनेब्रह्मणे वक्ष्यतिचभगवान् प्रकृतिर्ह्यस्योपादानमाधारःपुरुषःपरःसतोऽभिव्यंजकः

सोऽहंतवांघ्र्युपगतोऽस्म्यसतांदुरापंतच्चाप्यहंभवदनुग्रहईशमन्ये पुंसोभवेद्यर्हिसंसरणापवर्गस्त्वय्यब्जनाभसदुपासनयामतिःस्यात् २८ नमोविज्ञानमात्रायसर्वप्रत्ययहेतवे पुरुषेशप्रधानायब्रह्मणेऽनंतशक्तये २९ नमस्तेवासुदेवायसर्वभूतक्षयायच हृषीकेशनमस्तुभ्यंप्रपन्नंपाहिमांप्रभो ३० इतिश्रीभाग०महा०दशमस्कंधेअक्रूरस्तुतिर्नामचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ४० श्रीशुकउवाच स्तुवतस्तस्यभगवान्दर्शयित्वाजलेवपुः भूयःसमाहरत्कृष्णोनटोनाट्यमिवात्मनः १ सोऽपिचांतर्हितंवीक्ष्यजलादुन्मज्ज्यसत्वरः कृत्वाचावश्यकंसर्वंविस्मितोरथमागमत् २ तमपृच्छद्धृषीकेशःकिंतेदृष्टमिवाद्भुतम् भूमौवियतितोयेवातथात्वांलक्षयामहे ३ अक्रूरउवाच अद्भुतानीहयावंतिभूमौवियतिवाजले त्वयिविश्वात्मकेतानिकिंमेऽदृष्टंविपश्यतः ४ यत्राद्भुतानिसर्वाणिभूमौवियतिवाजले तंत्वाऽनुपश्यतोब्रह्मन्किंमेदृष्टमिवाद्भुतम् ५ इत्युक्त्वाचोदयामासस्यंदनंगांदिनीसुतः मथुरामनयद्रामंकृष्णंचैवदिनात्यये ६

कालोब्रह्मतत्त्रितयंत्वहमिति २९ सर्वप्रत्ययहेतुत्वमभिव्यंजयंस्तौति नमस्तइति वासुदेवायाधिष्ठात्रे सर्वभूतक्षयाय क्षयः आश्रयः अहंकारश्चप्राणिनामाश्रयः ततश्चाहंकाराधिष्ठात्रे संकर्षणायेत्यर्थः हृषीकेशेति बुद्धिमनसोरधिष्ठात्रोः प्रद्युम्नानिरुद्धयोरेकीकृत्यग्रहणम् शरणागतंमांपाहीतिप्रार्थना ३० इतिदशमेटीकायांचत्वारिंशोऽध्यायः ४० एकचत्वारिंशकेऽथैरजकंप्रविशंपुरीम् ततोवरानदात्तुष्टःसुदाम्नोवायकस्यच १ सशाकमक्रूरमनःप्रबोध्यस्वधामसंदर्शनसत्कृपातः स्वराजधानींमथुरामपश्यदलंकृतानंतमहोत्सवाढ्याम् २ १ २ ३ भूमौवियतिजलेवायावंतिअद्भुतानितानित्वय्येवसंति तंचत्वांपश्यतोमेकिमद्भुतमदृष्टम् अपितुसर्वंदृष्टमित्यर्थः ४ ननुमत्प्राप्तेःपूर्वमेवत्वंविस्मितमुखोलक्षितोऽसि अतोभूमौवियतिजलेवाकिमप्यद्भुतंदृष्टमेवेतिचेदतआह यत्राद्भुतानीति यत्रत्वयिसर्वाण्यद्भुतानिसंति तंत्वामिहपश्यतोमेअन्यत्रभूम्यादौकिमद्भुतंदृष्टम् त्वांविनानतत्रकिंचिदद्भुतमित्यर्थः ब्रह्मन् हेपरमेश्वरेत्यर्थः ब्रह्मेतिवापाठः ५ गांदिनीसुतोऽक्रूरः ६ ६

पु. नकेवलमेतावत् किंतु सर्वोऽप्ययंप्रपञ्चस्त्वदेवपरस्तुतएवेति यदन्नैवमत्यापिप्रपञ्चस्यषड्जन्मादयोविकारास्त्वयिनप्रसज्जन्ते तस्यत्वयिकल्पितत्वादित्याह त्व
यीति अव्ययात्मन्पुरुषेपूर्णेलोकास्सञ्जिहते प्रचलन्ति हे अव्ययात्मन् इतिवा कथंभूतेत्वयि मनोमयेमनःप्रधानेमनोवृत्तिष्वग्रेदृश्यते त्वग्र्ययाबुद्ध्यासूक्ष्मसी
क्ष्मदर्शिभिरित्यादिश्रुतेः जलेयथाजलौकसः सूक्ष्ममत्स्यादयःयथावा मशकाश्चउदुम्बरान्तःकेसरेषुभ्रमन्तः परस्परवार्त्तानभिज्ञाएवमनन्तानिब्रह्माण्डानित्वयिप्रव
र्त्तन्तइत्यर्थः १५ तस्मादेवम्भूततवस्वरूपंदुरवगाहमिति त्वदवतारकथाऽमृतमेवसत्सेवन्तइत्याह यान्यपानीति आस्वाद्यपरित्यक्तानित्युक्तेपीते १६ अतः
स्वयमप्यवतारान्नमस्यति नमइति हयशीर्ष्णोहयग्रीवायमधुकैटभयोर्मृत्यवेहन्त्रे १७ अकूपारायकूर्मायक्षितेरुद्धारोविहारोयस्यतस्मै १८ १९ घृणा

त्वय्यव्ययात्मन्पुरुषेप्रकल्पितालोकाः सपालाबहुजीवसङ्कुला यथाजलेसञ्जिहतेजलौकसोऽप्युदुम्बरेवामशकामनोमये १५ या
निपानीहरूपाणिनकानिस्वार्थविभाषितैः तेरामृतंशम्बोलोकामुदागायतितेयशः १६ नमः कारणमत्स्यायप्रलयाब्धिचरायच
हयशीर्ष्णेनमस्तुभ्यंमधुकैटभमृत्यवे १७ अकूपारायबृहतेनमोमन्दरधारिणे क्षित्युद्धारविहारायनमः सूकरमूर्तये १८ नमस्तेऽ
द्भुतसिंहायसाधुलोकभयापह वामनायनमस्तुभ्यं क्रान्तत्रिभुवनायच १९ नमोभृगूणांपतयेदृप्तक्षत्रवनच्छिदे नमस्तेरघुवर्याय
रावणान्तकरायच २० नमस्तेवासुदेवायनमः संकर्षणायच प्रद्युम्नायानिरुद्धायसात्वतांपतयेनमः २१ नमोबुद्धायशुद्धाय
दैत्यदानवमोहिने म्लेच्छप्रायक्षत्रहन्त्रेनमस्तेकल्किरूपिणे २२ भगवन्जीवलोकोऽयंमोहितस्तवमायया अहंममेत्यस
द्ग्राहोभ्राम्यतेकर्मवर्त्मसु २३ अहंचात्मात्मजागारदारार्थस्वजनादिषु भ्रमामिस्वप्नकल्पेषुमूढसत्यधियाविभो २४ अनि
त्यानात्मदुःखेषुविपर्ययमतिर्ह्यहम् द्वन्द्वारामस्तमोविष्टोनजानेत्वात्मनःप्रियम् २५ यथाऽबुधोजलंहित्वाप्रतिच्छन्नंतदुद्भवैः
अभ्येतिमृगतृष्णांवैतद्वत्त्वाऽहंपराङ्मुखः २६ नोत्सहेऽहंकृपणधीः कामकर्महतंमनः रोद्धुंप्रमाथिभिश्चाक्षैर्ह्रियमाणमितस्ततः
२७

पतयेपरमपुरुषाय २० संकर्षणरामम् चतुर्व्यूहरूपेणप्रणमति नमस्तेवासुदेवायेति २१ २२ एवंस्तुत्वावधमोक्षंप्रार्थयितुमाह भगवन्निति असतिदेहा
दौग्राहः आग्रहोयस्यसः असद्ग्राहोमहोपस्येतिवा २३ नकेवलमयंलोकः अहमपितथैवेत्याह अहंचेति २४ मूढत्वमेवप्रकटयति विपर्ययमतिरिति अनि
त्येकर्मफलेनित्यमितिअनात्मनिदेहेआत्मेतिदुःखरूपेगृहादौसुखमितिविपरीतमतिरित्यर्थः द्वन्द्वेषुसुखदुःखादिषुआरमतेक्रीडतीतितथासः ननुदुःखेकु
तोरतिस्तत्राह तमोविष्टः तमसाव्याप्तः आत्मनः प्रियंप्रेमास्पदंत्वांनजानइत्यर्थः २५ तदेवसदृष्टान्तमाह यथेति तस्माज्जलादुद्भवानितृणानितैस्तथा माया
छन्नत्वात्त्वामहंहित्वापराङ्मुखोदेहाभिमुखोवर्त्तइति २६ नन्वेवंजानतः कुतोविषयाभिमुखतातत्राह नोत्सहइति कृपणावासनायुक्ताधीर्यस्यसः
अतएवकामकर्मभ्याहतस्तम्भितमिन्द्रियैश्चपालैरपि विषयसंयुक्तैरितस्ततआकृष्यमाणंमनोरोद्धुंनियमयितुंनशक्नोमीति २७

तदेवमस्यतत्त्वोयः सोऽहंतवांघ्रिमुपगतः शरणंप्राप्तः नन्विंद्रियपरतंत्रस्यैतदपिकुतः तत्राह तच्चापीतिहेईश अंतर्यामिन् त्वदभ्युपगमनंचासतांदुरापंअतोभव-
तोऽनुग्रहएवेत्यहंमन्ये अनुग्रहेसतीतिवा ननुसतांसेवयाइदंभवतीतिकिंमदनुग्रहेणेत्यतआह पुंसइति जीवस्यसंसारस्यापवर्गः समाप्तिर्यदात्वत्कृपयाभवे
त्संभावनास्यद्भवति हेअब्जनाभतदासदुपासनासंपद्यते तथैवत्वयिमतिर्भवेत् त्वत्कृपाविनानसत्सेवानसुतरांत्वन्मतिः नतमांमुक्तिरित्यर्थः २८ पादयोः
पतन्प्रार्थयते नमइतिद्वयेन विज्ञानमेवमात्रामूर्तिर्यस्यतस्मै अतएवसर्वप्रत्ययहेतवेसमस्तज्ञानकारणाय किंच पुरुषस्य येईशाःसुखदुःखादिप्रापकाः
कालकर्मस्वभावादयस्तेषांप्रधानाय नियंत्रे कुतःब्रह्मणेपरिपूर्णाय किंच अनंतशक्तये अनंताःशक्तयो यस्य यद्वा अनंतामायाख्याशक्तिर्यस्यतस्मै अथ
वाप्रधानंप्रकृतिःपुरुषस्तत्प्रवर्तकः ईशःकालः एतत्त्रितयात्मनेब्रह्मणे वक्ष्यतिचभगवान् प्रकृतिर्ह्यस्योपादानमाधारःपुरुषःपरःसतोऽभिव्यंजकः

सोऽहंतवांघ्र्युपगतोऽस्म्यसतांदुरापंतच्चाप्यहंभवदनुग्रहईशमन्ये पुंसोभवेद्यर्हिसंसरणापवर्गस्त्वय्यब्जनाभसदुपासनयाम-
तिःस्यात् २८ नमोविज्ञानमात्रायसर्वप्रत्ययहेतवे पुरुषेशप्रधानायब्रह्मणेऽनंतशक्तये २९ नमस्तेवासुदेवायसर्वभूतक्षयाय
च हृषीकेशनमस्तुभ्यंप्रपन्नंपाहिमांप्रभो ३० इतिश्रीभाग०महा०दशमस्कंधेअक्रूरस्तुतिर्नामचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः
४० श्रीशुकउवाच स्तुवतस्तस्यभगवान्दर्शयित्वाजलेवपुः भूयःसमाहरत्कृष्णोनटोनाट्यमिवात्मनः १ सोऽपि
चांतर्हितंवीक्ष्यजलादुन्मज्ज्यसत्वरः कृत्वाचावश्यकंसर्वंविस्मितोरथमागमत् २ तमपृच्छद्धृषीकेशःकिंतेदृष्टमिवाद्भुतम्
भूमौवियतितोयेवातथात्वांलक्षयामहे ३ अक्रूरउवाच अद्भुतानीहयावंतिभूमौवियतिवाजले त्वयिविश्वात्मकेतानिकिं
मेऽदृष्टंविपश्यतः ४ यत्राद्भुतानिसर्वाणिभूमौवियतिवाजले तंत्वाऽनुपश्यतोब्रह्मन्किंमेदृष्टमिवाद्भुतम् ५ इत्युक्त्वाचोदया
मासस्यंदनंगांदिनीसुतः मथुरामनयद्रामंकृष्णंचैवदिनात्यये ६

कालोब्रह्मतत्त्रितयंत्वहमिति २९ सर्वप्रत्ययहेतुत्वमभिव्यंजयंस्तौति नम
स्तइति वासुदेवायाधिष्ठात्रे सर्वभूतक्षयाय क्षयः आश्रयः अहंकारश्चप्राणिनामाश्रयः ततश्चाहंकाराधिष्ठात्रेसंकर्षणायेत्यर्थः हृषीकेशेति बुद्धिमनसोर
धिष्ठात्रोः प्रद्युम्नानिरुद्धयोरेकीकृत्यग्रहणम् शरणागतंमांपाहीतिप्रार्थना ३० इतिदशमेटीकायांचत्वारिंशोऽध्यायः ४० एकचत्वारिंशकेऽथैर
जकंप्रविश्यपुरीम् ततोवरानदात्तुष्टःसुदाम्नोवायकस्यच १ सशंकमक्रूरमनःप्रबोध्यस्वधामसंदर्शनसत्कृपातः स्वराजधानींमथुरामपश्यदलंकृता
नंतमहोत्सवाढ्याम् २ १ प २ ३ भूमौवियतिजलेवायावंतिअद्भुतानितानित्वय्येवसंति तंचत्वांपश्यतोमेकिमद्भुतमदृष्टम् अपितुसर्वंदृष्टमित्यर्थः ४ ननु
मत्प्राप्तेःपूर्वमेवत्वंविस्मितमुखोल्लक्षितोऽसि अतोभूमौवियतिजलेवाकिमप्यद्भुतंदृष्टमेवेतिचेदतआह यत्राद्भुतानीति यत्रत्वयिसर्वाण्यद्भुतानिसंति तंत्वामिह
पश्यतोमे अन्यत्रभूम्यादौकिमद्भुतंदृष्टम् त्वांविनानतत्रकिंचिदद्भुतमित्यर्थः ब्रह्मन्हेपरमेश्वरेत्यर्थः ब्रह्मेतिवापाठः ५ गांदिनीसुतोऽक्रूरः ६ ७

दृष्टिंनाददुःपरस्परतएवस्थिताइत्यर्थः ७ रामकृष्णागमनंप्रतीक्षमाणाः स्थिताइत्यर्थः ८ प्रश्रितंविनीतम् ९ सयानःसहप्रविशताम् अवमुच्यउत्तार्यविश्रम्येत्यर्थः १० ११ साग्रजःसहगोपालैरित्यर्थः १२ यच्छौचेनयस्यपादरजसःक्षालनोदकेनगृहाङ्गणस्थितेन १३ श्लोक्यः पुण्यकीर्तिः एकान्तभक्तानांया गतिस्तांचलेभे १४ अपुनन् पवित्रितवत्यः याभिरद्भिःस्वःस्वर्गंयाताः १५ प्रार्थयमानोनमस्करोति देवदेवेति अतः परमन्यत् श्रेयोनास्तीतिमत्वाबहुधासं बोधयति १६ आर्येणबलदेवेनसहितः यदुचक्रध्रुक् तंकंसंहत्वासुहृद्भ्यःप्रियंवितरिष्ये दास्यामि १७ रामकृष्णावानीताविति स्वकृतंकर्मावेद्य

मार्गेग्रामजनाराजंस्तत्रतत्रोपसंगताः वसुदेवसुतौवीक्ष्यप्रीतादृष्टिंनचाददुः ७ तावद्व्रजौकसस्तत्रनन्दगोपादयोऽग्रतः पुरोपवनमासाद्यप्रतीक्षन्तोऽवतस्थिरे ८ तान्समेत्याहभगवानक्रूरंजगदीश्वरः गृहीत्वापाणिनापाणिंप्रश्रितंप्रहसन्निव ९ भवान्प्रविशतामग्रेसहयानः पुरींगृहम् वयंत्विहावमुच्याथततोद्रक्ष्यामहेपुरीम् १० अक्रूरउवाच नाहंभवद्भ्यांरहितःप्रवेक्ष्ये मथुरांप्रभो त्यक्तुंनार्हसिमांनाथभक्तंतेभक्तवत्सल ११ आगच्छयामगेहान्नःसनाथान्कुर्वधोक्षज सहाग्रजःसगोपालैः सुहृद्भिश्चसुहृत्तम १२ पुनीहिपादरजसागृहान्नोगृहमेधिनाम् यच्छौचेनानुतृप्यन्तिपितरःसाग्नयःसुराः १३ अवनिज्याङ्घ्रियुगलमासीत्श्लोक्योबलिर्महान् ऐश्वर्यमतुलंलेभेगतिंचैकान्तिनांतुया १४ आपस्तेऽङ्घ्र्यवनेजन्यस्त्रींल्लोकान्शुचयोऽपुनन् शिरसाधत्तयाःशर्वःस्वर्याताःसगरात्मजाः १५ देवदेवजगन्नाथपुण्यश्रवणकीर्तन यदूत्तमोत्तमश्लोकनारायणनमोऽस्तुते १६
श्रीभगवानुवाच आयास्येभवतोगेहमहमार्यसमन्वितः यदुचक्रद्रुहंहत्वावितरिष्येसुहृत्प्रियम् १७ एवमुक्तोभगवतासोऽक्रूरोविमनाइव पुरींप्रविष्टःकंसायकर्मावेद्यगृहंययौ १८ अथापराह्णेभगवान्कृष्णःसङ्कर्षणान्वितः मथुरांप्राविशद्गोपैर्दिदृक्षुःपरिवारितः १९ ददर्शतांस्फाटिकतुङ्गगोपुरद्वारांबृहद्धेमकपाटतोरणाम् ताम्रारकोष्ठांपरिखादुरासदामुद्यानरम्योपवनोपशोभिताम् २० सौवर्णशृङ्गाटकहर्म्यनिष्कुटैः श्रेणीसभाभिर्भवनैरुपस्कृताम् वैदूर्यवज्रामलनीलविद्रुमैर्मुक्ताहरिद्भिर्वलभीषुवेदिषु २१

समर्प्येति १८ गोपैःपरिवारितःप्राविशत् १९ श्रीकृष्णदृष्टांपुरीमनुवर्णयतिचतुर्भिः ददर्शेति स्फाटिकानितुङ्गानिगोपुराणिपुरद्वाराणिगृहद्वाराणिच यस्यांताम् बृहन्तिहेममयानिकपाटानितोरणानिचयस्यांताम् ताम्रंचआरं आरकूटंताभ्यांनिर्मिताः कोष्ठाधान्यागाराश्वशालादयोयस्यांताम् परिखा परितःखातं तमर्ता ताभिःदुरासदांदुर्गमाम् उद्यानानिदूरस्थानिवनानिरम्याणिउपवनानिचनिकटानितैरुपशोभिताम् २० सौवर्णाः शृङ्गाटकाश्चतुष्पथाः हर्म्याणिधनिनां गृहाणिच निष्कुटागृहोद्यानानिआरामाश्चतैः श्रेणीनामेकरूपशिल्पोपजीविनांसभाभिःउपवेशस्थानैरन्यैश्चभवनैः गृहैरुपस्कृतामलङ्कृताम् अमलाःस्फटिकाः हरितः मरकताः वैदूर्यादिभिर्जुष्टेषुवलभ्यादिषुआविटङ्के उपविटङ्के पारावतैर्वर्द्धिभिश्चनादिताम् तत्रवलभ्यः गृहपुरोभागेपुरतःकृताः रुचकाः दलानिवेश्यानरूपाणामधोदेशेविरचि ता अवष्टम्भवेदिका २१

जालामुखरंध्राणिगवाक्षच्छिद्राणि कुट्टिमानिमणिबद्धाभूमयः तेष्विति रथ्याराजमार्गाः आपणाःपण्यवीथयः मार्गाअन्येच चत्वराणिअंगणानिसंसिक्ता नि रथ्यादीनियस्यांताम् प्रकीर्णामाल्यादयोयस्यांताम् २२ तथास्वलंकृतानिद्वाराणियेषांतेगृहायस्यांताम् कैः आपूर्णैःकुंभैर्दध्नाचंदनेनचउक्षितैःसिक्तैःप्र सूनानांदीपानांचावलयोयेषुतैः वृतैःफलगुच्छैःउपलक्षितारंभाः क्रमुकाश्चतत्सहितैःसकेतुभिः केतवोध्वजास्तत्सहितैःपट्टिकावितस्तिविस्तारपट्टवस्त्राणि तत्सहितैः तत्रैयंरीतिः द्वारेषुभूयतस्तंडुलानामुपरिकुंभास्तत्परितःप्रसूनावलयःकंठेपट्टिकामुखेचूतादिपल्लवाःतदुपरिपात्रांतरेदीपावलयःतत्संनिधौरंभाः क्रमुकाःकेतवस्तोरणानिचेति २३ नरदेवानांवर्त्मनाराजमार्गेणतांपुरींसंप्रविष्टौइतिद्वितीयांतम् २४ औत्सुक्यमेवाहद्वयेन काश्चिदिति विपर्ययविप रीतंधृतानिवस्त्राणिभूषणानिचयाभिस्ताः युगलेषुधार्येषुकुंडलकंकणादिषुएकंविस्मृत्यसमीयुः कृतमेकमेवपत्रंययोस्तेश्रवणेयासाम् एकमेवनूपुरंच

जुष्टेषुजालामुखरंध्रकुट्टिमेष्वाविष्टपारावतबर्हिनादिताम् संसिक्तरथ्यापणमार्गचत्वरांप्रकीर्णमाल्यांकुरलाजतंडुलाम् २२ आ पूर्णकुंभैर्दधिचंदनोक्षितैःप्रसूनदीपावलिभिःसपल्लवैः संवृतरंभाक्रमुकैःसकेतुभिःस्वलंकृतद्वारगृहांसपट्टिकैः २३ तांसंप्रविष्टौव सुदेवनंदनौवृतौवयस्यैर्नरदेववर्त्मना द्रष्टुंसमीयुस्त्वरिताःपुरस्त्रियोहर्म्याणिचैवारुरुहुर्नृपोत्सुकाः २४ काश्चिद्विपर्यग्धृतवस्त्रभू षणाविस्मृत्यचैकंयुगलेष्वथापराः कृतैकपत्रश्रवणैकनूपुरानांक्त्वाद्वितीयंत्वपराश्चलोचनम् २५ अश्नंत्यएकास्तदपास्यसोत्सवाअ भ्यज्यमानाअकृतोपमज्जनाः स्वपंत्यउत्थायनिशम्यनिःस्वनंप्रपाययंत्योऽर्भमपोह्यमातरः २६ मनांसितासामरविंदलोचनःप्रगल्भ लीलाहसितावलोकनैः जहारमत्तद्विरदेंद्रविक्रमोदृशांददच्छ्रीरमणात्मनोत्सवम् २७ दृष्ट्वामुहुःश्रुतमनुद्रुतचेतसस्तंतत्प्रेक्षणोत् स्मितसुधोक्षणलब्धमानाः आनंदमूर्तिमुपगुह्यदृशात्मलब्धंहृष्यत्त्वचोजहुरनंतमरिंदमाधिम् २८ प्रासादशिखरारूढाःप्रीत्यु त्फुल्लमुखांबुजाः अभ्यवर्षन्सौमनस्यैःप्रमदाबलकेशवौ २९ दध्यक्षतैःसोदपात्रैःस्रग्गंधैरभ्युपायनैः तावानर्चुःप्रमुदितास्तत्र तत्रद्विजातयः ३० ऊचुःपौराअहोगोप्यस्तपःकिमचरन्महत् याह्येतावनुपश्यंतिनरलोकमहोत्सवौ ३१ रजकंकंचिदायांतंरंगकारं गदाग्रजः दृष्ट्वाऽयाचतवासांसिधौतान्यत्युत्तमानिच ३२

रणाभरणंयासांताश्चताश्च नांक्त्वाअनंक्त्वा एकस्मिन्नेवलोचनेअंजनंनिधायेत्य र्थः २५ तद्भोजनंत्यक्त्वा अभ्यज्यमानाःसखीभिः क्रियमाणतैलाभ्यंगाःअकृतस्नानाः अपोह्यनिरस्य २६ प्रगल्भायाःलीलास्ताभिर्हसितानिनिरीक्षिता निचतैः श्रियंरमयतीतिश्रीरमणःतेनात्मनावपुषातासांदृशामुत्सवंददन्मनांसिजहार २७ मुहुःश्रुतत्वाद्द्रुतचेतसःसद्यस्तंदृष्ट्वातस्यप्रेक्षणंचोत्स्मितंचत देवसुधातयाउक्षणंसेचनंतेनलब्धोमानोयाभिस्ताः दृशाउद्घाटितेननेत्रद्वारेणात्मनिमनसिलब्धंप्राप्तंपरिष्वज्यतदप्राप्तिजनितमनंतमाधिंव्यथांजहुः हे अरिंदमनिर्जितकामेतिसंबोधनंशृंगाररसेनिमग्नोमाभूरिति २८ सौमनस्यैःशोभनकुसुमसमूहैःशोभनमनोभावैर्वा २९ ३० पौराःपुरस्त्रियः ३१ रजकोवस्त्रनिर्णेजकःसएववस्त्राणांरंगमपिकुर्वन् रंगकारः ३२ ५ ५ ५ ५ ५

३३ रुषित कुपित ३४ हेउद्धत गिरीवनेचरयनित्यतयूयपरिधत्तेतिसंभावनायालोट् अभीप्सित मार्थयध्वम् ३५ राजकुलानिराजकोशा लुपतिनि स्वकुर्वीति ३६ ग्रस्‍ कोशान्वस्त्रपुटकान् ३८ ३९ वायक ततुवायविशेष वेषमलंकारम् चैलेयैर्वस्त्रमयैराकल्पैर्भूषणे ४० पर्वणिउत्सवे ४१ इहलोके परमांश्रियचबलंचऐश्वर्यंचस्मृतिचइंद्रियचनतसारूप्यम् ४२ ४३ ४४ ४५ क्षेमाय अभयाय भवायउद्भवाय ४६ रजकवधेनवायकानुग्रहेणचयुवयो

देत्यावया समुचितान्यगथासासिचार्हतो भविष्यातिपरश्रेयोदातुस्तेनात्रसंशय ३३ सयाचितोभगवतापरिपूर्णेनसर्वत सास्के परुषित प्राहभृत्योराज्ञ सुदुर्मद ३४ ईदृशान्येववासांसिनित्यगिरिवनेचरा परिधत्तकिमुद्धताराजद्रव्याण्यभीप्सत ३५ याताशुबालिशामैवंप्रार्थ्यंयदिजिजीविषा बध्नातिघ्नतिलुपतिदृप्तराजकुलानिहि ३६ एवंविकत्थमानस्यकुपितोदेवकीसुत रजकस्यकराग्रेणशिर कायादपातयत् ३७ तस्यानुजीविन सर्ववास कोशान्विसृज्यवै दुद्रुवु सर्वतोमार्गवासांसिजगृहे च्युतः ३८ वसित्वात्मप्रियेवस्त्रेकृष्णा संकर्षणस्तया शेषाण्यादत्तगोपेभ्योविसृज्यभुविकानिचित् ३९ ततस्तुवायक प्रीत स्तयोर्वेषमकल्पयत् विचित्रवर्णैश्चैलेयैराकल्पैरनुरूपत ४० नानालक्षणवेषाभ्यांकृष्णारामौविरेजतुः स्वलंकृतौबालगजौ पर्वणीवसितेतरौ ४१ तस्यप्रसन्नोभगवान्प्रादात्सारूप्यमात्मन श्रियचपरमांलोकेबलैश्वर्यस्मृतीन्द्रियम् ४२ तत सुदाम्नो भवनमालाकारस्यजग्मतु तौदृष्ट्वाससमुत्थायननामशिरसाभुवि ४३ तयोरासनमानीयपाद्यंचार्घ्यार्हणादिभि पूजासानुगयो श्चक्रेस्रक्ताम्बूलानुलेपनै ४४ प्राहन सार्थकजन्मपावितंचकुलंप्रभो पितृदेवर्षयोमह्यंतुष्टाह्यागमनेनवाम् ४५ भवंतो किलविश्वस्यजगत कारणपरम् अवतीर्णाविहांशेनक्षेमायचभवायच ४६ नहिवांविषमादृष्टि सुहृदोजगदात्मनो समयो सर्वभूतेषुभजतभजतोरपि ४७ तावाज्ञापयतंभृत्यंकिमहंकरवाणिवाम् पुंसोऽत्यनुग्रहोह्येषभवद्भिर्यन्नियुज्यते ४८ इत्य भिप्रेत्यराजेन्द्रसुदामाप्रीतमानस शस्तै सुगंधै कुसुमैर्मालाविरचितादद‍ौ ४९ ताभि स्वलंकृतौप्रीतौकृष्णारामौसहानुगौ प्रणतायप्रपन्नायददतुर्वरदौवरान् ५० सोऽपिवव्रेऽचलांभक्तितस्मिन्नेवाखिलात्मनि तद्भक्तेषुचसौहार्दंभूतेषुचदयांप राम् ५१ इतितस्मैवरंदत्वाश्रियंचान्वयवर्धिनीम् बलमायुर्यश कांतिनिर्जगामसहाग्रज ५२ इतिश्रीभागवतमहा पुराणेदशमस्कंधेपुरप्रवेशोनामएकचत्वारिंशोऽध्याय ४१

विषमदृष्टितयाऽनीश्वरतानाशंकनीयेत्याह नहिवामिति अत्रहेतु समयो रिति अथापिहेतुद्वयसुहृद्‍दोरितिजगदात्मनोरितिच ४७ ४८ इत्यभिप्रेत्यइत्येवंविज्ञापयन्नभिप्रेत्यतन्मतज्ञात्वा ४९ ५० ५१ अन्वयव र्द्धिनीवंशोवृद्धिमतीमित्यर्थ अप्रार्थितश्रीप्रभृतिकंचदत्वाततोनिर्जगामेति ५२ सेरचरन्मधुपुरेरजकनिकृत्यकृष्णा प्रदायचवरानथवायकाय माला कृतसमनुकम्पनकारकुब्जामृज्वीधनुश्चसहसानमयन्बभज १ इतिदीपिकायामेकचत्वारिंशोऽध्याय ४१ ५ ६

द्विचत्वारिंशके कुब्जोन्नमनं धनुषो भिदा बद्धस्तद्रक्षिणां कंसारिष्टं गोत्सवादिच १ अंगविलेपाश्चंदनादयः गृहीतान्यंगविलेपानां भाजनानि यया ताम् रसप्रदः स्मरप्रदः १ हे अंगने हे वरोरु इति सोपहासं संबोध्य पृच्छति त्वं का एतदनुलेपनं कस्य वा उह इति निपातो भ्रूविक्षेपयुक्ते वितर्के अस्मत्सेवा सद्यः फलत्येवेत्याह नचिरादिति २ तिस्रः ग्रीवोरःकट्योवक्रा इति त्रिवक्रेति नाम यस्याः सा अनुलेपसाधनक्रियायां कंसस्य बहुमता दास्यस्मि ३ रूपं च अंगसौष्ठवं पेशलं च सौकुमार्यं माधुर्यं रसिकता हसितं च आलापाश्च वीक्षितं च तैर्धर्षिता त्वामोहितचित्ता सांद्रं घनम् ४ स्ववर्णेतरशोभिना रामकृष्णयोर्वर्णाभ्यामितरः पीतादिवर्णस्तेन शोभितुं शीलं यस्य तेन संप्राप्तपरभागेन संप्राप्तः परो नाभेरुपरितनो भागो येन सः संप्राप्तः परभागः शोभाऽतिशयो येनेति वा तेनानुरंजितौ ५ स्वदर्शने

श्रीशुक उवाच अथ व्रजन्राजपथेन माधवः स्त्रियं गृहीतांगविलेपभाजनाम् विलोक्य कुब्जां युवतीं वराननां पप्रच्छ यांतीं प्रहसन्रसप्रदः १ कात्वं वरोर्वेतदु हानुलेपनं कस्यांगने वा कथयस्व साधु नः देह्यावयोरंगविलेपमुत्तमं श्रेयस्ततस्ते न चिराद्भविष्यति २ सैरंध्र्युवाच दास्यस्म्यहं सुंदर कंससंमता त्रिवक्रनामा ह्यनुलेपकर्मणि मद्भावितं भोजपतेरतिप्रियं विना युवां कोऽन्यतमस्तदर्हति ३ रूपपेशलमाधुर्यहसितालापवीक्षितैः धर्षितात्मा ददौ सांद्रमुभयोरनुलेपनम् ४ ततस्तावंगरागेण स्ववर्णेतरशोभिना संप्राप्तपरभागेन शुशुभातेऽनुरंजितौ ५ प्रसन्नो भगवान्कुब्जां त्रिवक्रां रुचिराननाम् ऋज्वीं कर्तुं मनश्चक्रे दर्शयन्दर्शने फलम् ६ पद्भ्यामाक्रम्य प्रपदे द्व्यंगुल्युत्तानपाणिना प्रगृह्य चुबुकेऽध्यात्ममुदनीनमदच्युतः ७ सा तदर्जुसमानांगी बृहच्छ्रोणिपयोधरा मुकुंदस्पर्शनात्सद्यो बभूव प्रमदोत्तमा ८ ततो रूपगुणौदार्यसंपन्ना प्राह केशवम् उत्तरीयांतमाकृष्य स्मयंती जातहृच्छया ९ एहि वीर गृहं यामो न त्वां त्यक्तुमिहोत्सहे त्वयोन्मथितचित्तायाः प्रसीद पुरुषर्षभ १० एवं स्त्रिया याच्यमानः कृष्णो रामस्य पश्यतः मुखं वीक्ष्यानुगानां च प्रहसंस्तामुवाच ह ११ एष्यामि ते गृहं सुभ्रूः पुंसामाधिविकर्शनम् साधितार्थोऽगृहाणां नः पांथानां त्वं परायणम् १२ विसृज्य माध्व्या वाण्या तां व्रजन्मार्गे वणिक्पथैः नानोपायनतांबूलस्रग्गंधैः साग्रजोऽर्चितः १३ तद्दर्शनस्मरक्षोभादात्मानं नाविदन्स्त्रियः विस्रस्तवासःकबरवलया लेख्यमूर्तयः १४ ततः पौरान्पृच्छमानो धनुषः स्थानमच्युतः तस्मिन्प्रविष्टो ददृशे धनुरैंद्रमिवाद्भुतम् १५ पुरुषैर्बहुभिर्गुप्तमर्चितं परमर्द्धिमत् वार्यमाणो नृभिः कृष्णः प्रसह्य धनुराददे १६

सद्यः फलं दर्शयन् ६ तस्याः प्रपदे पादाग्रद्वयं पद्भ्यामापीड्य द्वे अंगुल्यौ उत्ताने उन्नते यस्मिन् पाणौ तेन चुबुके मुखस्याधोभागे धृत्वाऽध्यात्मं देहमुन्नमयामास ७ तदेव ऋजु समानमंगं यस्याः बृहत्यौ श्रोणीपयोधरौ च यस्याः सा मुकुंदस्पर्शनादिति मुख्यं कारणम् ८ ९ १० ११ आधिविकर्शनं मनःपीडाशमनम् कंसवधेन साधितः अर्थः सत्प्रदां प्रयोजनं येन सः अगृहाणामकृतदाराणां पांथानां प्रवासिनां परमयनमाश्रयस्त्वम् १२ मधुरया गिरा तां प्रस्थाप्य व्रजन्वणिक्पथैः वणिग्भिरर्चितः १३ लेख्या भित्तिन्यस्ता इव मूर्तयो यासां ताः १४ धनुर्मखशालां पृच्छन् १५ प्रसह्य बलात् १६ ५२ ५२

निमिषेणातिशीघ्रम् मदकरीमत्तहस्ती १७ १८ गृह्यतांबध्यतामितिनदन्तोजिघृक्षव आवव्रुः १९ नकेवलंक्रुद्धौकिंतुधन्वनःधनुषःशकलेगृहीत्वाजघ्नतु
श्चेति २० पुरत मातरगतव्यमितिशालामुखादेवद्वारेण निष्क्रम्य २१ तेजःप्रभावंप्रागल्भ्यंधृष्टताम् २२ शकटंशकटावमोचनस्थानम् २३ मुकुंदस्यविगमेप्रस्था
निर्गमनसमयेयाआशिषःआशासत ऋतवप्रभातारजनीयम् अद्यध्रुवंतन्नरशोभाभविष्यतइत्यादियदुक्तवत्यः ता ऋता सत्या बभूवुः पुरुषभूषणस्यश्रीकृष्ण
स्याप्रभस्यदेहस्यलक्ष्मींशोभाम् कथंभूतस्यगात्रस्य नुअहोइतरान्ब्रह्मादीन्हित्वायदयनमाश्रयंश्रीः कामयामास यागात्रलक्ष्मीमितिवा २४ अवनिक्तंक्षालि
तमंघ्रियुगलंययोस्तौ क्षीरमिश्रमन्नंभुक्त्वासुखरवत्स्यसनाम् २५ परंकेवलंगोविंदरामयोर्विक्रीडितंनतुप्राक्रमःकश्चित् २६ उभयथास्वप्नजागरितभेदेनम

करेणवामेनसलीलमुद्धृतंसज्जंचकृत्वानिमिषेणपश्यताम् नृणांविकृष्यप्रबभंजमध्यतोयथेक्षुदंडंमदकर्युरुक्रम १७ धनुषोभ
ज्यमानस्यशब्दः खंरोदसीदिशः पूरयामासयंश्रुत्वाकंसस्त्रासमुपागमत् १८ तद्रक्षिणःसानुचराः कुपिताआततायिनः
ग्रहीतुकामाआवव्रुर्गृह्यतांबध्यतामिति १९ अथतान्दुरभिप्रायान्विलोक्यबलकेशवौ क्रुद्धौधन्वनआदायशकलेतांश्चजघ्
नतुः २० बलंचकंसप्रहितंहत्वाशालामुखात्ततः निष्क्रम्यचेरतुर्हृष्टौनिरीक्ष्यपुरसंपदः २१ तयोस्तदद्भुतंवीर्यंनिशाम्यपुरवासिनः
तेजःप्रागल्भ्यंरूपंचमेनिरेविबुधोत्तमौ २२ तयोर्विचरतोःस्वैरमादित्यो-स्तमुपेयिवान् कृष्णरामौवृतौगोपैःपुराच्छकटमीयतुः
२३ गोप्योमुकुंदविगमेविरहातुरायाआशासताशिषऋतामधुपुर्यभूवन् संपश्यतांपुरुषभूषणगात्रलक्ष्मींहित्वेतरान्नुभजतश्च
कमेऽयनंश्रीः २४ अवनिक्ताङ्घ्रियुगलौभुक्त्वाक्षीरोपसेचनम् ऊषतुस्तांसुखंरात्रिंज्ञात्वाकंसचिकीर्षितम् २५ कंसस्तुधनुषोभ
ङ्गरक्षिणांस्वबलस्यच वधंनिशम्यगोविंदरामविक्रीडितंपरम् २६ दीर्घप्रजागरोभीतोदुर्निमित्तानिदुर्मतिः बहून्याचष्टोभयथा
मृत्योर्दौत्यकराणिच २७ अदर्शनंस्वशिरसःप्रतिरूपेचसत्यपि असत्यपिद्वितीयेचद्वैरूप्यंज्योतिषांतथा २८ छिद्रप्रतीतिः
श्छायायांप्राणघोषानुपश्रुतिः स्वर्णप्रतीतिर्वृक्षेषुस्वपदानामदर्शनम् २९ स्वप्नेप्रेतपरिष्वंगः खरयानंविषादनम् यायान्नलदमा
ल्येकस्तैलाभ्यक्तोदिगंबरः ३० अन्यानिचेत्थंभूतानिस्वप्नजागरितानिच पश्यन्मरणसंत्रस्तोनिद्रांलेभेनचिंतया ३१

मेर्कंभूत्यदौत्यकराणिच तथाचमत्स्य इत्यादुलूकआपतत्हिरण्यगासाअयोमुखं रक्षसादूतआगतइत्यादि तथा यदेतद्भूतान्यन्नाविश्यदेवीवाचंवदसी
त्यादिश्च २७ तानिदर्शयति श्लोकद्वयेन जलादौप्रतिरूपेदृश्यमानेऽपिस्वशिरसस्तत्रादर्शनम् असत्यपिद्वितीयेचक्षुषोऽन्ते ध्वनिअंगुल्यादौज्योतिषांचन्द्रादीना
द्वित्वम् २८ छायायांप्रतिबिंबेछिद्रप्रतीतिः पिहितकर्णपुटस्ययोऽन्तः श्रूयमाणोध्वनिः प्राणघोषस्तस्याश्रवणम् वृक्षेषुस्वर्णवर्णप्रतीतिः रजःकर्दमा
दिषुस्वपदानामदर्शनम् २९ एतानिजागरितानिदुर्निमित्तानि स्वप्नान्याह स्वप्नइति प्रेतैर्मृतैः परिष्वंगः खरमारुह्ययानम् विषभक्षणम् नलदमालीज
पाकुसुममाली यायादितियत्तदप्येकदुर्निमित्तमिति ३० ३१

कष्टेनकथंचित्प्रभातायांपुनःसूर्येचान्ध्यःसमुत्थितइति तथाचश्रुतिः यउदगान्महतोऽर्णवात्विभ्राजमानः सलिलस्यमध्यात् समामृषभोलोहिताक्षःसूर्यो विपश्चिन्मनसापुनात्विति ३२ ३३ यथोपजोषंयथासुखम् ३४ ३५ मल्लतालउत्तरउपरिउच्चैःश्रूयमाणेषुतेषुतूर्येषु उपाध्यायाःमल्लाचार्याः ३६ उपस्थानंमल्लरंगम् ३७ समाहुताःसमाहूताः निवेदितान्युपायनानियैस्ते ३८ इतिदशमेटीकायांद्विचत्वारिंशोऽध्यायः४२ त्रिचत्वारिंशकेहत्वागजेंद्रंरामकृष्णयोः रंगप्रवेशसौभाग्यंचाणूरेणचभाषणम् १ पूर्वेद्युरेवकृतंशौचंशुद्धत्वंनिरपराधत्वंयाभ्यांतौ एतदुक्तंभवति धनुर्भंगादिनाआवाभ्यांनिजेश्वर्येसूचितेऽपि

व्युष्टायांनिशिकौरव्यसूर्येचान्ध्यःसमुत्थिते कारयामासवैकंसोमल्लक्रीडामहोत्सवम् ३२ आनर्चुःपुरुषारंगंतूर्यभेर्यश्चजघ्निरे मंचाश्चालंकृताःस्रग्भिःपताकाचैलतोरणैः ३३ तेषुपौराजानपदाब्रह्मक्षत्रपुरोगमाः यथोपजोषंविविशूराजानश्चकृतासनाः ३४ कंसस्तुसंवृतोमात्यैराजमंचउपाविशत् मंडलेश्वरमध्यस्थोत्हृदयेनविदूयता ३५ वाद्यमानेषुतूर्येषुमल्लतालोत्तरेषुच मल्लाःस्वलंकृताःदृप्ताःसोपाध्यायाःसमागताः ३६ चाणूरोमुष्टिकःकूटःशलस्तोशलएवच तआसेदुरुपस्थानंवल्गुवाद्यप्रहर्षिताः ३७ नंदगोपादयोगोपाभोजराजसमाहुताः निवेदितोपायनास्तेएकस्मिन्मंचआविशन् ३८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपूर्वार्धेरंगोपवर्णननामद्विचत्वारिंशोऽध्यायः ४२ श्रीशुकउवाच अथकृष्णश्चरामश्चकृतशौचौपरंतप मल्लदुंदुभिनिर्घोषंश्रुत्वाद्रष्टुमुपेयतुः १ रंगद्वारंसमासाद्यतस्मिन्नागमवस्थितम् अपश्यत्कुवलयापीडंकृष्णोऽम्बष्ठप्रचोदितम् २ बद्ध्वापरिकरंशौरिःसमुह्यकुटिलालकान् उवाचहस्तिपंवाचामेघनादगभीरया ३ अंबष्ठांबष्ठमार्गंनौदेह्यपक्रमसाचिरम् नोचेत्सकुंजरंत्वाद्यनयामियमसादनम् ४ एवंनिर्भर्त्सितोऽम्बष्ठःकुपितःकोपितंगजम् चोदयामासकृष्णायकालांतकयमोपमम् ५ करींद्रस्तमभिद्रुत्यकरेणतरसाऽग्रहीत् कराद्विगलितःसोऽमुंनिहत्यांघ्रिष्वलीयत ६ संक्रुद्धस्तमचक्षाणोघ्राणदृष्टिःसकेशवम् परामृशत्पुष्करेणसप्रसह्यविनिर्गतः ७ पुच्छेप्रगृह्यातिबलंधनुषःपंचविंशतिम् विचकर्षयथानागंसुपर्णइवलीलया ८ सपर्यावर्तमानेनसव्यदक्षिणतोऽच्युतः बभ्रामभ्राम्यमाणेनगोवत्सेनेवबालकः ९

पितरौनमुंचति आवांचपुनर्जिघांसति अतोऽस्यमातुलस्यापिवधेनावयोर्दोषइत्येवंकृतापराधपरिहाराविति मल्लानांदुंदुभीनांचनिर्घोषंमल्लतालदुंदुभिनिर्घोषंवा १ अंबष्ठोहस्तिपस्तेनचोदितम् २ परिकरंयुद्धोचितपरिधानंकृत्वासमुह्यनिबध्य ३ ४ अंतकोमृत्युःकालस्तन्निमित्तंयमस्तन्नियंतातैरुपमायस्यतम् ५ विगलितोविच्युतःमुष्टिनानिहत्यालीयतअदृश्योबभूव ६ अचक्षाणःअपश्यन् घ्राणमवघ्राणंतेनदृष्टिर्दर्शनंयस्यसःलोचनागोचरमपिहिपशवोघ्राणेनजानंतीतिप्रसिद्धं परामृशत्धृतवान् पुष्करेणशुंडाग्रेणसःकृष्णःप्रसह्यबलेन ७ धनुषःधनुषांपंचविंशतिर्यावत्तावंतंदेशंविचकर्ष आकृष्यनीतवान् कंकइवविचकर्षयथानागंसर्पंवहंतमानंगजंसुपर्णवत्स्वयमिति आविरासीद्यथाप्राच्यांदिशींदुरिवपुष्कलइतिवत् ८ सपर्यावर्तमानेनेतिपुच्छग्राहिणंश्रीकृष्णंग्रहीतुंयदिदक्षिणतःपरिवर्ततेगजस्तर्हिसव्यतोभ्रामयति यदासव्यतःपरिवर्ततेतदादक्षिणतोभ्रामयंस्तेनसहबभ्राम गोवत्सेनभ्राम्यमाणेनबालकःसएवकृष्णोयथाऽन्योबालकइवेति ९

वारणंगजम् प्राद्रवन्प्रकर्षेणसमंततोधावन् पातयामास यथापततितथातंवञ्चयन्प्राद्रवदित्यर्थः १० किंच सधावन्निति अहनत् अहन् ११ १२ १३ १४ रंगंसमाविशत् तदावीरभिषावभौ कथंभूतः अंसेन्यस्तविषाणगजदंतोयेनसः असृजोरक्तस्यमदस्यचिदुभिः परितोऽंकितः १५ विरूढाउद्गतास्वेदकणिका ताभिरुपलक्षितवदनांबुरुहंयस्यस नकेवलंसएक समाविशन् किंतुवृतोगोपैरिति १६ मत्रशृंगारादिसर्वरसकदंबमूर्तिर्भगवांस्तत्तदभिप्रायानुसारेणबभौ नसाकल्येनसर्वेषामित्याह मल्लानामिति मल्लादीनामशनादिरूपेणामशन्यादिरूपेणदशधाविदितः सन्साग्रजोरंगंगतइत्यन्वयः मल्लादिष्वभिव्यक्ता रसाः क्रमेणश्लोकेननिबध्यंते रौद्रोऽद्भुतश्चशृंगारोहास्यवीरोदयातथा भयानकश्चबीभत्सः शांतःसप्रेमभक्तिकः अविदुषाविराट्विकल॰
,

ततोऽभिमुखमभ्येत्यपाणिनाहत्यवारणम् प्राद्रवन्पातयामासस्पृश्यमानःपदेपदे १० सधावन्क्रीडयाभूमौपतित्वासहसोत्थितः तंमत्वापतितंक्रुद्धोदंताभ्यांसोऽहनत्क्षितिम् ११ स्वविक्रमेप्रतिहतेकुंजरेंद्रोऽत्यमर्षितः चोद्यमानोमहामात्रैः कृष्णमभ्यद्रवद्रुषा १२ तमापतंतमासाद्यभगवान्मधुसूदनः निगृह्यपाणिनाहस्तंपातयामासभूतले ,१३ पतितस्यपदाक्रम्यमृगेंद्रइवलीलया दंतमुत्पाट्यतेनेभंहस्तिपांश्चाहनद्धरिः १४ मृतकंद्विपमुत्सृज्यदंतपाणिःसमाविशत् अंसन्यस्तविषाणोऽसृङ्मदबिंदुभिरंकितः १५ विरूढस्वेदकणिकावदनांबुरुहोबभौ वृतोगोपैःकतिपयैर्बलदेवजनार्दनौ रंगंविविशतूराजन्गजदंतवरायुधौ १६ मल्लानामशनिर्नृणांनरवरः स्त्रीणांस्मरोमूर्तिमान्गोपानांस्वजनोऽसतांक्षितिभुजांशास्तास्वपित्रोःशिशुः मृत्युर्भोजपतेर्विराडविदुषांतत्त्वंपरंयोगिनांवृष्णीनांपरदेवतेतिविदितोरंगंगतःसाग्रजः १७ हतंकुवलयापीडंदृष्ट्वातावपिदुर्जयौ कंसोमनस्व्यपितदाभृशमुद्विविजेनृप १८ तौरेजतूरंगगतौमहाभुजौविचित्रवेषाभरणस्रगंबरौ यथानटावुत्तमवेषधारिणौमनःक्षिपंतौप्रभयानिरीक्षताम् १९ निरीक्ष्यतावुत्तमपूरुषौजनामंचस्थितानागरराष्ट्रकानृप प्रहर्षवेगोत्कलितेक्षणाननाःपपुर्नतृप्तानयनैस्तदाननम् २० पिबंतइवचक्षुर्भ्यांलिहंतइवजिह्वया जिघ्रंतइवनासाभ्यांश्लिष्यंतइवबाहुभिः २१ ऊचुःपरस्परंतेवैयथादृष्टंयथाश्रुतम् तद्रूपगुणमाधुर्यप्रागल्भ्यस्मारिताइव २२

अपर्यासोराजतइतितथा अनेनबीभत्सरसउक्तः विकलत्वंचक्रवज्रसारसर्वांगावित्यादिना वक्ष्यते १७ उद्विविजेभीतोबभूव १८ यथानटावितिनिर्भयत्वदर्शितम् १९ प्रहर्षवेगेनउत्कलितानिउज्जृंभितानि ईक्षणानि आननानिचयेषांतेयोराननंपपुः परंनतृप्ताः निराकांक्षानबभूवुरित्यर्थः २० तदेवाह पिबंतइवेति श्लिष्यंतः परिष्वंगंकुर्वंतइवलक्षिताइत्यर्थः २१ यथादृष्टंधनुर्भंगादि यथाश्रुतंगोवर्धनोद्धरणादि तत्तदनतिक्रम्यतदनुरूपमित्यर्थः। प्रत्यक्षंचतयोरूपंगजदंतादियुक्तम् गुणाः शौर्यादयः माधुर्यंहसितालापादि प्रागल्भ्यंधार्ष्ट्यंतैःस्मारिताइवस्मरणंप्रापिताइव २२ ५ ५२ ५२ ५२ ५२ ५२

विस्मितानागरास्यान्याह अष्टभिरेताविस्यादिभिः २३ किलेतिसर्वत्रान्वयः २४ गुह्यकः शंखचूडः अन्येचाघासुरादयः २५ २६ २७ आश्रममीषद्दुःखम्
युक्तंसुखम् अश्रिमंसुखमितिवा यद्वा आश्रमंयथाभवतितथातरंतिस्मेति २८ अनेनपरिरक्षितोयदोर्वंशः सुबहुविश्रुतः सन्श्रियादिलप्स्यतइति वदंतीति २९
धेनुकबकवत्सासुरेषु विपर्ययोक्तिर्जनवादेषु निश्चयात् ३० जनेष्वेवंब्रुवाणेषु तदसहमानश्चाणूरोऽब्रवीत् ३१ ३२ ३३ ३४ हेकृष्णप्रियंकरवामेति राज्ञिप्रीतेभूतानिचप्रसी

एतौभगवतःसाक्षाद्धरेर्नारायणस्यहि अवतीर्णाविहांशेनवसुदेवस्यवेश्मनि २३ एषवैकिलदेवक्यांजातोनीतश्चगोकुलम् कालमे
तंवसन्गूढोववृधेनंदवेश्मनि २४ पूतनाऽनेननीतांऽतंचक्रवातश्चदानवः अर्जुनौगुह्यकःकेशीधेनुकोऽन्येचतद्विधाः २५ गावःस
पालाएतेनदावाग्नेःपरिमोचिताः कालियोदमितःसर्पइंद्रश्चविमदःकृतः २६ सप्ताहमेकहस्तेनधृतोऽद्रिप्रवरोऽमुना वर्षवाता
शनिभ्यश्चपरित्रातंचगोकुलम् २७ गोप्योऽस्यनित्यमुदितहसितप्रेक्षणंमुखम् पश्यंत्योविविधांस्तापांस्तरंतिस्माश्रमंमुदा २८
वदंत्यनेनवंशोऽयंयदोःसुबहुविश्रुतः श्रियंयशोमहत्त्वंचलप्स्यतेपरिरक्षितः २९ अयंचास्याग्रजःश्रीमान्रामःकमललोचनः प्रलं
बोनिहतोयेनवत्सकोयेबकादयः ३० जनेष्वेवंब्रुवाणेषुतूर्येषुनिनदत्सुच कृष्णरामौसमाभाष्यचाणूरोवाक्यमब्रवीत् ३१ हेनंदसू
नोहेरामभवंतौवीरसंमतौ नियुद्धकुशलौश्रुत्वाराज्ञाऽहूतौदिदृक्षुणा ३२ प्रियंराज्ञःप्रकुर्वत्यःश्रेयोविंदंतिवैप्रजाः मनसाकर्मणा
वाचाविपरीतमतोऽन्यथा ३३ नित्यंप्रमुदितागोपावत्सपालायथास्फुटम् वनेषुमल्लयुद्धेनक्रीडंतश्चारयंतिगाः ३४ तस्माद्राज्ञःप्रि
यंयूयंवयंचकरवामहे भूतानिनःप्रसीदंतिसर्वभूतमयोनृपः ३५ तन्निशम्याब्रवीत्कृष्णोदेशकालोचितंवचः नियुद्धमात्मनोऽ
भीष्टंमन्यमानोऽभिनंद्यच ३६ प्रजाभोजपतेरस्यवयंचापिवनेचराः करवामप्रियंनित्यंतन्नःपरमनुग्रहः ३७ बालावयंतुल्यब
लैःक्रीडिष्यामोयथोचितम् भवेन्नियुद्धंमाऽधर्मःस्पृशेन्मल्लसभासदः ३८ चाणूरउवाच . नबालोनकिशोरस्त्वंबलश्च
बलिनांवरः लीलयेभोहतोयेनसहस्रद्विपसत्त्वभृत् ३९ तस्माद्भवद्भ्यांबलिभिर्योद्धव्यंनानयोऽत्रवै मयिविक्रमवार्ष्णेयबलेनसह
मुष्टिकः ४० इति० भा० द० कुवलयापीडवधोनामत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ४३ श्रीशुक० एवंचर्चितसंकल्पोभगवान्मधुसूदनः आससा
दाथचाणूरंमुष्टिकंरोहिणीसुतः १ हस्ताभ्यांहस्तयोर्बद्ध्वापद्भ्यामेवचपादयोः विचकर्षतुरन्योन्यंप्रसह्यविजिगीषया २ अरत्नीद्वेअरत्निभ्यां
जानुभ्यांचैवजानुनी शिरःशीर्ष्णोरसोरस्तावन्योन्यमभिजघ्नतुः ३

देयुः ३५ ३६ ३७ यथोचितंनियुद्धंबाहुयुद्धंभवेत् मल्लसभासदः मल्लसभाऽधिकृतान्जनान्
अधर्मोमास्पृशेन्नस्पृशेदित्यर्थः हेमल्लेतिवा ३८ सहस्रद्विपानांसत्त्वंबलंबिभर्तीतितथा ३९ बलिभिःमादृशैःसहअनयोऽधर्मः विक्रमपराक्रमंकुरु मुष्टिकोविक्रमतादित्यनुषंगः ४०
इतिद०टी० त्रिचत्वा० ४३ चतुश्चत्वारिंशकेतुमल्लकंसादिमर्दनं कंसयोषित्समाश्वासस्ताभ्यांपित्रोश्चदर्शनं १ चर्चितःनिश्चितएवसंकल्पोयस्यसः १ २ बाहुमध्यात्कनिष्ठांगुलि
व्यतिरेकेणकृतमुष्टिर्हस्तोऽरत्निः ३

परिभ्रामणंहस्तादिषुगृहीत्वापरितश्चालनम् विक्षेपोनोदनम् परिरम्भोबाहुभ्यानिष्पीडनम् अवपातनमधःक्षेप उत्सर्पणमुत्सृज्यपुरतोगमनम् अपसर्पणपृष्ठतोगमनम् एतै प्रत्यरुन्धताप्रत्यरुन्धताम् ४ उत्थापनजानुनीपादौचपिण्डीकृत्यपतितस्योच्चाटनम् उन्नयनहस्तापर्यामुत्क्षिप्यनयनम् चालनकण्ठादिलग्नस्यनिःसारणम् स्थापनपादादिपिण्डीकरणम् एवपरस्परमात्मनोदेहस्यापचक्रतुः अपकारकृतवन्तौ ५ तद्युद्धबलाबलवत् एकतोबलमन्यतोऽबलम् तद्युद्धविषममित्यूचुरित्यर्थः यद्वातद्बलाबलवतोर्युद्धंदृष्ट्वामहानयमधर्मइत्यूचुरित्यन्वयः ६ तदेवदर्शयति महानिति बालयोर्बलवतोश्चयुद्धराजान्वेत्पश्येवस्वयंवारणीय एतेराज्ञःपश्यत स्वयमन्विच्छति अनुमन्यतइतिमहानधर्मइत्यर्थ ७ बलाबलवद्युद्धतामर्पयतिपञ्चभि क्वेति वज्रसाराणिवज्रवत्कठिनानि

परिभ्रामणविक्षेपपरिरम्भावपातनैः उत्सर्पणापसर्पणैश्चअन्योऽन्यम्प्रत्यरुन्धताम् ४ उत्थापनैरुन्नयनैश्चालनैःस्थापनैरपि परस्परंजिगीषन्तावपचक्रतुरात्मनः ५ तद्बलाबलवद्युद्धंसमेताःसर्वयोषितः ऊचुःपरस्परंराजन्सानुकम्पावरूथशः ६ महानयंबताधर्मएषांराजसभासदाम् येबलाबलवद्युद्धंराज्ञोऽन्विच्छन्तिपश्यतः ७ क्ववज्रसारसर्वाङ्गौमल्लौशैलेन्द्रसन्निभौ क्वचातिसुकुमाराङ्गौकिशोरौनाप्तयौवनौ ८ धर्मव्यतिक्रमोह्यस्यसमाजस्यध्रुवम्भवेत् यत्राधर्मःसमुत्तिष्ठेन्नस्थेयन्तत्रकर्हिचित् ९ नसभांप्रविशेत्प्राज्ञःसभ्यदोषाननुस्मरन् अब्रुवन्विब्रुवन्नज्ञोनरःकिल्बिषमश्नुते १० वल्गतःशत्रुमभितःकृष्णस्यवदनाम्बुजम् वीक्ष्यताम्श्रमवार्युप्तम्पद्मकोशमिवाम्बुभिः ११ किंनपश्यतरामस्यमुखमाताम्रलोचनम् मुष्टिकम्प्रतिसामर्षंहाससंरम्भशोभितम् १२ पुण्याबतव्रजभुवोयदयन्नृलिङ्गगूढःपुराणपुरुषोवनचित्रमाल्यः गाःपालयन्सहबलःक्वणयंश्चवेणुंविक्रीडयाञ्चतिगिरित्ररमार्चिताङ्घ्रिः १३ गोप्यस्तपःकिमचरन्यदमुष्यरूपंलावण्यसारमसमोर्ध्वमनन्यसिद्धम् दृग्भिःपिबन्त्यनुसवाभिनवन्दुरापमेकान्तधामयशसःश्रियऐश्वरस्य १४

सर्वाण्यङ्गानिययो ८ समाजस्यसभाया ९ अपराऊचुः नसभामिति अब्रुवन्ज्ञात्वाऽपितूष्णींतिष्ठन् विब्रुवन्विपरीतम्ब्रुवन् १० वल्गतइति शत्रोमभितःसर्वतोधावतःकृष्णस्यश्रमवारिणाउप्तव्याप्तंमुखाम्बुजंदृश्यताम् ११ अन्याऊचुः किंनपश्यतइति सामर्षसक्रोधम्हासेनसंरम्भआवेशस्तेनशोभितम् १२ अन्याऊचुः पुण्याबतेति नृलिङ्गेनमनुष्यदेहेनगूढः वनस्थानिचित्राणिमाल्यानियस्यसः गिरित्रःशिवःरमाचताभ्यामर्चितावङ्घ्रीयस्यसः अयम्भावः धिगिमासभायस्यामयमीदृशेपरात्परपुरुषे क्वैषव्रजभुवोधन्या यत्रायंकृष्णोविविधक्रीडयाञ्चतिगच्छतीति अहोकष्टमस्मत्पुण्याभावम् यतोऽस्माभिरनवसरेदृष्टोऽयम् १३ गोप्यस्तुबहुपुण्यवत्यइत्याहुरन्याः गोप्यइति अमुष्यश्रीकृष्णस्यरूपमङ्गलावण्येनसारम्श्रेष्ठम् किञ्च असमोर्ध्वं नविद्यतेसमम्ऊर्ध्वमधिकंचयस्यतत् तदपिनअन्येनआभरणादिनासिद्धम् किन्तुस्वतएव ऐश्वरस्यऐश्वर्यस्यचएकान्तधामअव्यभिचारिस्थानम् पाठान्तरेअमुष्यऐश्वरस्येत्यन्वयः एवम्भूतंनित्यनवीनंरूपयानेत्रैः पश्यन्तीति १४ ५ ५ ५ ५ ५ ५

किंच गोदोहनादिष्वेनंगायंतिताव्रजस्त्रियोधन्याः प्रेंखेंखनंदोलांदोलनम् उक्षणंसेचनम् कथंभूताः उरुक्रमेचित्तमुरुक्रमचित्तंतेनैवयानंसर्वविषयप्राप्तिर्यासां
ताः पाठांतरेउरुक्रमंचिंतयंत्यइत्यर्थः कुतः अनुरक्तधियः तत्रलिंगमश्रुकंठ्यः १५ प्रातरिति याअबलाअस्यवेणुंनिशम्यगृहात्तूर्णंनिर्गम्यपथिसस्मितमुख
पश्यंति ताभूरिपुण्याइति १६ एवंसभयंब्रुवाणासुस्त्रीषुतासांभयनिवृत्तयेकृष्णःशत्रुंहंतुंमनश्चक्रे १७ सभयाःस्त्रीणांगिरःश्रुत्वापुत्रयोःस्नेहेनयाशुक्
तयाआतुरौविक्लवौ पुत्रयोर्बलमजानंतौपितरावनुतापंप्रापताविति १८ १९ तदाभगवतोगात्राणामरत्निजान्वादीनांनिष्पातैः प्रहारैः वज्रस्यनिष्पेषःती

गादोहनेऽवहनने मथनोपलेपप्रेंखेंखनार्भरुदितोक्षणमार्जनादौ गायंतिचैनमनुरक्तधियोऽश्रुकंठ्योधन्याव्रजस्त्रियउरुक्रमचित्त
यानाः १५ प्रातर्व्रजाद्व्रजतआविशतश्चसायंगोभिःसमंक्वणयतोऽस्यनिशम्यवेणुम् निर्गम्यतूर्णमबलाःपथिभूरिपुण्याःपश्यंतिस
स्मितमुखंसदयावलोकम् १६ एवंप्रभाषमाणासुस्त्रीषुयोगेश्वरोहरिः शत्रुंहंतुंमनश्चक्रेभगवान्भरतर्षभ १७ सभयाःस्त्रीगिरःश्रु
त्वापुत्रस्नेहशुचातुरौ पितरावन्वतप्येतांपुत्रयोरबुधौबलम् १८ तैस्तैर्नियुद्धविधिभिर्विविधैरच्युतेतरौ युयुधातेयथान्योन्यंतथैव
बलमुष्टिकौ १९ भगवद्गात्रनिष्पातैर्वज्रनिष्पेषनिष्ठुरैः चाणूरोभज्यमानांगोमुहुर्ग्लानिमवापह २० सश्येनवेगउत्पत्यमुष्टीकृत्य
करावुभौ भगवंतंवासुदेवंक्रुद्धोवक्षस्यबाधत २१ नाचलत्तत्प्रहारेणमालाहतइवद्विपः बाह्वोर्निगृह्यचाणूरंबहुशोभ्रामयन्हरिः
२२ भूपृष्ठेपोथयामासतरसाक्षीणजीवितम् विस्रस्ताकल्पकेशस्रगिंद्रध्वजइवापतत् २३ तथैवमुष्टिकःपूर्वंस्वमुष्ट्याभिहतेनवै
बलभद्रेणबलिनातलेनाभिहतोभृशम् २४ प्रवेपितःसरुधिरमुद्वमन्मुखतोऽर्दितः व्यसुःपपातोर्व्युपस्थेवाताहतइवांघ्रिपः २५
ततःकूटमनुप्राप्तंरामःप्रहरतांवरः अवधील्लीलयाराजन्सावज्ञंवाममुष्टिना २६ तर्ह्येवहिशलःकृष्णपदापहतशीर्षकः द्विधावि
दीर्णस्तोशलकउभावपिनिपेततुः २७ चाणूरेमुष्टिकेकूटेशलेतोशलकेहते शेषाःप्रदुद्रुवुर्मल्लाःसर्वेप्राणपरीप्सवः २८ गोपान्वय
स्यानाकृष्यतैःसंसृज्यविजह्रतुः वाद्यमानेषुतूर्येषुवल्गंतौभूतनूपुरौ २९ जनाःप्रजहृषुःसर्वेकर्मणारामकृष्णयोः ऋतेकंसंविप्र
मुख्याःसाधवःसाधुसाध्विति ३० हतेषुमल्लवर्येषुविद्रुतेषुचभोजराट् न्यवारयत्स्वतूर्याणिवाक्यंचेदमुवाचह ३१ निःसारयतदुर्वृ
त्तौवसुदेवात्मजौपुरात् धनंहरतगोपानांनंदंबध्नीतदुर्मतिम् ३२

अप्रतीर्पैःतद्वन्निष्ठुरैः भज्यमानांगः श्लथगात्रइत्यर्थः २० श्येनस्येववे
गोयस्यसः चाणूरः अबाधतअताडयत् २१ २२ भूपृष्ठेभुवउपरिपोथयामास आस्फालयत् इंद्रध्वजोवज्रम् यद्वा इंद्रध्वजोगौडेषुप्रसिद्धः कस्मिंश्चिदुत्स
वेमहान्स्तंभोध्वजपताकाद्यलंकृतःपुरुषाकृतिः उच्छ्रीयते सयथापततितद्वदपतदिति २३ २४ अर्दितःपीडितः उर्व्युपस्थेभूतले २५ २६ २७ २८
वल्गंतौनृत्यादिकुर्वंतौ २९ साधुसाधुइतिवदंतः ३० ३१ ३२

परिभ्रामणंदक्षादिधृगृहीत्वापरितभ्रामणम् विक्षेपोनोदनम् परिरंभोबाहुभ्यानिष्पीडनम् अवपातनमध क्षेप उत्सर्पणमुत्सृज्यपुनरतोगमनम् अपसर्पणपृष्ठ तोगमनम् एतैः प्रत्यरुधतामस्पर्शववतो ४ उत्थापनजानुनीपादेनपिडोद्धृत्यपतितस्योच्चाटनम् ७ नयनहस्ताभ्यामुद्धृत्यनयनम् चालनकण्ठादिलग्नस्यनिःसा रणम् स्थापनपादादिपिडीकरणम् एवंपरस्परमात्मनोदेहस्यापचक्रतुः अपकारकृतवंतौ ५ तद्युद्धंबलाबलवत् एकतोबलमन्यतोऽबलम् तद्युद्धविषममित्यु चुरित्यर्थः यदातद्बलाबलवतोर्युद्धंदृष्ट्वामहानयमधर्मइत्यूचुरित्यन्वयः ६ तदेवदर्शयति महानिति बालयोर्बलवतोश्चयुद्धंराजान्वितप्रश्येववस्वयंवारणी य एतेराज्ञ पश्यत स्वयमन्विच्छंति अनुमन्यतइतिमहानधर्मइत्यर्थः ७ बलाबलवद्युद्धंतांप्रपंचयतिपंचाभिः क्वेति वज्रसाराणिवज्रवत्कठिनानि

परिभ्रामणविक्षेपपरिरंभावपातनैः उत्सर्पणापसर्पणैश्चअन्योऽन्यंप्रत्यरुंधताम् ४ उत्थापनैरुन्नयनैश्चालनैःस्थापनैरपि परस्परं जिगीषंतावपचक्रतुरात्मनः ५ तद्बलाबलवद्युद्धंसमेताः सर्वयोषितः ऊचुः परस्परंराजन्सानुकंपावरूथशः ६ महानयंबताधर्मएषांरा जसभासदाम् येबलाबलवद्युद्धंराज्ञोऽन्विच्छंतिपश्यतः ७ क्ववज्रसारसर्वांगौमल्लौशैलेंद्रसन्निभौ क्वचातिसुकुमारांगौकिशोरौ नाप्तयौवनौ ८ धर्मव्यतिक्रमोह्यस्यसमाजस्यध्रुवंभवेत् यत्राधर्मःसमुत्तिष्ठेन्नस्थेयंतत्रकर्हिचित् ९ नसभांप्रविशेत्प्राज्ञःस भ्यदोषाननुस्मरन् अब्रुवन्विब्रुवन्नज्ञोनरःकिल्बिषमश्नुते १० वल्गतःशत्रुमभितःकृष्णस्यवदनांबुजम् वीक्ष्यतांश्रमवार्युप्तं पद्मकोशमिवांबुभिः ११ किंनपश्यतरामस्यमुखमाताम्रलोचनम् मुष्टिकंप्रतिसामर्षंहाससंरंभशोभितम् १२ पुण्याबतव्रजभु वोयदयंनृलिंगगूढःपुराणपुरुषोवनचित्रमाल्यः गाःपालयन्सहबलःक्वणयंश्चवेणुंविक्रीडयाचतिगिरित्ररमार्चितांघ्रिः १३ गोप्यस्तपःकिमचरन्यदमुष्यरूपंलावण्यसारमसमोर्ध्वमनन्यसिद्धम् दृग्भिःपिबंत्यनुसवाभिनवंदुरापमेकांतधामयशसःश्रि यऐश्वरस्य १४

सर्वाण्यंगानिययोः ८ समाजस्यसभायाः ९ अपराऊचुः नसभामिति अब्रुवन्ज्ञात्वाऽपितूष्णींतिष्ठन् विब्रुवन्विपरी तंब्रुवन् १० वल्गत शत्रुमभितइति शश्रोः सर्वतोधावतःकृष्णस्यश्रमवारिणाऽऽप्तंव्याप्तंमुखांबुजंदृश्यताम् ११ अन्याऊचुः किंनपश्यतइति साम र्षंसक्रोधम् हासेनसंरंभआवेशस्तेनशोभितम् १२ अन्याऊचुः पुण्याबतेति नृलिंगेनमनुष्यदेहेनगूढः वनस्थानिचित्राणिमाल्यानियस्यसः गिरित्रःशिव रमाचताभ्यामर्चितावंघ्रीयस्यसः अयभावः येगिरिशादिभिरप्यस्यामयपराभूयते तास्तुव्रजभुवोधन्याः यत्तासुअयंकृष्णोविविधक्रीडयाञ्चतिगच्छतीति अहोकृष्ण स्यपुण्यवत्त्वम् यतोऽस्माभिरनवसरेदृष्टोऽयम् १३ गोप्यस्तुबहुपुण्याइत्याहुरन्याभिः गोप्यइति अमुष्यश्रीकृष्णस्यरूपमंगलावण्येनसारंश्रेष्ठम् किंच असमोर्ध्वं नविद्यतेसमऊर्ध्वमधिकंचयस्यतत् तदपिनअन्येनआभरणादिनासिद्धम् किंतुस्वतएव ऐश्वरस्यऐश्वर्यस्यच एकांतधामअव्यभिचारिस्थानम् पाठांतरेअमुष्यईश्वर स्येत्यन्वयः एवंभूतनित्यनवीनरूपयानेत्रैःपश्यतीति १४ ५ ५ ५ ५ ५ ५

किंच यादोहनादिषेनंगायंतिताव्रजस्त्रियोधन्याः प्रेंखेंखनंदोलांदोलनम् उक्षणंसेचनम् कथंभूताः उरुक्रमेचित्तमुरुक्रमचित्तंतेनैवयानंसर्वविषयप्राप्तिर्यासां
ताः पाठांतरेउरुक्रमंचिंतयंत्यइत्यर्थः कुतः अनुरक्तधियः तत्रलिंगमश्रुकंठ्यः १५ प्रातरिति याअबलाअस्यवेणुंनिशम्यगृहात्तूर्णंनिर्गम्यपथिसस्मितमुख
पश्यंति ताभूरिपुण्याइति १६ एवंसभयंब्रुवाणासुस्त्रीषुतासांभयनिवृत्तयेकृष्णः शत्रुंहंतुंमनश्चक्रे १७ सभयाः स्त्रीणांगिरः श्रुत्वापुत्रयोः स्नेहेनयाशुक्
तयाआतुरौविह्वलौ पुत्रयोर्बलमजानंतौपितरावनुतापंप्रापताविति १८ १९ तदाभगवतोगात्राणामरत्निजान्वादीनांनिष्पातैः प्रहारैः वज्रस्यनिष्पेषः ती

यादोहनेऽवहननेमथनोपलेपप्रेंखेंखनार्भरुदितोक्षणमार्जनादौ गायंतिचैनमनुरक्तधियोऽश्रुकंठ्योधन्याव्रजस्त्रियउरुक्रमचित्त
याना: १५ प्रातर्व्रजाद्व्रजतआविशतश्चसायंगोभिःसमंक्वणयतोऽस्यनिशम्यवेणुम् निर्गम्यतूर्णमबलाःपथिभूरिपुण्याःपश्यंतिस
स्मितमुखंसदयावलोकम् १६ एवंप्रभाषमाणासुस्त्रीषुयोगेश्वरोहरिः शत्रुंहंतुंमनश्चक्रेभगवान्भरतर्षभ १७ सभयाःस्त्रीगिरःश्रु
त्वापुत्रस्नेहशुचातुरौ पितरावन्वतप्येतांपुत्रयोरबुधौबलम् १८ तैस्तैर्नियुद्धविधिभिर्विविधैरच्युतेतरौ युयुधातेयथान्यायंतथै
वबलमुष्टिकौ १९ भगवद्गात्रनिष्पातैर्वज्रनिष्पेषनिष्ठुरैः चाणूरोभज्यमानांगोमुहुर्ग्लानिमवाप ह २० सश्येनवेगउत्पत्यमुष्टीकृत्य
करावुभौ भगवंतंवासुदेवंक्रुद्धोवक्षस्यबाधत २१ नाचलत्तत्प्रहारेणमालाहतइवद्विपः बाह्वोर्निगृह्यचाणूरंबहुशोभ्रामयन्हरिः
२२ भूपृष्ठेपोथयामासतरसाक्षीणजीवितम् विस्रस्ताकल्पकेशस्रगिंद्रध्वजइवापतत् २३ तथैवमुष्टिकःपूर्वंस्वमुष्ट्याभिहतेनवै
बलभद्रेणबलिनातलेनाभिहतोभृशम् २४ प्रवेपितःसरुधिरमुद्वमन्मुखतोऽर्दितः व्यसुःपपातोर्व्युपस्थेवाताहतइवांघ्रिपः २५
ततःकूटमनुप्राप्तंरामःप्रहरतांवरः अवधील्लीलयाराजन्सावज्ञंवाममुष्टिना २६ तर्ह्येवहिशलःकृष्णपदापहतशीर्षकः द्विधावि
दीर्णस्तोशलकउभावपिनिपेततुः २७ चाणूरेमुष्टिकेकूटेशलेतोशलकेहते शेषाःप्रदुद्रुवुर्मल्लाःसर्वेप्राणपरीप्सवः २८ गोपान्वय
स्यानाकृष्यतैःसंसृज्यविजह्रतुः वाद्यमानेषुतूर्येषुवल्गंतौरुतनूपुरौ २९ जनाःप्रजहृषुःसर्वेकर्मणारामकृष्णयोः ऋतेकंसंविप्र
मुख्याःसाधवःसाधुसाध्विति ३० हतेषुमल्लवर्येषुविद्रुतेषुचभोजराट् न्यवारयत्स्वतूर्याणिवाक्यंचेदमुवाच ह ३१ निःसारयतदुर्वृ
त्तौवसुदेवात्मजौपुरात् धनंहरतगोपानांनंदंबध्नीतदुर्मतिम् ३२

भगवद्गात्रनिष्पातैः तद्वन्निष्ठुरैः भज्यमानांगः श्लथगात्रइत्यर्थः २० श्येनस्येववे
गोयस्यसः चाणूरः अबाधतअताडयत् २१ २२ भूपृष्ठेभुवउपरिपोथयामास आस्फालयत् इंद्रध्वजोवज्रम् यद्वा इंद्रध्वजोगौडेषुप्रसिद्धः कस्मिंश्चिदुत्स
वेमहान्स्तंभोध्वजपताकाद्यलंकृतःपुरुषाकृतिः उच्छ्रीयते सयथापततितद्वदपतदिति २३ २४ अर्दितःपीडितः उर्व्युपस्थेभूतले २५ २६ २७ २८
वल्गंतौनृत्यादिकुर्वंतौ २९ साधुसाध्विति वदंतः ३० ३१ ३२ ६५ ६५ ६५ ६५ ६५ ६५

स्तु अव्ययः अभग्नः लघिम्ना लाघवेन ३४ ३५ दुर्विषहमसह्यमुग्रंतेजोयस्य सः श्रीकृष्णः ३६ गरिष्ठत्वात् विश्वाश्रयत्वमुक्तम् तत्रहेतुः अब्जनाभः कुक्षौ तस्योपर्येव पपात यतः आत्मतंत्रः स्वतंत्रः ३७ ३८ ३९ निर्वेशोनिष्कृतिरानृण्यमित्यर्थः तत्कारिणः संतः तेऽभ्यधावन् ४० तथातादृक् अतिरभसोवेगोयेषांतान् संय तान्उद्युक्तान् ४१ ४२ ४३ शोचत्योविलापंचक्रुः शुचः अश्रूणि ४४ धर्मज्ञइत्यादीनिविलापेसंबोधनानि तेत्वदीयावयम् ४५ त्वयापत्याविरहिता

वसुदेवस्तुदुर्मेधा हन्यतामाश्वसत्तमः उग्रसेनःपिताचापिसानुगःपरपक्षगः ३३ एवंविकत्थमानेवैकंसेप्रकुपितोऽव्ययः लघिम्नो त्पत्यतरसामंचमुत्तुंगमारुहत् ३४ तमाविशंतमालोक्यमृत्युमात्मनआसनात् मनस्वीसहसोत्थायजगृहेसोऽसिचर्मणी ३५ तंख ड्गपाणिंविचरंतमाशुश्येनंयथादक्षिणसव्यमंबरे समग्रहीद्दुर्विषहोग्रतेजायथोरगंतार्क्ष्यसुतःप्रसह्य ३६ प्रगृह्यकेशेषुचलत्किरीटं निपात्यरंगोपरितुंगमंचात् तस्योपरिष्टात्स्वयमब्जनाभःपपातविश्वाश्रयआत्मतंत्रः ३७ तंसंपरेतंविचकर्षभूमौहरिर्यथेभंजगतोविप श्यतः हाहेतिशब्दःसुमहांस्तदाऽभूदुदीरितःसर्वजनैर्नरेंद्र ३८ सनित्यदोद्विग्नधियातमीश्वरंपिबन्वदन्वाविचरन्स्वपन्श्वसन् ददर्शचक्रायुधमग्रतोयतस्तदेवरूपंदुरवापमाप ३९ तस्यानुजाभ्रातरोऽष्टौकंकन्यग्रोधकादयः अभ्यधावन्नभिक्रुद्धाभ्रातुर्निर्वेशका रिणः ४० तथाऽतिरभसांस्तांस्तुसंयत्तान्रोहिणीसुतः अहन्परिघमुद्यम्यपशूनिवमृगाधिपः ४१ नेदुर्दुंदुभयोव्योम्निब्रह्मेशाद्याविभू तयः पुष्पैःकिरंतस्तंप्रीताःशशंसुर्ननृतुःस्त्रियः ४२ तेषांस्त्रियोमहाराजसुहृन्मरणदुःखिताः तत्राभीयुर्विनिघ्नंत्यःशीर्षाण्यश्रुविलो चनाः ४३ शयानान्वीरशय्यायांपतीनालिंग्यशोचतीः विलेपुःसुस्वरंनार्योविसृजंत्योमुहुःशुचः ४४ हानाथप्रियधर्मज्ञकरुणा नाथवत्सल त्वयाहतेननिहतावयंतेसगृहप्रजाः ४५ त्वयाविरहितापत्यापुरीयंपुरुषर्षभ नशोभतेवयमिवनिवृत्तोत्सवमंगला ४६ अनागसांत्वंभूतानांकृतवान्द्रोहमुल्बणम् तेनेमांभोदशांनीतोभूतध्रुक्कोलभेतशम् ४७ सर्वेषामिहभूतानामेषहिप्रभवा प्ययः गोप्ताचतदवध्यायीनक्वचित्सुखमेधते ४८ श्रीशुकउवाच राजयोषितआश्वास्यभगवाँल्लोकभावनः यामा हुर्लौकिकींसंस्थांहतानांसमकारयत् ४९ मातरंपितरंचैवमोचयित्वाऽथबंधनात् कृष्णरामौववंदातेशिरसास्पृश्यपादयोः ५० दे वकीवसुदेवश्चविज्ञायजगदीश्वरौ कृतसंवंदनौपुत्रौसस्वजातेनशंकितौ ५१ इतिश्रीभाग०म०द०कंसवधोनामचतुश्चत्वारिंशोऽ ध्यायः ४४

पुरीयंनशोभतइति स्वरूपाभिधानम् ४६ अनागसामितितुपरमार्थाभिधानम् ४७ एषकृष्णः प्रभवत्यस्मादितिप्रभवः अपियत्यस्मिन्निति अप्ययः संश्चसन् तदवध्यानमवज्ञा तत्कर्तुंशीलंयस्यसः ४८ ४९ आस्पृश्यईषत्स्पृष्ट्वा ५० पुत्रावपिविहायजगदीश्वराविति ज्ञात्वाशंकितौ नसस्वजाते नआ लिंगितवंतौ किंतुसद्राजवत्तस्थतुरित्यर्थः प्रसह्यहत्वाहस्तींद्रमल्लदानमल्ललीलया कंसान्सचरितःकंससंबोधसंगमारयत् ५१ इतिदशमेटीकायांचतुश्चत्वारिं शोऽध्यायः ४४

पंचचत्वारिंशके ऽथ पितृनन्दादिसान्त्वनम् उग्रसेनाभिषेकश्च गुरौ वासात्पुरागमः १ उपलब्धार्थौ विदित्वेति अयमर्थः उपसमीपे आवयोः पुत्रबुद्ध्या सांसारिकपरमसुखभोगात्पूर्वमेव लब्धार्थौ आवामीश्वराविति लब्धः प्राप्तः परमज्ञानरूपोऽर्थो याभ्यां तौ यथाभूतौ ज्ञात्वा मयि प्रसन्ने सति अनयोर्ज्ञानं नाम किं दुर्लभं स्यात् दुर्लभं तु मयि पुत्रतया प्रेम अत इदानीमेव तज्ज्ञानं माभूदिति निजां स्वाधीनां मायां तयोः प्रसारितवानिति १ तदेव दर्शयति उवाचेत्यादिरष्टभिः प्रीणयन् सादरं ब्रुवन् २ अस्मत्तः अस्मन्निमित्तं नित्यमुत्कण्ठितयोरपि युवयोः पुत्राभ्यामावाभ्यां कृत्वा बाल्यपौगण्डकैशोराः तत्तदवस्थाऽनुभवसुखानीत्यर्थः नाभवन्निति अस्मत्तः पुत्राभ्यामिति सामानाधिकरण्यं वा ३ किंच आवामेव दैवहीनावित्याह नलब्ध इति पितृगेहस्था बाला यां मुदं विंदन्ते सा च न लब्धेति ४ एवं तावत् श्लोकद्वयेन युवयो

श्रीशुक उवाच पितरावुपलब्धार्थौ विदित्वा पुरुषोत्तमः माभूदिति निजां मायां ततान जनमोहिनीम् १ उवाच पितरावेत्य साग्रजः सात्वतर्षभः प्रश्रयावनतः प्रीणन्नंब तातेति सादरम् २ नास्मत्तो युवयोस्तात नित्योत्कण्ठितयोरपि बाल्यपौगण्डकैशोराः पुत्राभ्यामभवन् क्वचित् ३ न लब्धो दैवहतयोर्वासो नौ भवदंतिके यां बालाः पितृगेहस्था विंदते लालिता मुदम् ४ सर्वार्थसंभवो देहो जनितः पोषितो यतः न तयोर्याति निर्वेशं पित्रोर्मर्त्यः शतायुषा ५ यस्तयोरात्मजः कल्प आत्मना च धनेन च वृत्तिं न दद्यात्तं प्रेत्य स्वमांसं खादयंति हि ६ मातरं पितरं वृद्धं भार्यां साध्वीं सुतं शिशुम् गुरुं विप्रं प्रपन्नं च कल्पोऽबिभ्रत् श्वसन्मृतः ७ तन्नावकल्पयोः कंसान्नित्यमुद्विग्नचेतसोः मोघमेते व्यतिक्रांता दिवसा वामनर्चतोः ८ तत्क्षंतुमर्हथस्तात मातर्नौ परतंत्रयोः अकुर्वतोर्वां शुश्रूषां क्लिष्टयोर्दुर्हृदा भृशम् ९ श्रीशुक उवाच इति मायामनुष्यस्य हरेर्विश्वात्मनो गिरा मोहितावंकमारोप्य परिष्वज्यापतुर्मुदम् १० सिंचंतावश्रुधाराभिः स्नेहपाशेन चावृतौ न किंचिदूचतू राजन् बाष्पकण्ठौ विमोहितौ ११ एवमाश्वास्य पितरौ भगवान् देवकीसुतः मातामहं तूग्रसेनं यदूनामकरोन्नृपम् १२ आह चास्मान्महाराज प्रजाश्चाज्ञप्तुमर्हसि ययातिशापाद्यदुभिर्नासितव्यं नृपासने १३ मयि भृत्य उपासीने भवतो विबुधादयः बलिं हरंत्यवनताः किमुतान्ये नराधिपाः १४ सर्वान्स्वान् ज्ञातिसंबंधान् दिग्भ्यः कंसभयाकुलान् यदुवृष्ण्यंधकमधुदाशार्हकुकुरादिकान् १५

रवयोश्च कामहानिर्जातेत्युक्तम् आवयोः पुनर्युष्मत्परिचर्यालोपेन धर्महानिरपि जातेत्याह सर्वार्थसंभव इति सर्वेषां धर्माद्यर्थानां संभवो यस्मिन् स देहो यतः याभ्यां जनितः पोषितश्च तयोः पित्रोर्निर्वेशं निष्कृतिमानृण्यं मर्त्यः शतसंवत्सरमात्रेणायुषा न प्राप्नोति ५ तन्नाध्येपि तु यः पुत्रः कल्पः समर्थः सन्नपि देहेन धनेन च पित्रोर्वृत्तिं जीविकां न संपादयेत् तं प्रेत्य लोकांतरे यमदूताः स्वस्यैव मांसं खादयंतीति ६ किंच मात्रादिशुश्रूषामकुर्वन् विफलजीवितश्च भवतीत्याह मातरमिति अबिभ्रत् अपुष्णन् श्वसन्नपि मृततुल्य एवेति ७ तत्तस्मात् नौ आवयोः मोघं व्यर्थं मनर्चतोः अपूजयतोः ८ दुर्हृदा कंसेन कृत्वा ९ १० ११ आश्वास्य सांत्वयित्वा १२ त्वमेवाज्ञापयेति मा वदेत्याह ययातिशापादिति तव तु यादवत्वेऽपि मदाज्ञया न दोष इति भावः १३ मम तादृशी शक्तिर्नास्तीति चेत्तत्राह मयीति मत्प्रसादेन सर्वं भविष्यतीत्यर्थः १४ स्वान् ज्ञातीन् संबंधांश्च दिग्भ्य आनाय्येति १५

१८ सिद्धाः पूर्णाः कृष्णरामाभ्यांगतोनिवृत्तोज्वरस्तापोयेषांते १७ सदयस्मितवीक्षणंयस्मिंस्तत् १८ प्रवयसोवृद्धाअपिप्रभतिशयितबलमोजश्चयेषांते १९
२० भृशमात्मनोऽप्यधिकेनपोषितौनचाम्भर्ययेनतत् इत्याह पित्रोरिति आत्मनोदेहादप्यात्मजेष्वभ्यधिकाहिप्रीतिरिति २१ देवकीवसुदेवयोः पुत्रौपुष्णीतांस्म
तुम्नावित्यपिनवाच्यमित्याह सपितेति २२ २३ सव्रजंव्रजवासिभिः सहितम् कुप्यानिस्वर्णरजताद्व्यतिरिक्तकांस्यपात्रादीनितत्प्रभृतिभिः २४ २५ पु

सभाजितान्समाश्वास्यविदेशावासकर्शितान् न्यवासयत्स्वगृहेषुवित्तैसतर्प्यविश्वकृत् १६ कृष्णसंकर्षणभुजैर्गुप्तालब्धमनोरथाः
गृहेषुरेमिरेसिद्धा कृष्णरामगतज्वराः १७ वीक्षन्तोऽहरहः प्रीतामुकुन्दवदनाम्बुजम् नित्यप्रमुदितश्रीमत्सदयस्मितवीक्षणम् १८
तत्रप्रवयसोप्यासन्युवानोऽतिबलौजसः पिबन्तोऽक्षैर्मुकुन्दस्यमुखाम्बुजसुधांमुहुः १९ अथनन्दंसमासाद्यभगवान्देवकीसुतः सं
कर्षणश्चराजेन्द्रपरिष्वज्येदमूचतुः २० पितर्युवाभ्यांस्निग्धाभ्यांपोषितौलालितौभृशम् पित्रोरभ्यधिकाप्रीतिरात्मजेष्वात्मनोऽपि
हि २१ सपितासाचजननीयौपुष्णीतांस्वपुत्रवत् शिशून्बन्धुभिरुत्सृष्टानकल्पैःपोषरक्षणे २२ यातयूयंव्रजंतातवयंचस्नेहदुःखि
तान् ज्ञातीन्वोद्रष्टुमेष्यामोविधायसुहृदांसुखम् २३ एवंसान्त्वय्यभगवान्नन्दंसव्रजमच्युतः वासोऽलंकारकुप्याद्यैरर्हयामाससा
दरम् २४ इत्युक्तस्तौपरिष्वज्यनन्दःप्रणयविह्वलः पूरयन्नश्रुभिर्नेत्रेसहगोपैर्व्रजंययौ २५ अथशूरसुतोराजन्पुत्रयोःसमका
रयत् पुरोधसाब्राह्मणैश्चयथावद्द्विजसंस्कृतिम् २६ तेभ्योऽदाद्दक्षिणागावोरुक्ममाल्याःस्वलंकृताः स्वलंकृतेभ्यःसंपूज्य
सवत्साःक्षौममालिनीः २७ याःकृष्णरामजन्मर्क्षेमनोदत्तामहामतिः ताश्चाददादनुस्मृत्यकंसेनाधर्मतोहृताः २८ ततश्च
लब्धसंस्कारौद्विजत्वंप्राप्यसुव्रतौ गर्गाद्यदुकुलाचार्याद्गायत्रंव्रतमास्थितौ २९ प्रभवौसर्वविद्यानांसर्वज्ञौजगदीश्वरौ ना
न्यसिद्धामलज्ञानंगूहमानौनरेहितैः ३० अथोगुरुकुलेवासमिच्छन्तावुपजग्मतुः काश्यंसांदीपनिंनामह्यवन्तिपुरवासिनम्
३१ यथोपसाद्यतौदान्तौगुरौवृत्तिमनिन्दिताम् ग्राहयन्तावुपेतौस्मभक्त्यादेवमिवादृतौ ३२ तयोर्द्विजवरस्तुष्टः शुद्धभावा
नुवृत्तिभिः प्रोवाचवेदानखिलान्सांगोपनिषदोगुरुः ३३ सरहस्यंधनुर्वेदंधर्मान्न्यायपथांस्तथा तथाचान्वीक्षिकींवि
द्यांराजनीतिंचषड्विधाम् ३४

रोधसागर्गाचार्येणद्विजसंस्कृतिमुपनयनम् २६ गावोगाः रुक्मस्यमालाविद्यतेयासांताः क्षौमवस्त्रमालावती
२७ याः पूर्वमनोदत्ता आसन्ताअपवाददान्ननुताः कंसेनापहृताः सत्यम् राजगोष्ठाद्याच्छिद्यदत्ताइत्याह कंसेनाधर्मतइति २८ गायत्रंव्रतंब्रह्मचर्यम् २९ प्रकर्षेण
भवत्याभ्यामितिप्रभवौअतएवसर्वज्ञौ स्वतःसिद्धममलज्ञानंप्रच्छादयन्तौनरचेष्टितैः ३० ३१ यथायथावत्उपसाद्यप्राप्यगुरौवृत्तिमन्यान्ग्राहयन्तौशिक्षयन्तौगुरुमु
पेतौउपगतौसेवितवन्तावित्यर्थः ३२ शुद्धोभावोयासुताभिरनुवृत्तिभिः सांगोपनिषदः अंगानिशिक्षादीनितैरुपनिषद्भिश्चसहितान् ३३ सरहस्यंमन्त्रदेवताज्ञान
सहितम् धर्मान्मन्वादिधर्मशास्त्राणि न्यायपथान्मीमांसादीन् आन्वीक्षिकींतर्कविद्याम् षड्विधांसंधिविग्रहयानासनद्वैधाश्रयइति एवंषड्विधांराजनीतिम्

सकृन्निगदमात्रेणएकवारंगुरोरुच्चारणमात्रेण ३५ तावतीः चतुःषष्टिकलाःताश्चशैवतंत्रोक्ताअभिख्यायन्ते यथा गीतं १ वाद्यं २ नृत्यं ३ नाट्यं ४ आलेख्यं ५ वि
शेषकच्छेद्यं ६ तंडुलकुसुमबलिप्रकाराः ७ पुष्पास्तरण ८ दशनवसनांगरागाः ९ मणिभूमिकाकर्म १० शयनरचनं ११ उदकवाद्यं १२ उदकघातः १३ चित्र
योगाः १४ माल्यग्रथनविकल्पाः १५ शेखरापीडयोजनम् १६ नेपथ्ययोगाः १७ कर्णपत्रभंगाः १८ सुगंधयुक्तिः १९ भूषणयोजनम् २० ऐंद्रजालम् २१ कौ
तुमारयोगाः २२ हस्तलाघवम् २३ चित्रशाकापूपभक्षविकारक्रिया २४ पानकरसरागासवयोजनम् २५ सूचीकर्म २६ सूत्रक्रीडा २७ प्रहेलिका २८ प्रति
माला २९ दुर्वचकयोगाः ३० पुस्तकवाचनम् ३१ नाटकाख्यायिकादर्शनम् ३२ काव्यसमस्यापूरणं ३३ पट्टिकावेत्रबाणविकल्पाः ३४ तर्ककर्माणि ३५ तक्ष
णम् ३६ वास्तुविद्या ३७ रूप्यरत्नपरीक्षा ३८ धातुवादः ३९ मणिरागज्ञानम् ४० आकरज्ञानम् ४१ वृक्षायुर्वेदयोगाः ४२ मेषकुक्कुटलावकयुद्धविधिः
४३ शुकसारिकाप्रलापनम् ४४ उत्सादनम् ४५ केशमार्जनकौशलम् ४६ अक्षरमुष्टिकाकथनम् ४७ म्लेच्छितकतर्कविकल्पाः ४८ देशभाषाज्ञानं ४९

सर्वनरवरश्रेष्ठौसर्वविद्याप्रवर्त्तकौ सकृन्निगदमात्रेणतौसंजगृहतुर्नृप ३५ अहोरात्रैश्चतुःषष्ट्यासंयत्तौतावतीःकलाः गुरु
दक्षिणयाऽचार्यं छंदयामासतुर्नृप ३६ द्विजस्तयोस्तंमहिमानमद्भुतंसंलक्ष्यराजन्नतिमानुषींमतिम् संमन्त्र्यपत्न्यासमहार्णवेमृत
बालंप्रभासेवरयांबभूवह ३७ तथेत्यथारुह्यमहारथौरथंप्रभासमासाद्यदुरंतविक्रमौ वेलामुपव्रज्यनिषीदतुःक्षणंसिंधुर्विदित्वाऽ
र्हणमाहरत्तयोः ३८ तमाहभगवानाशुगुरुपुत्रःप्रदीयताम् योऽसाविहत्वयाग्रस्तोबालकोमहतोर्मिणा ३९ समुद्रउवाच
नैवाहार्षमहंदेवदैत्यःपंचजनोमहान् अंतर्जलचरःकृष्णशंखरूपधरोऽसुरः ४० आस्तेतेनाहृतोनूनंतच्छ्रुत्वासत्वरंप्रभुः ज
लमाविश्यतंहत्वानापश्यदुदरेऽर्भकम् ४१ तदंगप्रभवंशंखमादायरथमागमत् ततःसंयमनींनामयमस्यदयितांपुरीम् ४२
गत्वाजनार्दनःशंखंप्रदध्मौसहलायुधः शंखनिर्ह्रादमाकर्ण्यप्रजासंयमनोयमः ४३ तयोःसपर्यांमहतींचक्रेभक्त्युपबृंहिताम्
उवाचावनतःकृष्णंसर्वभूताशयालयम् ४४

पुष्पशकटिकानिमित्तज्ञानम् ५० यंत्रमातृकाधारणमातृका ५१ संवाच्यम् ५२ मानसीकाव्य
क्रिया ५३ अभिधानकोशः ५४ छंदोज्ञानम् ५५ क्रियाविकल्पाः ५६ छलितकयोगाः ५७ वस्त्रगोपनानि ५८ द्यूतविशेषः ५९ आकर्षक्रीडा ६० बालक्रीडन
कानि ६१ वैनायिकानाम् ६२ **वैजयिकानाम्** ६३ वैतालिकानांचविद्यानांज्ञानम् ६४ इतिचतुःषष्टिकलाः छंदयामासतुः उपलोभितवंतौ ३६ प्रभासेक्षे
त्रेमहार्णवेमृतंबालंवरयामास ३७ ईश्वराविति विदित्वासमुद्रस्तयोरर्हणमाजहार ३८ ३९ पंचजनस्त्वसुरोऽहार्षीत् सचमहान्प्रमासाध्यइ
त्यर्थः ४० ४१ ४२ ४३ सपर्यांपूजाम् सर्वेषांभूतानामाशयाःअंतःकरणानितान्यालयोनिवासोयस्यतम् ४४ ६५ ६६

निजकर्मएवबंधनम्यस्यतथाभूतमपिमदाज्ञापुरस्कारेणानयत तेनदोषइत्यर्थः ४५ ४६ वत्सेतिसाधान्येनैकस्यसंबोधनम् गुरोर्निष्क्रय गुरुदक्षिणायुष्म द्विधगुरोर्मम कामानामध्येकोनुकामोऽवशिष्यते नकोऽपीति ४७ हेवीरौस्वगृहंगच्छतम् वांयुवयो अयातयामानिअगतसाराणि ४८ अनिलवद्रंहोवे गोयस्यतेन पर्जन्योमेघस्तद्वन्निनदोयस्यतेन ४९ नष्टमदृश्यतत्पुनर्लब्धधनयाभिस्ताइवेति ५० इतिदशमेटीकायांपञ्चचत्वारिंशोऽध्याय ४५

षट्चत्वारिंशकेघोषमुद्धवमेष्यतद्गिरा यशोदानंदयोम्र्कृष्ण शोकापनोदनम् १ कामचाराद्द्विजातिसन्परित्यज्यातिसंभृतः सुरोज्ञानमनुमाप्य सस्त्रीगोपीरूपादिशत् २ गोपीनांसांत्वनमतिरहस्यसन्यात्रिसाध्यमितितदर्थमुद्धवविशिनष्टि वृष्णीनामिति बुद्धिसत्तम बुद्ध्याऽतिमेष्ठ १ २

लीलामनुष्यहे विष्णो युवयोः करवाम किम् श्रीभगवानुवाच गुरुपुत्रमिहानीतंनिजकर्मनिबंधनम् आनयस्वमहा राजमच्छासनपुरस्कृतः ४५ तथेतितेनोपानीतंगुरुपुत्रंयदूत्तमौ दत्वास्वगुरवेभूयोवृणीष्वेतितमूचतुः ४६ सम्यक्संपादितोव त्सभवद्भ्यांगुरुनिष्क्रयः कोनुयुष्मद्विधगुरोःकामानामवशिष्यते ४७ गच्छतंस्वगृहंवीरौकीर्तिर्वामस्तुपावनी छंदांस्ययातयामा निभवंत्विहपरत्रच ४८ गुरुणैवमनुज्ञातौरथेनानिलरंहसा आयातौस्वपुरंतातपर्जन्यनिनदेनवै ४९ समनंदन्प्रजाःसर्वा दृष्ट्वारामजनार्दनौ अपश्यंत्योबह्वहानिनष्टलब्धधनाइव ५० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपञ्चचत्वारिंशोऽध्या य ४५ श्रीशुकउवाच वृष्णीनांप्रवरोमंत्रीकृष्णस्यदयितःसखा शिष्योबृहस्पतेःसाक्षादुद्धवोबुद्धिसत्तमः १ तमाहभगवान्प्रेष्ठंभक्तमेकांतिनंक्वचित् गृहीत्वापाणिनापाणिंप्रपन्नार्तिहरोहरिः २ गच्छोद्धवव्रजंसौम्यपित्रोर्नौप्रीतिमावह गोपीनांमद्वियोगाधिंमत्संदेशैर्विमोचय ३ तामन्मनस्कामत्प्राणामदर्थेत्यक्तदैहिकाः येत्यक्तलोकधर्माश्चमदर्थेतान्बिभर्म्य हम् ४ मयितामेयसांप्रेष्ठेदूरस्थेगोकुलस्त्रियः स्मरंत्योऽंगविमुह्यंतिविरहौत्कंठ्यविह्वलाः ५ धारयंत्यतिकृच्छ्रेणप्रायः प्राणान्कथंचन प्रत्यागमनसंदेशैर्बल्लव्योमेमदात्मिकाः ६ श्रीशुकउवाच इत्युक्तउद्धवोराजन्संदेशंभर्तुराद् तः आदायरथमारुह्यप्रययौनंदगोकुलम् ७

३ गोपीनांविशेषतःसंदेशेकारणमाह ताइति मय्येवसंकल्पात्मकेमनोयासांता अहमेव प्राणोयासांता मदर्थेत्यक्तादैहिकाः पतिपुत्रादयोयाभिस्ता नतु किमतआह येत्यक्तलोकधर्माइति मन्निमित्तंत्यक्तो लोकधर्मोइहामुत्रसुखंतत्साध नानिचयैस्तान्बिभर्मिसंवर्द्धयामि सुखयामीत्यर्थः ४ तासांवियोगाधिंदर्शयतिद्वयेन मथिताइति ५ विरहेणऔत्कंठ्यंतेनविह्वला परवशा गोकु लान्निर्गमनसमयेशीघ्रमागमिष्यामीतियेप्रत्यागमनसंदेशास्तैर्मेमदीयायबल्लव्योगोप्यः मदात्मिकाइति तासामात्मायदिस्वदेहेस्यात् तर्हिविरहतापेनद ग्धोनैव मयिवर्तमानत्वात्कथंचिज्जीवंतीतिभावः ६ संदेशंभर्तुर्नाभियोगोमेनहिसर्वात्मनाकिंचिदित्यादिकम् ७ ६५ ६५

निम्लोचति अस्तं गच्छति सति छन्नं यानं यस्येति तदा गोपीभिरज्ञातत्वेन नंदसंगं लब्धवानिति सूचयति ८ व्रजं वर्णयति पंचभिः वासितार्थ इत्यादिना वासिता: पुष्पवत्यो गावः तन्निमित्तमभितो युध्यद्भिः शुष्मिभिर्मत्तैर्वृषैर्नादितम् वास्त्राभिर्धेनुभिः स्ववत्सकान् प्रति ९ विलंघद्भिः उत्पतद्भिः गोदोहशब्दैः सह अभितो रवाः मुंच मा मुंच नय आनय दहि गृहाणेत्यादयो यस्मिन् तम् वेणूनां निःस्वनेन च मंडितम् १० गायंतीभिर्गोपीभिर्गोपैश्च सुविराजितम् ११ अग्न्याद्यर्चनान्वितैः गोपगृहैर्धूपादिभिश्च मनोरमम् १२ खंडं समूहः १३ आर्चयत पूजयामास १४ कशिपौ शय्यायां संविष्टम् १५ १६ साधू

प्राप्तो नंदव्रजं श्रीमान्निम्लोचति विभावसौ छन्नयानः प्रविशतां पशूनां खुररेणुभिः ८ वासितार्थेऽभियुध्यद्भिर्नादितं शुष्मिभिर्वृषैः धावंतीभिश्च वास्राभिरूधोभारैः स्ववत्सकान् ९ इतस्ततो विलंघद्भिर्गोवत्सैर्मंडितं सितैः गोदोहशब्दाभिरवं वेणूनां निःस्वनेन च १० गायंतीभिश्च कर्माणि शुभानि बलकृष्णयोः स्वलंकृताभिर्गोपीभिर्गोपैश्च सुविराजितम् ११ अग्न्यर्कातिथिगोविप्रपितृदेवार्चनान्वितैः धूपदीपैश्च माल्यैश्च गोपावासैर्मनोरमम् १२ सर्वतः पुष्पितवनं द्विजालिकुलनादितम् हंसकारंडवाकीर्णैः पद्मखंडैश्च मंडितम् १३ तमागतं समागम्य कृष्णस्यानुचरं प्रियम् नंदः प्रीतः परिष्वज्य वासुदेवधियाऽर्चयत् १४ भोजितं परमान्नेन संविष्टं कशिपौ सुखम् गतश्रमं पर्यपृच्छत्पादसंवाहनादिभिः १५ कच्चिदंग महाभाग सखा नः शूरनंदनः आस्ते कुशल्यपत्याद्यैर्युक्तो मुक्तः सुहृद्वृतः १६ दिष्ट्या कंसो हतः पापः सानुगः स्वेन पाप्मना साधूनां धर्मशीलानां यदूनां द्वेष्टि यः सदा १७ अपि स्मरति नः कृष्णो मातरं सुहृदः सखीन् गोपान्व्रजं चात्मनाथं गावो वृंदावनं गिरिम् १८ अप्यायास्यति गोविंदः स्वजनान्सकृदीक्षितुम् तर्हि द्रक्ष्याम तद्वक्त्रं सुनसं सुस्मितेक्षणम् १९ दावाग्नेर्वातवर्षाच्च वृषसर्पाच्च रक्षिताः दुरत्ययेभ्यो मृत्युभ्यः कृष्णेन सुमहात्मना २० स्मरतां कृष्णवीर्याणि लीलाऽपांगनिरीक्षितम् हसितं भाषितं चांग सर्वा नः शिथिलाः क्रियाः २१ सरिच्छैलवनोद्देशान्मुकुंदपदभूषितान् आक्रीडानीक्षमाणानां मनो याति तदात्मताम् २२ मन्ये कृष्णं च रामं च प्राप्ताविह सुरोत्तमौ सुराणां महदर्थाय गर्गस्य वचनं यथा २३ कंसं नागायुतप्राणं मल्लौ गजपतिं तथा अवधिष्टां लीलयैव पशूनिव मृगाधिपः २४

नामिति कर्मणि षष्ठी १७ गावो गाः गिरिं गोवर्द्धनम् १८ अप्यायास्यति आगमिष्यति किम् १९ श्रीकृष्णोपकारस्मरणादिभिरनुपमानंदेनाभिभूयमान आह दावाग्नेरित्यादिना वाताद्वर्षाच्चेति वृषात्सर्पाच्चेति अन्येभ्यश्च दुरतिक्रमेभ्यो मृत्युभ्यः श्रीकृष्णेन रक्षिताः स्म २० किंच स्मरतामिति लीलया अपांगेन निरीक्षितम् अंग हे उद्धव २१ न केवलं शिथिला एव किंतु शनै रूपं रमतीत्याह सरिच्छैलेति सरितश्च शैलाश्च वनोद्देशाश्च तान् आक्रीडान् क्रीडास्थानानि २२ सुराणामर्थाय महत् गंभीरम् गर्गस्य वचनं यथा २३ न केवलं तद्वचनानुसारेणैव व्यवहारसंवादादपीत्याह कंसमिति २४

इभराट्यष्टिमिवतालत्रयप्रमाणधनुर्बभंज २५ २६ २७ २८ २९ ३० अखिलगुरुत्वमेकजनकत्वेननियंतृत्वेनचाह एताविति रामोमुकुंदश्चैतौ विश्वस्यबीजयोनी निमित्तोपादाने ननुपुरुषप्रधानयोर्बीजयोनित्वमप्रसिद्धमतआह पुरुष प्रधानमिति पुरुषोंऽशः प्रधानशक्तिः अत प्रधानपुरुषावप्येतावेवे त्यर्थः एवंजनकत्वमुक्तम् किंच अन्वीयभूतेषु अनुविश्यभूतानांचतदुपाहितरयाविलक्षणस्यनानाभेदस्यज्ञानस्यजीवस्यचईशाते ईश्वरौनियंतारौभवतः कुतः पुराणौअनादी अनादित्वात्कारणत्वम् ततश्चनियंतृत्वमित्यर्थः ३१ ननुसध्यादिकर्मविशेषान्मनुष्यादिजन्मदर्शनाच्चतस्यान्येभ्यः कोविशेषइत्याशंक्याह य स्मिन्निति द्वाभ्याम् कर्माशयकर्मवासनानिर्हृत्यत्यक्त्वाब्रह्ममयः स्वरूपज्ञानवान् अर्कवर्णः शुद्धसत्त्वमूर्तिः सन्परांगतिंतत्पदंयाति ३२ अखिलस्यात्माचहे

तालत्रयमहासारधनुर्यष्टिमिवेभराट् बभंजैकेनहस्तेनसप्ताहमदधाद्गिरिम् २५ प्रलंबोधेनुकोऽरिष्टस्तृणावर्तबकादयः दैत्याः सुरासुरजितोहतायेनेहलीलया २६ श्रीशुकउवाच इतिसंस्मृत्यसंस्मृत्यनंदः कृष्णानुरक्तधीः अत्युत्कंठोऽभवत्तूष्णीं प्रेमप्रसरविह्वलः २७ यशोदावर्ण्यमानानिपुत्रस्यचरितानिच शृण्वंत्यश्रूण्यवास्राक्षीत्स्नेहस्नुतपयोधरा २८ तयोरित्थंभगवति कृष्णेनंदयशोदयोः वीक्ष्यानुरागंपरमंनंदमाहोद्धवोमुदा २९ उद्धवउवाच युवांश्लाघ्यतमौनूनंदेहिनामिहमानद नारायणेऽखिलगुरौयत्कृतामतिरीदृशी ३० एतौहिविश्वस्यचबीजयोनीरामोमुकुंदः पुरुषः प्रधानम् अन्वीयभूतेषुविलक्षणस्यज्ञानस्यचेशातइमौपुराणौ ३१ यस्मिन्जनः प्राणवियोगकालेक्षणंसमावेश्यमनोविशुद्धम् निर्हृत्यकर्माशयमाशुयातिपरांगतिंब्रह्ममयोऽर्कवर्णः ३२ तस्मिन्भवंतावखिलात्महेतौनारायणेकारणमर्त्यमूर्तौ भावंविधत्तांनितरांमहात्मन्किंवाऽवशिष्टंयुवयोः सुकृत्यम् ३३ आगमिष्यत्यदीर्घेणकालेनव्रजमच्युतः प्रियंविधास्यतेपित्रोर्भगवान्सात्वतांपतिः ३४ हत्वाकंसंरंगमध्येप्रतीपंसर्वसात्वताम् यदाहवः समागत्यकृष्णः सत्यंकरोतितत् ३५ माखिद्यतंमहाभागौद्रक्ष्यथः कृष्णमंतिके अंतर्हृदिसभूतानामास्तेज्योतिरिवैधसि ३६ नह्यस्यास्तिप्रियः कश्चिन्नाप्रियोवास्त्यमानिनः नोत्तमोनाधमोवापिसमानस्यासमोऽपिवा ३७ नमातानपितातस्यनभार्यानसुतादयः नात्मीयोनपरश्चापिनदेहोजन्मएवच ३८

तुश्चतस्मिन्कारणमनुष्याकृतौ महात्मन्महात्मानिपरिपूर्णे भवंतौभक्तिंकुरुतः अतः कृतकृत्यावित्यर्थः ३३ प्रकृतमाह आगमिष्यतीति पित्रोःप्रियंयातयूयंव्रजंज्ञातयश्चस्नेहदुःखितान् ज्ञातीन्वोद्रष्टुमेष्यामोविधायसुहृदांसुखमिति यदाहकृष्णस्तत्सत्यंकरिष्यतीति ३४ ३५ कालविलंबनमसहमानौप्रत्याह माखिद्यतमिति हेमहाभागौ अंतिके इदानीमेवसमीपेवा कुतइत्यतआह अंतर्हृदीति नहि सर्वे किमितिनदृश्यतेतत्राह ज्योतिरिवैधसीति तद्यथामथनंविनादृश्यते तथाभक्तिंविनाकृष्णोऽपीतिभावः ३६ अहोआत्मामेतत्त्वस्यत्विहागमनंस्वस्यानिप्रियान्पित्रादीन् विहायनसंगच्छतइतिमन्येततत्राह नह्यस्येति अस्यप्रियादयोनहिसंति तत्र हेतुः अमानिनः समानस्येतिच ३७ ३८ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

सोऽपिजन्मकर्मादिरहितोऽपिक्रीडाप्रयोजनः सन्साधूनापरिपालनायसदसन्मिश्रयोनिषुसात्त्विकतामसराजसयोनिषु यद्वा देवादिमत्स्यादिनृसिंहादियोनिषुकल्पते आविर्भवतीत्यर्थः ३९ ननुकर्मादिरहितस्यकुतएतदित्यतआह सत्त्वमिति क्रीडामतीतोऽपिक्रीडन् तथाऽपिमायागुणैःघरतइत्यर्थः ४० अत्राविद्योपाधेर्जीवस्यकर्तृत्वंदृष्टांतंकुर्वन्नूतस्याविद्यैवकर्तृत्वमितिसदृष्टांतमाह यथेति भ्रमरिकापरिभ्रमणंतयोपलक्षितयादृष्ट्याभूरपिभ्राम्यतीतियथामतीयते एवंचित्तेकर्त्तरिसतितत्रविक्षिप्तेचित्तेऽहंधियाआत्माध्यासेनआत्माकर्त्तास्मृतोयथातद्वदिति ४१ किंच युवयोरेवनायमात्मजः किंतु सर्वेषामपितत्रापिनात्मजएव किंतु शत्रुमित्रादिरूपोऽपीति सर्वात्मत्वनिरूपणेनमोहनिवृत्तयेसंबंधमनैकांतिकंकरोति युवयोरेवेतिद्वाभ्याम् ४२ अच्युताद्विनानितरां

नचास्यकर्मवालोकेसदसन्मिश्रयोनिषु क्रीडार्थंसोऽपिसाधूनांपरित्राणायकल्पते ३९ सत्त्वंरजस्तमइतिभजतेनिर्गुणोगुणान् क्रीडन्नतीतोऽत्रगुणैःसृजत्यवतिहंत्यजः ४० यथाभ्रमरिकादृष्ट्याभ्राम्यतीवमहीयते चित्तेकर्त्तरितत्रात्माकर्त्तेवाहंधियास्मृतः ४१ युवयोरेवनैवायमात्मजोभगवान्हरिः सर्वेषामात्मजोह्यात्मापितामातासईश्वरः ४२ दृष्टंश्रुतंभूतभवद्भविष्यत्स्थास्नुश्चरिष्णुर्महदल्पकंच विनाऽच्युताद्वस्तुतरांनवाच्यंसएवसर्वंपरमार्थभूतः ४३ एवंनिशासाब्रुवतोर्व्यतीतानंदस्यकृष्णानुचरस्यराजन् गोप्यःसमुत्थायनिरूप्यदीपान्वास्तून्समभ्यर्च्यदधीन्यमंथन् ४४ तादीपदीप्तैर्मणिभिर्विरेजूरज्जूर्विकर्षद्भुजकंकणस्रजः चलन्नितंबस्तनहारकुंडलत्विष्यत्कपोलारुणकुंकुमानना ४५ उद्गायतीनामरविंदलोचनंव्रजांगनानांदिवमस्पृशद्ध्वनिः दध्नश्चनिर्मंथनशब्दमिश्रितोनिरस्यतेयेनदिशाममंगलम् ४६ भगवत्युदितेसूर्येनंदद्वारिव्रजौकसः दृष्ट्वारथंशातकौंभंकस्यायमितिचाब्रुवन् ४७ अक्रूरआगतःकिंवायःकंसस्यार्थसाधकः येननीतोमधुपुरींकृष्णःकमललोचनः ४८ किंसाधयिष्यत्यस्माभिर्भर्तुःप्रीतस्यनिष्कृतिम् इतिस्त्रीणांवदंतीनामुद्धवोऽगात्कृताह्निकः ४९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेनंदशोकापनयनंनामषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ४६

ततस्तोवाच्यंनिर्वचनार्हंवस्तुनास्तीति ४३ दीपान्निरूप्यप्रज्वाल्यवास्तून्देहल्यादीन् ४४ मणिभिः कांच्यादिषुस्थितैः रज्जूर्विकर्षंत्यःभुजेषुकंकणानांस्रजोयासांताः चलंतोनितंबास्तनाहाराश्चयासांताः कुंडलैस्त्विष्यंतःस्फुरंतःकपोलायासांताः अरुणानिकुंकुमानियेषुतानिआननानियासांताएवंताश्चताश्च ४५ ४६ ४७ तदाव्रजौकसोगोप्यःसक्रोधमाहुः अक्रूरइति अर्थंसाधितवानित्यर्थसाधकः तदाहुः येननीतइति ४८ कंसंघातयित्वापुनःकिमर्थमागतइत्याशंक्यस्वयमेवकार्यंसंभावयंति किमिति तदासाधितेनकार्येणप्रीतस्यतुष्टस्यभर्तुः पाठांतरेप्रेतस्यमृतस्यकंसस्यनिष्कृतिमौर्ध्वदैहिकमस्माभिःकृत्वासाधयिष्यतेकिम् अस्मन्मांसैःपिंडान्कृत्वादास्यतीत्यर्थः इतिएवंवदंतीनांस्त्रीणांततःतस्मिन्नवसरेकृताह्निकःकृतस्नानादिनियमः उद्धवआगतइति ४९ इतिदशमेटीकायांषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ४६

गमन्तत्तारिशके ः मत्कृष्णादर्शनगोपिका बाधयित्वोद्धवस्तत्समनुज्ञाप्यागमत्पुरीम् १ १अपाच्यसुन्दरदर्शनयस्यस अच्युतस्येववेषोभूषणानिचयस्य स कः पंकुतोवाकस्यचातिवदन्यरूपारिषद् २ ३ पार्षदसेवकम् ४ पितो प्रियचिकीर्षयेत्यत्रहेतु स्नेहानुबंधइति ५ अन्यथागोव्रजेतस्येत्यत्रहेतु अन्येष्विति अर्थकृताकार्यनिमित्ता विडंबनमनुकरणमात्रम् ननुतामित्रीमैत्री पुंभिरितिदृष्टान्तो ६ अस्येवान्यार्थनिदर्शनं मपन्चः नि स्वमिसारिना द षादक्षिणायेनतत्याज्यम् ७ पक्षिण विगतफलवृक्षम् रतामनुरक्तामतृषाभिलषंर्य ८ त्यक्तलौकिका त्यक्तलोकव्यवहारा ९ प्रियस्यकर्माणिपाय स्य तयानस्यबाल्यकैशोरयोर्यानिकर्माणितानिसस्मृत्यसंस्मृत्य गतह्रिय सत्योरुदत्यश्वतमपृच्छन्नितिपूर्वेणान्वयःएवसबंध १० मियेणश्रीकृष्णेनमा

श्रीशुकउवाच तवीक्ष्यकृष्णानुचरव्रजस्त्रिय प्रलबबाहुनवकजलोचनम् पीताबरपुष्करमालिनलसन्मुखार विदपरिमृष्टकुडलम् १ शुचिस्मिताःकोऽयमपीच्यदर्शन कुतश्चकस्याच्युतवेषभूषण इतिस्मसर्वा परिवव्रुरुत्सुकास्त मुत्तमश्लोकपदांबुजाश्रयम् २ तमश्रयेणावनता सुसत्कृतसव्रीडहासेक्षणसूनृतादिभि रहस्यपृच्छन्नुपविष्टमासनेविज्ञाय संदेशहररमापते ३ जानीमस्त्वायदुपते पार्षदसमुपागतम् भर्त्रेह्प्रेषित पित्रोर्भवान्प्रियचिकीर्षया ४ अन्यथागोव्रजे तस्यस्मरणीयनचक्ष्महे स्नेहानुबधोबधूनामुनेरपिसुदुस्त्यज ५ अन्येष्वर्थकृतामैत्रीयावदर्थविडबनम् पुभिःस्त्रीषुकृ तापद्वत्सुमनस्स्विवषट्पदै ६ निस्वत्यजतिगणिकाअकल्पनृपतिप्रजा अधीतविद्याआचार्यमृत्विजोदत्तदक्षिणम् ७ खगावीतफलवृक्ष भुक्त्वाचातिथयोगृहम् दग्धमृगास्तथाऽरण्यजारोभुक्त्वारतास्त्रियम् ८ इतिगोप्योहिगोविदेगतवा क्कायमानसा कृष्णदूतेव्रजयातेउद्धवेत्यक्तलौकिका ९ गायत्य प्रियकर्माणिरुदत्यश्चगतह्रिय तस्यससस्मृत्यसस्मृत्ययानि कैशोरबाल्ययो १० काचिन्मधुकरदृष्ट्वाध्यायतीकृष्णसगमम् प्रियप्रस्थापितदूतकल्पयित्वेदमब्रवीत् ११ गोप्य उचु मधुपकितववधोमास्पृशाघ्रिसपत्न्या कुचविलुलितमालाकुकुमश्मश्रुभिर्न वहतुमधुपतिस्तन्मानिनीनाप्रसाद यदुसदसिविडब्यंयस्यदूतस्त्वमीदृक् १२

प्रसादयितुंप्रस्थापितोऽयदूतइतिकल्पयित्वाऽब्रवीत् यद्वा तस्मिन्नप्युद्धवे प्रियप्रस्थापितदूत मिति दूतदृष्टिंकृत्वामधुकरापदेशेनउद्धवमेवाब्रवीदित्यर्थ ११ हेमधुप कितवस्यधूर्तस्यबधो नोऽस्माकं अघ्रिमास्पृश मामानमस्कारेणप्रार्थयस्वेत्यर्थ तम् किमित्यपेक्षायाकृष्णबधस्त्वतस्यश्मश्रूणालोहितत्वेकारणमुत्प्रेक्षमाणाह सपत्न्या कुचाभ्याविलुलिता समर्दितायाकृष्णस्यवनमाला अतएवतस्या कुकुमयपुतै श्मश्रुभि उपलक्षित किंतु तासामेवमानिनीनाप्रसादमधुपतिर्वहतु किमस्मत्प्रसादनेनतस्य यदुसदसि विडब्यमुपहासास्पदम् कुत यस्यदूतस्त्वमीदृक् १२

ननुकिमित्येवंतमकृतज्ञानीय किंवस्तेनापकृतमतआह सकृदिति भवादृक्त्वादृशः दुर्मनाः सुमनसःकुसुमानियथात्यजतितद्वत् अहो बताविज्ञस्य तस्यपादपद्मंश्रीः कथंसेवते विदितमयेत्याह अपीति बतेतिखेदे उत्तमश्लोकस्यजल्पैः मिथ्याकथाभिःप्रलापैः प्रायोऽपहृतचेताः वयंतु नलक्ष्मीवद्विचक्षणाइतिभावः १३ झंकारा न्बहुधाकुर्वंतमस्मत्प्रसादलाभायकृष्णंगायतीतिमत्वाऽह किमिहेति पुराणंपुरातनंबहुशोऽनुभूतम् विजयसखस्यश्रीकृष्णस्यसांप्रतंयाःसख्यः तासामग्रतः तत्प्रसंगोगीयताम् इष्टाःकृष्णस्यप्रियाः तेनपूजिताइतिवा तेनालिंगितेनक्षपिताकुचरुक्यासांताः तवेष्टमपेक्षितंदास्यंतीति १४ भ्रमातमैं वंवोचस्त्वा मनुस्मृत्यानंगविक्लवस्त्वांप्रसादयितुमामादिष्टवानित्यतआह दिवीति दिविभुविरसातलेचयाःस्त्रियःस्युस्ताःकानामदुरापानकाश्चनतदित्य व्ययम् तस्येत्यर्थः कपटेन रुचिरेणहासेनभ्रूविजृंभोयस्यतस्य हे कपटइतिवा किंच यस्यचरणरजःश्रीःसेवते तत्रवयंकाः अपिच यद्यप्येवं तथाऽ पिकृपणपक्षेकृपणानुकंपिनिपुंस्युत्तमश्लोकशब्दोभवतीति तथाकथनीयंत्वयेतिभावः १५ पादमूलेप्रविशंतंक्षमापयिष्यंतमिवमत्वाऽह शिरसित्य

सकृदधरसुधांस्वांमोहिनींपाययित्वासुमनसइवसद्यस्तत्यजेऽस्मान्भवादृक् परिचरतिकथंतत्पादपद्मंतुपद्माह्यपिबतहृत चेताउत्तमश्लोकजल्पैः १३ किमिहबहुषडंघ्रेगायसित्वंयदूनामधिपतिमगृहाणामग्रतोनःपुराणम् विजयसखसखीनांगी यतांतत्प्रसंगःक्षपितकुचरुजस्तेकल्पयंतीष्टमिष्टाः १४ दिविभुविचरसायांकाःस्त्रियस्तद्दुरापाःकपटरुचिरहासभ्रूविजृंभस्य याःस्युः चरणरजउपास्तेयस्यभूतिर्वयंकाअपिचकृपणपक्षेह्युत्तमश्लोकशब्दः १५ विसृजशिरसिपादंवेद्म्यहंचाटुकारैर नुनयविदुषस्तेऽभ्येत्यदौत्यैर्मुकुंदात् स्वकृतइहविसृष्टापत्यपत्यन्यलोकाव्यसृजदकृतचेताःकिंनुसंधेयमस्मिन् १६ मृगयु रिवकपींद्रंविव्यधेलुब्धधर्मास्त्रियमकृतविरूपांस्त्रीजितःकामयानाम् बलिमपिबलिमत्वाऽवेष्टयद्ध्वांक्षवद्यस्तदलमसितस ख्यैर्दुस्त्यजस्तत्कथार्थः १७

त्वंपादंविसृज तथाप्यमुंचंतमाह वेद्मीति मुकुंदादभ्येत्य ततःशिक्षित्वेत्यर्थः दौत्यैर्दूतकर्मभिश्चाटुकारैः प्रियोक्तिरचना भिः अनुनयविदुषःप्रार्थनाचतुरस्यतेतवसर्वमहंवेद्मि मुकुंदवत्त्वमप्यविश्वसनीयइतिभावः ननुतेनकिमपराद्धंतत्राह स्वकृतइति स्वकृतेकृष्णाकृते तदर्थमेव विसृष्टा अपत्यपत्यन्यलोकाः अपत्यानिपतयश्चेतीहलोकाअन्यलोकाधर्मसाध्याश्चयाभिस्ताःनः अकृतचेताः असंयतचित्तः योव्यसृजत् अस्मिन्किंनुसंधात व्यमिति १६ किंचकृष्णस्यपूर्वाणिकर्माण्यनुसंदधानाबिभेम्यहमस्मादित्याह मृगयुरिवेति मृगयुर्लुब्धकइवकपींद्रंवालिनंविव्यधे अविध्यत् लुब्धधर्मा क्रौर्यवान् अलुब्धधर्मेतिवा लुब्धकोहितन्मांसमत्तुकामोविन्ध्यति अयंतुनतथा अतोवृथाकठिनइत्यर्थः तथास्त्रियंशूर्पणखाम् स्त्रीजितःसीतापरतंत्रःका मएवयानंप्राप्तिसाधनंयस्यास्तांविरूपांछिन्नकर्णनासिकामकरोत् दाशरथिरूपेण तथाबलिमपितद्दत्तबलिमत्वाभक्षयित्वाध्वांक्षवत्काकवदवेष्टयत्बबंधवामनरू पेण बलिमत्त्वाऽधोक्षिपत् विष्टपादितिपाठेबलिंपूजांगृहीत्वाविष्टपात्स्वर्गादधोऽक्षिपदित्यर्थः तत्तस्मादसितस्यकृष्णस्यसख्यैरलम् एवंचेत्किमि ति तन्नित्यंगायथतत्राह दुस्त्यजस्तुतस्यकथारूपोऽर्थइति १७

अपि च जानीम एतत्कथायाः पि निर्गलता पुनीनामलिनीति तथाऽपि न त्यक्तुं शक्नुमः किं कुर्म इत्याह यदनुचरितेति यस्यानुचरितंलीलातदेवकर्णपीयूषकस्यविप्रु
ट्कणिका तस्याः सकृददनसेवनं तेन विधूता निरस्ता द्वन्द्वधर्मा रागादयो यैस्ते अत एव विनष्टा असत्तुल्याः दीना इव स्थित गृहकुटुम्बं विहाय दीना भोगहीना अकिञ्चना
अपि भिक्षुचर्यां मार्गणवृत्तिमाचरन्ति अतस्त्याज्य तथाऽपि त्यक्तुं न शक्नुम इति निन्दापरत्वे पक्षान्तरे श्लोकोऽर्थ दुस्त्यजत्वेऽपि पारमार्थिकत्वं पमर्थः विधूतद्वन्द्वधर्मा द्व
न्द्वधर्मा समास पूर्ववत् ततस्ते च ते विनष्टाश्चेति समास इतरेषु न द्वन्द्वधर्माणो विनष्टा एव सपदि तत्क्षणमेव दीनं तुच्छं गृहकुटुम्ब विहाय दीना इवाकिञ्चनाः धीरा इ
ति वा पाठः बहवो विहङ्गा हंसा इव सारासारविवेकचतुराः भिक्षुचर्यां परमहंस्यं चरन्ति तस्माद्देवपरमपुरुषार्थरूपत्वाद्दुस्त्यज एव तत्कथार्थ इति १८ ननु किमे
वमृष पूर्वं तस्यैव सार्कं रहसि किमेवं नावोचदित्यत आह वयमिति हे उपमन्त्रिन् दूत आस्तामियं वार्ता यत कुलिकस्य मृगयो रुतं गीतं अज्ञाः यथा कृतसत्यमि
ति श्रद्दधानाः कृष्णस्य हरिणस्य वध्वः भार्या हरिण्य शरैः क्षता सत्यो रुजो ददृशुः एवं जिह्मस्य कुटिलस्य तस्य व्याहृतं मृतमिव श्रद्दधाना स्पृहपस्येनवयमसकृ

यदनुचरितलीलाकर्णपीयूषविप्रुट्सकृददनविधूतद्वन्द्वधर्मा विनष्टा सपदि गृहकुटुम्बं दीनमुत्सृज्य दीना बहव इव विहङ्गा भिक्षु
चर्यां चरन्ति १८ वयमृतमिव जिह्मव्याहृतं श्रद्दधाना कुलिकरुतमिवाज्ञा कृष्णवध्वो हरिण्य ददृशुरसकृदेतत्तन्नखस्पर्श
तीव्रस्मररुज उपमन्त्रिन् भण्यतामन्यवार्ता १९ प्रियसख पुनरागाः प्रेयसा प्रेषितः किं वरय किमनुरुन्धे माननीयोऽसि मेऽङ्ग
नयसि कथमिहास्मान्दुस्त्यजद्वन्द्वपार्श्वं सततमुरसि सौम्य श्रीर्वधूः साकमास्ते २० अपि बत मधुपुर्यामार्यपुत्रोऽधुनाऽऽस्ते स्मरति
स पितृगेहान्सौम्य बन्धूंश्च गोपान् क्वचिदपि स कथा न किङ्करीणां गृणीते भुजमगुरुसुगन्धं मूर्ध्न्यधास्यत्कदा नु २१ श्रीशु
क उवाच अथोद्धवो निशम्यैवं कृष्णदर्शनलालसा सान्त्वयन्प्रियसन्देशैर्गोपीरिदमभाषत २२ उद्धव उवाच
अहो यूयं स्म पूर्णार्था भवत्यो लोकपूजिता वासुदेवे भगवति यासामित्यर्पितं मन २३ दानव्रततपोहोमजपस्वाध्यायसंयमै श्रेयो
भिर्विविधैश्चान्यै कृष्णे भक्तिर्हि साध्यते २४

देनहृदशिमं किंतत् तस्य नखैः स्पर्शस्तेन तीव्रः स्मर तेन रुज पीडा तस्मादन्या वार्ता भण्यताकथ्यता
मिति १९ पराहृत्य गतात्पुनरागतमत्याह प्रियसखेति हे प्रियस्य सखे प्रेयसा कृष्णेन पुनः प्रेषितः किं त्वमागतोऽसि अङ्ग हे दूत मे माननीय पूज्योऽसि अतो भ
वान् किमनुरुन्धे मार्थमिच्छतीत्यर्थ तद्वरय वृणीष्व समानितमत्याह नयसीति इहसतो अस्मान् दुस्त्यज द्वन्द्व मिथुनीभावो यस्य तस्य पार्श्वं समीपं कथं नयसि ने
ष्यसि तथाह हे सौम्य श्रीर्नाम वधू साकं सहैव सततमास्ते तत्रापि उरसि वक्षस्येव २० ततः संमानिता सती पृच्छति अपि बतेति बत हर्षे हे सौम्य गुरुकुलादागत्य आर्यपुत्रः कृष्णः
अधुना किं मधुपुर्यां वर्तते कदाचिदपि नाऽस्माकं वार्ता किंमुते अगरुवत् सुगन्ध भुजं नो मूर्ध्नि कदा नु धास्यतीति २१ श्रीकृष्णदर्शनोत्सुक गोपी प्रियस्य सन्देशैः
सान्त्वयन् प्रथमं तावदिदमभाषत २२ तदाह षड्भिः अहो इति स्म नूनं यूयं पूर्णार्था कृतार्था २३ श्रेयोभि श्रेयसाधनै २४

अनुत्तमाअतिश्रेष्ठा २५ अवृणीतवृतवत्यः २६ सर्वात्मभावः एकांतभक्तिः अधिकृतः प्राप्तः भगवत्प्रेमसुखप्रदर्शनेनममैवमहाननुग्रहः कृतइति २७ भर्तुः कृष्णस्यरहस्करः रहस्यकार्यकर्त्ता २८ भवतीनांमेमयासहवियोगोनास्ति कुतः सर्वात्मनासर्वस्योपादानकारणेन अतएवसर्वेषुमनआदिकार्येषु अहमनुगतत्वेनस्थितइतिसदृष्टांतमाह यथेति भूतेषुचराचरेषुमहाभूतानि वाय्वग्निः वायुसहितोऽग्निः वायुश्चाग्निश्चेत्यर्थः २९ तथाऽहंचेति मनआदीनिकार्याणिगुणाः कारणंतेषामाश्रयत्वेनानुगतइत्यर्थः ननुकारणत्वेचसर्वानुगतत्वेचकार्यकारणभेदः स्यात् अतआह आत्मन्येवेति ननुनित्यसिद्धस्यकुतः सृष्ट्यादिरूपता अतआह भूतेंद्रियगुणात्मना बुद्धींद्रियगुणाश्रयइतिवापाठः तद्रूपेणआश्रयइति ३० ननुनिर्विकारस्यकुतस्तद्रूपतेतितत्राह आत्ममायानुभावेनेति ३१ नन्वात्मनोभूतादिरूपत्वेतद्दोषप्रसंगः स्यात्तत्राह आत्मेति आत्मातुशुद्धः कुतः अगुणान्वयः नगुणेष्वन्वेतीतितथात्तत्कुतः व्यतिरिक्तः

भगवत्युत्तमश्लोकेभवतीभिरनुत्तमा भक्तिः प्रवर्त्तितादिष्ट्यामुनीनामपिदुर्लभा २५ दिष्ट्यापुत्रान्पतीन्देहान्स्वजनान्भवनानिच हित्वावृणीतयूयंयत्कृष्णाख्यंपुरुषंपरम् २६ सर्वात्मभावोऽधिकृतोभवतीनामधोक्षजे विरहेणमहाभागामहान्मेऽनुग्रहः कृतः २७ श्रूयतांप्रियसंदेशोभवतीनांसुखावहः यमादायागतोभद्राअहंभर्त्तूरहस्करः २८ श्रीभगवानुवाच भवतीनांवियोगोमेनहिसर्वात्मनाक्वचित् यथाभूतानिभूतेषुखंवाय्वग्निर्जलंमही २९ तथाऽहंचमनःप्राणभूतेंद्रियगुणात्मना आत्मन्येवात्मनात्मानंसृजेहन्म्यनुपालये ३० आत्ममायाऽनुभावेनभूतेंद्रियगुणात्मना ३१ आत्माज्ञानमयः शुद्धोव्यतिरिक्तोऽगुणान्वयः सुषुप्तिस्वप्नजाग्रद्भिर्मायावृत्तिभिरीयते ३२ येनेंद्रियार्थान्ध्यायेतमृषास्वप्नवदुत्थितः तन्निरुंध्यादिंद्रियाणिविनिद्रः प्रत्यपद्यत ३३ एतदंतः समाम्नायोयोगः सांख्यंमनीषिणाम् त्यागस्तपोदमः सत्यंसमुद्रांताइवापगाः ३४ यत्त्वहंभवतीनांवैदूरेवर्त्तेप्रियोदृशाम् मनसः सन्निकर्षार्थंमदनुध्यानकाम्यया ३५ यथादूरचरेप्रेष्ठेमनआविश्यवर्त्तते स्त्रीणांचनतथाचेतः सन्निकृष्टेऽक्षिगोचरे ३६ तदपि कुतः ज्ञानमयः ज्ञानस्वरूपः नन्वहंप्रत्ययेस्वसंवेद्यमेवात्मनोनानावस्थावत्त्वमिति कुतः शुद्धतेति तत्राह सुषुप्तीति मायाकार्यमनोवृत्तिभिर्विश्वतैजसप्राज्ञरूपेणप्रतीयते नस्वतइत्यर्थः ३२ कुतः मनोनिरोधेतदभावादितिव्यतिरेकंदर्शयितुमनोनिरोधविधत्ते येनेति उत्थितः पुमान्यथामिथ्याभूतमेवस्वप्नंध्यायतिएवंबाधितानपिइंद्रियार्थान् शब्दादीन् येनमनसाध्यायेत चिंतयेत् ध्यायंश्चयेनेंद्रियाणिप्रत्यपद्यतप्रापत तन्मनः विनिद्रः अनलसः सन्निरुंध्यात् नियच्छेदिति ३३ तावतावकृतार्थाभवतीत्याह एतदंतइति एषमनोनिरोधः अंतः समाप्तिः फलंयस्यसः समाम्नायोवेदः सतत्रपर्यवस्यतीत्यर्थः योगोऽष्टांगः सांख्यमात्मानात्मविवेकः त्यागः संन्यासः तपः स्वधर्मः दमइंद्रियदमनम् मार्गभेदेऽप्येकत्रपर्यवसानेदृष्टांतः समुद्रांताआपगानद्यइवेति ३४ ननुकिमन्यानिवास्मानात्मविद्यामलोभयसि वयंतुसर्वसुंदरसकलगुणगणालंकृतेनत्वयाविरहेनैवसहामइतिचेदतआह यत्त्वहमिति दृशांदूरेयद्वर्त्तेतन्मदनुध्यानार्थंतच्चध्यानंमनसः सन्निकर्षार्थमिति ३५ एतदुपपादयतित्रयेण यथादूरचरइति ३६ ६९ ६२ ६९

३७ उपेयपृयेति मधुर्यमनाभिक्तेचेदतआह याइति हेकन्याणश्च स्वभर्तृभि मतिवद्धापारनेक्रीडतामयासह अलब्धक्रीडारसाः नंदैवमामापशु प्रापु ३८
तस्यसदेशेनआगतास्मृतिर्यसाता मयपार्थेहितीया ३९ यदूनामहित शत्रु अपकृत दु स्वद दिष्ट्यानदे आसे मासे हितैर्वासह ४० अन्याऊचु कश्चिदि
तिनोस्माक करणीयाप्रीतिकच्चित्पुरयोषिताकरोति स्निग्धवतत्सव्रीडहासेनादारमीक्षणतेनार्चित ताभिरस्माभिर्वा ४१ अन्याऊचु कथमिति तासावा
क्येर्विभ्रमैश्चानुपूजितः ४२ पुनरन्याऊचु किमनयाचिन्तया ऽस्मान्कचित् मस्तुतेमस्तावेस्मरतिकिम् ग्राम्याअविरथा ४३ अन्याऊचु ताः किमिति
कुमुदे कुंदे शशांकेनचरम्येवृंदावनेक्वणातिचरणनूपुराणियस्यातस्यारासगोष्ठ्यामस्माभि प्रियाभिरीडितामनोज्ञा कथायस्यम तदापासुनिशासुरेमेता

मथ्यावेश्यमन कृत्स्नविमुक्ताशेषवृत्तियत् अनुस्मरन्त्योमानित्यमचिरान्मामुपेष्यथ ३७ यामयाक्रीडताराज्यावनेऽस्मिन्व्र
जआस्थिता अलब्धरासा कल्याण्यामापुर्मद्वीर्यचिन्तया ३८ श्रीशुकउवाच एवंप्रियतमादिष्टमाकर्ण्यव्रजयोषि
त ताऊचुरुद्धवंप्रीतास्तत्संदेशागतस्मृती ३९ गोप्यऊचु दिष्ट्याऽहितोहत कंसोयदूनासानुगोऽघकृत् दिष्ट्याप्तै
र्लब्धसर्वार्थैःकुशल्यास्तेऽच्युतोऽधुना ४० कच्चिद्गदाग्रज सौम्यकरोतिपुरयोषिताम् प्रीतिन स्निग्धसव्रीडहासोदारेक्षणार्चि
त ४१ कथरतिविशेषज्ञ प्रियश्चवरयोषिताम् नानुबध्येततद्वाक्यैर्विभ्रमैश्चानुपूजित ४२ अपिस्मरतिन साधोगोविंद प्र
स्तुतेक्वचित् गोष्ठीमध्येपुरस्त्रीणाग्राम्या स्वैरकथान्तरे ४३ ता किंनिशा स्मरतियासुतदाप्रियाभिर्वृंदावनेकुमुदकुंदशशांकर
म्ये रेमेक्वणच्चरणनूपुररासगोष्ठ्यामस्माभिरीडितमनोज्ञकथःकदाचित् ४४ अप्येष्यतीहदाशार्हस्तप्ता स्वकृतयाशुचा सजी
वयन्नुनोगात्रैर्यथेंद्रोवनमबुदै ४५ कस्मात्कृष्णइहायातिप्राप्तराज्योहताहित नरेंद्रकन्याउद्वाह्यप्रीत सर्वसुहृद्वृत ४६ कि
मस्माभिर्वनौकोभिरन्याभिर्वामहात्मन श्रीपतेराप्तकामस्यक्रियेतार्थ कृतात्मन ४७ परंसौख्यंहिनैराश्यंस्वैरिण्यप्याहपिं
गला तज्जानतीनान कृष्णेतथाप्याशादुरत्यया ४८ कउत्सहेतसंत्यक्तुमुत्तमश्लोकसंविदम् अनिच्छतोऽपियस्यश्रीरंगान्न
च्यवतेक्वचित् ४९ सरिच्छैलवनोद्देशागावोवेणुरवाइमे संकर्षणसहायेनकृष्णेनाचरिता प्रभो ५०

कदाचित्किनुस्मरतिवानवेति ४४ स्वनि
मित्तेनशोकेनतप्ता न अस्मान्गात्रैः करस्पर्शादिभि सञ्जीवयन् किन्नुदर्देष्यतीति ४५ अन्याऊचु कस्मादिति अनन्यगतित्वेन पूर्वमत्रावसत् सम्प्रतिमहदैश्वर्यंप्राप्त
कस्मादिहागमिष्यतीति ४६ अन्यास्तुपरमार्थमूचु किमस्माभिर्वितवनचरीभिरस्माभिरन्याभिर्वाराजकन्याभिर्महात्मनोधारस्य किंच श्रीपते तदपिआप्तोऽस्वतएवाप्त
कामस्यातएवकृतात्मन पूर्णस्यकिकोऽप्यथ क्रियेतनकश्चिदिति ४७ यतोऽपिरमानापाकृष्णस्यसगति सैवास्मान्व्याकुलयति अतोनैराश्यमेवपरमसुखतच्चातिदुष्कर
मित्याहु परंसौख्यमिति स्वैरिणीकामचारिणी ४८ संविदंमधुतवार्ताम् ४९ किंचतादृक्स्मृतौनिमित्तवत्दु स्वमस्तिसाऽपिनास्माकमवतीत्याहु सरिच्छैलेतित्रिभि आ
चरिता सेविता ५०

५१ हेउद्धव कथंविस्मरामेति ५२ ५३ श्रीकृष्णमधोक्षजंज्ञात्वातंचस्वात्मानंज्ञात्वा ५४ विनुदन् अपनयन् ५५ ५६ सरिद्वनगिरि
दर्यादिषु प्रत्येकंश्रीकृष्णलीलासंप्रश्नादिभिःसंस्मारयन् रेमे ५७ कृष्णावेशेनात्मनोमनसोविक्लवंवैक्लव्यम् ता.गोपीर्नमस्यन् नमस्करिष्यन् ५८ उत्त
मस्यात्मनोगोपस्त्रीनमस्कृतिरन्याय्यानभवतीतिदर्शयितुंतासांमहत्त्वंपंचभिर्जगौ उवाचएताइति एताःपरंकेवलंतनुभृतःसफलजन्मानःरूढभावाःपरम
प्रेमवत्यः यदितियंरूढंभावंभवभियोमुमुक्षवोमुनयोमुक्ताअपिवाञ्छंति वयंचभक्ताअपिअतोऽनंतस्यकथासुरसोरागोयस्यतस्यब्रह्मजन्मभिर्विप्रसं

पुनःपुनःस्मारयंतिनंदगोपसुतंबत श्रीनिकेतैस्तत्पदकैर्विस्मर्तुंनैवशक्नुमः ५१ गत्याललितयोदारहासलीलावलोकनैः
माध्व्यागिराहृतधियःकथंतंविस्मरामहे ५२ हेनाथहेरमानाथव्रजनाथार्तिनाशन मग्नमुद्धरगोविंद गोकुलंवृजिनार्णवे
५३ श्रीशुकउवाच ततस्ताःकृष्णसंदेशैर्व्यपेतविरहज्वराः उद्धवंपूजयांचक्रुर्ज्ञात्वात्मानमधोक्षजम्
५४ उवासकतिचिन्मासान्गोपीनांविनुदन्शुचः कृष्णलीलाकथागायन्रमयामासगोकुलम् ५५ यावंत्यहानिनंदस्यव्र
जेऽवात्सीत्सउद्धवः व्रजौकसांक्षणप्रायाण्यासन्कृष्णस्यवार्तया ५६ सरिद्वनगिरिद्रोणीर्वीक्षन्कुसुमितान्द्रुमान् कृष्णं
संस्मारयन्रेमेहरिदासोव्रजौकसाम् ५७ दृष्ट्वैवमादिगोपीनांकृष्णावेशात्मविक्लवम् उद्धवःपरमप्रीतस्तानमस्यन्निदंज
गौ ५८ एताःपरंतनुभृतोभुविगोपवध्वोगोविंदएवनिखिलात्मनिरूढभावाः वाञ्छंतियद्भवभियोमुनयोवयंचकिंब्रह्म
जन्मभिरनंतकथारसस्य ५९ क्वेमाःस्त्रियोवनचरीर्व्यभिचारदुष्टाःकृष्णेक्वचैषपरमात्मनिरूढभावः नन्वीश्वरोऽनुभजतोऽ
विदुषोऽपिसाक्षाच्छ्रेयस्तनोत्यगदराजइवोपयुक्तः ६० नायंश्रियोऽगउनितांतरतेःप्रसादःस्वर्योषितांनलिनगंधरुचांकुतोऽ
न्याः रासोत्सवेस्यभुजदंडगृहीतकंठलब्धाशिषांयउदगाद्व्रजवल्लवीनाम् ६१

बंधिभिःशौक्रसावित्रयाज्ञिकैस्त्रिभिः किंकोऽतिशयःयत्रतत्रजातःसएवसर्वोत्तमइत्यर्थः यद्वा अनंतकथासुरसोयस्यतस्यब्रह्मजन्मभिश्चतुर्मुखजन्म
भिरपिकिमित्यर्थः ५९ किंच ईश्वरप्रसादोमहत्वेकारणंतस्यचनजातिराचारोज्ञानंवाकारणंकिंतुकेवलंभजनमेवेत्याह क्वेमाइति साक्षाद्भजतःपुंसोननु
अहोउपयुक्तःसेवितःअगदराजःअमृतंयथेति ६० अत्यंतापूर्वश्चायंगोपीषुभगवतःप्रसादइत्याह नायमिति अंगेवक्षसिउअहोनितांतरतेःएकांतरतिमत्याः
श्रियोऽपिनायंप्रसादोऽनुग्रहोऽस्ति नलिनस्येवगंधोरुक्कांतिश्चयासांतासांस्वर्गांगनानामप्सरसामपिनास्ति अन्याःपुनर्दूरतोनिरस्ताःरासोत्सवेकृष्णभुजदंडाभ्यां
गृहीतआलिंगितःकंठस्तेनलब्धाआशिषोयाभिस्तासांगोपीनांयउदगात् आविर्बभूव ६१ ५ ७ ५ ७

किंच आस्तातमद्गोपीनाभाग्यमपश्चितमवत्मर्थ्यमित्याह आसामिति गोपीनां चरणरेणुभाजां गुल्मादीनामन्यतमः किमप्यहं स्यामित्याशंसा कथंभू तानाया इत्यादि आर्याणामार्गधर्मं च हित्वा ६२ पुनस्ताः विशिनष्टि याबाइति योगेश्वरैरप्यात्मन्येवार्चितं स्तनेषु न्यस्तं परिरभ्य तापं जहुरिति ६३ एवमहत्वमतिपाद्यनमस्करोति वंदइति ६४ अनुज्ञाप्य अनुज्ञाप्याचिरस्य आमन्त्र्य पृष्ट्वा ६५ ६६ न अस्माकं मनसो वृत्तयः कृष्णपादांबुजाश्र या स्युः अभिधायिनी अभिधायिन्यः ६७ ६८ ६९ कृष्णादिभ्यो भक्त्युद्रेकमाह उपायनानि चादादिति ७० इतिदशमस्कंधेटीका

आसामहोचरणरेणुजुषामहंस्यांवृंदावनेकिमपिगुल्मलतौषधीनाम् यादुस्त्यजंस्वजनमार्यपथंचहित्वाभेजुर्मुकुंदपदवींश्रुतिभि र्विमृग्याम् ६२ यावैश्रियार्चितमजादिभिराप्तकामैर्योगेश्वरैरपियदात्मनिरासगोष्ठ्याम् कृष्णस्यतद्भगवतश्चरणारविंदंन्य स्तंस्तनेषुविजहुःपरिरभ्यतापम् ६३ वंदेनंदव्रजस्त्रीणांपादरेणुमभीक्ष्णशः यासांहरिकथोद्गीतंपुनातिभुवनत्रयम् ६४ श्रीशुकउवाच अथगोपीरनुज्ञाप्ययशोदांनंदमेवच गोपानामंत्र्यदाशार्होयास्यन्नारुरुहेरथम् ६५ तंनिर्ग तंसमासाद्यनानोपायनपाणयः नंदादयोऽनुरागेणप्रावोचन्नश्रुलोचनाः ६६ मनसोवृत्तयोनःस्युःकृष्णपादांबुजाश्रयाः वाचोऽ भिधायिनीर्नाम्नांकायस्तत्प्रह्वणादिषु ६७ कर्मभिर्भ्राम्यमाणानांयत्रक्वापीश्वरेच्छया मंगलाचरितैर्दानैर्रतिर्नःकृष्णईश्वरे ६८ एवंसभाजितोगोपैःकृष्णभक्त्यानराधिप उद्धवःपुनरागच्छन्मथुरांकृष्णपालिताम् ६९ कृष्णायप्रणिपत्याहभक्त्युद्रेकंव्र जौकसाम् वसुदेवायरामायराज्ञेचोपायनान्यदात् ७० इतिश्रीभाग०महा०दश०उद्धवप्रतियानेसप्तचत्वारिंशोऽध्या य ४७ श्रीशुकउवाच अथविज्ञायभगवान्सर्वात्मासर्वदर्शनः सैरंध्र्याःकामतप्तायाःप्रियमिच्छन्गृहंययौ १ महार्होपस्करैराढ्यंकामोपायोपबृंहितम् मुक्तादामपताकाभिर्वितानशयनासनैः धूपैःसुरभिभिर्दीपैःस्रग्गंधैरपिमं डितम् २ गृहंतमायांतमवेक्ष्यसासनात्सद्यःसमुत्थायहिजातसंभ्रमा यथोपसंगम्यसखीभिरच्युतंसभाजयामाससदासनादि भिः ३ तथोद्धवःसाधुतयाऽभिपूजितोन्यषीददुर्व्यामभिमृश्यचासनम् कृष्णोऽपितूर्णंशयनंमहाधनंविवेशलोकाचरिता न्यनुव्रतः ४ सामज्जनालेपदुकूलभूषणस्रग्गंधतांबूलसुधासवादिभिः प्रसाधितात्मोपससारमाधवंसव्रीडलीलोत्स्मितविभ्रमेक्षि तैः ५

यासंतचत्वारिंशोऽध्यायः ४७ अष्टचत्वारिंशके ऽथ कृष्णः कुब्जामरीरमत् अक्रूरस्य गृहं गत्वा तं गजाह्वयमादिशत् १ सैरंध्रीकाममापूर्य पूरयि त्वा मनोरथान् अक्रूरस्य ततः कृष्णस्तेन पार्थानसांत्वयत् २ १ महार्हैरनर्घ्यैरुपस्करैर्गृहोपस्करणैरन्वितम् कामोपायैः खट्वादीपादिभिः करतवाधादिलेख्यैरुपबृं हितम् २ यथायथोचितम् ३ ४ प्रसाधितो योग्यतामापादित आत्मा देहो यया सा सव्रीडया लीलया उत्स्मितं तेन विभ्रमेणेक्षितैरुपलक्षिता ५

अनुलेपार्पणादन्यत्तस्याःपुण्यंनास्तीतिदर्शयितुंपुण्यलेशयाइत्युक्तंनतुपुण्यस्याल्पत्वविवक्षया ६ कुचादीनांरुजोमृजंतीतिजिघ्रंतीवचरणम् ७ काममेव
प्राकृतदृष्ट्याअयाचत नचगोप्यइवसातन्निष्ठेतिदुर्भगेत्युक्तम् कृतार्थत्वेतुतस्यानसंदेहः ८ ९ कामएववरस्तंदत्वामानयित्वाचालंकारादिदानैः १०
मनोग्राह्यंविषयसुखम् असत्वात्तुच्छत्वात् ११ किंचिच्चिकीर्षयन् हास्तिनपुरंप्रस्थापनंकारयितुमिच्छन्नित्यर्थः अक्रूरप्रियकाम्ययाच १२ आराद्दूरा
देव १३ १४ आअपइतिच्छेदः अपआसर्वतोधारयन्नित्यन्वयः १५ १६ वांयुवयोरिदंकुलमुद्धृतंसमेधितंच १७ वामिदंकुलमित्यादिव्यवहारो
रदृष्ट्योक्तम् परमार्थमाह युवामिति जगन्मयौयुवांकुतःजगद्धेतूतदपिकुतःप्रधानपुरुषौतदात्मकौ अतोभवद्भ्यांविनापरंकारणमपरंकार्यंचनास्ती

आहूयकांतांनवसंगमह्रियाविशंकितांकंकणभूषितेकरे प्रगृह्यशय्यामधिवेश्यरामयारेमेऽनुलेपार्पणपुण्यलेशया ६ साऽनंग
तप्तकुचयोरुरसस्तथाऽक्ष्णोर्जिघ्रंत्यनंतचरणेनरुजोमृजंती दोर्भ्यांस्तनांतरगतंपरिरभ्यकांतमानंदमूर्त्तिमजहादतिदीर्घतापम्
७ सैवंकैवल्यनाथंतंप्राप्यदुष्प्रापमीश्वरम् अंगरागार्पणेनाहोदुर्भगेदमयाचत ८ आहोष्यतामिहप्रेष्ठदिनानिकतिचिन्म
या रमस्वनोत्सहेत्यक्तुंसंगंतेऽम्बुरुहेक्षण ९ तस्यैकामवरंदत्वामानयित्वाचमानदः सहोद्धवेनसर्वेशःस्वधामागमदृर्द्धितः
१० दुराराध्यंसमाराध्यविष्णुंसर्वेश्वरेश्वरम् योवृणीतेमनोग्राह्यमसत्वात्कुमनीष्यसौ ११ अक्रूरभवनंकृष्णःसहरामोद्धवः
प्रभुः किंचिच्चिकीर्षयन्प्रागादक्रूरप्रियकाम्यया १२ सतान्नरवरश्रेष्ठानाराद्वीक्ष्यस्वबांधवान् प्रत्युत्थायप्रमुदितःपरिष्वज्याभि
नंद्यच १३ ननामकृष्णंरामंचसतैरप्यभिवादितः पूजयामासविधिवत्कृतासनपरिग्रहान् १४ पादावनेजनीरापोधारयं
श्छिरसानृप अर्हणेनांबरैर्दिव्यैर्गंधस्रग्भूषणोत्तमैः १५ अर्चित्वाशिरसानम्यपादावंकगतौमृजन् प्रश्रयावनतोऽक्रूरःकृ
ष्णरामावभाषत १६ दिष्ट्यापापोहतःकंसःसानुगोवामिदंकुलम् भवद्भ्यामुद्धृतंकृच्छ्राद्दुरंताच्चसमेधितम् १७ युवांप्रधान
पुरुषौजगद्धेतूजगन्मयौ भवद्भ्यांनविनाकिंचित्परमस्तिनचापरम् १८ आत्मसृष्टमिदंविश्वमन्वाविश्यस्वशक्तिभिः ईय
तेबहुधाब्रह्मन्श्रुतप्रत्यक्षगोचरम् १९ यथाहिभूतेषुचराचरेषुमह्याद्योयोनिषुभांतिनाना एवंभवान्केवलआत्मयोनिष्वा
त्मात्मतंत्रोबहुधाविभाति २०

ति १८ ननुप्रत्यक्षादिसिद्धंकथंनास्तीत्युच्यते अतआह आत्मसृष्टमिति हेब्रह्मन्परमेश्वर ब्रह्मेतिवापाठः रजआ
दिस्वशक्तिभिःआत्मनैवसृष्टमिदंविश्वमन्वाविश्यकारणत्वादननुप्रविष्टोऽप्यनुप्रविश्येवस्थितःश्रुतप्रत्यक्षगोचरंयथाभवतितथाबहुधाभवानेवप्रतीयते १९
एकस्यैवबहुधाप्रतीतिंसदृष्टांतमाह यथाहीति योनिषुस्वस्यैवरूपांतरेणाभिव्यक्तिस्थानेषुचराचरेषुयथामह्यादयःस्वानिकारणान्येवनानाभांतिआत्मयोनिषु
स्वकारणेषुभूतभौतिकेषुजीवोऽपिनरमृगादिशरीरेषुबालयुवाद्यवस्थासुनचतथातथाप्रतीयतइतितद्व्यवच्छेदार्थमात्मतंत्रग्रहणम् २०

ननुसृष्ट्यादिकर्तृत्वेनैवममभक्तिजीववत्कथमुक्त नहिनहीत्याह सृजसीति तद्गुणकर्मभिर्वाहैर्गुणै कर्मभिर्वेत्यर्थ यत ज्ञानरूपस्यापिबंधहेतुर्विद्या नवर्नेभात्मि कुतइत्यतआह ज्ञानात्मनइति मायायाअभिभवनाद्यनरूपस्यापितिभाव २१ किञ्च आत्मनस्तवदेहाद्युपाधेर्विवेकापेक्षजीवात्मनोऽपिनवस्तुतोबंधो स्तीत्याह देहाद्युपाधेरिति भवोजन्मतन्मूलाभिदाचसाक्षात्स्वरूपतोनस्यादिति ननुमममबंधाभाववदतातयाकिमोक्षोऽगीक्रियते ओमितिचेत्तर्हि बंधाभावेमोक्षासंभवादापन्नोबंधोऽपीत्याशंक्याह अतइति यतोनाविद्या अतोनबंधोमोक्षश्चएवमुभौनस्यातामित्यर्थ ननु उलूखलेमातृबद्धस्तवान् यमुनाह्रदेमुक्तइतिवानासि अत कथमुभयनास्त्यतआह निकामइतित्वायिमायानुरूपस्त्वयिनोऽस्माकमविवेकएवपरमेवभूतइति यद्वानोऽविवेकएवत्त

सृजस्यथोलुंपसिपासिविश्वंरजस्तमसत्त्वगुणै स्वशक्तिभि नबध्यसेतद्गुणकर्मभिर्वाज्ञानात्मनस्तेक्वचबंधहेतु २१ देहाद्युपाधेरनिरूपितत्वाद्भवोनसाक्षान्नभिदात्मन स्यात् अतोनबंधस्तवनैवमोक्ष स्यातांनिकामस्त्वयिनोऽविवेक २२ त्वयोदितोऽयंजगतोहितायंयदायदावेदपथ पुराण बाध्येतपाखंडपथैरसद्भिस्तदाभवान्सत्त्वगुणंबिभर्ति २३ सत्वंप्रभोऽद्यवसुदेवगृहेऽवतीर्ण स्वांशेनभारमपनेतुमिहासिभूमे अक्षौहिणीशतवधेनसुरेतरांशराज्ञाममुष्यचकुलस्ययशोवितन्वन् २४ अद्येशनोवसतय खलुभूरिभागायसर्वदेवपितृभूतनृदेवमूर्ति यत्पादशौचसलिलंत्रिजगत्पुनातिसत्त्वंजगद्गुरुरधोक्षजया प्रविष्ट २५ क पंडितस्त्वदपरंशरणंसमीयाद्भक्तप्रियादृतगिर सुहृद कृतज्ञात् सर्वान्ददातिसुहृदोभजतोऽभिकामाना त्मानमप्युपचयापचयौनयस्य २६ दिष्ट्याजनार्दनभवानिहन प्रतीतोयोगेश्वरैरपिदुरापगति सुरेशै छिंध्याशुन सुतक लत्रधनाप्तगेहदेहादिमोहरशनांभवदीयमायाम् २७ इत्यर्चित संस्तुतश्चभक्तेनभगवान्हरि अक्रूरंसस्मितंप्राहगीर्भि संमो हयन्निव २८

मौमोस्यातामिति २२ ननुतर्हिममावतारास्तच्चरित्राणिचशुक्तिरजतवदविद्याकल्पितान्येवकिम् नहिनहीत्यत्तवलीलेत्याह त्वयेनत्व योदितइति २३ सुरेतरांशायेराजानस्तेषामक्षौहिणीशतानांवधेनभूमेर्भारमपनेतुंस्वांशेनरामेणसहाऽवतीर्णोऽसि २४ अतएवंभूतस्यतवागमनेनकृतार्थोऽ स्मीत्याहद्वयेन अद्येति हेईशअद्यनोवसतयोगृहास्त्वत्पावनादपिबहुपुण्या कुत यायवसतीस्त्वंसाक्षात्प्रविष्ट कथंभूत यस्यतवपादसलिलमेवगंगात्रिजग त्पुनाति पश्चात्पंचयज्ञदेवतामूर्ति सत्त्वंजगद्गुरुरिति २५ स्वमनोरथ परिपूरितइतितुष्यन्नाह क पंडितइति कृतागिर सत्यवाच त्वत्तोपरंशरणकंसमी यात्गच्छेत् यतोभगवान्भजत सर्वान्अभित कामान्ददाति आत्मानमपीति २६ नोविवेकिनातत्रापीहगृहएव २७ २८ ७ ७

येयुष्माकंप्रजाः पुत्राहिवयमिति २९ ननुनृभिर्देवाः सेव्याइतिप्रसिद्धंतत्राह देवाइति स्वार्थाः स्वकार्यसाधनपराः साधवस्तु केवलंपरानुग्रहपराः परमार्थ तस्तुसाधवएवदेवाइतितएवसेव्याइत्यर्थः ३० तर्हिमृच्छिलादिमयाः किंदेवादयोनेवेत्यतआह नहीति अम्मयानितीर्थानिमृन्मयाः शिलामयाश्चदेवा नभवंतीतिन अपितुभवंत्येव तथाऽपिसाधूनांतेषांचमहदंतरमित्याह तेपुनंतीति ३१ किंचिच्चिकीर्षयन्प्रागादितियदुक्तंतत्कार्यमादिशति सइति नःसुहृदांमध्येभवान्श्रेष्ठः अतःपांडवानांश्रेयश्चिकीर्षयागजाह्वयंगच्छस्वगच्छेति महा स्वेतिपृथक्पदंहेस्वआत्मीयेत्यर्थः ३२ राज्ञाधृतराष्ट्रेण य

श्रीभगवानुवाच त्वंनोगुरुःपितृव्यश्चश्लाघ्योबंधुश्चनित्यदा वयंतुरक्ष्याःपोष्याश्चअनुकंप्याःप्रजाहिवः २९ भवद्विधामहाभागानिषेव्याअर्हसत्तमाः श्रेयस्कामैर्नृभिर्नित्यंदेवाःस्वार्थानसाधवः ३० नह्यम्मयानितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः तेपुनंत्युरुकालेनदर्शनादेवसाधवः ३१ सभवान्सुहृदांवैनःश्रेयान्श्रेयश्चिकीर्षया जिज्ञासार्थंपांडवानांगच्छस्वत्वंगजाह्वयम् ३२ पितर्युपरतेबालाःसहमात्रासुदुःखिताः आनीताःस्वपुरंराज्ञावसंतइतिशुश्रुम ३३ तेषुराजाऽम्बिकापुत्रोभ्रातृपुत्रेषुदीनधीः समंनवर्ततेनूनंदुष्पुत्रवशगोऽन्धदृक् ३४ गच्छजानीहितद्वृत्तमधुनासाध्वसाधुवा विज्ञायतद्विधास्यामोयथाशंसुहृदांभवेत् ३५ इत्यक्रूरंसमादिश्यभगवान्हरिरीश्वरः संकर्षणोद्धवाभ्यांवैततःस्वभवनंययौ ३६ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेऽष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ४८ श्रीशुकउवाच सगत्वाहास्तिनपुरंपौरवेंद्रयशोऽंकितम् ददर्शतत्राम्बिकेयंसभीष्मंविदुरंपृथाम् १ सहपुत्रंचबाह्लीकंभारद्वाजंसगौतमम् कर्णंसुयोधनंद्रौणिंपांडवान्सुहृदोऽपरान् २ यथावदुपसंगम्यबंधुभिर्गांदिनीसुतः संपृष्टस्तैःसुहृद्वार्तांस्वयंचापृच्छदव्ययम् ३ उवासकतिचिन्मासान्राज्ञोवृत्तविवित्सया दुष्प्रजस्याल्पसारस्यखलच्छंदानुवर्तिनः ४ तेजओजोबलंवीर्यंप्रश्रयादींश्चसद्गुणान् प्रजानुरागंपार्थेषुनसहद्भिश्चिकीर्षितम् ५ कृतंचधार्तराष्ट्रैर्यद्गरदानाद्यपेशलम् आचख्यौसर्वमेवास्मैपृथाविदुरएवच ६

संते निवसंति शुश्रुमश्रुतवंतोवयम् दुष्टायेस्वपुत्रादुर्योधनादय स्तद्वशोनगच्छतीतितथा यतः अंधदृक् अंधनेत्रःधृतराष्ट्रः ३४ ३५ ३६ इतिदशमेटीकायामष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ४८ एकपंचाशत्तमेतुगत्वाऽक्रूरोग जाह्वयम् राज्ञःस्वभ्रातृपुत्रेषुबुध्वावैषम्यमागमत् १ पौरवेंद्राणांयशोभिरलंकृतंदेवब्राह्मणायतनादिभिरंकितम् १ बाह्लीकपुत्रःसोमदत्तः भारद्वाजोद्रो णः गौतमःकृपः २ अव्ययंकुशलम् ३ दुष्प्रजस्यअसत्पुत्रस्य अल्पसारस्यमंदधृतेः खलानांकर्णादीनांछंदमिच्छामनुवर्तितुंशीलमस्येतितथातस्य ४ तेजः प्रभावः ओजः शस्त्रादिनैपुण्यम् वीर्यंशौर्यंयन्नसहद्भिः असहमानैश्चिकीर्षितमितउपरिकर्तुमिष्टम् ५ गरस्यविषस्यदानादिअपेशलमन्याय्यंतेजओजइत्यादि [illegible]

वत्सकथनात्पूर्वंनरपृथाया वृत्तमाह पृथात्विति अश्रूणाकला लेशाःययोस्तेईक्षणेयस्या सा ७ अपिकिजामयःकुलस्त्रिय ८ पैतृष्वस्रेयानस्मत्पुत्रा
न् ९ सान्त्वयिष्यतिकिम् १० हेमहायोगिन् महान्योगउपायोमाधारयोःस्यास्तीति हेविश्वात्मन् सर्वान्तर्यामिन् हेविश्वभावन विश्वपालक प्रपन्नांशरणं
गताम् अवसीदतीं क्लिश्यन्तीम् ११ आपवर्गिकात् मोक्षप्रदात् १२ शुद्धायधर्मात्मने ब्रह्मणेअपरिच्छिन्नाय परमात्मनेजीवस्वरूपाय योगेश्वराय अणि
माद्युक्ताय योगायज्ञानात्मने १३ प्रपितामह पाण्डुस्तस्यभार्याकुरोद १४ पृथयासहसमदुःखसुखोयस्यस तस्याः पुत्राणामुत्पत्तिहेतुभिर्जनकैर्धर्म

पृथातुभ्रातरंप्राप्तमक्रूरमुपसृत्यतम् प्रियस्यजन्मनिलयंस्मरन्त्यश्रुकलेक्षणा ७ अपिस्मरन्तिनःसौम्यपितरौभ्रातरश्चमे भगि
न्योभ्रातृपुत्राश्चजामयःसख्यएवच ८ भ्रात्रेयोभगवान्कृष्णःशरण्योभक्तवत्सलः पैतृष्वस्रेयान्स्मरतिरामश्चाम्बुरुहेक्षणः ९
सपत्नमध्येशोचन्तींवृकाणांहरिणीमिव सान्त्वयिष्यतिमांवाक्यैःपितृहीनांश्चबालकान् १० कृष्णकृष्णमहायोगिन्विश्वात्मन्वि
श्वभावन प्रपन्नांपाहिगोविंदशिशुभिश्चावसीदतीम् ११ नान्यत्तवपदाम्भोजात्पश्यामिशरणंनृणाम् बिभ्यतांमृत्युसंसारादी
श्वरस्यापवर्गिकात् १२ नमःकृष्णायशुद्धायब्रह्मणेपरमात्मने योगेश्वराययोगायत्वामहंशरणंगता १३ श्रीशुकउवाच
इत्यनुस्मृत्यस्वजनंकृष्णंचजगदीश्वरम् प्रारुदद्दुःखिताराजन्भवतांप्रपितामही १४ समदुःखसुखोऽक्रूरोविदुरश्चमहाय
शाः सान्त्वयामासतुःकुन्तींतत्पुत्रोत्पत्तिहेतुभिः १५ यास्यन्राजानमभ्येत्यविषमंपुत्रलालसम् अवदत्सुहृदांमध्येबन्धुभिः
सौहृदोदितम् १६ अक्रूरउवाच भोभोवैचित्रवीर्यत्वंकुरूणांकीर्तिवर्धन भ्रातर्युपरतेपाण्डावधुनासनमास्थितः
१७ धर्मेणपालयन्नुर्वींप्रजाःशीलेनरञ्जयन् वर्त्तमानःसमःस्वेषुश्रेयःकीर्त्तिमवाप्स्यसि १८ अन्यथात्वाचरँल्लोकेगर्हितोयास्य
सेतमः तस्मात्समत्वेवर्त्तस्वपाण्डवेष्वात्मजेषुच १९ नेहचात्यन्तसंवासःकर्हिचित्केनचित्सह राजन्स्वेनापिदेहेनकिमुजा
यात्मजादिभिः २० एकःप्रसूयतेजन्तुरेकएवप्रलीयते एकोऽनुभुङ्क्तेसुकृतमेकएवचदुष्कृतम् २१

निलेद्रादिभिस्त्वत्कथनैरित्यर्थः १५
बन्धुभिः रामकृष्णादिभिः सौहृदेनउदितमुक्तं यत्तदवददिति १६ भ्रातर्युपरतइतिपाण्डौ पुत्रेपुत्रःकुराजासनंत्वमास्थितइतिकटाक्षः १७ भवतुतथा
प्येववर्त्तमानःश्रेयोवाप्स्यसीत्याह धर्मेणेति १८ तमोनिरयमित्यर्थःमहददुःखमितिभावः १९ नन्वात्मजानात्मजादिपृथक्यसमत्वंस्यात्तत्राह नेहचेति
अत्यन्तनित्यसंवासः सम्यक् स्थितिः २० नचतावदुत्पत्तिमरणयोः सुखदुःखयोश्चकेनापिसाहित्यनास्तीत्याह एकइति २१ ५ ५

किंच यदाच सहसंवसंति तदाऽपि क्लेशोपार्जितवित्तापहारितया पुत्रानाम शत्रव एव ज्ञेया इत्याह अधर्मेति संभोजनीयाः पोष्याः पुत्रादय इति व्यपदे
शैः अल्पमेधसो मूढस्य वित्तं हरंति जलौकसो मत्स्यस्य जीवनभूतानि जलानि यथा तत्पुत्रा हरंति तद्वदिति २२ किंच यानेवं पुष्णाति ते धनमादाय मृतं जीवं
तोऽपि वा तं परित्यजंतीत्याह पुष्णातीति स्वबुद्ध्या स्वीया इत्यभिमानेन रायोऽर्थाः अकृतार्थमप्राप्तभोगम् २३ स पुनः पापैकपाथेयो नरकं विशती
त्याह स्वयमिति असिद्धार्थोऽपूर्णमनोरथः २४ स्वप्नश्च मायाच मनोरथश्च तत्तेन तुल्यम् आयम्य नियम्य शांतः सन् समो भव २५ हे दानपते अक्रू

अधर्मोपचितं वित्तं हरंत्यन्येऽल्पमेधसः संभोजनीयापदेशैर्जलानीव जलौकसः २२ पुष्णाति यानधर्मेण स्वबुद्ध्या तमपंडितम्
तेऽकृतार्थं प्रहिण्वंति प्राणा रायः सुतादयः २३ स्वयं किल्बिषमादाय तैस्त्यक्तो नार्थकोविदः असिद्धार्थो विशत्यंधं स्वधर्मविमु
खस्तमः २४ तस्माल्लोकमिमं राजन् स्वप्नमायामनोरथम् वीक्ष्यायम्यात्मनात्मानं समः शांतो भव प्रभो २५ धृतराष्ट्र उवाच
यथा वदति कल्याणीं वाचं दानपते भवान् तथाऽनया न तृप्यामि मर्त्यः प्राप्य यथाऽमृतम् २६ तथाऽपि सूनृता सौम्य हृदि न स्थी
यते चले पुत्रानुरागविषमे विद्युत्सौदामनी यथा २७ ईश्वरस्य विधिं को नु विधुनोत्यन्यथा पुमान् भूमेर्भारावताराय योऽवती
र्णो यदोः कुले २८ यो दुर्विमर्शपथया निजमाययेदं सृष्ट्वा गुणान् विभजते तदनुप्रविष्टः तस्मै नमो दुरवबोधविहारतंत्रसंसार
चक्रगतये परमेश्वराय २९ श्रीशुक उवाच इत्यभिप्रेत्य नृपतेरभिप्रायं स यादवः सुहृद्भिः समनुज्ञातः पुनर्य
दुपुरीमगात् ३० शशंस रामकृष्णाभ्यां धृतराष्ट्रविचेष्टितम् पांडवान् प्रति कौरव्य यदर्थं प्रेषितः स्वयम् ३१ इति
श्रीभागवते महापुराणे अष्टादशसाहस्र्यां संहितायां दशमस्कंधे एकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ४९ पूर्वार्द्धं समाप्तम्

र न तृप्यामि अलमिति न मन्ये २६ सूनृता प्रिया वाक् चले अस्थिरे हृदि न स्थीयते न तिष्ठतीत्यर्थः सुदामा पर्वतः तत्र भवा विद्युदिव तस्मिन् स्फटिकशिला
मये सह सैवाति स्फुरिता विद्युद्यथा लीयते तद्वदित्यर्थः यद्वा सुदामा माला तस्या इयं सौदामनी मालाकारेत्यर्थः २७ नन्वेवं जानतोऽपि कथमयं मोह इति चेदत्र
आह ईश्वरस्येति विधिं विधानं मायामिति यावत् २८ अतस्तमेव नमस्यति य इति दुर्विमर्शपथया अवितर्क्यमार्गया गुणान् कर्माणि तत्फलानि च विभजते
विविच्य ददाति दुरवबोधो यो विहारस्तस्य क्रीडा स एव तंत्रं प्रधानं मुख्यं कारणं यस्य संसारचक्रस्य अत एव तस्य गतिर्यस्मात्तस्मै नम इति ४९ अभिप्रेत्य
ज्ञात्वा ३० ३१ इति श्रीभागवतभावार्थदीपिकायां दशमस्कंधटीकायामेकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ४९ श्रीकृष्णार्पणमस्तु पूर्वार्द्धं समाप्तम्

४५२६

इतिश्रीमद्भागवतदशमस्कंधपूर्वार्द्धंसमाप्तम्